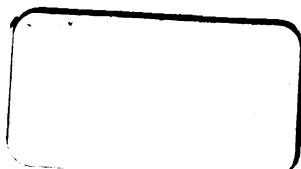

L Soc 3985.281.16

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

**ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛЬСОФІЧНОЇ СЕКЦІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ТОМ V.**

МАТЕРІЯЛИ
ДО КУЛЬТУРНОЇ ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКОЇ РУСИ
XVIII і XIX ВІКУ,

**Зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким,
Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком,**

видані під редакцією

ІВАН А Ф Р А Н К А.

У ЛЬВОВІ, 1902.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

**З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.**

Δ
L Soc 3985.281.16 (5)

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
12 FEB 1971

[Faint handwritten text]

З М І С Т.

	стор.
Передмова	V
I. Матеріали до історії галицько-руського духовенства в XVIII в.	
Чотири пастирські листи єпископів Афанасія і Льва Шептицьких з рр. 1745 (?) — 1759, подав др. Іван Франко	1—16
I. Лист Афанасія Шептицького	1—7
II. Пастирський лист Льва Шептицького з 1750 р.	7—9
III. Формула скликання генерального собору 1755 р.	9—11
IV. Окружний лист про відпуст з р. 1759	11—16
Знадоби для характеристики життя сільського гр. кат. духовенства в Галицькій Русі в XVIII в. Подав Михайло Зубрицький	17—46
Екскommуніка в с. Мшанці 1773 р. Подав др. Іван Франко	47—50
Руське духовенство в боротьбі з народніми віруваннями при кінці XVIII в.	51—58
Передне слово Ів. Франка	51—54
I. Паст. лист єп. Максиміліяна Рила, подав Ю. Кміт	54—58
II. Два паст. листи львівського єп. Петра Білянського з рр. 1788 і 1795, подав Іван Ем. Левицький	59—81
III. Два паст. листи буковинського єп. Данила з р. 1786 і 1790, подав др. Іван Франко	82—86
II. Матеріали до історії руського шкільництва 1772—1848.	
Заходи коло просвіти в перемиській дієцезії 1780—1797 рр. Подав Юрій Кміт	89—98
Заходи коло просвіти в львівській дієцезії 1784—1792 рр. Подав др. Іван Франко	99—102
Погляд на розвій нижшого і висшого шкільництва в Галичині в рр. 1772—1800, і розвій русько-народного шкільництва в рр. 1801—1820. Подав Іван Ем. Левицький	103—144

Матеріали до історії народнього шкільництва в Галичині в рр. 1803—1821. Подав Іван Ем. Левицький	145—173
Матеріали до історії гал. руського шкільництва в рр. 1801—1848. Подав др. Іван Франко . . .	174
I. Школи і навчання в львівській архієпархії в рр. 1801—1821	175—199
II. Школи і навчання в перемиській дієцезії в рр. 1807—1821	199—238
III. Школи і навчання в обох дієцезіях в рр. 1822—1848	238—249
IV. Просьба Любачівських міщан за руську мову в школі з 11 липня 1827 року	249—250
V. Матеріали про сільських учителів у Галичині до 1848 р.	250—257
Перше руське просвітне товариство в рр. 1816—1818 Подав др. Іван Франко	258—276
Три руські рукописні підручники з рр. 1806, 1815 і 1827, подав Др. Іван Франко	277
I. Богословіє нравственности з р. 1806	279—285
II. Буквар о. Миколи Щавінського 1814—1815 р.	286—290
III. Методика й інші записи вчителя М. Торбацького з рр. 1827—1828	290—304

Передмова.

Історія духового і національного відродження Галицької Русі доти буде неповна, ціла психологія того відродження, його повільність, хиткість, кількоразові занепади та патологічні збочення — все те доти буде загадкою, поки не будуть докладно вияснені його первопчини та вихідні точки, далі — умови, серед яких Галицька Русь прийшла під Австрію, обставини, що тут сприяли її розвоєви й переппиняли його, загальні духові течії, політичні пляни та суспільні відносини, що сяк або так впливали на хід розвою галицько-руського народа. Поки не будемо мати для сих питань доступних матеріялів і детальних праць, поти кожда ширша конструкція чи то нашої національної, чи літературної історії XVIII і XIX в. буде в значній частині будовою з вітрових цегол, буде оперувати не фактами, а здогадами або знаками запитаня, в найліпшій разі анекдотами нахапаними випадково і мало придатними для будованя на них певних історичних висновків.

На наших очах повставали деякі праці молодших істориків нашої літератури та культури, і ми мали нагоду переконувати ся, які браки спинювали на кождім кроці їх роботу, які елементарні питання вони мусіли обминати та полишати без відповіді. Нагромаджене багатшого матеріялу, передовсім архівального, ставало очевидним постулятом успішного студіюваня історії не лише культурного, але й літературного відродження нашої нації.

Початком такої публікації й заохотою до дальшого збираня подібного матеріялу має служити отсеї том „Збірника“. Входять сюди документи та памятки, що не належать *stricto* до літера-

VI

тури, не говорять ані про соціально-економічний, ані про політичний бік життя народу, а бодай не дають для тих питань першорядних жерел. Зібрано тут поперед усього матеріали, що кидають світло на духове життя нашого народу й його інтелігенції, отже на почини класової й освітньої організації духовенства, на його освітню діяльність та на розвій нар. шкільництва.

Матеріали цього тома розложено на два розділи, а власне матеріали до історії духовенства та його організації в огляду на стан його освіти, на здобуване освітньої кваліфікації та на його становище як учителів і просвітителів народа, а в другім розділі матеріали до історії народнього і вишого шкільництва в тіснішій значіню. В первіснім пляні лежало додати до сих двох розділів ще третій — матеріали до історії письменства та науки в тіснішій значіню, отже листи письменників, недруковані або рідкі письменські проби, кореспонденції про наш духовий стан друковані в чужих мовах і виданнях, матеріали для історії часописей та друків, цензури, продажі та розширювання книжок, але обем матеріалів другого відділу велів нам відложити сей відділ до иньшого часу й нагоди.

Випускаючи в світ отсей том уважаю своїм обовязком подякувати поперед усього Впов. проф. М. Грушевському, якого пораді й заохоті завдячую те, що ся книжка була зредагована і виходить у світ; а далі тим Впов. добродіям, що ласкаво подали до цього тома чи то зібрані ними матеріали, чи готові вже обробленя та розвідки, отже поперед усього д. Іванови Ем. Левицькому, о. Михайлови Зубрицькому і о. Юрію Кмітови. Завдяки в значній часті їх заходам матеріялу зібрано стільки, що його вистарчить і на дальших кільках томів — коли-б тільки змога й нагода опублікувати їх.

Іван Франко.

I.

МАТЕРІЯЛИ

ДО ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОГО ДУХО-
ВЕНСТВА В ХVІІІ В.

Чотири пастирські листи

єпископів Афанасія і Льва Шептицьких

з рр. 1745(?)—1759.

Подав Др. Іван Франко.

Історія нашого духового розвитку XVIII в. доси в значній мірі темна. Причиною того не лише загальний духовий упадок, темнота та безпросвітність тих часів, але в значній мірі також забуте, що покрито а то й понівечило значну силу памяток тогочасного письменства. Навіть бібліографія укр.-руських друків XVIII в., не вважаючи на праці Головацького (Дополненіє къ бібліографіи Ундольскаго), Петрушевича (реєстр видань Почаївської Лаври та Сводная лѣтопись) і Естрайхера (Bibliografia polska XVIII w.) далеко ще не повна. Подаю отсе опис і текст чотирьох таких доси невісних друків, чотирьох пастирських листів львівських єпископів Афанасія та Льва Шептицьких, які крім свого бібліографічного мають ще й деяке історичне значіє і доси, скільки знаю, не були визискані в науці.

І. Лист Афанасія Шептицького.

Сей лист одержаний мною від д. Ів. Ем. Левіцького, друкований на аркуші тогочасного канцелярйного, сірого паперу, зложені у двоє (fol.); друковано на трьох сторонах, четверта порожня. На тій четвертій стороні написано гарним скорописом XVIII в.: Изрядное исправленіє свѣщеннічское до церкви на горѣи Ширецкѣи. На жаль аркуш був зложений таким робом, що горішня половина другого піваркуша, віддерши ся від першого піваркуша і від долішньої половини, з ушкодженням подекуди тексту першого піваркуша, затратила ся, так що лист пастир-

ський у коїх екземплярі на нас кінця, значить, не відомо й року, коли був виданий. На третій сторінці злинив ся лише шматок остатнього рядка кінцевої форми, відпис (друкований) епископа (3 рядки з правого боку) і орнаментова рамка на середині з надрукуваннями в ній словами: Мѣсце печат. Ось текст цього листу, на скільки він заховав ся в коїх припірнику¹.

Вданасті на Шептицахъ Шептицкій
Бжтїю млтїю ѿ сго Аптолскаго Оршнѣ архїейнъ
метрополита Кїевскій ѿ всеї Россїи, єїнъ Лво-
скій, Галицкій ѿ Каменца Подолскаго, Архїман-
дрита Кїево Печерскій ѿ Знєвскій.

Прїчестїемъ Шцемъ протопресвитеромъ ѿли намѣстникомъ,
ѣтїнмъ Шцемъ іерїемъ парохїалїнмъ, кѣкларнмъ, цркви вдовствѣ-
ющїхъ адмїністраторомъ, дїакономъ ѿ поддїакономъ ѿ всемъ
клирѣ црковиномъ, такъ в' архїдїєзїї нїей метрополїтїнскїей,
їко ѿ к' дїєзїїхъ шєрѣтающїемъ са а до власти нїей належ-
ащомъ мир Хрток' ѿ нїей архїпастрїекоє прєславшїє єл҃гословенїє
їзкїстно творнмъ.

їши ѿ многократнѣ доселѣ на соборахъ їнерланнїхъ з' архї-
пастрїекаго нїїго попеченїа ѿ словеснїхъ си шєцахъ прїчно-
стемъ вїїмъ, їмъ же со достоинствомъ дѣло даде са цркви
Бжтїнїа їзрадо їсправлати, сїєннїковъ званїа їхъ повчати,
зловрїннїхъ наказовати ѿ наставляти, ѿ всакоє єл҃горяденїє
ш дїахъ правокрннїхъ, крокїю Хртокою їскѣпленнїхъ творити
крѣчїхомъ, — но єгда со премногимъ небл҃говоленїемъ противна
творити слїшїмъ, сего ради на нїїшнїмъ соборѣ прїчностемъ
ї чностемъ вїїмъ твердо прикажемъ ѿ по совѣсти коєгождо
мѣкти хощїмъ, нїжїї напечатаннає прилѣжно хранити архїпа-
стрїеко поклѣквощє.

а. Кєлкъ п. протопресвитеръ їни намѣстникъ з' оурядѣ
скоєго к' кождїї годъ должнѣ є цркви сїєннїковъ своєхъ постѣ-
прати, в' нїхъ же єл҃голѣпїє ѿ строенїє зрѣкти, книги црковнїа,
шдєждї сїєннїчєскїа ѿ сосѣди, си єсть чашѣ, днєскоє, свѣздѣ,

¹) Друкую сей і дальші листи в захованєм правопису, вносячи хїба
букви р, и, т, л, л, м, ж, х, и і т. н., покладенїє над рядкомъ, у рядокъ,
клядучи малї букви замїєсь версалїв, у якихъ любуеть ся ори҃нал, зміню-
ючи декуди їнтерпункцію, на скільки треба для ясности тексту, та про-
пускаяючи наголоси крїм деякихъ їнтерєснихъ випадкїв. І. Ф.

ложицѣ, кнѣтъ или грошницѣ къ сохраненію тѣла Хѣа: ѿже ѿще немощна, да вѣдѣтъ сребрнаѣ или нищети ради ценоваѣ, кнѣтъ ѿще в' хранилищи заключенній, внимати, такожде аери, покровци, сѣдарики, антимици, айтоніи, ѡбѣрси и прочаѣ потребнаѣ ко сщениздѣйствию подробенѣ списати, метрики новокрещеннѣхъ дѣтей, такожде законновѣчныхнѣхъ парохіанѣхъ, ѿко и ѡ Хртѣ оуспошнѣхъ оу сщениковѣхъ ѡсмотрити имѣютъ. и ѿще что ѡ предреченнѣхъ нераденіѣ ради іереѣ не ѡбращѣтъ, не токмо словомъ, но и верейцею ѡческо накажѣтъ, или вини да дѣ гривнѣ. ѡ житіи и нравѣхъ кождаго іереѣ вѣри годнѣхъ людей, не ѿростію каковою или гнѣкомъ ко презвитеромъ раждеженнѣхъ испитаютъ, и ѿще ѿковаѣ безчиніѣ и прегрѣшеніѣ ѡбращѣтъ, за меншіѣ вини сами ѡсѣдѣтъ, в' болшнѣхъ же слѣчахъ до нѣ архипастира или ѡбѣцциала да донесѣтъ.

Ѣ. При посѣщеніи, сіѣ ревѣзіи цркви по оуставѣ синода Замойскаго ѡ протопрезвитерахъ ѡписанномъ да не ѡтаготѣт іереѣвѣ нѣкоймъ мздопріѣтїемъ, под карою сѣгѣаго возвращеніѣ, но ѣдиною токмо пицею и пріѣтїемъ по силѣ іереѣ на малое время доволни да вѣдѣтъ.

Г. Шлюбокъ неканоннѣхъ безъ заповѣдей трїехъ, безъ исповѣди и причастіѣ зъ прилежаніемъ перестерегати мѣютъ, да не в' сородствѣ и иннѣхъ препатїахъ женихи посагаютъ; приходѣщимъ ѡ далекнѣхъ странъ людямъ, желающимъ законно вѣнчати сѣ, возбранѣетъ сѣ, дондеже свѣдѣтельства достовѣчнааго ѡ іереѣвѣ и оурадѣ, ѡвѣдѣ сѣтъ, не вѣдѣтъ имѣти, ѿко безженни сѣтъ или безмѣжни; ѿще бы и мирскаѣ влѣ понѣждала, повинovati сѣ не должны, ико заповѣдъ Бжїѣа болшаѣ ѣ. и ѿще слѣчитъ сѣ оуѣвѣдати, ѿко мѣжъ зде ѡженнїи сѣ в' иншой веси и странѣ перкобращнїю имѣетъ женѣ или жена мѣжа, таковнѣхъ разлѣчннѣ ѡбѣе подобѣетъ, ѿки прѣлюбоудѣвѣ и беззаконно живѣщнѣхъ, не повиннѣщнѣхъ же сѣ сїцевомѣ наказанію ѡ цркви Бжественной ѡблчннѣ и сакраментовѣхъ сѣхъ, донелѣже в' чѣвствїе и поканіе не прїйдѣтъ. Іерей же вѣднїи ѡ таковнѣхъ препатїахъ и вѣнчавїи, ѿки прѣстѣпникъ преданїѣ сѣхъ ѡцѣ до сѣдѣ архїерейскаго на ѡсѣжденїе ѡ престола и парохїи да пошлетъ сѣ.

Д. Мирѣ сѣѣ п. п. протопрезвитери вземши, повинни вѣдѣтъ своимъ знѣкверсаликомъ презвитеровѣ на мѣсце посредѣ протопопїи или намѣстннцтва ѡбранное или в домѣ свой, ѿще не далече, призвати, и сіе в' сосѣдѣ ценовїи іереѣмъ или сщеникомъ сохранио раздѣлнннѣ, в' цркви, не в шинковнннѣхъ домахъ, за трѣдѣ грошей дванадѣсѣтъ, ѣже нарицѣетъ сѣ мирового, ѡ кое-

Дѣо, Вѣрѣю и Десятеро приказана Бжго, при томъ научити, что ѣ Троица стѣа, и йныа артикли вѣри стѣа, иѣо такоѣи мнози Ѡ старихъ женѣ и мѣжѣи не токмо Ѡ малихъ дѣтей ѡбрѣтаютъ сѣ, которѣи цю Бгѣ, что вѣра хртѣанская не знаютъ и мѣти сѣ не вмѣютъ. за которихъ невѣжество дадѣтъ Ѡвѣтъ страшномѣ Свдѣи иѣхъ предводители.

д. Тайны стѣа съ всякимъ вѣговѣнѣемъ совершати іерей должны сѣтъ до коегожде з належитимъ намѣренѣемъ, сѣ ѣсть интенцію ѡбичной оживаючи матерѣи и форми, в' чомъ прилежно п. протопрезвитери ставати ѡнихъ и мѣютъ.

і. Сакраментъ крѣщенѣа в' нѣждѣ подчасъ неѣштности презвитера мирстѣи люде, мѣжѣ иѣи жена, ѡтрокѣ иѣи дѣца дати могѣтъ, оѣчинивши намѣренѣе сѣ по ѡбычаю стѣа цркви: маю волю ѡкрѣтити сѣ ѡтроча. По сѣмъ полигючи водою глаѣѣ да изречѣтъ сѣю формѣ: Крѣшетъ сѣ раѣѣ Бжїи иѣи раѣа Бжѣа вѣ и мѣа Ѡца и Сѣа и стѣаго Дхѣа аминь. и сѣгѣѣ іерее мирскихъ людеи да навчаютъ, и тако ѡкрѣшенѣаго ѡтрочате аще не ѣмрет, не повиннѣ презвитерѣ повторѣ крѣтити, ѣгда оѣвѣдаѣтъ со вѣанѣемъ воды на глаѣѣ Ѡ мирскаго члѣвка крѣщающаго належитѣ и зреченнѣю формѣ, но точію иѣнна прочѣтъ мѣтѣѣ и миромъ помажетъ. Аще же вѣстъ прѣимѣтъ ѡ неѡбычной формѣ и зреченной, да крѣтитъ подъ кондицію сицевою: аще ѣсть неѡкрѣщенъ иѣи неѡкрѣшенѣа, крѣшетъ сѣ вѣ и мѣа Ѡца и Сѣа и стѣагѣ Дхѣа аминь.

іа. Да памѣтствѣютъ протопрезвитери, іако не сѣгѣѣ ради¹⁾ даде сѣ и мѣѣ власть и чѣѣ надъ презвитерами, да иѣхъ ѡбнищающе сѣѣ ѡбогатаѣтъ, но да вѣдѣтъ и мѣѣ ѡбразомъ добраго вѣ всемъ и сѣравленѣа. оѣѣѣ и сѣкорѣнѣюще сицеѣо не сѣравѣдно гравленѣе запрѣцаѣемъ архипастирско подъ низверженѣемъ з' оѣрѣадѣѣ, да неѣотребно цркви неѡсѣверенныхъ не носѣають, іако звиканъ вѣѣ ѡбновленѣа иѣи ради ѡкраденѣа иѣи малимъ чимъ порѣшенѣа вѣгословити и за тоѣ мѣздѣѣ вѣзмати, что возвѣраѣемъ. аще ли ѡсѣвернитъ сѣ црковъ кровопролитѣемъ иѣи погрѣвенѣемъ члѣвка выклѣтаго иѣи геретика, иѣи прѣтола великаго разорѣнѣемъ, иѣи иѣнною канонною виною, да п. Ѡцѣѣ презвитерѣ оѣвѣдомитъ на иѣи ѡфѣциала нѣѣго. Такожде новыхъ цркви созидати безъ нѣѣоѣѣ вѣдомости да не позволають и соѡрѣженныхъ ѡсѣати да не дерзѣѣтъ безъ вѣгословенѣа нѣѣго.

¹⁾ В ориг. черев помилку: на сѣгѣѣ ради.

її. Ще слѣдчи́т' са коємѣ сщ҃енникѣ оумрѣти, за вѣдомомѣ п. протопрезвитерѣ, вѣгда близ єсть, вѣгда вѣ Стоюанин — десято-началникѣ кѣ тѣлаѣ преставленнаго притекаѣ ѿ ближайшихѣ іереевѣ призвакше вѣвычайное іерейское погребеніє соткоритѣ без пенеконнаго мздопріатіа, но з' мѣти братній. Бѣци цѣковніа вса списакше в' дозор братствѣ или ктиторомѣ вѣрчи́тѣ, вѣка-рого назначитѣ, ѿ преставленнаго діѣѣ тосажде протопопін іереевѣ мѣткамѣ предѣа, да всакѣ за сусопшагѣм лѣтѣргію вѣдинѣ совершитѣ, вѣ ѿинныхѣ поминаніє творитѣ.

(Кінець бракує. На стор. 3 можна прочитати ще лиш ко-нець остатнього рядка:)

. . . . рѣкою власною при вѣвычайной подписѣемѣ печати. Яд-насіѣ архієпѣ митрополита всаѣ Россіи. Р. Б. Мѣсце печати.

Для поясненія сього пастирського листа додаємо пару уваг.

Точка 7, якою забороняє ся сьвящѣнникам іздити на однім возі з жінкою ѿ родиною, читаєть ся також у книжці „Оустанѣвї с. сокорѣ Замойскаго ѿ дієцезаніє“ виданій старанєм Афанасія Шептицького у Львові 1744 р., к. 22 об. Таї загалом отсе по-сланіє являєть ся немов скороченим витягом із сеї книжки і для того можна догадувати ся, що було видане рівночасно з нем або швидко по ній, отже коло 1745 р., бо в грудні 1746 р. Шептицький умер. Та коли о. Петрушевич (Сводная лѣтопись сѣ 1700 до конца августа 1772 года, Львовѣ 1897, стор. 168) цитуючи відповідний уступ із сеї книжечки додає, що з сих слів видно, „что тайна супружества, воспринята нижшимѣ ду-ховенствомѣ, не нравилась безженнымѣ святителямѣ“, то в усякім разі слід би було зазначити, що не А. Шептицький і не пре-лати Замойського синода були батьками сього погляду, а висло-влює ся він вично давнійше, ще в „Метриці“ Шумлянського в 1686 р., коли сеї єпископ іще pro foro externo вважав себе православним. Руській єрархії не був на гадці такий чи иньший погляд на „тайну супружества“, а головно те, щоб руське духовенство не було предметом насмѣхів та погорди з боку латинян¹⁾ і щоб своїм поведженєм а по змозі ѿ одягом та зверхньою подобою зрівняло ся з латинським і зазнавало,

¹⁾ Се виразно сказано в тит. 4 ухвал соборної конгрегації ру-ського духовенства перемиської дієцезні в р. 1740, відбутої „pod laską pasterską“ єпископа Устрицького, де читаємо: „Z swoimi Hospożami żeby na iednym powozie nigdzie nie iezdźili, ponieważ to ubique od Panów y Szlachty non sine rubore nostri obicitur. (А. С. Петру-шевичѣ, Сводная лѣтопись 1700—1772, ст. 150).

розуміть ся, такої самої поваги. Відси ті острі приписи що до „благолѣпія“ одягу сьвященничого, що до поводження з селянами й рівними собі; відси заказ, щоб сьвященники не займали ся купецтвом, не ходили анї не їздили на торги та ярмарки (Оустаки к. 18 а), заказ ходити по коршмах і шинках (тажже 25 об.); відси єпископські розпорядження про стрижене волося і голене борід у сьвященників від 1720 р. (А. С. Петрушевичъ, ор. сіт. 85, пор. отсей лист точка 6); відси пішла завзята суперечка між Афанасієм Шептицьким і львівським лат. архієпископом Мик. Вижицьким за право руських сьвященників носити обойчики, суперечка, що розпочавши ся 1739 р. дійшла аж до папської курії в Римі і була полагоджена засудом папського нунція з д. 24 люня 1741 р. на користь Русинів. Дуже інтересну ролю в тім довголітнім процесі асиміляції руського духовенства з латинським відграють єпископські намістники, протопрєзвитери, яких компетенція від часу О. Шумлянського все більше розширює ся, і яким отсей пастирський лист дає право навіть бити сьвященників „вервицею“. Битє сьвященників за дисциплінарні переступи практикувало ся в черемиській єпархії ще в ХІХ в. за єпископа Снігурського (див. Quidam рускій, Воспоминанія изъ мнувшого, Новый Проломъ 1884 ч. 157—166).

II. Пастирський лист Льва Шептицького з 1750 р.

Отсей лист друкований на піваркуши такого самого паперу, як і попередній, fol., на одній стороні (усього 38 рядків друку), без означеня місця й друкарні, одержав я також від д. Ів. Єм. Левіцького. Се властиво формулар обіжника, який висилано до парафій і до намістників, для того в текстї подишано прогалини, де мали бути дописані адреси, дата висилки і місце, звідки висилає ся лист. Мій примірник не має ніяких дописок.

Лі ѿ ѿнъ на Шептицахъ Шептицькій
 Бжѣю ѿ сѣагш дѣскагш пѣтшла блгодатю, сѣпль
 Львовскій, Галицькій, ѿ Каменца Подолскагш.
 Архімандрита Мелецькій.

Чтѣнимъ ѿцѣмъ прєзвитеромъ парохіалнимъ, церквей вдовствѣющихъ админстраторомъ в' протопрєзвитерѣн . . . . .
 ѿбрѣтающимъ ся, миръ ѿ ГДѣ ѿ нше архірейское блгословеніє.

Извѣстно оуже чѣстостемъ вѣшимъ естъ, ѿкъ Мы на соборѣ вѣнералномъ протопрезвитерскомъ в' рокѣ . . . . мѣа малъ бывшомъ, съ разсѣднимъ пречѣтнѣйшихъ ѿцевъ ѡффициаловъ ѿ пречѣтнѣхъ протопрезвитеровъ началнѣйшихъ совѣтованіемъ ѿ единогогласнимъ соизволеніемъ оустановихомъ, дави кійждо ѿ чѣностей вѣиныхъ на соврѣженіе разоренной чрезъ стѣ: пам: преѡсѣщеннаго антѣцесора нѣшегѣ цркви нѣшой катедралой Львовской (понеже рочнѣй прорентъ ѿ сѣммы на ню през тоогожде стѣ: пам: архіереѣмъ назначенной не дова'кетъ) кождогѣ рокѣ до толѣ, донелѣже не соврѣшитъ сѣ, до рѣкѣ пречѣтнѣхъ протопрезвитеровъ своихъ предъ постомъ до Рождѣтка Хѣа по толѣко малнѣхъ шостачковъ, в' нѣхъ же по грошѣи шесть числитъ сѣ, ѡдавалъ, по ѣлико золотнѣхъ столового з' сѣндиковскіемъ подлѣгѣ диспартиментѣ звиклѣ ѡдавати. Чѣсо ради чѣтностемъ вѣшимъ в' силѣ послѣшаніѣ стѣагѣ ѿ подъ виною сѣгѣблагѣ коздалнѣмъ повелѣваемъ, дави есте до пречѣтнѣагѣ ѿца протопрезвитера вѣшегѣ на днѣ ѿ мѣсто ѿ него назначенное квотѣ ѡдали, ѿнже тѣюжде самѣю з' реестромъ что кто дастъ, до пречѣтнѣшагѣ ѡффициала своего, а сѣй до насъ самнѣхъ ѿли ѡффициала нѣшегѣ Львовскагѣ ѿ Рождѣствѣ Хрѣтовомъ немедленно ѡсилати вѣдетъ дол'женъ. Їще бы же которѣй ѿ чѣностей вѣиныхъ болше что надъ оустановленнѣю часть, дѣшепѣзнаго ради сѣсеніѣ своего восхотѣлъ дати, сѣе ѡсовѣно пречѣтнѣй протопрезвитеръ ѿматъ написати ѿ до ѡффициала ѡсилати, ѿбо по сѣмъ за такокихъ ѣлгодѣтелей ѿзраднѣ мѣтѣмъ ѿ мѣнѣмъ творими вѣдѣтъ. Извѣстнѣйшагѣ же ради оувѣреніѣмъ сѣй оунѣверсалъ поднѣсомъ рѣки при ѡвѣчной печати стверждаемъ. Данъ в' . . . . . днѣ . . . . . мѣа . . . . . рокѣ Бжїѣмъ ѡшїѣ. Лѣвнѣ Шептицкѣй ѣ. А. Г. ѿ К. П. ѡрхмандрита Мелецкѣй. М. П.

Для поясненя сѣого універсала додамо, що стара, мурована катедральна церковъ сѣв. Юрїѣ у Львовѣ буда розѣбрана за Афанасїѣ Шептицкого в р. 1744; в тѣмъ же роцѣ д. 1 вересня Шептицкий поклавъ угольнѣй камѣнь підъ нову будову. На її викнченѣ вѣн записавъ у своѣмъ заповітї сѣуму 116.820 зол. поль. ульковану на добрахъ Городиславчїѣ. Наступникъ Афанасїѣ, Лев Шептицкий призначивъ одначе дохѣдъ ізъ сѣого капїталу на заснованѣ діецеазальнѣй дух. семїнарїї, а будову катедрї постановивъ згѣдно зъ ухвалою діецеазальнаго синоду 1750 р. докнчувати зі складокъ духовенства (Петрушевнчъ ор. сїт. 222). Що до згаданнѣхъ у отѣсому листї даткѣв титудѣмъ „столового зъ сѣндиковскіемъ подлѣгѣ диспартиментѣ“, то сѣй бувъ наложений Замоѣ-

ський синодом на все духовенство тзв. катедратик, що йшов на удержанє єпископа, його двора й канцелярії.

Про сей постійний податок читаємо в „Оуставахъ соборѣ Замойского“ к. 30 ось що: „Катедратикъ для състентаціи єпѣпской, сѣыми канонами оустановленнѣй, кождѣй парохъ ведлѣгъ дѣспартиментѣ рѣкою нашею подписаннаго, безъ жадной вимовки подъ карою сѣгѣбаго дланѣя до рѣкъ протопресвитерскихъ въ часѣ Ѡ него назначенномъ Ѡддати повиннѣй. Ѡпрочѣ катедратикѣ въ дѣцезіахъ Львовской, Галицкой ѣ Каменецкой на сендіка по золотомѣ єдиномѣ, а въ Кіевской на ѣфѣціала тинѣа єдиного ѣ на писара тинѣа єдиного, зособна зась на протопресвитера въ дѣцезіахъ Львовской ѣ Галицкой по золотомѣ єдиномѣ, а въ Кіевской ѣ въ протопресвитеріахъ оукраинскихъ ѣкъ длашихъ по золотыхъ два ведлѣгъ давнаго оуставѣ ѣ звичаю длати маютъ“. Полишаю бѣльше свѣдущимъ у канонічнимъ правѣта в давнѣхъ правахъ і звичаяхъ українсько-руської церкви вказанѣ тихъ „давнѣхъ уставѣв і звичаѣв“ що до даткѣв духовенства на удержанѣ єрархії. Зазначую тутъ лише, що спеціально в XVIII віці сѣ датки, названѣ від латинського терміну „donum charitativum“ — харитативою, зробили ся пекучимъ питанѣмъ задля здирствъ протопопѣв і прийняли особливо ненависну форму тоді, коли по втихомирєню уманської бучі їхъ накинєно такожъ на православнє духовенство. Про се маєть ся інтерєсна праця протоєрєя Петра Орловского „Харитатыва“ (Кіевская Старина 1894, т. XLIV, стор. 382—402), основана на архівнімъ матеріалѣ. На якихъ основахъ роблено дѣспартимент, себто розкладъ, нормованѣ тихъ даткѣв на поєдинчі парафії, не знаємо.

III. Формула скликаня генерального собору 1755 р.

Отсей пастирський лист, якимъ єп. Л. Шептицький кливавъ протопресвитерѣв на генеральний собор, друкований на піваркуші такого самого паперу, якъ і оба попередні, на одній сторонѣ, з полишенємъ порожнѣхъ мѣсць для дописокъ, має 34 рядки друку. Я одержавъ його такъ само якъ і попередні від д. Ів. Єм. Левіцкого, який знайшовъ їхъ міжъ паперами свого пок. батька. Слова, які ми друкуємо дрібнѣйшимъ письмомъ, у оригіналѣ дописанѣ рукою очевидно при висилці листа.

Лешъ на Шептицахъ Шептицкій,
Бжїєю ѿстагъ аѿтолкагъ престола бѣгодатїю епископъ Львовскій, Галицкій ѿ Каменца Подолскагъ,
архїмандрїта Мелецкїй.

Пречестномъ оцѣ протопресвитерѣ Днаевскомъ, намъ въ Хрѣтѣ послѣшномъ сынѣ мирѣ ѿ Гдѣ ѿ наше архїерейское бѣгословенїе препославше ѿзвѣстїю творимъ, ѿкъ мы сокорѣ ѣнералный протопресвитерскїй, щорочне ѿправовати сѣ звыклїй, к' рокѣ нынѣшномъ на день дї. мѣа мая сїестѣ на недѣлю Разславиного к' Крилоск катедр. нїшой Галицкой сложити оумьслихомъ, ѿкоже тымъ листомъ складаемъ во йма Гнѣ. Чесу ради пречестности вашей в' силѣ послѣшанїа сѣагъ ѿ под' выною четырехъ гривенъ за каждый день неѿпѣстне, ѿ низложенїа сѣ оурядѣ протопресвитерскагъ повелѣваемъ, дабы ѿдобравши ѿ честныхъ пресвитерѣвъ ведлѣгъ дїспартиментѣ такъ за рокъ нынѣшний, ѿкъ ѿ за перешлїе, гдѣ залегла, належитость звыклїю, сѣ тоюжде ѿ такою, ѿкъ ѿ ѿберїицѣ, на мѣсто и часѣ пред'реченный ѿсовнїе неѿвлочне ѿ без' жадней вымовки ставил сѣ, во первыхъ къ канцеларїи нашої часѣ пришествїа твоегъ записалъ, ѿ таможде акта протопресвитерскїе ѿ пѣнкта на прешлорочныхъ соборахъ оустановленїе презентовалъ, къкъты за лѣта перешлїе ѿ дїспартиментѣ продѣковалъ. Повелѣваемъ такожде пречестности твоей, дабы ѿси всѣкъ парохомъ к' протопресвитерїи твоей ѿверѣтающимъ сѣ властїю нашою архїпаствырекою приказалъ, дабы каждый реестрѣ всѣхъ пароханѣвъ своихъ тевѣ на соборикѣ подалъ, ѿ который вы под' часѣ ѿповѣди пасхалной не ѿповѣдали сѣ, оныхъ нотовалъ ѿ тевѣ ѿзнаймалъ, пречестность же твоя ѿ сихъ всѣхъ на пришломъ соборѣ насѣ оувѣстити вѣдѣши должнѣ. ѿзвѣстнѣйшагъ же ради оувѣренїа сѣ оунѣверсалъ печатїю нашою ствержденный рѣкою власною под'писемъ. Данъ въ Львѣ днѣ 4 мѣа январїа рокѣ Бжїа мѣнѣ. Лешнѣ Шептицкїй. Р: К: (М. П.) (Дописано в ниву:) Такожде ѿ коллектѣ на фабрїцѣ катедрїи нїшой Львовской по оуставленїю соборномъ прешлорочномъ. Залѣцаемъ пречестности твоей, дабы каждой з велѣнїихъ пароховѣ по двѣ сѣлѣжѣ Бжїи на ѿнтенцїю нїѣ ѿправилъ.

Сей лист дае нам добре понятє про ті генералні собори протопопів і намісників цілої дієцезїї, що відбували ся за Льва Шептицкого що року і відіграли важну роль в розвою гр. кат. церкви в XVIII в. Бачимо тут пробу заведеня правильної адмі-

ністраційної машини і церковної бюрократії, хоч дуже ще примітливну, а все таки замітну в польських часах. Протопресвітер повинен мати по змозі докладне знане свого округу; з попереднього листу бачимо, що такі округи, звичайно дуже просторі, ділили ся на менші часті, з яких повстали пізнійші деканати; ті менші реїони мали своїх завідателів, що тоді (коло 1750 р.) звали ся десятниками; в них поробили ся декани, що пізнійше переняли на себе атенди протопресвітерів. Бачимо далі, що єпископ уживає щорічних протопресвітерських з'їздів не лише для стягання датків із духовенства, але також для контролювання діяльности протопресвітерів, які повинні на тих соборах презентувати свої акти, тоб то протоколи візитації та вивази своєї юдікатури, що була, як побачимо далі, досить широка. Навіть першу пробу заведеня статистики вірних гр. кат. обряду бачимо в наказі єпископа — предкладати йому ресетри всіх парафіян¹ кожної парафії. Всі ці адміністративні почини, заініційовані Замоїським собором, опирали ся на взірцях вироблених практикою латинської церкви; зрештою про Замоїський собор і доконані ним реформи в гр. кат. церкві дивись Гавріилъ Хрущевичъ, Історія Замоїскаго собора 1720 года, Вильна 1880.

IV. Окружний лист про відпуст з р. 1759.

Отсей лист, незвісно де друкований, правдоподібно в тім самім 1759 році, в якім був виданий, являєть ся ярким прикладом запроваджуваня латинських обрядів і молитовних формул у гр. католицьке богослуженє. Він був виданий у форматі відміннім від попередніх листів, а власне в виді брошурки формату малої 8-ки (довжина картки 15 а ширина 10 сантиметрів), усіх карток 4, на першій сїгнатура (а), на другій аё, на третій і четвертій сїгнатур нема. На кожній стороні в низу на ліво кустоди; на чільній сторінці над текстом дереворигна заставка з буквами ІХХ у проміястїм крузі; паїнації нема. Рядків друку на першій сторінці 18, на другій 26, на третій і шестій по 24, на четвертій і осьмій по 23, на пятій і семій по 22. Сей лист друкований був умисно на те, щоб його можна було вклаїти в підручний Требник; у однім такім Требнику, друкovanім десь у половині XVIII в. — де й коли, не знати, бо титулової і осгатньої картки бракує — я й знайшов його у с. Яй-

ківцях Жидачівського пов. Неоднакове число рядків на поодиноких сторінках поясняєть ся тим, що властивий текст єпископського листа (стор. 1—3 і докінчене на стор. 8) друковані дрібнішим письмом, натомісь уставлена в середину тексту „Форма влѣвеніа Филіпстагв“ друкована грубшим письмом крім поміщеного на стор. 6 „Исповѣданіа“, також надрукованого дрібнішим письмом. Се вже друга така бібліографічна рідкість, яку мені вдало ся віднайти вклевну в иньшій книзі (про першу, житіє Марії Єгипетської, див. Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. VI, Miscellanea, стор. 1—4). Вкажу тут іще третю таку рідкість незаважену доси бібліографами: се пісня про коронацію образа Матери Божої Почаївської в д. 8 вересня р. 1791, надрукована окремо і вклеена потім у перше видане почаївського Богогласника в р. 1790¹⁾. Подаю тут у повні текст листу Льва Шептицького.

Лешнѣ на Шептицахъ Шептицькій
Бжїтїю ѿ сѣ. аплскагв прѣтола влѣдтїю ѿппѣ Авок-
скїй, Галицькій ѿ Каменца Подолскагв.
Архімандрита Мелецькій.

Пречестнѣйшимъ оцѣмъ ѡффіціаломъ, пречестнымъ прото-пресвитеромъ ѿ всемъ каврѣ в' єпархіахъ нашихъ швѣрѣтающемъ сѣ мирѣ ѿ пастирскаго влѣгословенїе. Власть сѣгв прѣтола аплскагв, ѿже к' преподаванїю Фпствѣвъ правовѣрнымъ хрїстіаномъ к' крайномъ Ф житїа сего ѿсходѣ свшымъ, ѡсновнимъ писанїемъ Ф сѣкшшагв Климентѣ гї. архїереа вселенскагв, нынѣ црквию сѣю правителствѣющагв, днѣ ке. септемврїа ашнїй. лѣта намѣ влѣгодатнѣ врѣчи сѣ, прежде токмѣ на три лѣта самимъ пресвященнымъ ѿппшмъ даема, юже сѣкшшїй Бенедиктѣ папа, тогв ѿ мене дї., пред'свидѣвъ многовѣднее ѡумирающихъ состоанїе, ѿ томѣ ѡчїнмъ попеченїемъ пред'свѣрѣтамъ Ф сокровища влѣгодатнагв церкви сѣмъ конститѣцію ашмѣ. лѣта, днѣ а. мѣсаца апрїла ѿзданною на всегда распространити влѣгонзволилѣ бѣсть. Мы, да не вотще сѣмъ ѿзоблабѣтъ, но паче да тѣжде Фпствы не точїю нами, но и Ф насѣ къ сѣмъ дѣлѣ ѡустроеными пресвитерми хрїстіаномъ ѡумирающимъ в' паствѣкъ нашей ѡбедержимымъ щедролюбно подадѣтъ сѣ, въ исполненїе должности

¹⁾ Бібліографічний опис сєї піснї подам на иншїм мїсцї.

наша, в' ползѣ же ѿ оучастіе вышереченныхъ аплскихъ дарованій, понеже сами вездѣ присутствовати требующимъ, пространства ради діецзій нашихъ никакоже возможемъ, вамъ всѣмъ церквіи парохіалныхъ настоятелямъ, мірскимъ ѿ иноческаго сана сщеникамъ, ѿ ѿ истиннѣе ѿ иноковъ единомъ, гдѣ правленіе тшаніа дшвнаго, сирѣчь парохію ѿмѣтъ, на сіе дѣло ѿпредѣленномъ, в' сдѣженіе на ѿсходѣ дшви званыхъ дѣмъ, личнѣ же коегождо властію вышречинною ктомъ оустраиваемъ, да всакъ ѿ васъ блгословеніе съ ѿпвстомъ совершеннымъ в' нижей ѿписаній способъ, всѣмъ вѣрнымъ Хртовымъ на ѿшествіи ѿ житіа сего временнаго к' вѣчному понѣждающимъ са, такъ блгопоудати возможетъ, ѿкѣ бы мы сами ѿнимъ присутственнїи раздавали. Оувѣщающе васъ сице ѿ насъ оустраивенныхъ пресвтеревъ, паче же ѿ советъ ихъ ѿбодлающе, еже ѿ томъ прѣхвалномъ ѿ добродѣтелномъ сдѣженіи блгодать Бжью спасителнѣю съ приличнымъ блгочестіемъ распростирати, трѣдѣ ѿ тшаніе свое на возбѣжденіе болѣзньбующихъ к' совершенномъ жалѣнію за грѣхи полагати, ѿ тѣхъ дшвнполезнаго съпомоществованіа, сіестъ сакраменталнаго раздрѣшеніа, стѣйшіа Евхаріетїи причастіа ѿ стѣго блшпомазаніа оучастникевъ сотворше, по преданномъ образѣ немооществующимъ, но не ѿбїе, ѿ кромѣ реченныхъ таннъ стѣхъ (по влнко возможно) оумирающихъ послѣдѣбующимъ блгвиніемъ разсмотрителнѣ оуцідрити.

Форма блгвиніа ѿпвстнаго.

Стѣхъ:

Помощь наша въ ѿмѣ Гднѣ.

Ѿвѣтъ:

Сотворшаго нѣо ѿ землю.

Антїфѣнъ:

Не помани Гдн беззаконїи раба твоєго, ни ѿмшеніа прїими ѿ грѣсѣхъ єго.

Настоятель:

Курїе блейсонъ.

Прочїи:

Хрте блейсонъ, курїе блейсонъ.

Кѣпнѣ втай:

Оче нашъ, ѿже єси на нѣсехъ:

Настоятель:

И не воведи насъ къ искѣшенію.

Прочїи:

Но ѿзбави насъ ѿ лукаваго.

Стїхъ:

Спаси ГДѦ раба твоего.

Ѡвѣтъ:

Бже мой, оуповающаго на тѧ.

Стїхъ:

ГДѦ оуслыши молитву мою.

Ѡвѣтъ:

И вопль мой к' тебѣ да прїидеть.

Стїхъ:

ГДѣ съ вами.

Ѡвѣтъ:

И съ духомъ твоимъ.

Настоятель:

ГДѦ помолѣмъ сѧ.

Ѡвѣтъ:

ГДѦ помилуй.

Всеблгїи Бже, Ѡче милосердіа и Бже всакаго оутѣшенїа, не хотай погнѣвити в' тѧ кѣрвующемъ и надѣющемъ сѧ на тѧ, по множествѣ щедротъ твоихъ призри милостивно на раба твоего и мѣкѣ: ѡгоже ти вѣра истинна и надежда хрїстіанская врѣчаетъ, посѣти ѡго къ спасенїю твоёмъ и страсти ради ѡдинороднаго твоего смерти же, Ѡпущенїе всѣхъ ѡго прегрѣшенїи и ѡславу даруй, да в' часѣ исхода своего душа ѡго тѧ сѡдїю милостиваго ѡбращаетъ, и кровїю тогоже Сна твоего ѿ всакаго порока ѡчищенна прейти в' жизнь вѣчную сподобит сѧ ѡ томъ же Хрїтѣ ГДѣ нашемъ.

Таже ѡдинъ ѿ слѣжителїи исповѣданїе повседневное глаголетъ:

Исповѣдаю сѧ ГДѦ Бгѣ всемогущемъ, блгословеннїи Марїи всегда Дѣвѣ, блгословенномъ Мїхаилѣ архангелѣ, стѡмъ Іоаннѣ Крестителю, стѡмъ аплшмъ Петрѣ и Павлѣ и всѣмъ стѡмъ, и тебѣ ѡтче, зане согрѣшихъ сѣлау мыслию, словомъ и дѣломъ. моа вина, моа вина, моа велика вина. сего ради молю сѧ преблгословенной Марїи присно Дѣвѣ, стѡмъ Мїхаилѣ архангелѣ,

сѣомъ Іоаннѣ Крѣтелю, сѣымъ апломъ Петру ѿ Павла ѿ всѣмъ сѣымъ ѿ тебе отче, моли са ѿ мнѣ грѣшномъ къ ГДху БГху нашемъ.

Настоятель глаголетъ:

Да помилуетъ та всемогій БГхъ ѿ Фнвстивъ вса грѣхн твоа ѿ введетъ та в' животъ вѣчный, аминь.

Таже:

ГДхъ нашъ Іисъ Хрѣтосъ, Снъ БГа живаго, да вый влженномъ Петру аплу своемъ власть взати ѿ рѣшити, влговтробнаго ради своего милосердіа да прійметъ ѿповѣданіе твое ѿ возратитъ ти одеждъ первю, юже на крещеніи пріалъ еси, ѿ азъ властію мнѣ ѿ сѣагв аплскагв престола ввкреною Фнвсткъ совершенный ѿ Фнвщеніе всѣхъ грѣхвкъ подаю ти: къ ѿмѣ Оца † Сна † ѿ сѣагв Дха † Яминь.

По всесѣымъ члѣвческагв ѿбѣзавленіа таинствамъ да Фнвститъ ти всемогущій БГхъ вса нынѣшнѣа ѿ вѣдущаго вѣка казны, райскіа врата Фверзетъ ѿ в' радость нескончаемю введетъ, аминь.

Да влгословитъ та всемогій БГхъ Оцъ ѿ Снъ ѿ Дхъ сѣый, аминь.

Ище же оумирающій такъ естъ близкій смерти, ѿкоже не выти времени емъ къ ѿповѣданію вса жизни согрѣшеній ниже къ ѿполненію предающихся млтвѣ, сѣенникъ немедла раздрѣшеніе ѿ влгословеніе съ Фнвстомъ совершеннымъ ѿматъ дати. Хошемъ обаче, да сѣа власть подчинителнаа доселѣ в' васъ приведетъ, донелѣ же вамъ ѿ насъ самихъ ѿли ѿ наследниковъ нашихъ винѣ томъ сѣшней не Фемлет са. Еже да вси оувѣдаютъ, сей листъ нашъ тупомъ ѿданный обыкновеннымъ шестіемъ в' вса парохиа послати завѣщахомъ. Къ оувѣреніе же рѣкою ѿ печатію нашею оутвердити сѣизволихомъ. Данъ в' Крилоскъ катедрѣ нашей Галицкой, дна кд. мѣа апрѣла, рокъ Бжѣа мѣнд.

Лѣвнъ вѣпъ Л. Г. К. (М. П.).

Данїилъ Берхратскій, писарь.

Факт, що сей лист вклеювано в Требники, показує, що відправа такого відпусту, різко противна духови грецької церкви, хоч де-де практикувала ся в Галицькій Русі. Та в Требники пізнійших видань вона не перейшла, хоча, на скільки знаємо, ані Львом Шептицьким, ані жадним із його наступників не була відкликана. Годить ся завважити, що інституція відпусту, себто дарованє властю папи й церкви вини й кари грішникови по смерті, властива лише латинській церкві. Первісно було се дарованє части а далі цілої кари земної за якусь провину; тільки в XI в. західна схолястика видедукувала на підставі формули: „*Remissio quae fit quantum ad forum ecclesiae, valet etiam quantum ad forum Dei*“, що церков, чи то її голова папа може дарувати грішникови вину й кару не лише тут на землі, але й ту, на яку по смерті мав би його засудити Бог. Про початки й розвій сеї інституції, що як відомо була одним із головних імпульсів реформації, див. Henry Charles Lea, *A History of auricular Confession and Indulgences in the Latin Church*, Philadelphia 1896, 3 томи, а також Th. Brieger, *Indulgenzen* (Hauck, Realencyklopädie, IX, 76—94).

Знадоби для характеристики

життя свїтського сїльського гр. қат. духовенства
в Галицкій Русі в XVIII в.

Подав Михайло Зубрицький.

Пробуваючи кількома наворотами в часі шкільних ваканцій у с. Розборі Округлім, ярославського повіту, у свого свояка о. Якова Нероновича, тамошнього пароха і порохницького декана, знайшов я між деканальними грамотами писану книгу з ось яким заголовком: „Acta revisionis ecclesiarum intra decanatum Pruchnicensem consistentium. Item inventaria, decreta reformationum circa eandem revisionem, ac decreta controversiarum continentia. Per me Danielelem Zatwarnicki, ejusdem loci Decanum anno Domini 1765 die 9 Januarii compleri coepta“.

Ся книга складаєть ся з двох частий разом зшитих; перша має заголовний лист прикрашений зеленими обвідками по боках і 254 нумерованих сторін, друга має 50 ненумерованих карток, обі часті мають вигляд одноцїльної книги in folio. Перша часть майже ціла записана рукою о. Данила Затварницького, що був через яких 20 літ деканом, польською мовою з примішкою латини звичаєм того часу. Одначе подибують ся й цїлі реченя латинською мовою. Сї записки продовжав о. Олексій Мохнацький, парох Порохника і пізнійший декан. На першім місці переписана грамота еп. Афанасія Шептицького, якою наставлено о. Данила Затварницького р. 1764 порохницьким деканом, далі йде єпископський обіжник, у якім вичисляє ся хиби духовенства і подає ся способи, як їх усунути. Головні хиби: неуцтво духовних, байдужність у відправі та навчаню парохіян та пянство. Дальше списані за порядком церкви поодиноких

сел, їх інвентарі, назви патронів, парохіяльні помешканя, назви місцевих священників, скількість і границі парохіяльного поля і датки парохіян. Далі при кожній парохії полишено вільне місце і там записувано деканальні візити й уваги про все, що на думку о. декана треба було чи направити, чи змінити. Ті уваги дотичать як церков, так і духовних.

Усіх парохій у порохн. деканаті було в тім часі 30 і кілька, тепер їх нема й 10. Богато людей перейшло на латинський обряд чи то через занедбане руських духовних, чи через напір панів та польських духовних. По епарх. шематизму перемиському в 1902 р. колишні парохії: Яцковичі мають 40 греко-кат., Кашичі 20, Чилятичі 12, а Хлопичі, колишня парохія о. Дан. Затварницького, лиш 2 душі. На дальшім місці списано судово-карні вироки, які видавав декан у спорах священників поміж собою, між духовними й прихожанами та іншими людьми. Перед деканом жалували ся й Жиди на духовних за кривди або зневаги, яких дізнали від них. Між сими вироками списано також два інвентарі по померших священниках. У другій, старшій часті переписано уставні (ерекційні) грамоти поодиноких парохій і записано деканські оглядини. Вони починають ся від 1743 р. і йдуть до 1754 р., а відбували ся що другий або третій рік. Сю другу часть списав попередник о. Затварницького; як він називав ся, я не міг віднайти в записках. Вони й не писані так докладно, як перша часть.

Покінчивши 1883 р. богословські науки в Перемишлі поїхав я до Розбора Округлого, знайшов давню знайому книжку і почав дещо в неї переписувати. Так переписав я з новішої часті описи 9 парохій, а з старшої 5, кільканацять судово-карних вироків, кілька уставних грамот і оба інвентарі. Одна грамота була друкована в „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка“ 1898 р. том XXV, miscell. п. н. „Продажа попівства в с. Скопові 1592 р.“ Грамоти настановлення о. Д. Затварницького деканом і єпископського обіжника про хиби духовних я таки не відписав, а шкода, що так стало ся.

В сих деканальних записках нагромаджено багато матеріалу, з якого можна пізнати вигляд тодішніх церков, стан освіти і побут руського сільського духовенства в порохницькім деканаті в XVIII в.

Церкви. При церквах усюди зазначено, що будовані в три хори, а всі були деревляні, покриті тонтами. Безперечно найкрасшою й найбогатшою була церков у Хлопичах, парохії о. де-

кана Затварницького, завдяки своєму відпустови та чудотворному образу Божої Матери. Збудована була на дубових „штандарах“ і підмурована, в середині ціла помальована, в 4 вітарами, з образом також і сьв. Івана Непомука (незвичайна річ по руських церквах), вікнами тафльовими з залізними кратами, хором, амвоною і з численними, цінними приборами церковними. Інші церкви були біднійші і часто занедбані. Раз зазначено, що церков будована з смєречини, замикає ся на колодку й засув, у церкві одно вікно, а в закристії два. Часто читає ся, що церков і дах потребуєть направи; 1772 р. грозить декан парохови в Повнатичах під інтердиктом, аби протягом 10 днів приступив до направи церкви. В Ріплині церков валила ся, бо була побудована на багнах, а в середині „повно болота як на гостинці“. Попередник дек. Затварницького кинув на сю церкву інтердикт, бо *fundamentaliter ruit*, але се не помагало, тож 1750 р. замкнув церкву і взяв ключ із собою. В одній церкві повибивані були ями в притворі (бабинці), в другій ями на локоть. В Йодлівці застав декан корито сушу і з мацю (2 чвертки) сирих грушок у церкві на помості, а в Воли Розвеницькій асицував парох у церкві збіжє. Пушки, чаші були цинові, мосяжні і срібні, декуди декан переломив дискос, бо був неможливий; в иньшій церкві знайшов чашу положану і ниткою повязану, а де инде чаша була заставлена у сусідного духовника; ліхтарі деревляні мальовані, також і цинові; раз зазначено, що в ліхтарів фарба облегла. В Кривчи „*obrazy namistne dla odlatujących farb do stracenia formy nakłaniaią się.. w ołtarzyku Annuntiationis obraz tak iest brzydko malowany, iż na weyzenie monstrum się wydaie nie obraz... na wielkim ołtarzu z pod obrusow fałatki czarne wyglądaią*“. Декуди обрусі подерті й побрукані; повно мишачого сьмітя на головнім вітварі, купи сьмітя понадував вітер дірами в стінах, цибория без замка, нема ручника, служебника. В Русельчичах застав декан позавішувані ручники на образах і велів їх познимати, а „*po scianach obrazow papierowych nie mało, u ktorych myszy głowy, ręce etc. roodiadały*“. Дивне й се, що лише в трьох церквах зазначено плащениці; можливо, що по инших церквах не було їх, бо декан усе в церкві записував, навіть в однім селі залізне клепало. В Розборі Довгім зазначено, що „*Viatyk (oswęczeni dary) do chorych w papirku posi*“. Фелони були шиті в матерій, яких назви тепер понайбільше незвісні. „*Aparat popielaty krumrasowy, harasowy, pułatłaskowy w karpiową*

łoskę, maiowy, hatłasowy, partyrowy siwy, czerwony pułtabinkowy, niebieski pułtabinkowy, gredeturowy“ і и. В Повнатичах 2 латинські епітрахилі, в Хлопичах і фелони. Богослужбні книги були писані і друквані, служебники віленські, львівські й почаївські, старого видання й нового. Де не було нового, по замойським соборі виданого, там декан конечно велів його купити. В Повборі Дов. записано: „Ewangelia pod złoty margines oprawna“; в Бабичах: „Ewangelia pisana, na ktorey blacha w srodku srebrna, blaszek 4 z gałkami srebrnymi, gwiazdek 4, kompaturek 2 y sztuczek 4, po drugiey stronie blaszek 4 z gałkami cynowemi“. В Бахові зазначено: „Książka Trium Devotionum w tey cerkwi tak potrzebna nie znayduie się, ani mszał nowej edycyi“. В одній церкві записана книга: Kazus Kiszki, де інде „kazusow czyli teologii moralney kapłanowi bardzo potrzebney niema, książkę moralium, vulgo kazus kupić dla siebe, wogłosłowni niema“... В Повнатичах 1769 р. зазначено: „Parochus librum Theologiae moralis lingua slavonica editum propter se coemere curavit“. Одна книга зазначена: „Praznica“ (жб. Миняя празнична). В місточку Кривчи давніші брати в брацтва Рождества Пр. Діви Марії не склали рахунків зі своїх доходів і розходів, а новіше брацтво обчисляло ся приватно без відома тамошнього съвященника, тож поручав декан, аби в присутности пароха замикали рахунки, а дотичні папери переховували у пароха. Від р. 1770 брацтво за для звільнення себе від видатків на потреби церкви не сходило ся і не переводило звичайних виборів, проте декан наказав їм вибрати старшого брата.

Дзвінниці найчастійше були з церквою сполучені, деякі стояли осібно; лучалось і так, що дзвони висіли осібно на руштованю.

Цвинтарі обгороджували парохіяни кватирами (тепер називають їх подекуди дільницями). Декуди на паркан давали дашок. При оглядинах велів декан також цвинтарі огороджувати, а поповану огорожу направляти.

Декан оглядав що кілька літ кожду парохію, а прибував найчастійше несподівано, бо при оглядинах у Повнатичах записано так: „Na tę wizytę byłem spodziewany, przecie poradzią pianą zastałem, a sam X. Okołowicz sub actu visitationis upił się“. Наставав на те, аби духовні писали докладно метрики, одначе в деяких парохіях не заставав метрик або цілком, або поодинокі приключки в парохії записували духовні на карточ-

ках. Вимагав, аби духовні дбали про церков, голосили науки, вчили молодіж катехізму, а навіть учили дітий читати. Коли церкви були не придатні для відправи богослуженя, то їх замикали, а навіть накладали інтердикт. Потягав недбайків до одвічальности за занедбане своєї рідні. Так у Розборі Дов. записано: „Syna nie edukuie x. Alexius Siemieszowski“. Бажас, щоб „syna, kiedy artium liberalium incapax, przynaumniey do rzemiosła przystoynego aplikowac starał się“... 1768 p. „Filius parochi non modo non emendavit, verum mores in dies corrumpit incuria patris“. Записано й таке, що наступник повинен був учти діти свого попередника: „Dzieci ś. p. x. Jerzego, parocha pełnatyckiego nie edukuie“, а потім під р. 1766: „Syna ś. p. x. Jerzego imieniem Andrzeia in parte edukuie in lectione librorum ruthenorum“. Декан судив духовних за провини, а найбільше за пянство, яким значна часть із них провинювала ся. Жалобу вносив або покривджений, або Instigator Officii, inst. sądow duchownych. Се був певно духовний, щось як наш теперішній прокуратор. Я не знайшов ані найменшої згадки, як він називав ся і де жив. Коли винуватець признавав ся, декан видавав засуд; коли-ж ні, прикликував сьвідків і по переслуханю рішав. У записках записано кілька таких судових справ дуже докладно. Від сьвідка відбирано присягу і зазначувано, що сповідав ся великодної сповіди; в інших загально зазначено, що в доходження виявила ся провиня обвинуваченого. Карою були реколекції в церкві в Хлопичах та в Валяві від 7 до 21 днів; непоправних засуджувано на реколекції „cum mortificatione propria manu facienda“, або „ut sub tempus recollectionum bis mortificationem corporis propria manu per miserere (Помилуй мя Боже) unum faciat“. О. Яков Телесницький мав заплатити 12 гривен до перемиської катедри за опущене науки катехізму через 52 неділь, а його жінці приказав декан ходити до церкви в урочисті дні під загровою кари 50 різок. Чоловік її паничив, а вона навіть доброї сорочки не мала на собі.

В спорах годив порізаних сьвященників; до нього удавали ся побиті селяни по запис своїх знаків від побойв духовними, а декан записував Visum repertum у записках. Списав усі поля й доходи парохів, а потім на приказ губернії і жадане перемиської консисторії в рр. 1777 і 1778 списав на ново обмї і границі парохіяльного поля. З низше поданих посмертних інвентарів видно, що декан порядкував полишенням майном ду-

ховних і опікував ся поодинокими сиротами. Після засади „clericus non decimat clericum“ тепер віддають собрати безкорисно помершому духовникови остатню прислугу, а декан Затварницький і тодішні духовні брали винагороду за сесю послугу.

Духовенство не мало майже ніякої освіти; богослуженє занедбували, проповіді не голосили, катехізму не вчили, а про одного записано, що з людьми молитов не відмовляв. Книжок у них не було, навіть тяжко приходило їм купити собі „kazus“. У двох посмертних інвентаріях записано, що по однім сьвященнику лишив ся stary brewiarz, а у другого мабуть і сього не було. Статки у них були не великі, се-ж були лиш трохи заможнійші селяни. Значна часть із них таки добре напивали. Парох Заміхова оправдував ся, що часом напе ся, як його парохіяни в празничні дні по службі божій до себе запросять. Пили дома, пили по ярмарках та корчмах; один підпитий тягав у корчмі Жида за бороду, другий повиривав йому волосє з бороди, инший підмовив людий, підданих якогось пана, аби Жидови иншого пана обстригли бороду, через що пани погнівали ся між собою. Третій хотів Жида на дорозі з коня стягнути, а коли той підігнав коня, сьвященник упав у болото; потім причепив ся московського почтаря, бив його кінською щокою, видер йому калиту з листами, і сей без шапки, простоволосий забіг аж до декана. О. Яков Телесницький у Бабичах цілком був занедбав церков, а ходив до місцевого костела, часто напивав ся, а переходячи через місточко падав у болото, з відки його люди витягали. Инший розбив музиці скрипку в корчмі. Р. 1754 декан суспендував пароха Часткович, бо не мав ніякої одежі, всьо пішло до корчми. Иншому гровив декан, що як не перестане пити, буде сидіти в Валяві. Цікава ось яка записка:

Nizey wyrazony zeznaię: Jako stanowszy osobiscie przed aktami dekanalnemi daię tę moią wierną assekuracyą, iż poprzedzaiąc exekucyą dekretu konsistorza przemyskiego na komisyą o zyciu y obycaizaiach moich, postanawiam y przyrzekam wodki i miodu nie pic do zgonu zycia mego. In quorum fidem dan w Chłopica:h die 25. Aug. 1783. Georgius Eustachiewicz.

Один сьвященник відбував у дворі службу блазня: йому подавали при гостях печені ворони та сороки, а коли він смачно заїдав, пани кричали: кра! кра! Той сам пив табаку і муку всипану до напнтку. Свої обовязки сполучені в духовнич урядом занедбували, метрик часто не писали, лиш про одного зна-

ходжу дописку: „*Metrices baptisatorum, confirmatorum, copulatorum et mortuorum praesentavit, laudabititer scripsit*“. Р. 1751 записано в Заміхові: „*Hostyę na kształt z hreczanej maķi zastałem*“, а о. Телесницький оправдував ся, що лиш тоді не правив служби божої, коли не мав вина. Р. 1751 записано в Частковичах: „*Wiezy nie siedział według dekretu przeszłego roku ferowanego*“, а 1752 зазначено: „*wiezę wypelnii*“. Де ся вежа сула і за що мав сидіти, не записано. Крім ужиткованя поля побирали съвященники доходи від парохіян грошима й *in natura*. Парохіян ділено на кметів, загородників, халупників і комірниць. Датки давали вірні на коляду, канон, у середопієтју, перед Великоднем, на празник, скіпщину і проскурне, були також „*porządki*“, імовірно теперішній „виніс“. Давали по кілька грошей, жито, ячмінь, овес, муку, сімя і горох, хліб, ковбаси, масло, кури, оселедці, печеню, яйця, горілку і пиво. В Бахові та Рушельчичах відбували вірні також панщину в хосен своїх парохів. Як сі датки виглядали, покажуть отсі дані.

Повнатичі: від 14 кметів 14 віп жита в снопах, 14 полу-мацьків (чверток) жита, 14 пол. ячменю. Перед відпустом 14 хлібів, на коляду 14 хлібів і 14 ковбас. Дві „*porządki*“ по 28 хлібів, 14 колачів, на тім оселка масла або курка або оселедець, 8 грошей і миска муки. Загородники на одну „*porządk-у*“ дають по колачеви в куркою або маслом, 8 грошей і по мисці муки, в середопієтју по мисці гороху або сімени, коло Великодня по 12 яєць, на канон по 4 гроші від кожного.

Бахів: від кметів по $\frac{1}{2}$ копи жита, канон по 1 хлібу, в середопієте по мисці сімени, загородники по 2 гроші, „*porządki*“ і коляди нема. Від халупників і комірниць по 1 дні в році літом панщини.

Рушельчичі. Скіпщини 4 копи 30 снопів від кметів, *porządki* 6 разів до року, тоді дають 1 зд. або колач, кварту горівки, 1 горнець пива; канон — хліб і 3 гр.; коляда кождей кметь 6 грошей, загородник 3 гроші; середопієте по 2 гроші або миска сімени, від 24 загородників по дневи панщини раз у рік, а від 12 халупників по $\frac{1}{2}$ дня.

Сіннів: від кмета 1 копа жита і маця ($\frac{1}{2}$ кірца) молочного жита, *porządka*, один колядний хліб і 2 празникові. Що неділя колач з печенею і горнець пива, або 10 грошей на службу божу.

В Ріплині 1753 р. зазначено: „*Polacy na rolach ruskich zostaiący nie oddaią x. Jędrzeiowi według dawnych zwyczaiov*“.

В Повнатичах присіли латинники, 4 кметі і 6 загородників, руські ґрунти і не платили парохами „porządki“ і канонних хлібів.

Р. 1768 годив декан двох сьвященників, пароха і сотрудника в Розвениці. Михайло і Георгій Евстахевичі, батько й син, сперечали ся при цоборі сталих і принагідних доходів. При угоді батькови призначено поіменно 13 кметів і 8 загородників, а синови 12 і 7, від яких мали побирати доходи і на тиждні правити богослуженє. При деканальних оглядинах р. 1748 до дано примітку, що парох у Крамарівці платить дворови за ерекційне поле річно 10 зол. чиншу, а кури були спірні. Мабуть двір домагав ся сеї данини, а сьвященник не хотів давати.

В яких будинках проживали сьвященники в тім часі, буде видно з поданих низше двох інвентарів по померших сьвященниках. Парох у Розборі Довгім мав мешканє і стайні під одним покритєм, як ще й тепер наші селяни дуже часто ставлять свої будинки. По сьвященниках лишала ся дуже часто незабезпечена родина, особливо вдова й сини. Коли син не мав зва чого стати по вітци сьвященником, ставав на місці дяком і уживав часть поля. Деколи був лиш паламарем або й цілком не служив церкві, а ерекційного поля вживав, бо часто ще отець виділив йому частку. З такими попадаями і поповичами мали клопоти і декан і наступник на парафії. Так у Вахові по при пароха о. Івана Пацлавського дяк Стефан Пацлавський в усього поля управляв четверту часть, Стефан Манявський, попович, ecclesiae minus utilis (був паламарем) уживав на кільканацять кіп, а старий Стефан Манявський жив у селі, служив дворови, а вживав кусник парохіяльного поля. За деканським розпорядком мав Стефан учити діти *Ruszczyzny sub amissione połowy gruntu, ktorego uzywa*. Два инші мали вступити ся з парафіяльного поля, а всі три мали зложити в міру побираного доходу в того поля 28 зол. для закупленя служебника і книги *Trium devotium*. У Хирині жив у хатчині син поповича з своєю матірю. Тим приказав декан забрати в сього місяця, бо в нього не було хісна для церкви, а скорше заходила небезпека спаленя церкви. Син забрав ся, мати лишила ся ще якийсь час у хатчині, та по кількох літах дав їй парох сплату, а хатчину розібрано.

Р. 1772 перевів декан угоду між о. Пантелеймоном Пучинським, парохом Йодлівки, і Василем Ольшанським, його тестем і тамошнім дяком. Оба сиділи спершу в однім будинку, але не

могли якось погодити ся, ганьбили і поганили один одного. Василь Ольшанський уступив будинок вятєви, одначе йому позволено в стайні й возівні поставити будиночок на парафіяльнім полі і засівати кусник поля названого Скотник przez wzglond usługi iego cerkiewney bakałarskiej. Дяк в Повнатичах мав 60 загонів поля з обовязком платити дворови річно 8 зол. Іван Крижановський згодив ся 1773 р. з парохом Розвениці до церковної і домової послуги за 10 зол., чоботи, шапку, пятеро шматя, скіпщину в громади у аксудєнс cerkiewny.

Низше подаю виписки деканальних оглядин кількох парохій, звірці духовного судівництва і два інвентарі по померших сьвященниках.

Sinnow. Visitatio ecclesiae Sinnoviensis die 25 Februarii v. s. 1743 a. facta. Cerkiew Sinowska iest pod tytułem st. Michała Archanioła drewniana ale nie ze wszystkim sporządzona, bo ołtarz ruit, y podeszwi tak w ołtarzu iak i w cerkwi nie masz, w dobrach dziedzicznych WJ pana Michała Morskiego chorążego Dobrzyckiego. Dołem habet zagrodę i łąkę z wolnosciami iako ma i w prezencie wyrazone. Kielich nowy z pateną y gwiazdą y łyżeczką srebrny. Drugi zas kielich z pateną, krzyz miernicy, pixis cynowe. Apparatus cztery. Ieden załobny hałasowy, drugi partyrowy siwy, trzeci czerwony pułtabinkowy, czwarty niebieski pułtabinkowy; alby dwie lane, humerałow два, paskow два, ewangelia, służebnik lwowski, Tryfołoj, Oktoich, Tryody obie, psalterz trium devotionum drukowane, służebnik pisany. Ołtarzow два: ieden wielki na ktorым obrusy są y antymis JWJX. Ustrzyckiego, drugi a parte ołtarz Annuntiationis BVMariae benedykowany przez Sabatowicza, na nim obrusy są antimis JWJmc X. Winnickiego. Dzwonica przy popowstwie na ktorey два dzwony, a cerkiew od popowstwa y wsi na kilkanascie stay iest zbudowana podal. Parkanu teraz niema, ale ogrodzą płотem. Do tey cerkwi iest WX. Antoni Telesnicki konsekrowany y instalowany ab Illmo Ustrzycki, aprobatę ma na rok do słuchania spowiedzi. Метрыкє ma troiaka, osady iest Nr. 45.

Sub die 23. febr. vs. 1747 anno facta revisione. Patena iuz iest wykupiona, karkaby ieszcze nie wykupiono. Prochu y paskudstwa po ołtarzu było dosyc, partykuły w korporale zastałem. Nad cerkwią ciecze. Chorągiew za grzywny sprawiono. Okien trzy za swoje pieniądze x. Antoni kupił, parkan zły, aprobaty na spowiedz niema, метрыкє tylko krzczących ma. Papiery służące do cerkwi funduszu pogorzeli. Slubney y pogrzebowej nie ma, ale będzie pisał.

Sub die 18. Februarii vs. 1748 anno facta revisione, patenę cynową zламаłem, kielich srebrny zламаны y nicią związаны застаłem.

Metryki slubney y pogrzebowey, aprobaty do sluchania spowiedzi niema. W cerkwi prochu dziurami narzucanego zastałem, parkanu okolo cerkwi nawet y plotu nie masz, podeszwi w cerkwi nie masz. Z wierzchu gontami zle pobita a naybardziej oltarz. Antymis iest nowy. Karkaba od kielicha ieszcze nie wykupiona.

Anno Domini 1749 die 13 Januarii vs. Fuit revisio. Metryki pogrzebowey niema, aprobatę na rok ieden ma, kaplana podczas wizyty pianego zastałem, parkanu nie masz y plotu dobrego kolo cerkwi, podeszew iest nowa. Z wierzchu ieszcze trzeba cerkiew pobic, obrusy czarne na oltarzu byly y prochu dosyc. Krzyz cynowy y monstrancya cynowe.

Powinnosc gromadzka od kmiecia kopę zyta y macę mlócnego zyta, porządka, chleb ieden kolędny z kielbasą y dwa prazdnikowych tudziesz co niedziela kolacz z pieczenią y garniec piwa, albo dziesięć groszy na mszę. Osady nr. 50. Die 22. Febr. 1750 fuit revisio. Łyżeczka srebrna nowa iest. Antymis zniszczony zastałem, parkanu nie masz całego tylko plot y to kawalkami, metrykę ma.

Anno Dni 1751 die 18 Febr. Fuit revisio. Obrusy są czarne, parkanu nie masz, hoc omne reperitur ac deficit ut supra. Die 21. Jan. vs. 1754. X. Antoni upiwszy się scandala robi, zwierzchnosc za nic ma, u dworu własnie za błazenska zostaje, monki we dworze in ludibrium z tabaką od JPP. Morskich wsypaną piia, zamiast kur wrony sroke pieczone na stoł daia, y tego roku kazano mu wronę upic y dac na stoł in praesentia wielu godnych JPaństwa, y iak iadł w to wołali goscie kra kra. Co sam x. Antoni podczas wizyty terazniejszey oretenus mnie samemu bez interrogacyi opowiadzial y przyznał się. NB. to mu figle wyrabia naybardziej JP. Wawrzyniec młodszy Chorażyc.

14 9bris wizytowałem cerkiew Sinnowską: wszystko ut in aliis visitationibus znayduie się.

Тепер в Сіннові церкві нема, грек. кат. 206, прилучених до парохії Кречович коло Канчуги.

Rzeplin. Anno Dni 1648 die 18. Febr. vs. Fuit revisio. Cerkiew funditus ruit, partykuły na patynie y korporale zastałem, purifikaterza nie masz, antymis JWJmci Ep. Szumlanskiego iest. X. Jan niesposobny y niezgodny do celebrowania tudziesz y administrowania sakramentow ss. y przeto suspendowałem go.

Anno Dni 1749 die 11 Januarii vs. Fuit revisio. Cerkiew cała fundamentaliter ruit, bo na bagnach stoi. Cymborium niemasz. Kapłan nie tylko ad administranda sacramenta, ale tez y do celebrowania mszy s. nie iest sposobny dla lat sędziwych dziecięcych. Na korporale

było dosyc myszego smiecia, interdykowałem cerkiew przez to ze błota dosyc w cerkwi y zła y ze x. Jan nie iest sposobny do celebrowania. Metryki ani slubney ani pogrzebowey niema, krzczących tylko ma y to kawalkami pokazywał, hostyę nie konsekrowaną in pixide zastałem.

Anno Dni 1750 die 22 Febr. vs. fuit revisio: hoc omne reperitur ut supra et deficit. W cerkwi błota było iak na goscincu — w kaluzy, zadną miarą nie mozna pozwolic nabozenstwa w niey celebrowac. Cerkiew interdykowałem y klucz wziołem cerkiewny.

Anno Dni 1751 d. 8 Febr. vs. fuit revisio. X. Jan fatis cessit. Cymborium niema, kielich zreparowany, puszką zepsuta, cerkiew ruit.

Anno Dni 1752 d. 10 Febr. vs. fuit revisio. Sam x. Andrzej po iarmarkach iezdzi, z chłopami zasiada, swego charakteru nie obserwuje, cerkiew nie iest ieszcze zreparowana. Zyd nad nim tryumfuie. Zakazałem mu wodka nie pic w Rzeplinie pod karą siedzenia w Wawlawie. Wierzy z racyi, ze dwor na niego zły.

Anno Dni 1753. d. 19 Febr. vs. fuit revisio. Cerkiew stara ruit a ta co zaczęła się budowac nie iest dokonczona. X. Jędrzeiowi nie oddaią Polacy na rolach ruskich zostaiący powinności według dawnych zwyczaioiw.

Anno Dni 1754. d. 29 Janur. vs. Fuit revisio. Przez niedbalstwo x. Jędrzeia powinności chłopci nie oddaią, bo on ich się nie upomina. Cymborium nie masz, lubo się pod peną przykazywało corocznie.

NB. Kielich do rewidowania ma bydz mi przyslany.

Chłopice. Visitatio ecclesiae Decanalıs Chłopicensis. Anno Dni 1765 die 3 Decembris.

Cerkiew ab extra z trzemi krzyzami y kopułą nowo pobita, intus cała malowana w lasku sosnowym chłopickim od W Jmci Pani Zofii Rzymowski stolnikowey Owruckiey jure obligatorio tey wsi posesorki ex motivo wielu łask przy tutejszym obrazie nayss. MARJI Panny Matki Boskiey na drzewie malowaney doznanych, na mieyscu dawney praevio consensu Illmi ac Rmi Dni Onuphrii Szumlanski Eppi Premi-sliensis, Sanocensis et Samboriensis Anno Dni 1762 z zakrystyą y skarbcem we trzy chory znacznym sumptem de nova radice na standarach dębowych y podmurowaniu sub titulo **ОУСПЕНІЯ ПРЪ. БѢИ** wystawiona. W ktorey znayduie się ołtarzy 4. W wielkim i obraz beatissimae Virginis Mariae gratiis clarae z cyborium. Drugi ołtarz s. Onufrego, trzeci s. Tekli, czwarty Pana Jezusa ukrzyzowanego, w gorze obraz s. Jana Nepomucena. Okien taflowych wielkich na drzewo sadzonych z kratami zelaznemi 8, w faciacie bez kraty 1, w zakrystyi 1, w skarbcu 1 z kratami. Drzwi zawiasami zelaznemi

wrećzami y zamkami dobrze opatrzonych pięcioro. Szoste y siodme do obrazu, usme pod mensą za wielkim ołtarzem, dziewięte do choru, dziesiąte pod chorem z zawiasami y zamkami. Konfessionałow dwa z drzwiczkami zawiasami y zamkami zasuwanemi. Ławek sztuk dwie, chor nad wielkimi drzwiami puklasty z falbaną y kutasami drewnianemi wiszącemi. Ambona przy zakrystyi ze schodami ktore się przystawiają. Kratki przy wielkim ołtarzu na ktorych dwa lichtarze drewniane posrybrzane wielkie, posadzka drewniana. Suffit okrągły, ławka do siadania czyli oratorium, pulpit, dzwoniczka z kaplicą malowaną, w ktorey mensa z obrazem nays. Panny na grusie i ramą pozłacaną.

Dos Ecclesiae Chłopicensis. Ex primitiva sui erectione od WJmci P. Ostrowskiego czesnika sierackiego Chłopic dziedzica circa annum 1728-vum dwoma cwiertciami pola z przydatkiem dotata została, et quidem pierwsza cwierte bieży ode wsi go granicy nienkowskiej między miedzami Iwanową y Kasprową a teraz Stasiczkową, przy ktorey iest ogród z budynkiem starym kaplanskim, a od granicy nienkowskiej łąka na wóz siana. Druga cwierte bieży od sosniny niedaleko cerkwi do granicy nienkowskiej między miedzami temiz z łąką na wóz siana. Item za lasem przydatku stay troje po 24 zagony. Na tym wszystkim polu teraz urodzi się kop circiter 50.

Powinnosci ex vi erectionis należą się od gromady. Et quidem od kmieci po 2 chleby y kielbasie, po kołędzie od zagrodnika groszy 3, od chałupnika groszy 2. Item w srodoposcie od kmiecia gro. 6 od zagrodnika gr. 3 od chałupnika gr. 2; w wigilią Zmartwywstania pańskiego od kmiecia iay 12, od zagrodnika 6, od chałupnika 4, od święcenia kołaczow po gr. 3, w wigilią *Оуспениї* od kmiecia chleba 2 od zagrodnika chleb 1, od chałupnika gr. 2. Skopszczyzny od kmieci po kopie zyta, od zagrodnikow po snopow 15 od Rusi. Proskurnego tak od Rusi iako i Polakow należy się od kmieci po pułmacku zyta, a diakowi po miarce zboża; na tegoz diaka iest z osobna wydzielony ogród, ale to wszystko nie iest w possessione ex quo Rusi niema. Krom gruntu wyz wyrazonego, ktory kapłana concernit, bo ten iak przed tym tak teraz in pacifica possessione zostae. Do tego pozwolona przy cerkwi izba, pastwisko wolne, y wrąb w lasach chłopickich wolny ad praesens. W pomienioney erekcyi włożona obligacya odprawowania msze s. co sobota. Insuper WJmci Pani Rzymowska stolnikowa owrucka in assistentia Illustris Familiae do tey cerkwi zapisała fl. 6000 w grodzie przemyskim anno Dni 1764 die 31 Januarii, od ktorey summy prowizya złt. 420 concernit kapłanow przy cerkwi chłopickiej rezydujących cum onere absolvendi missas tres singulis hebdomatibus anni. Item JPani Eudoxya Wierzbienkowa mieszcza Iarosławska do teyze

cerkwi anno Dni 1762 die 7 Xbris coram actis notarii Apostolici Illus. Dni Bernakiewicz zapisała złt. 1000, aby corocznie prowizyi wynosiło złt. 70 cum onere missarum quolibet mense anni absolvendarum per Illmum Domnum Athanasium Szeptycki Epp. Premisl. Sanoc. et Samborien. determinatarum. Insuper z rozney zbieraniny od roznych dobrodzieiow kollekty złt. 1000. Item vi complanationis JX. Zatwarnickiego z JX-m Sawickim parocha y wikarego chłopickich złt. 200. Ta wszystka summa złt. 2200 zostaje w ręku WImc pana Choieckiego woyskiego Łukowskiego zapisana na Hnatkowicach, od ktorey summy parochus loci odbiera prowizyi per 5 á centum złt. pols. 110.

Argenteria ecclesiae Chłopicensis. Kilich srebrny z patyną marciapanowo pozłacany w pudełku skórą czerwoną oprawnym.

Łyzeczka suto pozłacana srebrna, druga mnieysza pozłocona.

Kilichów z patynami cynowych 2, ieden obrucony na łudkę, ieden obrucony na krzyż.

Pixis cynowa cum sanctissimo w cyborium za zamkiem. Krzyż cynowy z postumentem y passyą. Sukienka na nayss. Pannie srebrna i koron pozłacanych 2, perelek uryianskich sznurkow 4, votow srebrnych roznych 11, szkaplirzy par 2, cyfry z perelek dętych y koralu 2, lampa z lancuszkami cynowa, lichtarzy cynowych par 5, lichtarzy drewnianych par 2, lustrow zelaznych 12, antymissow 4 z relikwiami, portatel łaciński, dzwonow oltarzowych 3, w kopule 1, na sochach 1, trybularz mosięzny, kwiatkow robionych par 6, kropideł dwoie, miednica na święconą wodę, ampulek szklanych par 5, butelek na wino kwartowych 2, pułkwartowa 1.

1772 die 1 Xbris. Iterum visitata eadem ecclesia in qua accesserunt sequentia: Monstrancya cała pozłocona z kamykami czeskiemi w pudle, kielichow srebrnych z patynami 2, ieden cały pozłocony, drugi marcypanowo, z łyzeczkami złoconemi, puszka srebrna, krzyżyk srebrny maleńki y kulczyk takiż, votow srebrnych krom wyz wyrzoznych 31, koralu sznurkow 6, lichtarzy cynowych wielkich para 1, mnieyszych par 2, krucifix mosięzny z passyą takąż, krucifix drewniany z passyą takąż, lichtarzy drewnianych par 6, ampulki cynowe 2, paiąk drewniany pozłacany, lamparzew 2. Velum czyli zasłonka do obrazu srebrem w kratki wyrabiana, dzwon wielki, dzwon sredni, dzwonek do zakrystyi.

1775 die 10 Maji. Eadem ecclesia visitata, in qua patuit accessisse sequentia: trybularz srebrny z kociołkiem zelaznym na ogień, votow srebrnych nro 4. Umbrelka do zasłaniania monstrancyi, koralu sznurkow 3. Item votow 7, dzwonek oltarzowy, lustrow para 1.

Paramenta ecclesiae Chłopicensis. Ornat łacinski z białą kolumną błękitny z złotą kompaną, do niego stuła, manipularz, velum, bursa y pałka. Ornat łacinski biały w iedwabny haftowany bukiet z złotą kompaną, do niego stuła, manipularz, velum, bursa y pałka. Ornat ruski na białym dnie w srebrny y iedwabny kwiat z złotą kompaną, do niego stuła, manipularze, velum y pałka takiez. Ornat błękitny partyrowy w bukiety roznego koloru, do niego stuła, manipularze, velum, bursa y pałka z srebrną kompaną. Ornat gredeturowy ponsowy z kamlo błękitno z srebrnym galonem, do niego stuła, manipularze, velum y pałka błękitne. Ornat na dnie popielatym w pasy y kwiatki z galonkiem szychowym, do niego stuła, manipularze, velum, bursa y pałka takiez. Ornat na dnie kaczarowym w zołty biały y zielony bukiet z galonkiem białym szychowym, do niego stuła, manipularze, velum y pałka takiez. Ornat czerwony krumrasowy z galonkiem szychowym, do niego stuła, manipularze, velum, bursa y pałka takiez. Ornat puładamaszkowy biały, do niego stuła, manipularze białe, velum y pałka błękitne. Ornat szagrnowy, do niego stuła stara y manipularze, obrucony na stuły. Zasłonki białe gredeturowe w iedwabny y srebrny bukiet do obrazu nayss. Panny Nro 2 z kompaną, zasłonki czerwone kitaykowe 2 z kompaną, baldachym na monstrancję z materyą na dnie białym w iedwabny bukiet, antepedium białe gredeturowe w iedwabny y złoty bukiet, antepedium cytrynowe puliedwabne wielkiego ołtarza, antepedium kitaykowe zołte y błękitne do ołtarza P. Jezusa, iepytrachelow fiolett. 7 do słuchania spowiedzi, aparat biały pullity cum requisitis, dalmatyk para takiez, baldachym składany do processyi zieloną materyą przykryty, aparat gredeturowy czarny z kompaną białą szychową cum requisitis, aparat ruzowy w bukiet na gredetorze cum requisitis, aparat czarny barakanowy cum requisitis y stułą drugą, aparat zielony w pasy cum omnibus requisitis, zasłonek takichze 2, poduszek ołtarzowych 3, ornat łaciński lamowany biały cum requisitis. Ornat gredeturowy zołty z kompaną srebrną cum requisitis.

Bielizna cerkwi chłopickiey. Alba — koroną szeroką pruchnicką kitayką podszyta. Alb z taniemiz koronami bez kitayki 2, alb z koronkami mniejszemi 3, humerałow z tasiemkami (iedna zdarta) 7, obrus holenderski z korunkami po koncach 1, obrusow z koronkami w koło 8, obrusow bez koronek 2, obrusow starych 4, obrusow duzo starych 4, płutno grube pod obrusami na wielkim ołtarzu, ręcznikow do lawatyrza 7, ręcznikow do ołtarza 8, korporałow cienkich 8, korporał rąbkowy 1, korporałow z koronkami 4, purifikatelow 7, paskow włuczkowych 11, alba z koroną kitayką podszytą 1, obrus holenderski z koronkami po koncach 1, humerałow z koronkami 5, korporał ko-

ronką obszty 1, obrus lanny bez koronek, drugi z koronką długi 2, alba lanna z koroną szwąką 1, alba hołęderska z koroną szwąką y humerałem 1, obrus lanny nie cienki 1, obrus z zawicia 1 szwabski, alba cienka z koronką antalarze nazwaną 1, komża.

Księgi cerkwi chłopickey. Mszał lwowski wielki 1, mszałow poczaiowskich 2, Trypologion 1, Oktoich in 4 stary 1, Tryod wielkopostna 1, Ewangelia y Apostoł z cerkwi czelatyckey oddane do Czelatycz, Tryod wielkonocna 1, Trebnik 1, Psalterz 1, mszałik pisany 1, książka Typykon zwana 1, książka Akafystow 1, Oktoich in folio 1.

Visitatio domus plebanalis Chłopicensis. Parochus ex decisione vero Illmi Excllmi et Rnmi Dni Athanasii Szeptycki Episcopi Premislien. etc. anno Dni 1765 sub die per decretum facta ex quo ecclesia eiusmodi in praeposituralem evecta. Praepositus Daniel Zatwarnickemu vicario R. Michaële Sawicki, mieszka w rezydencyi przy cerkwi od WJmci Pani Rzymowskey stolnikowey owruckiey łaskawey fundatorki wybudowaney, która ab extra gontami pobita z kominem w gorze wywiedzionym, intus dwie izby z alkirzami y piwniczka, w izbie pierwszej piec biały z kominem, okien trzy tafłowych w dębinę osadzonych, przy kozdym haczkow 4, zawiasek 4, uzroznikow 4, y zelazna do przechodnia zakładka z trzema okiennicami, kozda z dwoma zawiasami y z hakami y przechodniem zelaznym. Drzwi dwoie z zawiasami, hakami, zamkami y kluczami, drzwi pierwsze z haczkim zelaznym; ex opposito to wszystko znajduie się co y w pierwszej. W spizarce okienko iedno y drzwi na zawiasach y hakach zelaznych z wręciązem y skubami. W piewnicy drzwi na zawiasach y hakach z wręciązem zelaznym. W sieniach drzwi na hakach y zawiasach z wręciązem y skubami, na gorze drzwi na zawiasach z wręciązem y skubami, tamze w wietrznikach drzwiczki z zawiasami, haczkami y skublami. Ex opposito budynek z piekarnią, spizarką, staynią wozownią, oborą ze drzwiami, wrotami y strychem zamczystym. Wrota do wiazdu podwoyne z furką, druga furka na wychod do cerkwi, wrota item do ogrodu y stodoły. Stodoła z dwoma sąsiekami, boiowiskiem y wrotami przedniemi y tylniemi podwoynemi, brogi, płoty w około. Budynek we wsi na gruncie poświętnym z komorą, stodołą, oborą, drzwiami, oknami wrotami etc. na ogrodzie cerkiewnym alias plebanskim stoiący.

Supplementum ad mentem ordinationis Illmi Dni anno Dni 1777 factae.

Hoc supplementum pertinet ad dotem ecclesiae chłopicensis alias cwiere pola we wsi Chłopicach biezy od wsiska, od wschodu słońca na zachod do granicy Jankowskey między miedzami ad praesens z iedney strony Jaskową Czyżową od południa, z drugiey strony Wła-

złową od połnoocy. Druga cwierc pod sosniną bieży od samey sosniny od wschodu słońca do granicy Jankowskiej na zachod między miedzami z iedney od południa Sałasznikową z drugiey strony Kiełtową od połnoocy. W trzecim mieyscu za lasem przydatek stay czworo, zaczyna się od sosniny Chłopickiey od zachodu słońca do granicy Morawskiej ku wschodowi między miedzami Sałasznikową od południa, a Kiełtową od połnoocy, wszędzie zas alias w dwóch cwierciach y w przydatku iest zagonow w szersz po 24 szosnych.

Про переведене хлопицьких парохіян на латинський обряд на початку XIX в. гляди перемиський шематизм з 1879 р.

Ecclesia in opido **Babice**. Cerkiew w kollacyi IWIm P. Grabinskiego, starosty stężyckiego sub titulo *Оуспиниї П'їни Б'їци*, ab extra dobra, parkanem obwiedziona, intus z podłogą nową, okien 3, in sanctuario okien 2 maięca, z drzewa wystawiona. Ołtarzy ma 2, na wielkim obraz P. Jezusa, cyborium w puszcze cynowej, antimissum reliquiis, krzyż cynowy, lichtarzy mosiężnych 2, drewnianych 2, obrusow 3, minnica cynowa, na ołtarzu pobocznym obraz conceptionis Beatissimae z trzema sznurkami perelek dętych, krucifix z passyą, lichtarzy drewnianych 2, obrusow 2. Deisus z obrazami namistnemi, carskiemi wraty, apostołami y obrazkami praznicznymi. Na obrazie namisnym nayss. Panny koralikow sznurkow 2 potroynych y dwa pojedynczych, innych obrazow 10, krzyż processionalny, chorągiewek 2, kielich z patyną, łyżeczką y gwiazdą srebrny w korpusie pozłacany, trybularz mosiężny, dzwonek 2, dzwonow na dzwonicy 3, klepadło zelazne, aparat materialny na dnie błękitnym w biały kwiat, z stulą, manipularzami, velum y pałką, aparat harasowy czerwony stary łatany cum requisitis. Aparat w more zielony cum omnibus requisitis. Aparat pułatlaskowy w karpiową łuskę. Aparat czarny kamlotowy cum requisitis. Alba cienka z koruną nicianą szeroką, alb grubszych 3, paskow 2, humerał 1, korporałow 2, purifikatelow 8, ręcznik 1, Ewangelia pisana, na ktorey blacha w srodku srebrna, blaszek 4, z galkami srebrnymi, gwiazdek 4, kompaturek 2 y sztuczek 4, po drugiey stronie blaszek 4 z galkami cynowemi, służebnik stary, Tryfołoy, Tryody obedwie, Oktoich pisany, Apostoł pisany, Psalterz, Trebnikow 2, Troie Nabozenstwa.

Parochus P. Jacobus Telesnicki praesentatus et institutus vivit ex dote ecclesiae quae possidet rolę między miedzami Stefanową y Mackową y stay dwoie cwiartkami nazwane między temiz miedzami, z ogrodem y łąką. Powinności z miasteczka te są dla kapłana: skop-szczyzny zyta kop 4 y snopow 15, po kanonie po gr. 5 od mieszczan, od przedmieszczan po gr. 2, w srodoposcie po gr. 1. Porządki do roku 4, na którą wynoszą placek, kielbasę y piwa pułgarca.

Decretum Reformationis. Ponieważ patuit iako parkan niekto-
rędy sztukami powypadał, w chorze srednim w oknach szyb ośm grad
wytłukł, rynwą do cerkwi zacieka, obrusy y purifikatele bardzo brudne,
mszału nowey edycyi w cerkwi niema, erekcyja nieoblatowana, metryka
nieprezentowana, zona kapłana w cerkwi na nabozenstwie cum scan-
dalo populi nie bywa, sam zas kapłan cum maiori scandalo inhoneste
se gerit, proinde eidem loci parochi iniungitur, aby parkanu kwatery
powstawiac, w oknach szyby dac powstawiac, rynew na cerkiew nową
zaciągnąć, obrusy y purifikatele kazac powypierac, mszał nowey edy-
cyi y książkę moralium vulgo kazus kupic, erekcyą oblatować, metrykę
accurate zapisaną na przysley wizycie pokazac, zone aby w święta
uroczyste y niedziele mszy s. słuchała dopilnować, od gorzałki się
wstrzymywac, zycia poprawic y ludowi in post zbudowaniem byc pod
karami iak nayusilniey starał decreti praesentis vigore.

1767 die 4 Januarii. Circa revisionem parochus loci repertus est
ebrius. Parkan poprawiony, obrusy y purifikatele białe.

Anno Dni 1765 die 16 Februarii vs. Sub tempus instructionis.
Stanowszy osobiście przed sądem y urzędem namiesniczym pruchni-
ckim niewierna Lewkowa z Jarosławia principalis actrix ex citatione
verbali contumaciam WX Jakuba Lityńskiego parocha Jackowskiego
zapozwanego accusavit de et super eo. Jako WX. zapozwany siebie
aktorkę za kołpak bez siebie stargowany de non adaequata solutione
upominającą piany na miescie zbil y kołpak do cechu na przepasc
oddał. Przeto aby kołpak WX zapozwany z cechu windikował, sobie
aktorce oddał y bassarunek zapłacił debita cum instantia postulavit.

In praesentia WX. zapozwanego, iz za kołpakiem u corki aktorki
stargowanym et iusto praetio zapłaconym gdy aktorka na przedmiescie
do stancyi moiey z hałasem przybiegła y mnie łzyc poczeła, uderzyc
musiałem; lecz trzyzwy, a ze zydom w Jarosławiu kołpakow y czapek
przedawać się nie godzi, tudziez plus justo za kołpak wystraszyć chciała,
do cechu oddałem odpowiadającego. Sąd niniejszy namiesniczy auditus
partium controversiis, etsi pro pleniori iudicii informatione necessa-
riam esse commissionem praesertim super puncto ubi et in quo loco
actrix percussa fuerat censeret, quoniam tamen R. citatus bonae fidei
et honestatis sacerdos tacto pectore et sub rigore conscientiae propria
oris confessione fatetur: se sobrium et in domo particulari suburbii
Jaroslaviensis bis tantum actricem percussisse, et aliunde actricem
nullum signum percussiois praesentasse. Nihilominus quia R. cita-
tum hoc modo contra modestiam status et charitatem proximi deli-
quisset patuit, deinde in traditione pilei communitati Jaroslaviensi cu-
jus difficilis . . . damno recuperatio injuriam actrici intulisse. Proinde

quatenus R. citatus pileum a communitate recuperatum restituat atque in vim incussi doloris florenos tres et grossos 15 actrici in spatio trium persolvat. Actrix vero quod verbis inhonestis et clamorosis R. citatum laedere ausa est, depraeationem eidem in praesentia iudicii faciat mandavit decreti praesentis vigore. Satisfecerunt decreto partes.

Anno Dni 1765, die 11 Junii vs. Sub tempus visitationis. Przed sądem etc. stanowszy osobiscie venerabilis instigator officii principalis actor ex citatione verbali contumaciam WX. Jakuba Telesnickiego parocha babickiego pozwanego accusavit de et super eo: Jako on zapomniawszy uczciwosci stanowi swemu przyzwoitey z pogorszeniem ludzi często się upiia, piany po miasteczku się włoczy y upada, ludzi nieprzystoynemi słowami lży i zniewaza, nabozenstwo w dni święteczne y katechizmy opuszcza, zony do słuchania mszy s. we dni święteczne nie nagania, cum quo ut quod juris et justitiae est debita cum instantia postulavit.

In praesentia R. citati ad praemissa negative respondentis iudicium praesens auditis partium controversiis, attentaque partis actoreae instantia, citatae vero negativa litis contestatione, inquisitionem necessariam esse adinvenit, pro cujus debita expeditione officium suum nominavit nominatumque deputavit ac partibus quatenus testes fide dignos pro cognoscenda rei veritate in instanti inducere curent demandavit.

In praesentia R. citati in ⁷fundationem jurisdictionis praesentis consentientis testes in seorsiva schaeda conscriptos citatos et ad probandam rei veritatem per actorem inductos acceptantis.

Officium praesens hujusmodi testes de consensu partium inductos admisit, receptoque ab illis corporeo juramento in rotham consuetam super dicenda veritate praestan..... solito juxta interrogatoria ad examen eorum condescendit.

Testis 1-mus. Stefan Kuczenas annorum 40 confessione confessus paschali juratusque deposuit:

Ad 1-mum. Wiem o tym, ze X. Jakub paroch tuteyszy lubi się napić gorzalki y napiwszy się idąc przez miasteczko, zawruci się, y raz widziałem na swoje oczy ze upadł w błoto. Napiwszy się ma to do siebie, ze ludzi nazywa psia jucha, y często się napiia, aby tylko grosza dopadł. Wiem o tym.

Ad 2-dum. To prawda ze na **состраданіе Пр. Бѣци** nie było służby Bozey, a więcey nie pamiętam; y to prawda, ze katechizmu w cerkwi nie bywa.

Ad 3-tium. Prawda y to, ze na nabozenstwo zona X. Jakuba od dwuch lat nigdy do swoiey cerkwi y do inszey nie chodzi, chyba kiedy

na wielkanocną spowiedz gdzie idzie, ale nie wiem czy gdzie chodzi; miała waryacją przez lat 5, ale teraz nie znać tego po niey, bo koło chałupy kozdą rzecz robi. Et tantum depositum cum impositum est silentium.

Testis 2-dus Andrzy Pupiak annorum 39 confessus confessione paschali juratusque depositum:

Ad 1-mum: Kiedy ma za co X. Jakub, to się napije gorzałki y napiwszy się czasem po miasteczku się zawraca, to widziałem na swoje oczy. I to prawda, że podpity przykre czasem słowo drugiemu powie.

Ad 2-dum: Kiedy idzie w święto lub w niedziele do kościoła na mszę, to wtenczas w cerkwi niema służby bozey y ludzie idą do kościoła; kiedy ludzi mało w cerkwi, to nie miewa katechizmu, o tym wiem. Ad 3-tium. Jest z pułtora roku albo więcey, iak popadia w cerkwi nie bywa nigdy ani w święto ani w niedziele; tego zas nie wiem, czy spowiadała się spowiedzią wielkanocną. Et tantum etc.

Testis 3-ius. Jan Zawadowicz bakalarz babicki annorum 34. conf. conf. paschali juravit etc.

Ad 1-mum. Prawda wiem o tym, że X. Jakub grosza nie utrzyma, ale na gorzałkę prowadzi, y tak przy okazji iako tez bez niey, ale rzadko bez okazji parochialney napije się, az go czasem trzeba zaprowadzić; było to kilka razy przy mnie, że podpity dobrze padł na ziemię y ia go nieraz prowadziłem; y to na-swoie uszy słyszałem, że piany psia jucho niby z zartu człowiekowi powie.

Ad 2-dum. To prawda także, że czasem w święta uroczyste lub w niedziele kiedy do kościoła idzie ze mszą s., u siebie opusci; w tym prawdę powiem, że katechizmu nie miewa.

Ad 3-tium. Prawda y to że popadia krom wielkieynocy nie bywa na nabozenstwie ani w cerkwi ani w kosciele, po tym choć by chciała to nie ma w czym puść, od kilku lat ledwie dobrą koszule ma na sobie, a często y w zły chodzi. Powiada, że nie ma dobrego rozumu, a w domu y w polu robi pięknie; na spowiedz paschalną chodziła do Skopowa, to musiała się tam spowiadać. Kapłan mąż iey choć mowi aby szła do cerkwi, iednak iey nie pomoże. Et tantum etc. Po wysłuchaney tedy inkwizycyi poniewaz clare patet ze wszystkich conformiter swiadkow, iako WX. Jakob Telesnicki paroch babicki zapozwany zapomniawszy boiazni bozey bez respektu na swoy stan y charakter z pogorszeniem dusz sobie powierzonych tak się upiia, az go do rezydencyi iego częstokroć zaprowadzają, upiwszy się po miasteczku się spectante populo zawraca, w błoto na ziemię upada, ludzi lży, w niedziele y święta uroczyste nabozenstwo opuszcza, zony do słuchania służby bozey nie napędza,— przeto sąd niniejszy aby WX. zapozwany

in vim poenae recollectiones spirituales per dies 10 od dnia 14 Junii zacząć się mające penes ecclesiam chłopicensem odprawił, za opuszczenie katechizmow przez niedziel 50 spectata eius paupertate grzywien 12 do katedry przemyskiej na ręce Im X surrogata wypłacił, et abhinc co niedziela katechizmy y nauki duchowne do ludu miewał, służby bozey w niedziele y święta uroczyste w cerkwi swoiey nie opuszczał, zonę do słuchania nabożenstwa naganiał, a ta pod karą rozek 50 do cerkwi na służbę bożą ucześniezzała, nakazał decreti praesentis vigore.

Satisfecit tantum quoad recollectiones.

1770 anno die 18 maji vs.

Przed urzędem etc. stanowszy osobiscie W. X. Eliaz Zatarwnicki paroch wolinski dopraszał się, aby przed aktami ninieyszemi przyjęta była y zakonnotowana wizya razow zadanych temuz X. Eliazszowi od X. Michała Eustachewicza parocha rozwienickiego, ktore są takie: na czele guz spuchły nadcięty krwią odrobine zafarbowany, na szyi zas zdarte ciało zakrwawione ukazowało się. Tenze W. X. Eliaz protestował się przed temiz aktami ysolemnie manifestował przeciwko temuz WX. Eustachewiczowi, iako ten napadszy X. Eliazza na Widney karczmie bił, za włosy targał, policzkował do upodobania mnie y P. X. dziekana, na co będą świadkowie. To tak sumiennie wyraziąc podpisuję się. X. E. Zatarwnicki. Przy tey obdukcji bylismy X. S. Puczynskij paroch iodłowski, X. Iakow Telesnicki par. babycki.

1771 anno die 17. augusti vs Chłopicis. Przed urzędem etc. stanowszy osobiscie Instigator officii actor in termino ex citatione in diem hodiernam legitime incidente WX. Jana Okołowicza parocha pełnatyckiego zapozwanego oskarżył et in ejus contummaciam proposuit. Iako on czleka pruchnickiego przy karczmie bystrowskiej niewinnie bic, z zydami na goscincu pruchnickim bez respektu na swoy stan kapłanski targac się, arędarza czelatyckiego z konia sciągac, a gdy tenze niewierny arędarz konia przypuscił, siebie zapozwanego o upadek w błoto przyprawil, temuz arędarzowi ad informationem okazać być ucięcia brody przez ludzi JW. hrabiny Krasickiej, co nie małe narobiło kłutni między dworami. Pocztarza moskiewskiego na droze napastować, zatrzymować y szczeką konską bic, z konia sciągać, kaletę z listami z wielkim niebezpieczenstwem wiolencyi domu swego, osoby, kraiu y jurysdykcji in casu, gdyby się był pocztarz kommandzie oskarżył odebrać czyli wydrzeć, czapkę swoią własną stracic y tu do rezydencyi dziekanskiej z swiadkami assekuruiącemi pocztarza o sprawiedliwosci uczynieniu y o bassarunku upewnaiącemi bez czapki przybic y inne inkonweniencye stan duchowny oczerniające z pogorszeniem pospolitego ludu y napasci niewinnym ludziom po roznych miescach

napiwszy się czynić śmiały y wazył się. Na co aby directe odpowiedział, ac juris mediis stringatur, debita cum instantia postulavit.

In praesentia R. citati partim modificate partim affirmative ad obiectiones respondentis.

Judicium praesens auditis partium controversiis attentaque partis actoreae instantia citatae vero partim modificata partim affirmativa litis contestatione inquisitionem necessariam adinvenit ex testibus. Et quoniam ex iisdem objectiones pateant ad 1-mum 2-dum et ultimum, reliqua vero ipse citatus affirmat, tandem a postillione et ejus testibus in praesentia sui citati convincitur, proinde ut in post a similibus abstineat, postillioni in vim doloris florenum unum ex nunc absolvat, quatenus recollectiones spiritus paenes ecclesiam chłopicensem per dies 15 post 1-mam 8-bris cum mortificatione propria manu facienda absolvat. Magnifico Ustrzycki Vexiliferi premisliensi pro injuria infideli arendataro peracta deprecationem faciat, ab omniquoque calido potu se coërceat ac omnino atque serio cohibeat injunxit decr. pr. vigore.

1772 anno die 14 Augusti vs. Registr expensu X. Puczynskiego.

Przed urzędem stanowszy osobiscie WX. Symeon Puczynski paroch czelatycki registr expensow na budynki czelatyckiego popowstwa przez WImc Pana Ustrzyckiego chorążycy przemyskiego wystawione a przez siebie ingrossanta qua do expensow na tez budynki przykła-dającego do aktow niniejszych podał y ingrossować dopraszał się, który jest tenoris sequentis: maystrowi od budowania fl. 32, temuz na wikt y na gorzałkę fl. 24 gr. 27, na resztę drzewa fl. 4, za zelazo do okucia drzwi, item na haki, haczki, skuble, wrciąze etc. z robotą kowalską fl. 5 gr. 15, od stawiania pieca garnarczowi fl. 4, błonarzowi od okien fl. 4, tymze maystrom na wodkę fl. 2 gr. 10, za cztery tafelki do okien gr. 4.

1773 die 22 Febr. vs. w Chłopicach. Przed aktami niniejszemi stanowszy osobiscie Jan Krzyzanowski o przyjęcie manifestu przeciwko WX Eustachewiczowi parochowi rozwienickiemu upraszał. Ktoremu wysłuzywszy rok do domowej y cerkiewney usługi, mając sobie in vim pensyi naznaczonych złt. 10, boty, czapkę, chust pięcioro, z gromady skopszczyznę y akcydens cerkiewny, z tego od Sawki parafianina rozwienickiego należących od pogrzebu etc. przejął złt. 4 y do siebie odebrał, należących złt. 10, boty, czapkę y chust troje według zgody cale mi nie dał y przed dokonzeniem roku na tydzień mnie wygnał. Te pretensye sprawiedliwe iezeli dobrowolnie nie uspokoi, poniewaz w inszą stronę się udaię na służbę, upraszam Jmc X. Dziekana pruchnickiego, aby prawem rekwirował y cerkwi chłopickiey aplikował. Takze z porachowania się u WX. Eustachewicza koadjutora rozwienickiego

zachodzi mi złt. 5, u WX. Paclawskiego parocha haulowskiego złt. 8, WX. Puczynskiemu pozyczyłem złt. 24, parochowi czelatyckiemu, ktorych Imciow upraszam, aby złożyli w ręce Jm Xa dziekana mieyscowego, dla ktorych odebrania w Zielone Świątki umysnie przyde, y nato się podpisuję. Dan ut supra Jan Krzyzanowski.

1773 anno die 19 Julii vs. w Zamiechowie. Przed urzędem etc. stanowszy osobiscie WX. Grzegorz Terlecki paroch kaszycki w assystencyi Instygatora sądow duchownych principalny aktor in termino ex citatione in diem hodiernam legitime incidente contumaciam WX. Dymytrego Konrowicza parocha zamiechowskiego pozwanego o to: Jako on do wruzek się udawać, pianstwem zabawiać, sobie aktorowi złodziejstwo zadawac, posag wyznaczony denegowac smiał y wazyl się, na co aby directe odpowiedzial ac juris mediis stringatur, debita cum instantia postulavit.

In praesentia WX. zapozwanego ad aliqua negative ad aliqua modificate odpowiadającego, iudicium praesens auditis partium controversiis, attentaque partis actoreae instantia, citatae vero partim negativa, partim modificata litis contestatione inquisitionem ex testibus necessariam adinvenit. Quae eodem quo supra die in fundo ecclesiastico zamiechoviensi ex testibus juratis secundum formam juris praescriptam ab utraque parte inductis peracta. Et quoniam ex propria oris confessione zony WX. pozwanego finitis inquisitionibus patet, iako do baby mieszkającej na Michałowce, ktora niby z czepka swego w ktorym się urodzila czyta y poznaie dla wiadomosci kradziezy swoiey posylali, ex testibus autem deducit: ze X. pozwany w dni uroczyste po służbie bozey chociaz proszony od ludzi parafian swoich dla gorzalki niekiedy nawidza, iednak nie upiia się. Za co obydwie strony miały byc odesłane ad superius iudicium cum rothulo. Precibus tamen actoris spe futurae emendationis nakloniony tu decyduję. Przeto aby in vim poenae na reparacyą cerkwi zamiechowskiey złt. 3 y rekolekcyę tygodniowe w Walawie lub w Chłopicach cdprawil et a similibus omnino absteineat. Co się tycze posagu WX. actora z registru produkowanego od siebie y z przyznania strony pozwaney poniewaz pokazuje się, ze in vim złt. 300 w intercyzie slubney aktorowi zapisanych, tenze aktor nie wybral więcej iak złt. 205, jupy karmazynowej y spodnicy takieyze, item jałowicy, z pasieki pni kilka cale nie odebrał, — przeto WX. pozwany WX. aktorowi zięciowi swemu in vim złt. 95 posagu należących z ugody ustney in praesentia iudicii uczynioney ma wyznaczyc 4 pnie pszczoł przed podbieraniem po złt. 16 kozdy rachuiąc, co uczyni fl. 64, reszty złt. 31 ad complementum summy złt. 300, item jupe karmazynową y jałowice ma wydać temuz WX. akto-

rowi na dzien s. Pokrowy w roku niniejszym, w roku zas przyszłym kiedy teraz iest insufficiens spodnicę takąz i na to święto. Co się zas tycze pasieki niby wyznaczoney w intercyzie, produkowaney sub eodem actu, poniewaz iest podskrobana oczywiscie, y swiadek WX. Konrowicz, paroch dobkowski, który ią pisał, przyznaie, ze poprawiona nie iego charakterem, ale iak pamięta y iak kopia świadczy, wyrazono było tak: z pasieki po smierci, — więc po smierci WX. pozwanego tenze WX. aktor do rownego będzie należał podziału, a teraz niema inkwi-etowac o to. Co się tycze zarzutow WX. zapozwanemu y popowiczom zadanych poniewaz nie pokazały się, liberi proclamantur. Nakoniec poniewaz ze swiadcow wszystkich sufficientissime patet, iako WX. aktor rodzicom swoim po zonie nie tylko przyzwoitey czci y przykazanego poszanowania niewyswiadczał, ale nadto matkę swoią a zonę WX. pozwanego nazywał kanalią, flakonnicą etc z passyą y hałasem y inne zelżywosci wyrządzał, ut patet ad 3tium, 4tum et ultimum, przeto aby in praesentia iudicii instantaneae rodzicow przeprosił, na potym zas onym prawem Boskim uczciwosc oddawał. Salvo parti citatae recursu contra actorem ad quem de jure pro poenis nakazał decr. praesentis vigore.

1773 anno die 7 augusti vs. Przed aktami niniejszemi stanowszy osobiscie pracowity Petro Gac poddany rozwienicki będąc pobity zraniony y okrwawiony publicznie na wsisku rozwienickim od WX. Jerzego Eustachewicza koadjutora rozwienickiego dopraszał się, aby uczynic y zapisać wizyą. Na ktorego prosbę skłoniwszy się zapisuię co widzę. Nayprzod ranę w nosie, potym twarz y włosy w głowie skrwawione. Na co się podpisuię. Dan ut supra. Daniel Zatwarnicki dz. Pr. byłem przy tym y widzialem X. Piotr Pasławski paroch hnatkowski.

Anno Dni 1775 die 8 augusti vs. Przed aktami niniejszemi stanowszy osobiscie pracowity Andrzej Solowiy poddany rozwienicki aktor in termino hodierno ex citatione legitime incidente contumaciam WX. Jerzego Eustachewicza koadjutora rozwienickiego pozwanego o to: Jako on aktora bił y za łeb wodził za to ze mu ze szkody swoiey konie pozwanego na pudworzysko przygnął przestrzegaiąc aby więcej tego nie było. Sub eodem termino tegoz WX. pozwanego Wasyl Gac oskarzył o to: Jako go w cerkwi w kwietną niedzielę rzuciwszy się ze stołka sluchaiąc spowiedzi za łeb targał y aby iuris mediis stringatur debita cum instantia postalaverunt.

In praesentia WX. zapozwanego na skargę Jędrzeia affirmative, na skargę Wasyla modificate odpowiadaiącego, iudicium praesens auditis partium controversiis attentaque partis actoreae instantia, citatae autem partim affirmativa, partim modificata lilis contestatione.

Proinde R. citatum punibilem adinvenit, et quatenus in vim poenae pro reparatione ecclesiae rozwienicensis marcas sex exsolvat, laborioso actori reconciliationem praestet, cum suis parochianis honeste ac pacifice se gerat ac a similibus omnino absteineat decr. praes. vigore.

Anno Domini 1780 die 20 Junii vs. Przed aktami ninieyszemi stanowszy osobiscie WX. Michał Eustachewicz paroch rozwienicki y pracowity Antoni Czerniecki w assystencyi instigatora sądow duchownych aktorowie in termino hodierno ex citatione legitime incidente contumaciam WX. Jerzego Eustachewicza koadjutora rozwienickiego pozwanego o to: Jako on WX. aktora oyca swego dusił, trącał, pracowitego Czernieckiego podpity pobił az do siniakow, na soboryku na instrukcyach uporczywie nie bywał razy kilka, za pozwem do Przemysla nie stanął oskarzył, y aby juris mediis stringatur debita cum instantia postulaverunt. In praesentia WX. pozwanego na skargę pracowitego aktora y instigatora affirmative, na zalenie się zas oyca aktora negative odpowiadającego, iudicium praesens auditis partium controversiis attentaque partis actoreae instantia citatae autem partim affirmativa, partim negativa litis contestatione, inquisitiones necessarias adinvenit, quibus in loco loci peractis, quoniam ex confessione oris Rdi citati patuit: iz pracowitego Antoniego napity pobił, na soboryku y na instrukcyach nie bywał, do Przemysla za pozwem nie stanął upornie, z inkwizycy takze pokazalo się nieusznanowanie oyca. Przeto pracowitemu Antoniemu bassarunku aby dał ięczmienia pułmacek. Za nieusznanowanie oyca y opuszczone aliquoties contumaciter instrukcye y soboryk relectiones spiritus aby przy cerkwi chłopickiey przez dni 10 odprawil. Ze zas duszenie y trącanie WX. aktora nie pokazalo się, WX. zapozwany liber declaratur, decr. praes. vigore.

Anno Dni 1780 die 21. 7bris vs. Przed aktami ninieyszemi stanowszy osobiscie WX. instygator in termino hodierno ex citatione verbali incidente contumaciam WX. Dymytrego Kondrowicza parocha zamiechowskiego pozwanego o to: Jako on w Sredni napity będąc w karczmie y w dworze verba turpia scandalosa dedecentia statum cum scandalo audientium repetere ausus est, w domu zas u siebie często w karczmach fine potationis przebywającego, zwyczajne instrukcye y katechizmy w cerkwi opuszcza, oskarzył et ut juris mediis stringatur debita cum instantia postulavit. In praesentia WX. pozwanego ad omnia fere negative odpowiadającego, iudicium praesens auditis partium controversiis attentaque partis actoreae instantia citatae vero negativa litis contestatione inquisitiones necessarias adinvenit, quibus in locis locorum peractis, quoniam ex testibus fide dignis propositio instigatoris plene patuit, proinde R. citatum punibilem adinvenit et

in vim poenae recollectiones spiritus per dies quatuordecim penes ecclesiam decanalem chłopicensem absolendas in instanti assignavit decr. praes. vigore.

Satisfecit, ob spem emendationis dies sex suspensae.

Roku 1781 die 25 augusta. Przed aktami niniejszemi podczas wizyty dziekańskiej stanowszy osobiscie WX. Jan Telesnicki paroch Krzywiecki in termino hodierno ex citatione verbali incidente contumaciam Helenae wdowy niegdys WX. Jana Szwedzinskigo parocha Krzywieckiego zony pozostałej pozwaney o to, iako matka pozwana rozne przykrosci sobie, aktorowi y zonie swoiey czyni, czeladnika przez nią otrzymac nie moze, katuszy czyni, z corką swoią a zoną aktora ustawicznie się swarzy, wszystkie rzeczy na plebanij będące ma za swoje, procz tego pretęsy na złt. 289 wynoszące tak do nieboszczyka X. Jana oycy zony swoiey iako y do pozwaney aktor zakłada, oskarzył et ut juris mediis stringatur debita cum instantia postulavit.

In praesentia zapozwaney partim affirmative partim modificate odpowiadającej, iudicium praesens auditis partium controversiis attentaque partis actoreae instantia, citatae vero partim affirmativa partim modificata litis contestatione, poniewaz patuit, iz Helena, wdowa pozwana teszcza aktora wielkie przykrosci czyni, swary y hałasy z corką swoią a zoną aktora, kozdy kolek w budynku, grunt ogrod y drzewinę za swoje poczyta, a stąd obrazy P. Boga pomnozenie y zgorzenie ludzi dzieie się. Do tego WX. aktor pretensyi sprawiedliwej na złt. 289 wynoszącej a bonifikowac się mającej na pozostałych rzeczach WX. Jana zmarłego męża pozwaney dowodem pokazaney. Przeto ante omnia budynki otaxować przez ludzi znających się na tym nakazał. Po ktorych otaxowaniu przez ludzi z obydwóch stron osobno proszonych y sprowadzonych pokazało się, iz de praesenti warte są złt. pol. 130. Te mają pusc in compensationem pretensyi WX. aktora, ktore ze się nieułatwiają, sąd niniejszy zostawił liberae electionis darowac sobie lub prawem dochodzić. Co się zas tycze niesnasek y kłutni między WX. aktorem y Heleną teszczą pozwaną, poniewaz tak Helena nienawistna dzieci swoich, kłutnie y swary czyni, xiędza nie szanuie, nazwiska daie, z corką swoią swary czyni, w ogrodach sadach szkodę robi y co się złego na plebanii choć z przyczyny teyze stanie, na xiędza zwala, do miasteczka plotki wynosi a za tym zgorzenie czyni. Przeto azeby in instanti z popowstwa się wyprowadziła nakazał. Maiąc wzgląd na iey sierocinstwo 12 zagonow pola w gruncie poświętnym na wyzywienie naznaczył decr. praes. vigore.

Инвентар по смерти о. Якова Пукальскаго
(стор. 221—225).

1772 a-o die 4. 7bris vs.

Przed aktami ninieyszemi przezemnie niżey wyrażonego dzień smierci W. X. Jakuba Pukalskiego parqcha Tyniowskiego y Marianny zony jego zapisany, pozostałych dzieci sierot z częstką na nich przypadającą w opiekę oddanie. Exekwie za dusze nieboszczykow sprawione, na koniec czeladź służąca uspokioina.

W. X. Jakub Pukalski paroch tyniowski z tym się pożegnał światem die 12 Xbris 1771 a-o, zona iego die 29 kwietnia w roku 1772, po których zostały zasiewy ozime y wiosenne.

Budynki niżey specyfikowane y taxowane. Item rzeczy ruchome y nieruchome, których registr die 30 kwietnia przy niżey wyrażonych kapłanach spisany tu się wyraża ut sequitur.

Skrzynka w ktorey jupka karmazynowa z niebieską kitayką na listwach potrzebami złotemi.

Jupka makowa białemi barankami podszyta z potrzebami srebrnemi.

Jupka karmazynowa przytarta białym płutnem podszyta z potrzebami białemi.

Jupka zielona sukienna białemi barankami podszyta z potrzebami białemi.

Spodnica zielona gredeturowa z kompaną srebrną stara.

Spodnica sukienna czerwona gładka nowa.

Czapka z siwym barankiem, wierchem axamitnym zielonym, kutasem złotem.

Pas iedwabny perski. Pas czerwony.

Gorset gredeturowy niebieski.

Koszul 2, szwabska y lanna.

Zapaska szwabska z farbotami.

Korali z srebrnym krzyżykiem sznurkow 2 po 40 korali.

Koralikow drobniejszych sznurków 6.

Sukien xiężych para.

Pierzyna 1, poduszek 3, zgrzebnych 2.

Opończa białą kuczbaią podszyta.

Czapka dziecięcia.

Obicie płucienne malowane.

Przędzy zgrzebney 6.

		Percepta z tychże prze- danych nie- których rzeczy	
		złt.	gr.
Koni roboczych 2. Przedały się za złt.		95	15
Klacz ze zrebieniemi. Przedano za złt.		32	—
Zrebiec roczniak. Przedany za złt.		18	—
Krow 6, jałówek 3 (jedna krowa stara przedana) . .		24	—
Swiń 4, przedane za złt.		32	—
Woz 1, bron 2, pług z wicią (brony przedane za złt.)		6	—
Skrzynka z rzeżakiem y stalicą. Beczek kapustnych 3. Sąsiekow 3. Platew nowych 4. Sośnia 1. Krokwi par 6. Słupow 3. Zabrane na skarb dworski y w puł darmo zapłacone złt.		11	9
Jęczmienia korcy 4, garcy 6. Zyta korcy 6 y puł. Hreczki korcy 4, cwierc 1. Grochu cwierci 2. Zboże to poszło na expens na czeladź na dzieci na mamkę y na zniwo. Siemienia konopnego cwierci 2, wy- siano. Przenicy cwierci 2, garcy 4. Przedano . .		10	15
Beczek na leguminę 4. Dziża 1. Konew, przętak, sito, nieculek 2. Szafarnia, skrzynia z zamkiem, skrzynka, gorset sukienny. Sierpow 3. Noż wielki, łożko zasuwane. Beczek 2, miedlic 3. Polewalnia, ceber dwouszni, cebrzyk. Skorka cieleca		—	9
Masniczek 2, naszelniki zelazne, kulbaka, szli rzemien- nych 4.			
Gęś gesiąt. Przedana		2	—
Koldra, piernat, poduszek 2, kilimek			
Krescencya	Za śliwki z sadu	5	—
Zyta kop 34	Konopie za dziećmi		
Przenicy kop 13	Summa fl.	236	18
Jęczmienia kop 9 sn. 30			
Grochu kop 2 sn. 20			
Hreczki kop 2 sn. 56			
Owsa kop 4 sn. 54			

Jarzynę zaś co się została od expensu domowego na czeladź rozdać kazałem do szpitala pruchnickiego.

Specyfikacya y taxa budynkow WX. Pukalskiego par. tyniowskiego y zony jego Marianny.

Izba z komorą, z obrazem s. Mikołaja, piecem zielonym, komin-kiem, drzwiami, oknami, okiennicami, szafą zamykaną, stolikiem y ławami. Item piekarnia stara z piecem piekarskim, zarnami y ławą, z staynią y wozownią pod iednym dachem na słupach wiązonym z oborą y chlewami. Item stodoła stara, szopa nowa z płotami w około, które kapłani nizey wyrażeni szacowali iż naymniey warte są złt. pol. trzysta, tegoż dnia ut supra 4 7bris y tegoż roku pod czas dwudnio-nych exekwyi za nieboszczykow.

Expens percepty wynikające y z niektórych rzeczy przedanych po smierci WX. Pukalskiego y zony iego wyż wyrażonych.

	złt.	gr.
Na pogrzeb nieboszki expensował X. Węgierski . . .	20	—
Mamce krom cwierci zyta dało się	2	—
Arędarzowi tyniowskiemu za wodkę braną na pogrzeb nieboszki	7	—
Na uspokojenie katedratyku	23	21
Grubarzowi od grobu dla nieboszki	—	20
Parobkowi na boty, ytem kucharce y pastuszce . . .	10	26
Za garki y od obkładania koła	2	—
Na zeńce y za wodkę dla tychże	1	12
Za boty dla pogonicza y od kaftana dla tegoż . . .	3	19
Pastuszce od kaftana y od sierpow ostrzenia . . .	—	17
Za sol y drożdże	—	15
Kapłanom nro 10 zaproszonym na exekwie za niebo- szczykow ktore się odprawowały die 3 et 4 7bris vs. za msze i wigilie przez dni dwa	26	—
Dla X. dziekana	8	—
Diakom, babom	2	27
Za mięsa cwierci dwie	7	—
Za wodkę	1	15
Skopuwskiemu poddanemu tyniowskiemu na wyku- pienie jałowki wychowaney z cielęcica	4	20
Za nożyce stracone za zycia nieboszki	1	15
Parobkowi zasług reszty	18	—
Pogoniczowi	3	—
Kucharce	3	15
Dla Joachimcia będącego w opiece X. Paslawskiego .	36	—
Dla Jasia będącego w opiece X. Lipeckiego p. rozbors.	36	—

Resztę rozdać kazalem na msze s. za nieboszczykow.

Dan w Tyniowicach die 30. Augusti vs. 1772.

D. Zatwarnicki.

Інвентар по смерти о. Ст. Літинського

(стор. 237—243).

Inwentarz pozostałych rzeczy WX. Stefana Lityńskiego, parocha Kramarzowskiego y małzonki jego Marianny zmarłych, na pozostałe sieroty dzieci tychże Helenę, Mariannę, Annę, Katarzynę, Jana i Michała spadających die 21 7bris 1764 a-o zaraz po pogrzebie na gruncie spisanych.

1mo w gotowiznie summy złt. pols. 1000

2do pasieki pniakow nro 49

3tio korali sznurkow nro 8.

4to jupka letnia sukienna karmazynowa z potrzebami y sznurkiem srebrnymi z gorsetem tegoż koloru przytarta 1.

Jupka granatowa sukienna letnia 1.

Jupka sukienna stalowa nakrapiana z futrem białym barankowym.

Jupka niebieska stara z futrem starym.

Spodnica gingasowa z gorsetem.

Spodnica kamlotowa zielona.

Spodnica kałamaykowa.

Gorset kamlotowy mieniący.

Czapka z siwym barankiem.

Kapturek czarny axamitny z kompanką złotą starą y wstążką.

5to bielizna nikczemna oprócz koszul lannych dobrych 2, y chustka szwabska 1.

Pierzyny 3, poduszek 6, przesciradło 1.

Płutna konopnego pulsetkow 2 po łokci 37.

Płutna zgrzebnego sztuk 2 po łokci 28.

6to skrzynia z zamkiem kluczem y zawiasami 1.

Sąsieczkow z wiekami na legumine y nabiał 4.

Sąsiekow wielkich z wiekami na zboże 4.

Fasa na 2 korce 1, beczek kapustnych 3, beczulek małych 2.

7mo z naczynia gospodarskiego siekir 2, stalica, kosa, sierpow 3, swiderki 2, dłutek 2, osnik 1, pług z lemiszem starym trzeustym wicią kurkiem y istykiem 1, brona dobra 1, brony stare y starte 3, w tych gozdzii wszystkich nro.... Motyka nowa, rydel nowy. Woz wołowy, koł 2 bukszowane y ryfowane, zadnie ze stosami, sanie wołowe, naszelniki zelazne, sworzeń do wozu zelazny, szle bardzo stare bez postronkow.

8vo koń 1, klaczy 2, byków 4, krowy 4, jałówka 1, cieląt 2, wieprz dworowy y prosię, miodu przasnego około trzech garcy grodowych, brewiarz stary, kazus, kołpak.

9mo krescencyi znajduie się zyta stokłosnego kop 8, jęczmienia kop 15, hreczki kop 10, grochu kopa, owsa 20.

10mo co się tycze długow produkowany był registr s. p. Xa Sfefana. In vim tego nieboszka Marianna małżonka tegoż Xa Sfefana iedne poodbierała, iako zaświadczył Jan Królikiewicz, drugie są bez nadziei odebrania, z trzeciego za wiktuały Jana sieroty zostaiącego w Krzywczy na edukacyi naznacylem temuż Krolikiewiczowi y rewers temuż oddalem na złt. 34.

11mo budynki kosztem WXa Sfefana: izba z alkierzem piecem oknami dwoma, piekarnia, komora, staynie dwie na bydło, chlewkow 2, stodola, brogi 4 y płoty, taxowane złt. 356 budowane.

12mo z przyznania JXa Alexego Mochnackiego kleyka, ktory od nieboszki Marianny na substancyą w seminarium odebrał rubli 17. Z substancyi WX. Sfefana z tych oplacił expensa bygamii.

Екскомуніка в с. Мшанци 1773 р.

Подав Др. Іван Франко.

В своїм меморіалі про стан Галичини, що був готовий уже в липні 1773 р., а в початку серпня тогож року був вручений його автором цісареві Йосифови II при його приїзді до Львова ¹⁾, пише перший губернатор Галичини гр. А. Пертен про галицьке духовенство, що воно „ні в чім не хоче попустити зі своїх привілеїв і кидає клятву або оголошує інтердікт як на одиниці так і на громади, скоро ті не дають десятини“. Пертен зараз у першій році свого володіння заборонив виконуване буллі In соена Domini, „а про те — каже він — краківський єпископ екскомунікував село, де вбито пароха“ (L. Finkel, op. cit. 14).

Увага губернатора ведить догадувати ся, що сей спосіб церковної дисципліни для екзакуції сьвітських річий, а головно доходів духовенства, практикував ся досить широко в старій Польщі. Правда, Пертен цитує лиш один і то сьвіжий випадок, до того в чисто латинської дієцезії. Але ми маємо докази, що те саме діяло ся й по руських дієцезіях. Сеж було дуже природно, бо при загальній слабости державної адміністрації в Польщі церков мусила уживати або й надуживати способів, показаних їй канонічним правом, щоб удержати в своїм обсягу хоч яку таку дисципліну. А що вживала їх головно там, де була нарушена чи то безпечність осіб, чи вишеня її найблизших агентів — духовних, се при нивькому ступні почуття публичних та соціальних інтересів у тих часах не здивує нікого.

---

¹⁾ Dr. Ludwik Finkel, Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi o stanie kraju (z roku 1773). Osobne oddzicie z Kwartalnika Historycznego t. XIV. Lwów 1900.

Ще 1894 р. подав я в Житю і Слові один факт киненя інтердикту чи властиво тав. малої екскомуніки на кількох селян із Кунина жовківського пов. в р. 1766 деканом Березніцким за те, що вони „майже силою“ взяли з церковної скарбони 70 зл. із суми 418 зл. зложеної громадою до скарбони на місце такоїж суми, яку забрали відси Москалі, що якийсь час стояли постоем у Кунині (див. Ів. Франко, Інтердікт в селі Кунині, Ж. і Сл. II, стор. 273—277). Тепер можу подати другий факт екскомуніки, що трапив ся вже за австрійського володіня, в тім самім 1773 році, коли був писаний Пертенів меморіал. Із актів, яких копії уділив мені ласкаво о. М. Зубрицький, виходить ось яка справа.

В с. Мшанци парох Демянович, попович Іван Михайликовський та Іван Старавський, брат діяконів, уживали по часті громадського їрунту; та покликаючись на те, що церковні їрунти були увільнені від усяких данин і оплат, не хотіли й за ті громадські їрунти платити нічого. Громада, не забороняючи їм уживати громадського їрунту, домагала ся одначе, щоб вони поносили привязані до нього тагарі. Справа пішла звичайною в ту пору дорогою. Іменем громади виступає присяжний Гриць Волошинович, упоминає духовних до плачення, а коли вони не захотіли слухатись, виводить справу в дворі перед паном Пюрковским, бо двір у першім ряді мав стягати з громадян цісарські податки і всякі данини. Загрожені екекуцією духовні подають ся під крила своєї власти — перемиського єпископа Афанасія Шептицкого, представляючи йому справу таким способом, що ніяких громадських їрунтів вони не вживають і що Волошинович зводить на них напасть. Шептицкий завіззав Волошиновича на свій духовний суд до Страшевич на д. 20 лютого, а коли Волошинович на тім суді не ставив ся, видав ось яке грізне письмо, яким кидає на нього екскомуніку і взиває його ще раз на свій єпископський суд на д. 25 лютого:

Atanazy na Szeptycach ¹⁾ Szeptycky z Bożey y Apostolskey łasky Biskup Przemysky, Sanocky i Samborski W. W. X. X. parochom komendarzom wikaryuszom klerykom szkół rządcom y innym ministrom

¹⁾ Сей документ, як подає о. Зубрицький, заховав ся не в оригіналі, а в досить невміло зробленій копії. Копіст не розумів видно латинської мови, замість *violantes immunitatem* написав: *wiontates in munitatem*, а що гірше, попропускав деякі слова як може й цілі рядки оригіналу, так що деякі уступи, а особливо конець, являють ся майже незрозумілими.

cerkiewnym rozkazow naszych nalieżyтым exekutorom pokoy w Panu. Widzcie jako pracowity Grzegorz Wołoszynowski wsi Mszańca przysiężny na instancyą W. X. Teodora Starzewskiego cerkwi mszaneckiey dyakona y uczciwego Iana Michaylikowskiego teyże cerkwi dydaskała pryncypalnych aktorów do widzenia y słyszenia tey przeciwko sobie propozycyi, jako on nie uważając na wolności gruntowi poswientnemu y ministrom cerkiewnym służące rozne składki do samey tylko gromady należące na aktorow, lubo żadnych gruntow gromadzkich nie używają, wkłada y onychże pod exekucyją szlachetnemu Piorkowskiemu podawać, exekucyją na grunt poswientny sprowadzać smi y waży się. Przeto onego ante omnia za wykłentego kłatwą contra vionlantes immunitatem ecclesiasticam ogłosić, do nagrodzenia wszelkich szkod dla aktorow ztąd zayszłych obowiązać, na expensach prawnych kondemnować [należało, zwłaszcza że] na dzień y termin dzisieyszy przez nas y sąd nasz zadworny biskupi legitime będąc pozwanym przez się ani przez swoich prawnych prokuratorow nie stanął. Lubo by za taką swoją uporczywość słusznie mógł być wykłety, My jednak oycowsko z nim chcąc postompić . . . pisma świętego, naszego napomienia y rekwiżycyi przeciwko niemu wydać umysliliśmy iakoż y wydaemy. W imie Pańskie per presentes przykazujemy wam wyżey rzeczonym exekutorom w mocy posłuszeństwa świętego y pod karą kłatwy, abyscie na instancyą pomienionych aktorow doszedłszy osobiscie wyz wyrazonego pracowitego Grzegorza Wołoszynowskiego wsi Mszańca przysienznego onego przez oddanie mu presentibus kopii . . . upomnieli i rekwirowali, kłotego y my pre.... napomynamy y rekwirujemy, aby się przed nami y sondem naszym zadwornym biskupim dnia dwudziestego piątego miesiąca februarya podług starego kaliendarza w roku ninieyszym do Straszewic rezydencyi naszej osobiscie prawnie y nieodwłocznie stawił, na propozycyją aktorow dyrecte realite et in effectu.... odpowiedział, alias do dania słusznych przyczyn, dla czego praemissa.... czynione bydz nie powinny.... czyli do widzenia y słyszenia sobie zapozwanego im czasu contumacite wykląć i za wykłentego publicznie ogłosić. In quorum fidem etc. w Straszewicach w rezydencyi naszej die 20 febru. v. s. a. D. 1773. Jan Kaflewicz apostoł, i zadworny biskupi przemys. pisarz.

Волошинович, як і можна було надіяти ся, не ставив ся перед єпископським судом у Страшевичах. Погроза церковної клятви не робила вже мабуть на ті селянські душі такого вражіння, як давнішими часами. Можливо врештою, що до відома селян дійшов уже був і наказ губернії, щоб єпископи не важидись уживати церковної клятви як способу примусу в справах чисто фінансової натури. Мшанецька громада на єпископську

клятву кинену на її присяжного відповіла тим, що внесла позов против духовних до самбірського циркулу, а своїм плєніпотентом між иньшими вибрала власне виклятого Грицька Волошиновича. Се видно в отсеї повновласти, вистаченої д. 7 марта 1773 р.

Мы нizey podpisani imieniem swoim y caley gromady naszej mszaneckiey daiemy te moc Hryciowi Wołoszynowskiemu przysięznemu y Jackowi Trosce, Iwanowi Sysynowemu z gromady naszej wyslanych, aby w sprawie między nami z gromado mszanecko z iedney strony a między wielebnym Imc Xiędzem Janem Demianowiczem parochem mszaneckim, tudziesz Teodorem Starawskim dyaconem, Iwanem Michaylikowskim, Iwanem Starawskim popowiczami mszaneckimi z drugey strony cisz ludie wyzey wspomieni w kazdym sądzie y urzędzie gdzie tylko będzie należało stawali y odpowiadali, patrona do tey sprawy ieżeli będzie potrzeba ustanowili, a naysamprzod punkta krzywd naszych spisali i do Wielmozney administracyi w zamku samborskim podali; a gdzie Wielmożna administracya rozkaze, s punktami nizey opisanymi stawali.

1-mo. Punkt ten wyrazić się ma w suplice, ze W. Xiądz Jan Demianowicz paroch nasz mszanecki gruntu naszego gromadzkiego co rok uzywa na cwiere cało.

2-do. Iwan Michaylikowski popowicz uzywa gruntu naszego gromadzkiego co rok na prent cały.

3-tio. Iwan Starawski brat Imc Xiędza dyacona trzyma gruntu gromadzkiego pod pługuw trzy. W tych punktach wyzey wspomieni mają się dopraszać o podatki y wszelkie ciężary z nich pochodzące. Co dla lepszey wiary y wagi rękami naszymi nie umiejąc pisac znakiem krzyza s. podpisuieme się.

Dtt w Mszancu die 7 marca 1773 anno.

Iwan Pozniak † Jacko Drohonicz † Hryc Siwak † Hryc Bilak † Jacko Łemak † Iwan Szwiec † Iwan Baryło † Iwan Petryszyn † Jędrzey Bobyk † Iwan Paraszczak † Stefan Terlecki † Iwan Paraszczak † Imieniem swoim y caley gromady podpisuiemy.

Про закінченє сеї справи не маємо ніяких дальших документів, але годі сумнівати ся, що духовні сим разом програли.

Руське духовенство

в боротьбі з народніми віруваннями

при кінці XVIII в.

Боротьба з народніми віруваннями, „суєвіріями“, останками поганства була в давен давна одною з головних задач християнського духовенства всіх часів і всіх країв. У нас на Русі, так само як і по інших краях завдячуємо тій боротьбі цінні, хоч не надто багаті звістки про давні, дохристиянські народні вірування, про поганські божища, звичаї, обряди (пор. Н. С. Тихоновъ, Слова и поученія направлення противъ языческихъ вѣрованій и обрядовъ — Лѣтописи русской литературы и древности. Москва 1862, т. IV, 82; що до західно-європейських див. F. Liebrecht, Des Gervasius von Tilbury Otia imperialia; Dr. Šeněk Zibrt, Indiculus superstitionum і т. и.). Але ця боротьба була не дуже успішна — чи то тому, що народні вірування вкорінені традицією незатямних поколінь оказувались надто живучими, чи може для того, що поборювано їх не зовсім відповідним оружжям — іншими віруваннями. Звісна річ, що християнство повстало в часі занепаду релігійного духа в стариннім світі, в часі, коли обік цинізму та скептицизму пишалися легковірність, забобонність та сумішка найрізніших традицій. Не мало тих елементів віссало в себе й християнство й понесло їх дальше. Рівночасно з його зростом ішов упадок дійсної, точної науки, що одиноко могла бути успішним оружжям у боротьбі з прастарими віруваннями, даючи на місце темної традиції дійсне знанє, оперте на досвіді та на контролі нашого розуму.

Християнство середніх віків являє нам із сього погляду дивний вид: поборюючи поганські вірування та обряди воно

рівночасно всисає їх у себе, иноді аккомодує ся до них, змінює їх зверхню подобу лишаючи нетиканюю їх суть. Таким способом останки поганства, злегка підкрашені християнською красою, толеровані а иноді навіть піднесені до ступня церковної догми (віра в особисте вмішуване чорта в людські діла і звязана з нею віра в чари) живуть і лишають ся далі довгі століття, набираючи иноді такої сили й значіння, яких не мали за поганських часів. Ані середньовікове сектантство, ані пізнійша реформація не змінили того стану. Аж у XVIII в. під впливом зросту точних наук і філософії почала ся боротьба против народніх вірувань в імя розуму. Тодішній раціоналізм, окрилений сьвіжими здобутками знання, вдарив штурмом на тисячолітній будинок традиції, між иньшим і на ті по части церквою толеровані, а по части ігноровані останки поганства, забобони, вірування суперечні в розумом і досьвідом. Вся література того часу надихана раціоналізмом, погордою до „забобонів“ і тих, що піддержують їх. Появились у численних виданях популярні підручники для боротьби з пустими віруваннями (французський *Essai sur les erreurs et les superstitions*, par M. L. C. Amsterdam 1765; німецький *Das Buch vom Aberglauben* — у мене під руками *neue verbesserte Auflage*. Leipzig 1791), яких метою було особливо впливати на вчителів та родичів при вихованю дітний. Се стало ся можливим особливо тоді, коли раціоналісти засіли на престолах: у Прусії Фрідріх II, у Австрії Йосиф II. „Jetzt darf das Ungeheuer verfolgt werden — каже Генріх Людвік Фішер у передмові до своєї „*Buch vom Aberglauben*“. „Ehedem betrachtete man den öffentlichen Bezweifler des Aberglaubens als einen Gottesläugner und unterwarf ihn strenger gerichtlicher Untersuchung. Darum ist der Aberglaube wol jetzt noch so gemein. Denn immer noch räuchern Scharfrichter oder alte Weiber die Ställe des kranken Viehes oder die Wiege des verwahrlosten Kindes, und Capuziner werden in protestantische Orte gefodert Gespenster zu bannen oder Geister zu citieren“.

Під впливом того раціоналістичного духа, по наказу з гори, за волею найвисшої адміністрації краю почала ся тепер боротьба з народніми віруваннями, принципіально відмінна від тої, яку доси вела церков в власної ініціативи і для власного інтересу. Що правда, Йосиф II і його помічники проняті тим самим духом розуміли понятє „субвірія“ далеко ширше, ніж його родила церков; вони аж надто часто готові були ідентифікувати

щирю побожність з темним фанатизмом та ігнорувати межу між християнською догматикою й політеїзмом, між християнськими церемоніями й фетішізмом поганських часів. Перший намісник Галичини граф Перґен характеризує галицький народ як людей, що за постами, празниками та церемоніями не знають властивої релігії (L. Finkel, Memoryal hr. Pergena, стор. 14). Краттер у своїх „Briefe über den itzigen Zustand von Galizien, Leipzig 1786“ говорить про духовенство з найбільшою погордою („ein solches Thier im Priesterrocke“ II, 2); про руську церков пише: „Innerhalb findet man alles in Haufen bunt versammelt, was Dummheit und Bigotterie krüppelhaftes, hirnloses, abgötterisches, ärgerliches erdichten und angeben kann“ (II, 4). Не инакше говорить і Гакет у своїх подорожах. Не диво, що й розпорядження цісаря Йосифа II нав'язні були чим хочете, але не духом пошани для церковної традиції. Розпорядженням з 25 лютого 1784 він скасував п'яту заповідь церковну; 12 червня тогож року скасував усякі церковні брацтва; 28 цвітня заборонив носити шкяплірі, реліквіярі та амулети; 25 жовтня заборонив парохам давати шлюби в неділю по полудни і загалом вінчати п'яних новоженців; 12 мая 1785 заборонив у церквах збирати гроші на мисочки; 6 липня заборонив по містах і селах устроюване прилюдних процесій крім дня Божого тіла та суплікацій у церковній огорожі; 1 серпня видав розпоряджене про рівність монахів у монастирях; 28 падолиста заборонив духовним виголошувати проповіді і похвальні промови над покійниками, „бо се буває більше для зарібку та дарунків, ніж для хвали божої“; 24 мая 1787 заборонено співати по костелах польську пісню „Zawitaj jasna jutzenko“ за те, що там Матір Божу робить ся спеціальною опікункою і володаркою Поляків, а цісарь „бажає запобігти такому шкідливому поглядови простого народа“.

Уважаючи духовенство поперед усього за один із органів адміністрації, за урядників державних цісарь хотів, щоб і воно приложило руки до ширеня тих самих раціоналістичних поглядів, якими перенятий був він сам. Нема що й казати, що сей намір йому не вдався; його енергія була вломана і він перед смертю мусів відкликати свої церковно-політичні розпорядження. Ретенерація людських поглядів і вірувань при помочи адміністраційних розпоряджень оказала ся такою самою фікцією, як і при помочи духовних судів та інквізиції.

На скільки і в якій формі руське духовенство під натиском ц. к. адміністрації брало участь у боротьбі з народніми віруваннями, про се дадуть понятє зібрані тут матеріяли.

Ів. Франко.

—♦♦♦—

I. Пастирський лист перемиського єпископа Максиміліяна Рила.

Подав Юрій Кміт.

~~~~~

Отсей пастирський лист знаходить ся в рукописній книзі (folio) п. з. „Liber quorumvis universalium Ecclesiae suburbanae Samboriensis annorum 1780—1790“, що зберігаєть ся в парафіяльній бібліотеці в селі Старе Кобло самбірського пов. На жаль, сам лист переписаний з пропущенєм вступних і кінцевих формул, не має також дати; з того, що за ним ідуть куренди з липня 1781, можна догадувати ся, що й він був написаний у першій половині 1781 р. В таким разі він був протипом куренди єп. Білянського про народні вірування, з якою має багато спільного, особливо в другій, паренетично-теологічній часті, а супроти якої визначаєть ся більшим багатством за-обсервованих із життя нашого народа вірувань.

MAXYMILIAN RYŁO.

Z różnych o stanie parochiy podanych do nas tabel dowiedzieliśmy się, iż lud po niektórych miejscach prosty, starannosci waszey powierzony,

1) Co się tyczy czci Boskiej tę naywiększą samemu Bogu winną, świętym iego czyni, upadając krzyżem przed obrazami pobocznemi, y w nich ufność pokładając, a co większa, wielu nie tych nawet, na których obrazy patrzy, czci, ale obrazy same y im dzielność nieiaką przyznaie.

2) W niektore dnie, w ktore cerkiew ś-ta robić nie zakazuje, wstrzymuie się od pewnych robocin, osobliwie biała pleć od pieczenia chleba, ochędożenia chusty, kądzieli przedzenia.

3) Niektóre pacierze w pewney liczbie odmawiane, obrazki, ziołka pod Najswiętszym Sakramentem trzymane wierzy być niezawodnemi srodkami do oddalenia chorob.

4) Podczas wychodu na Offertorium na kolana pada y częstokroć dzieci chore [xiędzu] pod nogi, aby ie przestępował, rzucaią a czapki po scianach iakoby na przedasz rżadem wiszaią.

5) Gdy w prywatnym iakim domu woda się święci, koguta lub kurę a pospolicie czarną do nogi pod stołem wiąże.

6) W czasie posuchi wodę nayraniey konwiami nosi lub z beczek toczy.

7) Oblubięcow do ślubu wyprawiając na iarźnie ubiera y zbożem do koła obsypuie.

8) W sny wierzy, gdyż z nich iakoby pewnych prawideł, iakosci powodzeń swoich dochodzi. Ciężko konaiącemu dogadzaiąc, aby się długo nie męczył, kozliny z chałupy zrzuca, a umarłemu iuż do grobu składać się maiącemu pieniądze iakoby do oplacenia cła do trumny rzuca.

9) Umarłego z domu wynosząc y na woz składaiąc szle lub jarzmo wspak na bydło wkłada.

10) W drogę wyieżdżaiącego gdy kto z próżnym naczyniem przydzie, albo się nazad wraca lub też na mieyscu czeka, pokiby go kto z pełnym nie przeszedł.

11) Podczas ostatniego pomazania, gdy dym kadzidla ku drzwiom unosi się, za znak pewney miewa śmierci, wielu zaś dla błędnego zdania, iakoby chory po ostatnim pomazaniu nieuchibnie miał umierać, przyięcia onego chroni się.

12) Zaczynaiąc budowle dla dowiedzenia się niby, gdzie by się pomyślnie powodzić miało, y w chorobie dla doyścia iey przyczyny, a w przypadku szkody dla powetowania oney do wrożek udaie się.

13) Maiąc na kogoś zawziętość y zemsty na niego pragnąc świece podczas nabożenstwa w cerkwie do ścian przylipia, nachyliwszy trochi, aby iak świeca kapaiąc prędko ubywa, tak ten ktorego zemsty pragnie, prędko zniszczał.

14) Chorzy dla czytania nad sobą ewangelij y exorcyzmow po dalekich mieyscach ieżdżąc częstokroć bez spowiedzi sakramentalney w drodze umieraią.

15) Podczas zapust w niektore dnie, osobliwie w nocy, schadzki koladyie zwane y inne czyni.

16) Dnie swięteczne y niedzielne na pianstwie y igrzyskach y innych sprośnych zabawach przepędza.

17) Są niektórzy y tacy, którzy o zbawienie swoje tak niedbają, że nawet raz w roku około Wielkieynocy spowiadać się nie chcą.

18) Wiele mężczyzn z żonami y kobiety z mężami chociaż w iedney wsi znayduią się, nie mieszka bez żadney prawey przyczyny.

19) Młodź, oboyga płci podczas uroczystości Bożego Narodzenia po nocy włoczy się kołędując od chałupy do chałupy y podczas Wielkanocy na cmentarz sam lub blisko cmętacza zszedłszy się swywołą y piesniami, częstokroć y zabobonami bawi się.

20) Nietylko szkółki parochialne dla dziatwy wieyskiej rzadko się ieszcze gdzie znayduią, ale mało także iest bab, ktoreby w przypadku potrzeby dzieci ważnie chrzcic umiały.

21) Żebracy podczas zgromadzenia ludu na nabożenstwo nie tylko poza cerkiew wrzeszczą, ale nawet y w cerkwi ś-tey wymyślne y uszanowaniu ś-tym nieprzyzwoite modły z uprzykrzeniem głośno powtarzają, y tu y owdzie włuczając się obnażone niedoleństwa swego części z obrzydzeniem ukazują, a kobiety ofiarki do kupowania w cerkwi samey z roztargnieniem modlących się natrącają, lud zaś prosty prawie wszędzie do komunij przystępuje bez uszanowania. Gdy zaś to wszystko częścią iest zabobonem, częścią nadużyciem iako też nieprzyzwoitością y zaniedbaniem obowiązkow,— zabobon albowiem iest, gdy kto albo prawdziwego Boga nieprzyzwoitym sposobem czci, albo też cześć Bogu samemu winną czyni stworzeniu iego; nadużycie zaś nic innego nie iest, iako rzeczy z siebie godziwey użyć na zły koniec, a nieprzyzwoitością iest działanie względem pewnych okoliczności mniej przystoynne, przeto abyście WW. wasze lud staranności waszey poruczony nauczali:

Iż cześć naywyższą Bogu odawać samemu, od niego tylko iako od wszystkich łask źródła każdego dobra dopraszać się y w nim tylko samym ufność pokładać należy. Że święci są tylko wstawicielami się za nami do Boga y cześć, ktora im także czynić się powinna, iest bez końca niższa od czci Bogu winney, y że ani ś-ci ani tym bardziey ich obrazy cudow czynić nie mogą, lecz tylko Bog iuż sam tylko na proźby nasze, iuż za ich przyczyną. Iż w te tylko dni, które cerkiew ś-ta święcić przykazuje, od robot wstrzymać się należy, insze od cerkwi ś-tey do święcenia nie wyznaczone święcić iest zabobonem. Iż pacierze w pewney liczbie odmawiane oznaczają tylko pewne tajemnice, a mocy w tey lub inney liczbie odmawiane żadney nie mają przymuszającej Boga do czynienia zadosyć rządaniom naszym, ani też obrazki ani żółka, chociaż nienaganne, ale z pobożności pod Najświętzym Sakramentem trzymane, nie mogą być niezawodnymi szrodkami do oddalania niemocy, gdyż takiey ani z natury a z ustanowienia Boskiego nie mają. Iż podczas Offertorium na kolana klękać y dzieci pod nogi kapłana rzucać

iest bałwochwalstwo, ponieważ ieszcze natenczas ani ciało Chrystusa Pana ani krew iego iest prawdziwa pod przymiotami chleba y wina, lecz dopiero tylko prostego chleba y wina na to przygotowanie. Podczas święcenia wody koguty lub kury pod stołem wiązać, w posuchę wodę na granicę nosić lub wozić, obłubięcow na jarzmie ubierać y zbożem obsypywać, w sny wierzyć y z nich iakości powodzeń dochodzić, podczas ciężkiego y długiego konania kozliny z chałup rzucić, umarłego na woz biorąc szłą lub iarzmo na bydło wkładać, a umarłemu pieniądze rzucić, w drogę wyieszdzaiąc gdy kto z prużnym przejdzie naczyniem nazad wracać się, podczas ostatniego pomazania dymu z kadzielnicy ku drzwiom unoszenie się za znak pewny smierci mieć, aby chory zaraz po nim nie umarł, przyięcia onego chronić się y innych tym podobnych czynności y zban (?) trzymać iest rzeczewistym zabobonem, ponieważ te wszystkie czynności y postrzeżenia są pewne, y żadney także ani z natury ani z ustanowienia Boskiego ani cerkiewnego nie mają mocy działania tego, czego prostota spodziewa się lub obawia. Do wroźbitów w żadnym przypadku udawać się nie godzi, bo udawanie się do nich oprócz tego, że iest przeciwko pierwszemu przykazaniu y ludzkiemu, tak swieckim iako y duchowym sprzeciwiające się, z zdrowym nawet rozumem nie zgadza się, bo gdyby ci mogli o przyszłych y ukrytych rzeczach wiedzić y tak chorobom iako też y innym przypadkom zaradzić, tedy by naypewniey sobie zaradzili, żeby nigdy nie chorowali, na niczym nie szkodowali, zawsze byli by bogatemi; ale powszechne doswiadczenie naucza, że oni sami choruią iak y drudzy, są ubodzy y wzięcia osobliwego u ludzi nie mają, ani z tąd, że czasem co przypowiadaią czasem się zdarzy, wnosić należy, że się do nich godziwie udawać można. Bo z dopuszczenia Boskiego czasem się stanie co przypowiedzą, a to dlatego, ażeby ci, ktorzy przepowiedzane w nich rzeczy lub widzą lub słyszą, dali dowod z siebie a bardziey aby sami poznali, iak by byli statecznymi wierze iednego Boga y czci iego.

Z zawziętosci y chuci zemsty nad bliznym swicę do scian w cerkwi goryącą przylepiac, co oprócz zabobonow iest [przekroczeniem] iednego z dwoch naywiększych przykazań Boskich: *Бędziesz kochał bliźniego i t. d.*, tym albowiem postępkim wypowiada woynę Stworcy samemu y wzrącz sprzeciwia się woli iego, ponieważ to dzieło, ktore Bog na obraz y podobieństwo swoje stworzył, y utrzymaie go, nienawidzi y na zgubę iego czuwa. Iż chorzy ieszdząc po cudzych wsiach y miastach dla czytania nad sobą exorcyzmow puszczaią się nietylko na niebezpieczeństwo życia, ale nawet y duszy, gdy osłabieni w drodze bez sakramentalney spowiedzi umierać muszą; zbawienniey by sobie poradzili, gdyby w przypadku choroby pierwey z grzechow swoich, ktore

częstokroć przyczyną bywają chorób cielesnych, przez spowiedz sakramentalną oczyścili sumienie swoje, a potem dla poratowania zdrowia do lekarzow od zwierzchności na to postanowionych udawali się. Schacki nocne podczas zapust, koladyie y inne tak zwane z poganstwa pochodzące nauce xtianskiey y dobrym obyczaiom sprzeciwiają się, ponieważ pospolstwo oboygą płci przy tey okolicznosci szkodzi sobie na duszy, dobrej sławie y majątku; ztąd albowiem pochodzą wszeteczne myśli, ztąd rozmowy sprosne, ztąd uczynki pokontne nieutczciwe, ztąd słowne kłotnie, nakoniec wzajemne zaboystwa. Dnie niedzielne y święteczne nie tylko się nie święcą, ale dla przyczyn dopiero wyrażonych bardziey się gwałcą. Bo święcenie ich nie na iedynym od roboty tylko wstrzymaniu się ani na wysłuchaniu tylko porannego nabożenstwa, ale na przepędzeniu całego dnia w dobrych uczynkach, na czynieniu almuzny, na nawidzeniu chorych, na rozpamiętywaniu dobroci boskich y wstrzymaniu się od wszelkich takich nauk, ktoreby do czci boskiey przeszkodą być mogły.

Małżenstwa nie mieszkające z sobą oprócz tego że niedotrzymując sobie wiary przysięgą uroczycie stwierdzoney dopuszczają się wiarolomstwa, bezpożytecznemi dobru pospólnemu stają się, złą o sobie u ludzi sławę czynią y w samey rzeczy z obrazą Boga y zgorzeniem ludu na bezwstydnosci się częstokroć wylewają.

Szkołki parochialne nietylko pożytek publiczny, ale każdemu z osobna prywatny przynoszą, tym albowiem sposobem młodź w początkach wiary gruntowniey ćwiczy się, ztąd posłuszenstwo rodzicom, zwierzchnosci nauczają się, ztąd dobrych obyczaiow, ztąd wiadomości o obowiązkach względem Boga, siebie samego y bliźniego nabywa. Nakoniec iż cerkiew iest domem bożym, domem modlitwy, a zatym abyscie wielebności wasze ludowi solemne w niey sprawowanie się, osobliwie przystępując do komunij st. nie tylko w ogulnoscii zalecali, ale na wszystkie pokątne podczas nabożenstwa rozmowy bacność mieli.

Te wszystkie wkrótce wyrażone dyspozycie JMC. X. dziekani często swoim parochom powtarzać mają, a iezeliby postrzegali, ażeby iakie schacki przed nabożenstwem albo do karczm albo do woytow czynione były y ich nauki nie skutkowały, natenczas do zwierzchnosci udawać się mają, przekładając im to, że im Bog nietylko na to dał, ażeby poddanych swoich co do majątku uszczęśliwiali, ale też y do zachowania przykazań boskich, cerkiewnych y innych pobożnych uczynkow y cnot xcianskich przynaglali.

II. Два пастирські листи

львівського єпископа Петра Білянського з рр. 1788 і 1795.

Щодав Іван Ем. Левицький.

Між нечисленними матеріалами з кінця XVIII в., що дають можливість виробити собі погляд на загальний культурний рівень нашого народу, та служать також до пізнання людських звичаїв, поглядів, вірувань та хиб, із яких одні під напором загальної культури завмерли або поволи між народом завмирають, а інші задержались до наших днів, маємо цінний причинок у двох друкованих листах львівського еп. Петра Білянського; вони тим важливіші для нас, що в тої епохи у нас нема записок, мемуарів та згадок, де би звертано увагу власне на сей бік народнього життя. Один із тих листів, оголошений польською мовою п. н. „O zniesieniu niektórych zabobonności i nadużycia“ в р. 1788, обертаєть ся до вірних львівської і каменецької єпархій, а другий, друкований руською і польською мовою „До духовенства и людѣ дієцезїи Львовской и Перемышской“ у р. 1795. Оба ті листи доповняють себе, а другий є також пам'ятником руської мови з кінця XVIII в. в Галичині. Із сього другого подаємо лише руський текст.*)

Передрукуючи в повні оба згадані листи як важний історичний матеріал, уважав я відповідним подати в нотках деякі куренди перемиської консисторії, що торкають ся того самого предмету, не тільки для більшої повноти картини, але також тому, що перший лист обертаєть ся до вірних львівської і каменецької єпархій, а другий до львівської і перемиської дієцезії, якою управляв еп. П. Білянський як адміністратор по смерті перемиського єпископа Макс. Ридла [† 1793]. Є вправді мала різниця що до часу між посланнями еп. П. Білянського а ку-

*) Докладний бібліографічний опис обох сих листів, що тепер належать до бібліографічних рідкостей, подамо в дальшій частині отсього тома, в „Галицько-руській бібліографії 1772—1800 років“. Оригінали шан. автор передав для бібліотеки Наук. Тов. ім. Шевченка. *Ред.*

рендями перемиської консисторії, але вона цілком незначна і майже незамітна в культурнім роввою народа.

LIST PASTORALNY

do świeckiego i zakonnego duchowienstwa tudzież do ludu dyecezyi lwowskiej, halickiej i kamienieckiej o zniesieniu niektórych zabobonności i nadużycia.

[*Львів, 1788, 4°*].

Piotr Bielanski z bozey i stolicy apostolskiej łaski biskup lwowski, halicki i kamieniecki.

Wszystkiemu Duchowienstwu i Prawowiernemu Ludowi Dyecezyi Naszey Lwowskiej, Halickiej i Kamienieckiej Pokóy w Panu.

Od pierwszych zaraz cerkwi Chrystusowej wieków znajdowali się zawsze ludzie, którzy częścią właściwego prawdziwej religii poznania niemający, częścią fałszywym pobożności wyobrażeniem napełnieni, albo też szpetną chciwością zysku uwiedzeni, wprowadzali do teyże cerkwi różne zabobonności i nadużycia, które czystości i świętości religii niepodobna iak wiele uymowały. Lecz z drugiey strony Bóg wierny w obietnicach cerkwi świętey danych wzbudzał każdego czasu mężów darami Ducha świętego znakomitych, którzy iuż słowem iuż pismem bezustannie, i prawdziwie po apostolsku pracowali, iżby wszelką zabobonność i wszelkie nadużycia wykorzeniać mogli: cerkiewne dzieie tyle nam wystawiają tey prawdy świadków, ile opisują Oyców i znakomitych chrześcian, iacy każdego kwitneli wieku.

W tych to ślady i My wstępować pragnąc wszelkie w powierzoney rządowi naszemu dyecezyi znajdujące się zabobonności, nadużycia, i cokolwiek się sakramentów sprawowaniu, publicznemu nabożeństwu, cerkiewnym obrzędom, a zatym świętości religii i całości greckiego naszego obrządku sprzeciwia, iakośmy iuż od początku podiętego pasterskiego urzędu bacznie postrzegać usiłowali, tak Wam to samo w niniejszym liście wymienić umyśliliśmy tym końcem, abyście się prawdziwej tylko chrześciańskiej pobożności trzymając miłe Bogu

posłuszeństwo oddawali, i na zbawienie dusz waszych tym pewnie sobie zarabiali.

Ponieważ tedy zabobonność jest to występki, gdy podług błędnego o Bogu i jego opatrności mniemania człowiek kieruje swe sprawy względem tego, co mu się dobrego lub złego przytrafić może; nadużycie zaś, jest to powinności religii zdrożne użycie; idzie zatem, iż zabobonność popełnia się przez bałwochwalstwo, cześć najwyższą i samemu Bogu winną przenosząc do stworzenia, i wierząc, iakoby moc, która samemu tylko Bogu własna jest, miała się zawierać w stworzeniu, a to przez czarnoksięstwo, czarodzieystwo, wieszczbiarstwo, przez nieiakie próżne obrządki, przez nadnależytą i boskim doskonałościom mniej przywoitą cześć, przez oczekiwanie skutku od iakowej rzeczy, którego ona ani z siebie samej, ani z postanowienia boskiego lub cerkiewnego wydać nie może. Nadużycie zaś popełnia się, gdy obowiązki z boskiego lub cerkiewnego przykazania wypływające albo się przez nieprawe przeciwne zwyczaje zaniedbują, albo się sposobem od cerkwi niepotwierdzonym zachowują, albo na koniec, gdy pod pozorem tych obowiązków coś się dzieje, co raczej iako zepsucie uważać, i za rzecz świętości obowiązków religii wiele uymuiącą poczytywać należy.

Zaczynając gdy z wielkim naszym żalem postrzegliśmy, iż

a) W niektórych miejscach, gdzie się znajdują obrazy cudowne zwane, lud wielkim gminem zgromadzać się zwykły tak dalece te obrazy czci i szanuje, iż nawet moc czynienia cudów onymże przyznaje, oraz wszelką swoją nadzieję i ufność w nich pokładać zdaje się.

b) Znajdują się pewni filuci, którzy czarnoksięskie i czarodziejskie sztuki zmyślać, ztąd niezwyuczajne iakoweś skutki obiecywać, owszem długość życia, pomyślnie i niepomyślnie przyszłe zdarzenia z weyrzenia ręki zgadywać i przepowiadać, a tak pospulstwo oszukiwać i zdzierać zwykli.

c) Nieiakie znaki, obrazki, pierścionki, modlitewki pisane, i podczas mszy pod kielichem trzymane, pacierze w pewney liczbie, w pewnym sposobie i czasie odmawiane miane bywają za nayskuteczniejsze i niezawodne środki do oddalania chorób i gorączek, tudzież uzdrawiania bydłat.

d) Przy drogach zwykły bydy wieszane chusty czyli odzienia ludzi paraliżem naruszonych, w mniemaniu, iakoby to pomagać im miały.¹⁾

¹⁾ Віруване про те, що вбіране хрестів і фігур при дорогах у одежу могло бути ліком підчас пошестий і інших слабостей, було розповсюджене між людом також у перемиській епархії. Цікава в сього по-

e) Tu i owdzie znajdują się źródła czyli krynice, do których lud gminem się ciśnie z tym zabobonnym uprzedzeniem, iakoby przez samo obmycie się lub zanurzenie się, zostawiwszy tam część iaką swego odzienia, od wszelkich chorób i niemocy miał być uwalnianym.

f) Najświętszy sakrament Eucharystyi w cerkwiach i podczas processyi nie tylko zbyt często wystawiany, lecz nawet zwyczajem, którego cerkiew s. nigdy nie chwaliła, podczas ognia i pożaru przez kapłana obnoszony bywa.

g) Niektórzy parochowie czasem dla dogodzenia iedney iakiey osobie, czasem zaś dla obliżu lub z inney przyczyny, albo też podług własnego tylko upodobania zwyczajną mszy paróchialney godzinę przy-

гляду куренда, видана в ініціативи уряду перемиською консисторією при нагоді епідемії — о скілько мені звісно, віспа, що навістила в рр. 1806 і 1807 Перемішчину й Яворівщину. Ось та куренда:

№ 1472. Przewielebnym XX. dziekanom r. g. dyecezyi Przemyskiej. Cyrkularny przemyski urząd przekonany z wypadków epidemicznych zarazy w roku przeszłym powszechnie prawie, a w tem w okolicy Jaworowa szerzącej się, że lud ieszcze nie iest z zabobonów, zwodniczych przesądów y nadużyć wprawdzoney, bo: a) Zaiętą zarazę tai y kryje do póki może; b) Do lekarzów doskonałych iey nie donosi; c) Zarządzenie o swoim zdrowiu powierza bałamutom y ich słuca; d) Całe polepszenie y uliczenie się zasada na krwi wpuszczeniu, a do lekarzy aż w tenc as y tak nie rychło udaie się, kiedy niebezpieczeństwo chorego y naybiegłego lekarza wszelką użytą staranność udaremnia; e) Udaie się na czytanie nad głową, nie zważaiąc ani na stan swey słabości, zwłaszcza, gdy na odleglejsze dla czytania miejsce idzie lub iedzie, ani na stan powietrza, przez co swą niemoc pomnaża, zlego, które go trapi, nie pozbywa, pomocy żadney nie doświadcza, a co naywiększa, uymuie sobie, doręcznych środków przez użycie lekarstw, które by mu pomagały; f) Roz..... fanty, stroiąc figury przy drogach stojące, bądź daiąc krzyżom fartuszki, bądź ubieraiąc w odzienia, lub niby iakie franki zawieszaiąc. Na mocy rozkazu kraioowych rządów pod dniem 11 czerwca r. t. № 25598 chce mieć duchowienstwo ostrzeżonym oraz gruntownie zagrzany m wytępienia tych y tym podobnych nadużyć, zwodniczych przesądów y zabobonności, a to przez udzielenie spólstwu światła nauki y objaśnienia. Dogadzaiąc temu doniesieniu sobie uczynionemu pod 20 czerwca № 5565, oraz usiluiąc y u ludu wytępić te szkodliwe mniemanie, konsystorz zaleca nayścisliet, nakazuie naysurowiey duchowienstwu, aby się szczerze przyłożyło, czytania nad głowami poprzestało, y smiesznych figur stroień nadużycie zniosło. Przewiel. zaś XX. dziekanów obowiazuie, aby w tym duchowienstwo ostrzegali, a wraz ów, którzy się czytaniem nad głowami zabawiać zwykli natychmiast iako bałamutów y zwodzielow ludzi donosili, za co surową karę odniosą. Przemysł die 15 sierpnia 1807. Sponring, offcyał; Witoszyński“.

spieszają albo spóźniają, zaczym parafianóm przykróść czynią, owszem do niesłuchania mszy przyczyną bywają; naukę chrześcijańską, którą każdej niedzieli i święta podług urzędu swego ludowi opowiadać prawem boskim obowiązani są, opuszczają; po południu zaś nieszpory i nauczanie katechizmu zaniedbują; czasem niektóre święta od cerkwi za uroczyste hynaymniey nie miane parafianóm za takowe ogłaszają, i od robót wstrzymywać się im każą, a tym czasem tychże samych dni na robotę do siebie onych zapraszają; podczas mirowania albo rozdawania antydotu prywatne swoje pokrzywdzenia i urazy parafianóm na oczy wyrzucają, a tak sporu i hałasu w cerkwi przyczynę dają.

h) Niekiedy, zwłaszcza gdy kilku kapłanów na jakie miejsce się zgromadzi, wiele razem mszy, co jest przeciw zwyczajowi i przepisowi obrządku naszego, i to nawet podczas mszy śpiewanej parochialney i podczas kazania po ołtarzach pobocznych odprawia się, przez co lud roztrągniony bywa i duchownego pożytku mniej odnosi.

i) Przy sakramentalney, a osobliwie wielkonocney spowiedzi zwykli spowiednicy brać nieco pieniędzy od penitentów, przez co w pospulstwie wznieca się mniemanie, iakoby za sprawowanie sakramentu płacić co obowiązane było.

k) Po południu przed albo po niesporach nieprzysposobionym i z weselnym niniey przystoynym śpiewaniem do cerkwi przychodzącym nowożeńców parochowie ślub czasem błogosławiają.

l) Częstokroć dnia pierwszego Wielkieynocy młodź parafialna obiey płci na cmentarz, albo niedaleko cmentarza zgromadziwszy się śpiewa pieśni nieprzyzwoite, czasem i zabobonne.

m) W niektórych cerkwiach obrazy zasłonami lub innemi obrazami zakryte nie inaczey odsłaniane bywają, tylko w pośród brzmienia trąb i z zapalonemi wprzód wielo świecami; następującą iaką uroczystość trąbami, kotłami, i innemi instrumentami rano i w wieczor ogłaszają, a tak nabożeństwo nakształt iakiego sprośnego widowiska ludziom wystawiają, który to zwyczaj do pobożności naymniey nie przydaie, do zwoływania zaś na nabożeństwo ludu oznaczone są dzwony; w cerkwi na ścianach widać malowidła powtórne przyście Chrystusowe, czyli straszny sąd boży wyrażające z namalowanemi dla potępieńców katowniami sposobem częstokroć śmiesznym albo też i gorszącym; różne z wosku lub drzewa szkaradnie utworzone postaci, które raczey do pogańskich posągów podobne są, na ołtarzach i ścianach nie bez zgorszenia wieszane bywają; w wielki tydzień groby Boże zwane, gdzie nayświętszy Sakrament składać się zwykł, częstokroć zbyt śmiesznemi malowanemi albo rznątemi figurami przybrane wystawiają, co bardziej do rostargnienia pomaga niżli do nabożeństwa.

n) W niektórych miejscach, podczas gdy lud do jakiej cerkwi na nabożeństwo w większej liczbie się zgromadza, publicznie zwykły się wystawiać świętych obrazy po ulicach i miejscach mniej przystoynych, przy których obrazach postawione świeckie osoby krzyż do pocałowania przechodzącym nadstawiają, i onych święconą wodą kropią; żebracy od siebie samych wymyślone, mniej przyzwoite, osobliwie zaś nauce katolickiej i uszanowaniu świętych sprzeciwiające się modły iuż to za cerkwią z krzykiem powtarzają, iuż to do cerkwi wszedłszy podczas nabożeństwa się włuczają, niedołęstwa i skazy obnażonego ciała modlącym się natrętnie ukazują; małe świece (ofiarki), do których przedawania pospolicie niewiast używają, modlącym się do kupowania natręcane bywają z roztargnieniem tychże modlących się; lud osobliwie prostszy do świętej Komunii gminem i jeden drugiego uprzedzając nienabożnie i bez uszanowania przystępuje.

o) Częstokroć przy drogach stoją krzyże niekształtne, połamane, ku ziemi pochylone, do wzbudzenia nabożności żadną miarą niezdatne. Nakoniec

p) Zwyczaj jest chorych do cerkwi prowadzić, aby tam modlitwy, ewangelie i benedykcyje czytane nad nimi były.

Przeto wymienione rzeczy i czynności iako zabobonne i nieprzyzwoite władzą naszą pasterską napotym znosząc i zakazując Wam wszystkim, którzy staranność o duszach macie i cerkwiami rządzicie, przykazujemy i zarządzamy abyście:

1) Powierzony staranności waszey lud dokładnie nauczali, iż w samym tylko Bogu wszelką nadzieję i wszelką ufność pokładać, od Niego samego, iako wszelkich łask źródła, każdego dobra dopraszać się i oczekiwać potrzeba; że święci niebiescy wstawicielami tylko są za nami przed Bogiem, i że cześć, która im przynależy, iest nieskończenie niższa od czci winney Bogu; że święci, a tym mniej ich obrazy żadnych cudów działać nie mogą, lecz sam tylko Bóg częścią naszemi gorącemi modlitwami, częścią świętych modlitwy nasze wspierających przyczyną skłoniony osobliwsze niekiedy okazuje nam łaski; do Niego tedy w każdym utrapieniu i potrzebie uciekać się, a świętych o wstawienie się tylko prosić należy; inne zaś wszystkie rzeczy, którekolwiek mimo boskiego postanowienia i mimo cerkwi s. potwierdzenia we zwyczaju są, i od których nadnaturalne iakieś skutki oczekiwane bywają, za zabobonne, niegodziwe i Bogu, który od człowieka czystey pobożności wymaga, bardzo się niepodobające poczytane byđź mają.

2) Tych, którzyby czarodziejstwem i wieszczbiarstwem lud oszukiwać chcieli, do sądów świeckich donosić, ażeby w złym poskromieni, albo też z miejsca wygnani byli.

3) Wystawiania Najświętszego Sakramentu Eucharystyi, które podług obrządku naszego w puszcze raczey, nie zaś w monstrancyi bydź powinno, oprócz uroczystości Zmartwychwstania i Ciała Chrystusowego,¹⁾ bez wyraźnego naszego pozwolenia nigdy nie czynicie, i processyie z krzyżem tylko i kropieniem święconą wodą obchodźcie, iako jest zwyczaj w obrządku naszym.

4) O świętkowaniu dni uroczystych lud nauczajcie, iż te nie końcem pijaństwa i zbytku są postanowione, lecz żeby lud poprzestając zwyczajney roboty cały się modlitwie i nauce chrześcijańskiej w te dni poświęcił; o godzinę odprawowania mszy parochialney w dni niedzielne i świąteczne z parafianami się w przytomności dziekana umówcie podług okoliczności czasu; podczas tey mszy po ewangelii naukę chrześcijańską ludowi dawajcie, a ta nauka sameyże ewangelii ma bydź tłumaczeniem; po południu odprawiajcie nieszpory, te skończywszy nauczajcie katechizmu; o godzinę, której się nieszpory zaczynać mają, podobnież z parafianami się umówcie. A ieśliby karczemni szynkarze przed zakończeniem nieszporów i katechizmu karczmy otwierali, i tak parafianóm do opuszczania nabożeństwa przyczynę dawali, o tym najprzód dworowi, co gdyby niepomogło, cyrkularnemu urzędowi dla należytego ukarania donoście.²⁾

1) У нас держить ся загальний погляд, що о. Петро Лозинський [† 1870] перший, бувши у 1848 р. приходським сотрудником при церкві Ставропігійській, впровадив тоді торжественне сьвятковане „Божого Тіла“ у Львові (див. „Слово“, Львів, 1869, ч. 50). Та ось маємо наглядний доказ, що торжество „Ciała Chrystusowego“ обходили Русини вже за часів еп. Петра Білянського.

2) Що до сеї точки парокси мали повіч — по крайній мірі в перемиській епархії — з боку ц. к. окружних урядів, як сьвідчить отся куренда перемиської консисторії, котра звучить: „Przewielebnym JX dziekanom diecezji gr. k. Przemyskiej. № 1029. Konsystorz tuteyszy nauwyszum kraiovym rządóm przelożył wszystkie таму wypadające z nadużycia dni świątecznych, a odwodzące lud od nabozenstwa y duchownych nauk. Nauwyszze kraiove rzady pod dnem 24 czerwca r. b. № 16177 odpowiedziały na to przelożenie, iż: a) cyrkularnym urzędóm ściśle dopilnowanie nakazały, aby się w dni niedzielne targi, a w świąteczne jarmarki na mocy §. 3 patentu dd-o 10 listopada 1773 po miasteczkach nie odprawiały; b) fur z ładunkami dwory w tez dni niewyprawiały; c) karczm do szynkow y muzyk aż do 4 po południu po wsiach, a po 4 po miastach y miasteczkach na mocy tegoż 10 listop. 1773 patentu nieotwierano; d) duchowienstwo w obowiązках dawania nauk katechiznowych dzieciom po południu przeciwko dworu y gromad napaści bronily; e) i wszelkie od duchowienstwa w ich urzędowaniu wynikające przeszkody doniesione od parochów chętnie przyjmowały, y ony o.....; ale przypominają też kraiove rzą-

5) Zanim jedna się skończy, drugiej mszy w tejże cerkwi nie odprawiajcie, ani innym kapłanom odprawiać pozwalajcie, aby tym sposobem msza jedna za drugą następowała, i ludzie różnego czasu przychodzący tym nabożnie słuchać mogli.

6) Podczas sakramentalnych spowiedzi, a osobliwie podczas Wielkonocney od penitentów, choćby nawet dobrowolnie dawali, nie tylko nic nie bierzcie, ale jeszcze popuststwo od mniemania, iakoby za spowiedź płacić co należało, uwolnić starajcie się.

7) Zaden bądź świecki, bądź zakonny duchowny bez poprzedzającego naszego potwierdzenia Exorcyzmow czynić nie poważy się, inaczej przez miejscowego dziekana do nas doniesiony i iak naysurowiej ukarany zostanie.

8) Sluby nowożeńcom zaraz przy mszy parochialney, zachowawszy należyte przepisy, błogosławcie w obecności cerkwi świętej.

9) Przed uroczystością Narodzenia i Zmartwychwstania Chrystusa Pana parafian nauczajcie, iż pieśni czyli kolendy, które młódź obchodzić zwykła, niegodziwe i zakazane są, co żeby na potym nie bywało, przyzwoitemi sposobami przeszkadzać starajcie się.¹⁾

dy, aby duchowieństwo wszelkim swym powinnościami y względem nich duchowną politycznym przepisom pilnie zadosyć czyniło, jeżeli władz politycznych na swą stronę chce użyć pomocy i obrony. To wszystko: jedno do wiadomości y użycia, drugie zaś do pełnienia obwieszcza się i nakażenie tym bardziey, iż w wysyłaniu dzieci na naukę katechizmową nie mus, ale miła perswazyja rodziców skłaniać powinna. Dan w Przemysłu die 30 lipca 1803. W niebytności IW. Biskupa — ful. Sponring ka: kath: kon: offl.⁴

1) Закавано було також парохам, що побирали платню з релігійного фонду, збирати підчас Різдва іх свят між своїми парохіянами данину звану „кодяла“. Про сю данину видала перемиська консисторія ось яку куренду: „№ 1712. Zwazając wysokie krajowe rządy, że datki przy kolędach w gr. kat. obrządku jeszcze w zwyczajui będących są dla ludu uciążliwe, wciągaia duchowieństwo w popelnieniu . . . . . spoldaią ię w oczach ludu, bywaią powodem do skarg, przez dekret nadworny dtto 17 listopada 1788 są zakazane, i parochom do ich dochodów w inwentarz nie bywaią rachowane. Z tego powodu pod 28 sierpnia r. b. № 34003 rozrządziły i postanowiły, aby danine te w owych grec. cath. parafiach, których parochowie dodatek do kongruy z funduszu religii iuz pobieraią, natychmiast ustały, w owych zaś parafiach, dla których dodatek do kongruy nie iest jeszcze oznaczony, dopóty tylko, dopóki to niestapi, miejsce miały. Które wysokie rozporządzenie PP. XX. dziekanom względnemu duchowieństwu ogłosić, nad ięgo dokładnem zachowaniem czuwać, przestępnych konsystorzo-wi donosić nieomieszkaia. Dan w Przemysłu dnia 10 października 1807. Sponring, officyal.“

10) Ponieważ cerkiew Boża jest to miejsce święte, gdzie dzieła i cuda Boże widome być powinny, a prócz tego zapaloney świecy nikt nie powinien przykrywać naczyniem, lecz ją na świeczniku postawić, aby przechodzący widzieli światło (Mat. r. 5. w. XV; Mark. r. 4. w. XXI), nadto zasłony u obrazów nie na inszy koniec są, tylko aby od prochu i kurzu zachowane były, tego zaś ochędostwa przestrzegać obowiązkiem jest posługaczów cerkiewnych. Przeto we wszystkich cerkwiach iakiekolwiek bądź zasłony z obrazów pozdeymucie, malowidła gorszającym sposobem wyobrażające potępieńców kary na ścianach pozacierać każcie. Osoby z wosku lub z drzewa utworzone, jeżeli gdzie w cerkwiach wiszą, pouprzątuycie; podczas wielkiego tygodnia, zaniechawszy wszelkiego stroienia grobu Bożego, sam tylko obraz zdięcia Chrystusa Pana z krzyża i Najświętszy Sakrament wystawiaycie, iak każe obrządek.

11) Gdzie większe zwykło bywać ludu zgromadzenie, żebrakom przed drzwiami cerkiewnymi miejsce naznaczaycie, w cichości im modlić się każcie oznaczywszy iednego, któryby ich skromności przestrzegał, wrzasku zaś albo wymyślnych proźb żadnych im nie dozwalaycie, a gdy dla słuchania mszy do cerkwi wniść zechcą, natenczas aby się nie ważyli prosić iałmużny, dopilnuycie ich. Małe świeczki czyli ofiarki nie w samey cerkwi, ale u drzwi cerkiewnych pod dozorem iakiey cnotliwey i skromncy osoby ku intencyi pobożnych trzymaycie; ¹⁾ dla uchylenia wszelkiego nieuszanowania dla Najświętszego Sakramentu, zgromadzony na nabożeństwo lud o czci Iemu winney nauczaycie, i świętą Komunię ludowi nie prędzey rozdawaycie, aż wprzód na dwie części w śród cerkwi porządkiem umieszczony klęczeć będzie.

---

¹⁾ Продаж „офіркових свѣчок“ по церквах практикувала ся загално в Галичині, а по деяких церквах не вважаючи на закази — не переводила ся ще довгий час. Ще в 1816 р. перемиська консисторія виступала рішучо против продажу агаданих свѣчок по церквах, вилаючи отсю куренду: „№ 363. Doniesiono wysokim kraiovym rzádom, iż pomimo powszechnego zakazu po niektórych cerkwiach ieszcze dawne nadużycia panuią, że stare y brudne niewiasty małe ofiarkowe świeczki sprzedaią y palą. Zarządzaią więc pod dniem 3 czerwca r. b. № 23538, aby takowe nadużycie stosownie do normalu z dnia 7 czerwca 1782 № 3652 naydzielniey zniesione zostało. Przewielebnym XX. dziekanom zalecamy, ażeby rozporządzenie podręczemu duchowienstwu przez zwykłą kursoryą ogłosili y nad uskuteczniением onegoż czuwając nadużycie wspomione, gdzieby ieszcze znajdowało się, wykorzenić usiłowali. W Przemysłu dnia 21 czerwca 1816. Teod. Fedynkiewicz, vikary gen. i offi- cyal; Nazarewicz“.

12) Krzyże niekształtne, połamane, ku ziemi pochylone parafianóm poznosić kaźcie, a napotym proste tylko stawiać pozwalaycie.

13) Prowadzenie chorych do cerkwi, aby tam modlitwy, ewangelie i benedykcyje nad niemi czytane były, częstokroć z niebezpieczeństwem życia iest dla tychże chorych, a przynajmniej w większą słabość wprawić ich może, częścią dla zbytecznego wzruszenia, częścią dla nagley odmiany powietrza; ponieważ tedy żądaniu chorych zadosyć stać się może, gdy mocną wiarę mieć będą, i paroch w ich domu to samo wykona, coby w cerkwi miał był czynić, więc do parochów należeć będzie potrzebne ludowi w tey mierze dawać oświecenie i nie dopuszczać, iżby chorych do cerkwi wożono.¹⁾

14) Oprócz wymienionych tu zdrożności znaleźć się mogą w iakiey części dycyezyi naszej i inne, które iednak wiadome nam teraz nie są. iżbyśmy ie razem tu wymienić, zganić i zakazać mogli; przeto wszystkim wam wyżey wzmiankowanym iak nayściśley zalecamy, abyście o wszystkim, co tylko zabobonnego albo nieprzyzwoitego postrzeżecie, pasterskiey naszej czulości donosić, powierzony sobie lud religii czystey i pobożności prawdziwey nauczać, obrzędy podług cerkiewnego przepisu nienaruszone i od wszelkiey zabobonności dalekie zachowy-

¹⁾ В тій справі оголосила галицька губернія через руські консисторії кілька розпоряджень, але без пожаданого успіху, як доказує отся куренда перемиської консисторії а 1820 р. „ . . . . Według naywyższego gubernialnego reskryptu z dnia 14 września r. b. powiął Jego Cesarska Mość wiadomość, że w Galicyi iest nadużycie, iż chorzy mający bydź opatrzonemi do kościoła bywaią przystawieni i że takowe nadużycie nie może bydź przez władzę duchowną zniesione, ponieważ nie dusz starownicy, lecz sami parafianie, ażeby dwa razy nie musieli iechać, są w tey mierze winą, tudzież ze chrzest na dłuższy czas, osobliwie u osób distinguowanych także bez winy parochów odciągany bywa, ponieważ matki same ceremoniom i zwyczajnym przy tym ucztom chcą bydź przytomnemi. Gdy iest wolą Jego Cesarskiey Mości, aby te prawom kościelnym przeciwnne nadużycia nie były cierpiane, zaczym w moc zlecenia wysokich krajowych rządów z dnia 13 października r. b. do l. 50490. względnie do dawnych zarządzeń w tym przedmiocie od tych krajowych rządów pod dniem 28 lutego 1785 do l. 5276. pod 12 maia 1812 do l. 18871 i pod 22 sierpnia 1817 do l. 40170 wyszłych, których kopie tutaj załączaią się, uczynionego wszystkiemu duchowieństwu o duszach staranie mającemu, takowe przypominaią się i tychże ogłoszenie z ambony zaleca się. Gdy wysokim krajowym rządóm zniesienie wspomnianych nadużyciów za szczególną powinność włożono t. i. przez ukaranie przystępców nayczynniey dopełnioną bydź może, wszystkim zatem przewiel. JXX. czuwanie zaleca się, aby konsystorzowi donosili. W Przemyślu dnia 9 listopada 1820. T. Fedynkiewicz W. g. i off.; Nazarewicz“.

wać starali się: wiedzieć albowiem trzeba wam, iż część pasterskiej naszey staranności włożoną na siebie od Boga mając, wszelką nam pomoc czynić tym bardziej obowiązani iesteście, iż my wielo innemi urzędu naszego powinnościami rostargnieni i zatrudnieni będąc, łatwiey doniesione nam iuż zle znosić i wykorzeniać, niż każde sami postrze- gać i baczyć możemy.¹⁾

¹⁾ Крім вірувань згаданих у пастырській листі еп. П. Білян- ського знаходимо між курендами перемиської консисторії дві курсорії, що по троха доповняють той реєстр вірувань, на які вказував Білян- ський. Перша в тих курсорій така:

№ 1086. Naywyższe krajowe rządu pod dniem 3 marca r. t. № 8069 donoszą tutaj, iako odebrały doniesienia od cyrkul. urzędów, iż tu i owdzie w pospółstwie panują ieszcze przesady y zabobonne na- dużycia, a nie są wykorzenionemi: trupów dobywają y nad niemi za- bobonnie zdrz... się; czarów y strachów boją się y one uznają y tym podobne. Te zaś błędy inaczey wykorzenionemi byдź nie mogą, tylko przez oświecenie z gruntu religii brane, ludowi podczas nauk duchow- nych publicznych przedstawiane. Nakazuje się więc powszechnie du- chowieństwu, aby sposobem nauk y oświecenia ludu te y tym подо- bne nadużycia y przesady wytępiało, uważając i pilnie na to bacność mając, gdzieby się postrzegać dały, a XX. dziekanom w tym nad du- chowieństwem zaleca się czuwanie. Dan w Przemyslu dnia 30 maia 1807. Sponring, officyal; Witoszyński“.

A ось текст другої курсорії:

„№ 145. Wysokie kraiove rządu uwiadomione zostały, że między pospolitym ludem panuje ten szkodliwy przesąd, iakoby zaraza na by- dło w iednym mieyscu grassująca zmieyszła się przez iey do okolic zdrowych rozszerzenia, i w tym przesądzie zostaiący skrycie lecz umyśl- nie iuż kości iuż ścierwy byдła na zarazę odeyszego rozwlekaią, na pastwiskach i przy studniach okolic zdrowych kładną, do staien nawet rzucają, przez co właściciele dobytku w oczywiste utraty iego wpra- wiają niebezpieczeństwo. Zarządziły pod dniem 14 listopada r. b. № 46960, aby duchowieństwo staranie o duszach mające wyłożyło z ambo- ny ludowi, iak dalece czynność takowa zasadam religii na miłości Boga i bliźniego ugruntowaney sprzeciwia się, iak samey nawet sprze- ciewia się sprawiedliwości naturalney: co tobie nie miło; a przytem aby wskazało duchowieństwo ludowi, że zaraza byдła pochodzi lub ze zley czasu pory lub niezdrowej paszy lub zlego z byдłem obchodzenia się, lub też zmieszania się byдła zdrowego z zarażonym w stajniach, na pastwiskach, przy napawianiu, po drogach, targach, iarmarkach; nie inaczy zatym, tylko przez niszczenie przyczyny, którey iest nieszczęśli- wym skutkiem, uchyloną byдź może. Temu wysokich kraiowych rzą- dów rozporządzeniu do dobra kraiu dążącemu tym bardziej JXX. dzie- kani i podręczni parochowie zadosyć uczynią, im ścisley mocą powo- łania swego wszelkie szkodliwe przesady wykorzeniać są obowiązani Przemysł dnia 5 grudnia 1807. Sponring, offic. gen.“

15) Wam PP XX. dziekanóm tąż samą władzą zalecamy, abyście podczas zwykley roczney wizyty iak naypilniey uważali, czyli to wszystko, co się w ninieyszym naszym liście przykazuie i zakazuie, parochowie i inni wiernie wypełniać będą; a ieślibyście których niedbalemi albo nieposłusznemi bydź w tey mierze postrzegli, tych nieodwłocznie konsystorzowi naszemu donoście, iżby przyzwoitym ukaraniem do pełnienia swoich obowiązków naprowadzeni byli.

Na ten koniec pastoralny ninieyszey list wydrukować, i zwyczajnym sposobem do wszystkich parochialnych i zakonnych cerkwi przez dziekanów foralnych za rewersem rozesłać rozkazaliśmy.

Dan w Lwowie, w rezydencyi naszej biskupiey przy katedralney cerkwi świętego Jerzego męczennika. Dnia 6 maia 1788 roku.

Piotr Biskup. L. S.

Посланіе Пастырское

ДО ДУХОВЕНСТВА И ЛЮДѢ ДІЦЕЗІИ ЛВОВСКОЙ И ПЕРЕМИСКОЙ.

[Львів, 1795, 4^о].

Петръ Біланскій Божію и престола апостолскаго благодатію епископъ Львовскій, Галицкій и Каменецкій, вѣгъ царско-королевской апостолской милости тайный совѣтникъ, и вдовствующій дїецезіи Перемиской генеральный адм'ни'кстраторъ.

Всемъ духовенству и людемъ дїецезіи Львовской и Перемиской нашей пастевъ врученному [sic!] міру и благословенію пастырское.

Паматаючи завше на шѣхъ вѣрокъ Апостола: Пасите ѣже въ васъ стадо Божіе, найособлїише стараніе наше на тое ложимъ, дабы есмь выполненіемъ шѣвовазквѣтъ оурада нашего со таковою пилностію, шѣковой сила человекѣскаго ласкою Божію вспоможеннаго дозволяетъ, вѣчное спасеніе душамъ намъ врученному забезпечили шѣкъ найскѣтчи'кї; преконаніи ковѣмъ іестесмы шѣ тогоже Апостола, же сватый оурадъ, который на себѣ носимъ, вложенный естъ на насъ для люде, для забезпеченія духовней емоу щасливости и для непрестаннаго чѣканія шѣ спасенію душъ хрїстіанскихъ.

Изъ тѣхъ поводоу желаемъ завше, абымы взоромъ по-
прежнихъ пастырей вѣрчннѣю намъ овчарню особисте посѣща-
ючи, цнотливыхъ оутверждали въ цнотѣ, вѣжающихса наво-
дили на дорогѣ спасенїа, подрѣчныхъ намъ всполдѣлателей до
тралагш пребыванїа въ своихъ тѣдѣхъ заоучали, шпѣналыхъ
въ тѣдѣхъ козвѣждали, словомъ, вѣхъ приводили до захо-
ванїа навки Евангелскїа, церкви с. правнлѣ ѿ монархичныхъ
преписавъ зѣ оучителемъ народше въ то радю, то наказа-
нїемъ, то шблченїемъ, то ѿными тымъ подобными
способами.

Хотажъ той обовазокъ съ немалымъ сердца нашегш оубе-
селенїемъ въ нѣкоторыхъ школищахъ нашей дїецїи выполнили
исмы, а же для рожныхъ перешкодъ всюдѣ выполнить ѿгш
не можемъ, для того оумысланн исмы Фвндѣти васъ, наймншїи
во Христѣ овцы, тымъ нашимъ пастырскимъ листомъ, оупо-
минаючи васъ со Апостоломъ: Превывайте въ вѣркѣ, вѣй-
те сѣ Бога, соблюдайте ѿгш заповѣди, старайте сѣ
шказати люковѣ Бога ѿ влнжнлгш. Ешакже писанїе
Божїе на тыхъ двоухъ фндаментахъ, законѣ ѿ пророки, члн
все благочестїе засаждаеть, тымъ за средокъ всакїа досконалости
постановлаеть ѿ шзначаетъ за способъ соединенїа сѣ съ Бо-
гомъ, заслуженїа на ѿгш ласкѣ ѿ штриманїа дочисныѣ ѿ вѣч-
ныѣ шсанности.

Будите оубо послѣшнїи всакой власти, во того Богъ хоцеть,
того ш васъ власное ваше добро вымогаетъ, Непокойныѣ ѿ вѣр-
ливыѣ ты нынѣшныѣ часы нехай васъ прїконають, же скѣтеч-
ныѣ помощи вѣдине токшш ш Бога члти маєте. Повсѣдневное
досвѣдченїе каждаго ш васъ навчити повинно, же пожитїе под-
лѣгъ правдѣ Божїихъ ѿ ѿгш воли, также выполнїе прѣписавъ
ѿ розказавъ оустановленныхъ правныхъ властей каждаго въ
шгвданности спокойность оутверждаетъ ѿ ѿнымъ ѿго мнлымъ
чинитъ.

Ничегш нема пернѣйшагш надъ тою, же по преведенномъ
дни въ воззнн Божїей покойный сонъ настѣпаетъ, а при чн-
стомъ сѣмленю день zaczynaетьсѣ наймнше.

Тогш нашегш пастырскагш наказанїа не ѿное ѣсть намѣ-
ренїе, шкш абымы въ день шнѣ, когда каждый ѿзъ своихъ дѣлѣ
стислый вѣдетъ шдавати швѣтъ, смѣлшш моглн повѣсти: **Г**то
Господи ѿзъ тыхъ, которыхъ [sic!] далесѣ ми, абымъ
ѿхъ заховаалъ въ цѣлости, жа денѣ не погнелъ
шпрочъ сына погнелнагш.

С ѿкъ великій смѣтокъ наполнить въ сердце наше на той часъ, когда вы мы когоннебдѣ ѿ васъ ѿкъ сына погнѣбнаго оузрѣли!

И ѿкъ мы подлѣгъ силъ нашихъ ѿ спасеніи нашемъ стараемся, такъ и подрѣчныхъ намъ всполдѣлателіи найстислѣйше наказѣемъ, авы вамъ слово Божіе проповѣдали, въ сватыхъ тайнахъ вѣрне сѣжили, навкою и прикладнымъ житіемъ вамъ присѣщали, а навоженствомъ поради и подлѣгъ оуставъ сватыхъ церкви ѿправляемымъ накланали васъ до правдивой чести Божіей и въ той оутверждали.

И если вы вѣдете постѣповати подлѣгъ воли нашей и желаній всполдѣлателіи нашихъ, надѣемса въ милосердіи Божомъ, же никто ѿ васъ не вѣдетъ сыномъ погнѣбнымъ.

Возлюбленніи въ Хрѣстѣ братіе и наши въ вертоградѣ Господни всполдѣлателе! Можете оуже латво внести, до чого мова наша замѣраетъ. Оускѣтченіе желаній нашихъ належитъ найщегланѣйше ѿ стислагѣ выполненіа тыхъ всѣхъ ѿбевазкѣвъ, на которіи вы при посвященіи нашемъ нарочите присаглесте. Просимъ оубо васъ и заклинаемъ, авысте не уставали въ трѣдѣхъ вашихъ и не забывали сватагѣ сѣженіа вашего. Тѣмъ концемъ приводимъ вамъ на память перѣйшіи ѿбевазки ваши, наказѣючи васъ подъ тажкимъ ѿвѣтомъ предъ Богомъ, авысте:

а. Лакнѣшомъ людови ломали хлѣбъ дѣховный, то ість на сѣвжѣ Божью въ дни сватыи собранномъ. Евангеліе с. выкладали, а на вечерни дѣтій парохѣланныхъ найбарзѣй въ катѣхизмѣ досконаліи. Навка там да вѣдетъ подлѣгъ часѣвъ, мѣсца и ѡсѣвъ: и такъ въ часѣ великагѣ поста на оутреннихъ и вечернихъ вашихъ навкахъ маєте приѣготовелати такъ младыхъ ѿкоже и дорослыхъ до ѿправленіа належите исповѣди пасхалныя; а поневажъ вѣкъ младенческой неровне волии потребѣтъ приѣготовеленіа, ѿкъ доросліи, для того ѿпрочь дній сваточнихъ ѿверіте такожде день ѿковый въ тыждни, въ который вы дѣти на навки катѣхизмовіи собиратиса могли. Паматайте, возлюбленніи братіе, ѿкъ недбалость в той мѣрѣ ѿ васъ пополнена равна ість дѣховномъ забойствѣ, за которое предвѣчнаа Правда тажкою грозить карою, **и** поневажъ и спасітелнѣйшіи навки безъ прикладъ малѣ звикли скѣтковати, бо слова поѣждають, а приклады привлекають, и шо колико кратнаа со трѣдомъ зѣдовала навка, то е ідинъ слыи прикладъ найлатѣйше ѿбаламетъ, для того

В. **И**къ найстислѣйше васъ оупоминаемъ, абысте са заше и на кождомъ мѣсци подлѣгъ поволаніа вашегу справовали, и въ кождомъ постѹпованіи вашомъ были взоромъ для иныхъ¹⁾. Вшакъ вы есте свѣтъ мѣру, правителѣе дѹшь людскихъ и вожды людѹ, вы тѣмъ повиннисте быти кождомъ взоромъ и прикладомъ людемъ къ Богу и ближнемъ, скромности, вострежанности, невинности и послѹшаніа росказвѣе властей, абы свѣтлость житіа вашегу всѣмъ присвѣщала, дабы видѹще дѹшераа ваша дѣла прославляли отца небеснаго. Бо если Спаситель шсѹжденіемъ грозить кождомъ, чрезъ которогу згоршеніе на свѣтъ приходить, то неровне тажшаа чекаетъ кара священника дающаго инимъ згоршеніе. До таковыхъ то запевне намѣраеть неомыслный шкъ и разомъ шкропный вырокъ Божій: Крове люда моего шрокъ вашихъ взыщѹ.

И не толкы сами швсакагу повода згоршеніа оуќланатиса, але приключющася по парохѹхъ всѣми силами шдалати повиннисте, **и**къ то панства²⁾, ражніи забобоны, нескаткованіа

¹⁾ Не зайвимъ буде навести тут ось яку куренду перемиської консисторіі:

„№ 79. Na mocy Jego Ces. król. Mości gabinetowego biletu, naywyższa zadworna kancelarya pod dniem 26 października r. b. swoim dekretem naycisley nakazala, aby kooperatorowie z funduszu religii płatni, a na mocy naywyższych rozsążeń mieszkanie bezpłatne mający przy parochach, w których i stół za pewną podług okoliczności czasu ugodą mieć powinni, u prywatnych osób, a tym bardziej po traktyeraniach stołu nie szukali, ile że to nie przystoi na stan ich, a sprzeciwia się urzędowaniu staranności o duszach; naysurowiey się więc J. X. dziekanom przykazuje, aby natychmiast, iezeliby taki znaleźli przypadek, tak parochów do dawania u siebie kooperatorom stołu, iakoteż kooperatorów do tegoż społecznego stołu za pewną parochom płacić się mającą cenę zobowiązali, a każdy takowy raz konsystorzowi oznaymili, ile że to rozporządzenie tam się tylko trafiac może, gdzie by kooperator był bezzennym, względem zaś żonatyh zostawuie się zarządzenie pod 24 lipca roku 1801 № 21224 od krajowych rządów wydane a przez konsystorz pod dniem 8 sierpnia r. p. № 1292 obwieszczone. Dan w Przemyślu dnia 29 9bris 1802. W niebytności JW. Biskupa Julian Sponring k. kat. kon. i official; Witoszyński“.

²⁾ До болючої в давна теми панства парохів и парохіян належить и отся куренда перемиської консисторіі:

„№ 704. Naywyższe krajowe rządy mając doniesienie, iz po parochiach w niektórych okolicach iest zwyczaj po chrzcie, ba u pogrzebie do rezydencji parocha zchodzić się, przynosić chleb y gorzałkę, y tam się częstować y gościć. Doświadczenie zaś zapewnia, że tuteyszy lud

**ВЪ ДНИ СВАТОЧНИН, НЕПРИСТОЙНАА ПЕРЕСТАКАНІА СЪ НИМИ И НЫНА
ТѢМЪ ПОДОБНАА ВЫКРОЧНОСТИ. НА ТОЙ КОНЕЦЪ ПРИПОМИНАЕМЪ**

pomimo tego do pijaństwa jest skłonny, a gdy jeszcze w rezydencyi parocha to się dzieje. szkodliwy ten występek przez parocha przytomność upoważnia się: zaś gdy jednego dnia takowe powtarzają się kilka razy wypadki i parocha do ich uczestnictwa zmuszają, tedy i tego samego do pijaństwa przywodzą, przez co powaga parocha wiele na swoim szacunku cierpi. Bywa także i to że parochowie po niektórych miejscach mają dostatkem wina lub gorzałki, te parochianom swoim przedają a przez to dają powód y poniekąd szluszny skazania się dworom o zgwałceniu szynku prawa, y siebie samych w oczach ludu jako szynkarze wystawieni upodlają. Pzoz to dla uchylenia złych stąd wypadłości, dzwignienia do należytości i powagi parochów y usunięcia okoliczności pijaństwa wszędzie i wszelkie takowe godziny pod dniem 5 grudnia R. P. 1806 znoszą y zakazują parochom, aby ich w domach swoich nie pozwalali y nie dopuszczali, nayścisley nakazują z tym dodatkiem, iż pod tym że samym dniem nakazano cyrkularnym urzędem, w tym wykraczających parochów po imieniu y nazwisku do naywyższych krajowych rządów donosić. Przewieiebni zatem XX. dziekani to parochom sobie podjęcznym obwieszczą tych nadużyć zobowiążą y dopilnują, wykraczających natychmiast do konsystorza dla ich ukarania doniosą — co się nayścisley nakazuje. Dan w Przemyślu dnia 21 marca 1807. Sponring, officyał; Witoszynski“.

Був також випадок, що один парох [лиш не знати, чи руський?] заарендував пропіначію в однім місті, як бачимо з отсеї куренди перемиської консисторії:

„№ 859. Naywyższe kraiove rzady pod 29 januar. a. c. № 1899 tuteyszemu konsystorzowi oznaymiły, iako naywyższym zadworney cancellaryi dekretem pod 24 Xbris onymże oznaymione iest iż Nayias. Ces. Król. Majestat dowiedziawszy się, że pewny galicyjski paroch propinacye gorzałki (aquae vitae) w mieście pewnym zaarendował, postanowić raczył. aby na potem galicyjskim parochom arenda propinacyi iako rzecz negatum, stanowi duchownemu nieprzyzwoita i daiąca powód do zaniedbania tego co należy do urzędu pasterskiego żadnym sposobem nie była pozwolona. Który więc decret PP. XX. dziekanom dla ich własnego iako y podręcznego duchowieństwa staranie o duszach mającego nayścisleyszego zachowania z tym dodatkiem publikuje się, aby ieżeli który z kleru propinacyę zaarendować mający postrzeżony będzie, takowego natychmiast dla ukarania konsystorzowi doniesli. Przemyśl dnia 30 apr. 1808. Sponring, gener. vicarius“.

Мажмо одначе сліди, що руське духовенство боролo ся з пиянством, впивало і ширило між народом тверезість, та наклоняло своїх прихожан до присяги від спиртових напоїв. Цікава одна куренда перемиської консисторії про заприсягання людей на тверезість.

„№ 843. Gdy postrzeżono iest, iż niektórzy parochowie swoim parochianom iako nalogowym pijaikom dla powściągnięcia od zbytnego

дальнѣйшее наше постановленіе взглядомъ свѣцкихъ и законныхъ колоначицъ священниковъ, абысте таковыхъ, если не мають заскѣдченій ѿ своего началствующаго власти, заразъ имати казали и до П. П. дѣйканствъ мѣсцевыхъ ѿсылали для пристравленія ихъ чрезъ кѣрсорію до консистора. Иначе каждай себѣ припишетъ, если за занедбаніе тогоу постановленія подпадетъ карѣ, а таковой двоякъю затянетъ на себе, который подобноу волочащимуся либо справованіе с. с. шѣрашевъ позволитъ, либо оу себе притримлетъ. Шововозокъ проповѣданія слова Божія и присвѣщанія добрымъ прикладомъ неѡдѣланкѣ есть злѣченный со дѣйствіемъ тайнъ Божіихъ, прето

г. Заклинаемъ васъ со Апостоломъ, абысте были пианіи и вѣрніи слѣжителіе тайнъ Божіихъ. Кождай ѿ васъ, возлюбленіи во Хрѣтѣ братіе, ѡ томъ шѣвѣнѣйшее повиненъ имѣти попеченіе, абы кожда душа попеченію ігшъ вѣрчена належитѣ и вчасне с. с. тайны пріймвала, тыя шѣобанке, безъ которыхъ вѣчногшъ спасенія достигнѣти не можна; занедбаніе вѣвѣмъ тогоу свѣтагшъ слѣженія болшю неровне тагнетъ за собою шкоду, нежели самое оубійство. И для тогоу

а) Кождай ѿ васъ за найпершимъ шѣзнѣменіемъ чили то до крещенія дитѣте, чили до шѣвготованія на смерть хорѣгшъ со всякою шѣхотою и неѡвлочне ити повиненъ.

б) Да неѡкладаетъ и слѣженія тайнъ помножающихъ ласкъ Божію, и такъ если бы дитѣ въ потребѣ иѣзъ воды токшъ шѣкрещенное жило, надъ нимъ звыкліи церемоніи шѣправни, с. муромъ помазати, и все то въ метрику кписати належитъ. Подобенкѣ хотѣж бы и не барзшъ небезпичне былѣ кто хорѣй, тайна покаанія и шѣосвѣщенія, шѣобанке если бы самъ тогоу желалъ, неѡвлочне и шѣхочшъ да бѣдетъ мѣ справованна.

в) Людѣ до пріятія тайнъ не токшъ оуспособлати, але такожде зашѣочати, а перешкоды шѣдлати належитъ. Для тогоу вымогати присланія по себе подводы, чили иѣзъ той самой

piianstwa przysięgę pozwalać nie wzdrygaia się, którzy przysięgę lekce wazą, tą łamią y do wszelkiego opilstwa zwracaią się; y iezeli od złęgo nałogu piianstwa skuteczną przez parochów użytą nauką nie wstrzymaia się, przysięga nieszlusznie (per abusum) onym pozwolona żadnego powściągnięcia skutku przynieść nie może, ile że nie zmieniło się cnoty y obrzydliwości występku, ale z prywatney przyczyny, to iest domowego gospodarstwa o pozwolenie sobie przysięgi upraszaią, zaczem takowe przysięgi nadużycia nayściśle zakazuie się. Przemyśl die 23. apr. 1808. Sponring, gener. vicarius“.

їдеже мешкаешть, чили тежъ їзъ прилѣченной вѣси нѣсть волнш, але каждый власнымъ конемъ на таковое мѣсце неФволоче Фхати повиннѣ, а найособливше оуѣклонати са потрека и Ѡ найменшагв подоздрѣнїа, аки бысти въ слѣженїи тайнѣ власной їскали корысти, ѡсобливе цю до тайнѣ покѣты и їагосващенїа, гдижъ тоє многимъ зѣлау перешкодою быти и Ѡводити їхъ Ѡ прїатїа тихъ тайнѣ звыкло.

г) До Ѡправленїа належите їсповѣди пасхалныа вчєснє пароухїанъ своихъ повиннисте оуѣспосеклати; и абы Ѡ звычайнагв натискѣ оуѣклонати са, позволамъ тѣю начинати Ѡ второй недєли поста тимъ порядкомъ, абы дѣти, дорослѣйшии, а на конце старїи подлѣгъ порѣдочнагв [sic!] настѣпованїа до той прихуодили. Таковое позволенїє вчєснє людови съ тимъ додаткомъ возвѣстити повиннисте, же каждомъ волно їсть предъ їншымъ такожде пароухомъ їсповѣдь с. Ѡправити за позволенїемъ власнагв пароуха, абы токмш Ѡ слѣхующагв їсповѣди написанное ѡказалъ засвѣдченїє, їакш Ѡправила їсповѣдь; а їзъ тогв выникнетъ, їакш просащємъ пароухъ никогда Ѡмовити не повиннѣ такоагв позволенїа.

И понекажъ поводомъ зпознїаьса въ Ѡправленїи їсповѣди звыкли бывати пєвнїи данины, прєто сѣровш заказѣмъ, абы никто и подъ жаднымъ претѣтомъ не важна са жадной данины, и подъ титѣломъ картокъ Ѡ їсповѣдающихса вымогати; которє то наше постановленїє заразы гди дойдеть, въ каждой пароухїи вѣдетъ оуѣвѣщенное, и абы выполнило са п. п. намѣстницы подъ власнымъ Ѡвѣтомъ мають на тоє чѣлїи быти, и выкрочнихъ консистороки доносити.

Бозлюбленнїи во Хрїстѣ братїє! грошь со ѡбразою божиєю и ганбою благочестїа¹⁾ собранъ не помножитъ цїасливости вашой, а надте можетъ и власнагв їмѣнїа годнымъ способомъ набытагв позбавити; а їсли їковїи данины въ пароухїахъ сѣть въ звычайю, Ѡ тыа въ часъ їный призвонтыи оупомнѣтїса належитъ, а їсли вы оупоминанїє са вєзскѣтєчноє было, то на тоє Ѡ мѣсцєкой власти помощи оужити мощно вѣдетъ.

а) Не меншимъ їсть такожде вашимъ ѡбєвазкомъ оуѣспосеклати замисляющихъ встѣпити въ станъ малжинскїи; до ѡглашенїа оуѣбо заповѣдей не їначєй пристѣпнтє, даже въ передъ воззвєавше таковїи ѡсєбєы пианє не выкѣдаєтє са, чили не захѣ-

¹⁾ Тут і дальше перводрук нїшає систематично л і ж, та ми поправляємо всюди на л. *Ред.*

дѣтъ ѿковѣи междѣ ними перешкоды? ѿ чини вѣдѣють первѣи артикѣли благочестѣа хрѣстѣанскаго? а ѿсли бы тихѣ не вѣдали, доселѣ не научите ихѣ приняи мѣки первыхѣ артикѣловѣ вѣры сѣ. а разомѣ засады ѿ повинности станѣ тогѣ краткѣ имѣ ѿ звѣзавѣ не виложите.

Такѣ строаще тайны сѣ. зѣднѣете сѣбѣ оуѣ людѣи милость ѿ будѣте вѣрными хрѣстовыми слѣжителѣми, а нашими правдыными вѣ овчарни хрѣстовеи всполдѣлатѣлами.

Щпрочѣ выраженыхѣ доселѣ повинностей ѿбказани ѿще ѿсте молити сѣ съ людѣи ѿ справокати рожниѣ ѿбрады церковниѣ ведѣщиѣ до повожности; прѣто:

Дѣ. Цѣлое набоженство подѣбгѣ оуставѣ церкви сѣ. пилне сѣ выгодыѣ ѿ зѣбдованѣемѣ людѣи ѿправлати повинности. Розвѣмѣтсѣ тѣ такѣ званое набоженство всенощноѣ, ѿтренаѣ, слѣжеѣ бжѣла спѣванѣѣ ѿ вечернаѣ вѣ дни свѣточниѣ. Котѣрамѣ то набоженствѣ абы ѿ людѣе разомѣ сѣ вами ѿправлатѣ, ѿ не токѣмѣ вѣдѣчи прѣтомниѣ порожиѣ столѣ ѿ ѿ чомѣ ѿномѣ помѣшлатѣ алѣмѣ гаморилѣ ѿ по кѣтахѣ алѣбо по за церковь размовлатѣ, но разомѣ сѣ вами молѣчи сѣ на всѣкѣмѣ ваша возглашенѣѣ до негѣ, ѿкото: Господѣ по моли мѣсѣ, Господѣ проси мѣ ѿ прочѣ, разомѣ вси ѿзѣ глѣбиниѣ сердца ѿ горящѣю дѣшкѣю за дѣакомѣ да ѿповѣдѣють: Гдѣи помилѣ ѿ, подѣѣ Господѣи ѿ прочѣ. ѿ навѣтѣ абы при ѿныхѣ всѣкихѣ пѣбличныхѣ молитвахѣ ѿ послѣдованѣмѣхѣ церковныхѣ, ѿко то слѣбѣхѣ, погрѣбѣхѣ, парастасѣхѣ, водосвѣтѣлѣхѣ ѿ прочѣ. тоѣжѣ заховлатѣ, старѣйте сѣ. Порядокѣ набоженствѣ той мѣетѣ быти захованѣи: абы слѣжеѣ божѣѣ ѿ девѣтой годинѣѣ моглѣ сѣ зачинати, той часѣ дѣлѣ людѣе по всѣхѣ ѿстѣ найспособнѣйшѣи, ѿ абы людѣе тѣмѣ скѣтѣчнѣи былѣ наклонѣнѣ до пилнагѣ знайдѣванѣѣсѣ на набоженствѣѣ, трѣба ѿгѣмѣ научати, ѿкѣмѣ ѿбказѣнѣкъ дни свѣтѣлѣ свѣтити не на самомѣ толкѣмѣ вѣтриманѣюсѣ ѿ работанѣи, аѣ надѣто на ѿдаванѣи прѣблѣнѣйшѣѣ чѣсти бѣгѣ засаждаѣт сѣ, гдѣ разомѣ ѿ часѣ ѿправованѣѣ набоженствѣа людѣоки оуѣбѣдомленнѣи быти повиннѣѣ, абы такѣ запѣвѣгчи можна спознѣнѣюсѣ тогѣжде, алѣбо тѣскнищѣѣ вѣ чѣканѣю, ѿсли бы вѣчеснѣ сѣходили сѣ. Бѣ той мѣрѣѣ абы парѣхѣвѣе взорѣмѣ были парѣхѣѣанѣмѣмѣ, не толкѣмѣ вѣ дни свѣтѣи ѿ всѣкихѣ работанѣи вѣтримати сѣ повинни, алѣ надѣто подѣ жаднымѣ прѣтѣѣтомѣмѣ, а найкарзѣѣи замѣромѣмѣ ѿрмаркованѣѣ, ѿ парѣхѣи ѿдѣлати сѣ не маѣютѣ, бо ѿ розказѣи монархичнѣи заказѣютѣ вѣ дни свѣтѣи ѿрмарковати, которѣи вышли дѣ. ісѣѣѣѣ ѿѣѣѣ, гѣ. вѣктѣврѣѣѣ ѿѣѣѣѣ, ѣ. маѣѣ. ѿѣѣѣѣ. ѣ. носѣврѣѣѣ ѿѣѣѣѣ, ѣ.

вкѣторѣа ѡщѣк., ѡ. ѡѡѡѡ. ѡщѣкѣ. И поникажѣ подлѣгѣ вышлыхѣ найвишшыхѣ постановленій по многихѣ мѣсцахѣ двѣк., а по некторыхѣ мѣсцахѣ и три бывшии парохіи къ ѣдинѣ звѣченнѣи зостаи, а парохіамѣ звѣченнымѣ ѡѡтримованіе церкви власнымѣ накладомѣ їсть позколенно, и тимѣ парохіане церквей прилѣченныхѣ звыкли сѣ вымовлати, же не вываютѣ на набоженствѣкѣ, дла тогѡ запобѣгаючи на потомѣ подобнымѣ вымовкамѣ подлѣгѣ розказѣ краевой власти ѡѡже дла кѣ. ноемерѣа п. р. вышлагѡ по ѣдиномыслию сѣ тоюжде властію дла кѣ. фекрѡарѣа т. р. настѣившомѣ слѣдѣющам становимѣ правила:

а) На мѣсцахѣ, где равна, або третюю толку частію менша дѡшь личеа къ позосталой ѣкѣ во прилѣченной парохіи знайдѣет сѣ, тамѡ безѣ взглядѣ на Флеглѡсть мѣсца набоженство на примѣкны, то їсть: ѣдинагѡ дла свѣточнагѡ въ ѣдинѡй, дрѡгагѡ въ дрѡгой, и ѣсли бы была и третѣа, то третѣагѡ въ третѡй церкви ѡправлати сѣ маетѣ.

И ѣсли бы личеа дѡшь болше ѣкѣ третюю частію менша знайдовала сѣ въ парохіи прилѣченной, нежели въ позосталой, до тогѡ ѣдина ѡ дрѡгой и на годинѣ дороги не была Флегла, то тамѣ набоженство толку каждогѡ третѣагѡ дла свѣточнагѡ ѡправлати сѣ повинно. ѡкъдѣ происходитѣ, же въ припадкѣ, гди бы парохіа прилѣченна болше ѣкѣ третюю частію менша была, а Флеглѡсть ѣа ѡ позосталой парохіи цѣлой години або болше ходѣ и мѣкла, такожде набоженство на примѣкны ѡправлати сѣ маетѣ подобнѣкѣ ѣко въ первомѣ припадкѣ.

б) Въ накечрїе Богожвєнїа Господна парохѣ ѡѡдавнїса до церкви прилѣченной, тамѡ звычайне водосвѣтїе ѡправивши людїи до собранїа сѣ на набоженство ѡѡтрѡ въ церкви парохіалнонѣа заоѡтити, въ самѣ днѣ Богожвєнїа Господна набоженство сѣ водосвѣтїемѣ въ парохіи позосталой, а ѣсли бы и третѣа церковь была прилѣченна, и въ той по сконченѡмѣ набоженствѣкѣ водосвѣтїе ѡправити повиннѣ.

в) По мѣстечкахѣ, где на мѣсцѣ болше знайдѣет сѣ церквей, або въ повлїскѡсти ѡ чкертѣ толкѡ мнѣкѣ сѣтъ парохіи вейскїи, вси парохѡве собравше сѣ вразѣ, ѣсли бы тилкѡ слѡтнїстѡй часѣ не перешкажалѣ, водосвѣтїе ѡправлати маютѣ.

г) На Воскресенїе Господне парохѣ ѡправнѣ въ парохіи до свѣкта набоженство и поблагословнїе людоѡи хѣлѣкѣ, равнѡ со днѣмѣ до прилѣченной ѣдинѡй и дрѡгой парохіи пойдѣтѣ и тамѡ ѡправитѣ ѡѡтрїнне набоженство, которѡе такѣ маетѣ ѡправлати: ѡѡчинитѣ процесїю со пѣнїемѣ стѣхїры: Воскресѣ Іисѡсъ ѡ

гроба, по семъ обычнѣ начнетъ предъ дверми церковными: Слава Святѣй, ѿ прѣчаа порядкомъ даже до ѡктенїи великїа; по ѡктенїи ѡпѣснѣвъ канѣнѣ, начнетъ стѣхїры на хвалитѣхъ, ѿ стѣхїры: Да воскреснетъ Бгѣ ѿ прѣч. порядкомъ даже до ѡктенїи: Помилѡй насъ Бжѣ, ѿ исполнимъ оутреннѡ наша молиткы. По сконченїи ѡктенїи полагословитъ хлѣбѣ ѿ ѡпѣснѣ сотворитъ. Такѡ однакъ часъ ѡправленїа набоженства маєтъ оумѣрковати, абы все набоженство во всѣхъ церквахъ найдалѣй ѡ годнѣ десатой закончїло сѡ. Наконецъ:

Д) Приказѣмъ вамъ, абысте въ часѣ великаго поста принимѣе шо пѣтокъ Прѣжде священнѡю служѣвъ Божью ѡправдали.

Для скорѣйшаго же оускѣтченїа нынѣшнихъ шо до набоженства оустановленїи наказѣмъ вамъ въ каждой парохїи такѡ застающїи ѡкоже ѿ привлеченной ѡбрати по двоухъ старухъ ѿ статечныхъ людей на провизорѣвъ церковныхъ, которыхъ бѣдетъ ѡбѡвѡзкомъ оутримовати порядокъ въ церкѣи, зоухочати людей до набоженства, доносити ѡпѣшалыхъ парохѡви, который повиненъ скѣтченїишыхъ до тогѡ оужити средствїи.

П. П. намѣстникѡмъ наказѣмъ, абы въ часѣ звичайныхъ вѣзїтѣ подѣ власнымъ ѡвѣтомъ стїсле разпознавали, чїли въ каждой парохїи нынѣшное захѡвет сѡ постановленїе, а въ припадкѣ недополненїа тогѡже довѣдовали сѡ причины ѿ зрѡдла незахѡванїа, которымъ ѣсли бы былъ парохъ, консисторовѣ ѣго доносили, а ѣсли бы до мѣнїемъ чрезъ чїненїе съ громадою ѡбѡружнїкѡвъ, выгананїе на подѡды ѿ т. д., тогда ѡ ѡдаленїе таковыхъ перешкодъ призвоннымъ спѡсѡбомъ оупомнѣли сѡ, съ ѡскѣдченїемъ, ѡкѡ ѿначїи принѡждени бѣдѣтъ таковаа до мѣнїа донести оурадови цѣркѡларномъ, шо ѿ до скѣткѣ належитъ привести, ѣсли бы данаа пересторога надаремнаа была. Многаа ко сѣтъ постановленїа монархїчнаа выразнѣ всѡкїа перешкѡды въ скѡткованїи днѣи свѡточныхъ заказѡщала, ѡкото: днѡ ѡ. Ѣанварїа ѿ гї. ѡктоврїа аѡѡв., ѡ. маїа аѡѡв., ѡ. марта аѡпг., ѡ. ѡвїа аѡпѣ. ѿ т. д. вышалаа.

Ѣ. При выполненїи всѣхъ тыхъ ѡбѡвѡзкѡвъ не менше оусїловати маєте, абысте такѡ сами чрезъ себе къ каждой ѡколичности винное послѡшенство, цїрѣю любовь ѿ дѣтелнѡю вѡдѡчностъ на мнѡгаа лѣта намъ ѡслѡнке царствѡющѡмъ Монарѣѡ ѡказѡвали, ѡкоже ѿ подрѡчныхъ вашихъ до тїхѡе зоухочали. Кшакъ не тїакѡ наѡчителъ народѡвъ Павелъ с. приказѣтъ послѡшенство ко властелїншѡмъ, але надѡ ѿ сама натѡра тогѡ по насъ

вимогають, аби і самі благодѣтелямъ нашимъ военниѣмъ ѡказовали едѣчність. И можетъ же быти кто большимъ благодѣтелямъ надъ тогѡ, которій аки сторожемъ їсть спокойности и безпечности, хранимъ насъ ѡ напастей непріятельскихъ и захватѣи каждаго при своей власности? Той оубо ѡбѡказокъ ко Монарстѣ въ навѣхъ вашихъ найпаче людоеи маетъ выкладати. Посланіе с. Паула къ Римляномъ въ главѣ гл. и д. Петрово въ главѣ в. именованнымъ для васъ могутъ быти доводшеъ зрѣломъ на потвержденіе тогѡжде обѡказка.

И понежеже едѣчність за благодѣтелемъ ѡ найвышнихъ властителемъ прѣатамъ найлучше ѡказати мощию їсть моленіамъ къ Богу ѡ всемогущее посоеіе въ ихъ намѣреніяхъ, на той конецъ вразъ съ людемъ по оутренномъ и вечерномъ набоженствѣ сердцемъ сокрушенимъ три разы отче нашъ и Богородице дѣко за Найяснѣйшаго Монархъ маете ѡмолати.

З. Найпаче наказѣемъ васъ, возлюбленіи во Христѣ братіе, обходити са мило, прѣзие и ладно со вѣчнымимъ вамъ очамъ, то вѣкъ їсть пена, іакъ безъ любви къ вамъ подрѣчныхъ надареніамъ вѣдѣтъ всяка стараніа ваша, ко ѡбращенію ѡ осоеъ на ихъ дѣла преходитъ, и того навѣ и оупоминаній неоучовъ сѣхаетъ са, кто намъ їсть немилый и ненавистный. Возлюбленіи братіе! читайте евангеліе с. Іованна, особливо главы гл. д. в. г. д. е. ж. з. и. на первое чтеніе на оутрени великаго патка приписаннаго, читайте съ оубагою, а знайдете тамъ, іакъ свѣтѣйшій основатель благочестіа нашихъ ничегоже паче своимъ оученикомъ не вражалъ, іакъ любовь ближнаго, тѣю онъ положила за знакъ правдивыхъ послѣдователей своихъ, тѣю постановила за гасло своей овчарни. Ѣ всіа оубо тогѡ, що въ парохіанъ вашихъ разарити, знеохотити и заважити могло, пилае оуклоняющеса къ навѣхъ вашихъ, оупоминаніяхъ и ѡвеличеніяхъ стерегчи са маете такъ всякихъ словъ оуципавыхъ, ѡбращающихъ и шкалюющихъ, іакъ ѡказій и поводшеъ завасніе творачиныхъ. Ѣкѡдѣ прѡсходитъ, же за свѣщеннодѣятвѣмъ, іакото. крещеніа, вѣнчаніа, погребеніа и прѡч, не великихъ надъ ѡзначеннаго приписанимъ вимогати маете данинъ¹⁾, а въ

¹⁾ Уряд остро пильнував, аби духовенство придержувало ся в побравно оплат за треби Йосифинського патенту „de iuribus stolae“, як свѣдчить між иншими розпоряджене п. к. окружного уряду в Жовкві, видане до деканів обох обрядів у тій окрузі. Читаємо там :

„Do wszystkich dziekanów utriusque ritus. Ponieważ wiele parochów przeciw Najwyższemu przepisowi patent dtto 1 julii 1785 de

тихъ оправданіи междѣ богатыми и оубогими жадной не чинити рожницы. Такъ поступяюще покажете, какъ въ рѣчахъ благочестія не ищите власной корысти, але добра вѣреннѣхъ вамъ овецъ, какъ вамъ вси овцы сѣтъ равнѣ любиміи и какъ есте послѣдователями найпершаго пастыря Іиса Хрїста, который всѣхъ равнѣ цѣнилъ, ко всѣмъ былъ добротинный, за всѣхъ искѣпленіе кровь свою изліалъ, всѣхъ причастниками своего благодати и тинѣ сотворилъ, и всѣмъ гответъ надгородѣ.

Да едетъ вамъ въ памяти оное наказаніе с. Петра данное первымъ пастыремъ: Пасите еже въ касъ стадо Божіе, посѣщающе не нѣжду, но волею и по Бозѣ, ниже неправедными прибытки, но оусерднѣ.

Нынѣшная постановленія и напомнима наша пастырская абы тѣмъ латвѣше каждому до вѣдомости прійти могли, видрѣковати, и съ тѣмъ овозкомъ до всѣхъ п. п. намѣстникѣвъ розслати розказали есмы, абы подрѣчнымъ парохомъ тѣмъ скорѣше розсланна были; каждій же парохъ какъ тилкъ листъ той шберетъ, овозазанный естъ шгласити его людови собранномъ на набоженство презъ настѣяющій четири дни свѣточнѣ въ каждой церкви, а по томъ завѣсити за олтаремъ на стѣнѣ, абы такъ завше маючи передъ очима кложеніи на себе овозазки, тѣмъ паче тѣи выполнялъ.

Данъ въ Левкѣ при катедрѣ нашей с. Великомѣченика Георгія, дня д. апрѣла ашчѣ.

Петръ епископъ (М. П.).

juribus stolae na drzwiach kościelnych nie mają przebity, przeto wysokim gubernialnym rozporządzeniem dtto 13 9bris a. c. № 46464 iest tutaj oznaczono, iż wszystkie konsystorze mają nakaz swych podległych plebanów uwiadomić, żeby ciż, którzy tego patentu nie mają, o ten w przeciągu 2 miesięcy drukowany lub wyraźnie odpisany postarali się y na drzwiach przebity mieli. Wszystkim tedy Jehme XX. dziekanom nakazuje się, aby dzień otrzymania konsystorialnego w tey mierze uwiadomienia tutaj donosili, żeby kazdego parocha, który po dwóch miesiącach od otrzymanego konsystorialnego rozporządzenia temu nie będzie posłusznym, stroffem 2 # (czerwonych złotych) bez względu ukarać można. Zólkiew dnia 16 Xbris 1807 G. R. v. Gering“.

III. Два пастирські листи буковинського єпископа Данила з р. 1786 і 1790.

Подав Др. Іван Франко.

На археологічно-бібліографічній виставі Ставропігійського Інститута у Львові в р. 1884 була між иншим інтернациональна рукописна книжка формату folio, що містила в собі копії куренд православного буковинського єпископа та консисторії з р. 1786—1796. Не тямлю вже, чиєю власністю була ця книга, але се знаю, що прислав її на виставу проф. Калужняцький із Черновців і йому потім і відіслано її назад. Дякуючи ласкавій увазі пок. проф. Шараневича, сеніора Ставропігійського Інститута, я міг на кілька днів перед відсидкою до Черновців випозичити сю книгу і поробити в неї деякі виписки. На жаль многота иншої праці не дозволила мені виписати з неї стілько, як бажало ся, ані навіть зробити докладний опис її змісту. Тямлю лише, що були в ній куренди руські й румунські в суміш, але руських у початковій часті було значно більше, ніж румунських. Я виписав із неї два не цілі документи, а то „Ради мирскихъ священниковъ“, щось в роді хривога про повинности й данини належні сьвященникам від парафіян, і перших шість уступів прецікавого листа пастирського про вірування буковинського люду. Що до першого документу, то його кінцевий уступ виявляє зовсім ясно час його написана й тенденцію: се була власне інтродукція до цісарського патенту de juribus stolae з р. 1785; виказуючи, яких доходів мали право домагати ся сьвященники, консисторія рівночасно розсилала їм цісарську таку, що обмежала їх побори за треби; консисторський виказ сьвященничих доходів був немов антідотум цісарського патенту. Особливо важна тут точка 5, якою наложено на всіх парафіян по два дні панщини в році на користь сьвященника.

Ані першого, ані другого документу не встиг я переписати в цілости, а мої пізнійші заходи, щоб роздобути ще раз сю книгу для її докладнішого простудіювання, були безуспішні. Подаю на разі те, що маю; може се дасть понуку кому з буковинських Русинів до дальших пошукувань на сьому полі.

Ради мирских священниковъ.

1. Подобасть всегда вѣдати правило, ибо вони во ученіи догмахъ і в должнства вѣри Хѣвой и сопровадинстию (?) ихъ, которіе подобасть знаменати ся в честь вѣри и со стараниемъ ихъ, мѣркование натури доброй поправити парафіяномъ своимъ.

2. За сія служби куждїй треба жеби малъ цалїй седлякъ грунта, за которїи немнуть давати ниякову дачу, только за его главу, колько і за тїи, которїи суть во единомъ господарствѣ, и з ними также иискати ихъ немугуть [sic!] давати нїякову дачу, хоть якови імена муть імѣти.

3. Куждїи парохїи суть должніи отдати за куждую квартиру отъ своей парафїи до парахїяльника епископа по три грейцари на рокъ і древо его протопити, единъ корецъ пшевицѣ чистой альбо три корци кокурудан або единъ левъ и тридесять грейцари грошѣ готовы. І есть то по воли парохови, або пшевицу або кокурудан або грошѣ аби отдасть.

4. Когда каковїй парохъ будетъ тримати много поля поверх седляка, когда купитъ которїй безъ позволенїя превишшаго . . . не есть свободно, жеби ся не отдалялъ отъ клира со требованїемъ ікономовѣ. А когда парохѣвъ синъ особно і господарство будетъ тримати, тогда долженъ будетъ тримати поля болше седляка и синъ его будетъ тримати како и другїе люде.

5. Куждїй парафїянинъ долженъ есть работати своему парохови два дни въ рокъ безъ жадной плати, тїи імущїи волами, а тїи немнущїи пѣшо.

6. Священници тїи подѣ нумерами суть подѣ скутелею¹⁾ за ихъ главу и за всю дату, за поле седляка, также и за скоти ихъ, како и до тепер биле — имъ есть свободно заходити ся будь якимъ купецтвомъ, и отъ милитарскаго квартиру суть скутенѣ. І когда zostanieся яка парафїя свободна, можна имъ просити . . . . Допоки не воиѣстятся всѣ, ни есть волно святити священники новѣ.

9. Дякони суть непотребнѣ ко призиранїю душъ и до церковныхъ службовъ; ради сего коли есть яковїй, жеби ся однимали.

13. Жеби знали куждїй парафїянинъ, колко суть должніи платити до своихъ пароховъ, также и парохїи жеби знали колко подобно есть брати, стала ся таѣа ради приходовъ отъ парохѣванъ, по которой жеби

1) Скутеля, з румунського — певність, порука.

свѣдѣли препишно. Которая таѣа отдала ся друкована, жеби куждѣй священникъ имѣлъ по одной і по одной до куждой церкви, жеби была при-
бита до церкви.

Пастырський лист еп. Данила.

Данилъ Милостію Божию Епископъ Кор-Буковини
и Раи хотинской адмѣнѣстраторъ въ духовникъхъ.

Православнимъ хрестіаномъ изъ сея Богомъ хранителніа епархіи
нашея коего либо званія, цолу мужскаго и женскаго, великій и малій,
которімъ суть отъ закона православно-кадолическіа восточніа церкви,
нашея духовніи сыни, благодать и миръ отъ Бога просимъ вы и благо-
словеніе архіерейское посылаемъ всѣмъ вамъ.

Съ великою жалостію и скорбію духа нашего, якови по всѣхъ
наученіяхъ, что многократно давалъ доселѣ въ прошедшіа время пред-
ставившія въ блаженныхъ свѣтъ. Доснеей Херческулъ по Христѣ
братъ нашъ о истребленіи и оставленіи обичаевъ злыхъ, вѣры щетвіа
и басневъ бабнихъ, и еще по наученіяхъ и правоученіяхъ, которія отъ
части нашея дѣлаемъ непрестанно по церквахъ, чрезъ которое яко оній,
иждь имать на всякое время тцаніе о исправленіи вашемъ и спасеніи
душъ вашихъ, являемъ вамъ и духомъ кротостію научаемъ васъ, да
повинуетеся приказомъ святіи церкви и да обратитесь отъ обичаевъ
злыхъ таковыхъ. Но съ печалію уразумѣли, яко ви еще не оставили
обычая злыа и суетніа вѣры, которіи имено уразумѣли до нинѣ между
вами суть сіа, си есть :

1. Аще приключится коему отъ васъ у болѣванъ упасти, то ви не
смотрите уврачеванія и исправленія здравія вашего чрезъ дофтори, но
прибѣгаете къ бабамъ, чародѣемъ и волшебницамъ, которіи не толко
что не могутъ помагать ничего, но еще чрезъ надменія что вамъ тво-
рятъ, чрезъ наповніа и приложенія буряновъ ненавѣстныхъ и неспи-
таннихъ что даютъ вамъ, отъ чего портится здравіе и вредъ причина-
еть удомъ вашимъ, что посля нихъ дофторы не могутъ или весьма
тяжко помагать.

2. Обыкновенію злomu и вѣрѣ суетной навикли есте, си есть не
упрягати воловъ у ярешъ въ день св. ап. Марка и говорить, яко день
той есть правдикъ скотскій, сіа есть для воловъ положенъ и яко то
сохраняеть ихъ отъ всякаго злаго случая.

3. Обычай злий что зоняли вете и вѣруете, яко женамъ не есть волно не прасты и не ткати въ день пятницѣ, зане нѣкая святая возбраняеть, и говорится, что аще тако кто не праздуеть, то скалѣчьеть на ноги и на руки.

4. Суетную вѣру имате, яко говорите и вѣруете, что въ день Магдалины и Фоки никому не есть свободно жати или что либо возити возомъ, зане есть боязнь, даби отъ громовъ не опалило и не згорить все.

5. Вѣра суетная и весьма пагубная раждается между вами и есть : яко аще прилучится козму отъ васъ изойти съ ума отъ конхъ либо случаевъ или отъ скорбей безвѣрныхъ или аще извѣпортится у котораго кровь и падаетъ у нязъ и дискъ (?) обращаются уди и запенѣвають (sic!), вы говорите, что дияволъ вниде въ нихъ и думаете, что токмо молитвою могутъ избавити ся. Но добрѣ да вѣсте, християне, яко воистину много помогаетъ молитва, но понеже таковія страсти, якожъ више рече ся, находятъ людемъ отъ скорбей безвѣрныхъ, отъ страха, отъ бѣгнїя въ главу, отъ паденїя, отъ тяжкаго воздуха и отъ прочїихъ таковыхъ, сего ради християне въ таковыхъ случаяхъ надобно вамъ помощи искати у дофторовъ и отъ искуснихъ дофторовъ, яковїи находятя эдесь въ Буковини. Дофтори много помоществуютъ, зане того ради оставилъ Богъ врачей на земли во спомоществованїе и исцѣленїе тѣлесей своихъ. Богъ помоществуетъ, но долженъ и человекъкъ себѣ помогать. Особенно еще отъ того съ великимъ жалѣнїемъ уразумѣли, яко обрѣтаются между вами таковїи люде безумнїи и слабїи въ вѣрѣ христїанской, а найпаче совѣмъ отвращени отъ праваго ума и истинны, которїи своимъ невѣжествомъ дерзають раруждитъ и говорить, яко

6. Тѣлеса нѣкоторыхъ людей мертвыхъ имѣють силу умертвять скоти ваши, которимъ тѣлесамъ и имя видумали, си есть нарекли ихъ видми или опирѣ, о чемъ мы весьма трепещемъ, что до таковаго паденїя вѣры и познанїя истинни достигли християне нашаея и еще во упрямствѣ пребивають и истиннаго наученїя священнаго писанїя не послушаютъ, но внимають баснямъ и стезямъ развратительнымъ. . . . По смерти человека душа идеть во двory опредѣленїя отъ Бога, и тѣло положше въ землю безънечувственно остаеть тамо даже до воскресенїя мертвыхъ, то потомъ какъ утерпяють скоти ваши? Какъ не срашно? какъ смѣють таковїи говорить и оставатися въ своемъ дурачествѣ, и еще рассуждать, яко жертви суть видмы или просто рещи опирѣ и въ ноци исходятъ отъ гробовъ и утерпяють скоти вашия.

Просимо уклібно наших прихильників на Буковині роздобути нам яку старанно писану книгу куренд із XVIII віку, бо отся невеличка проба показує, що можна там надіяти ся не мало інтересного для культурної історії буковинського духовенства і простого народа.

II.

МАТЕРІЯЛИ

ДО ІСТОРІЇ РУСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА

1772 — 1848.

Заходи коло просьвіти

в перемиській дієцезії 1780 — 1797 рр.

Подав Юрій Кміт.

Із згаданої вже книги протоколів парафіяльних у селі Старе Кобло виписано й отсі єпископські розпорядження, з яких можна бачити, на скільки руське духовенство при кінці XVIII в. чи то з власної ініціативи, чи виконуючи волю уряду, дбало про оснoвуване шкіл і ширене просьвіти в народі. До власної ініціативи треба віднести ухвали генеральної конгрегації дієцезальної, відбутої в Валяві д. 26 мая 1780 р., які друкуємо тут на першому місці. Коли точки 3, 4, 5, 6, 6, 7, 8, 12 торкають ся старих хиб духовенства, звісних нам уже по часті з „Метрики“ Шумлянського, з ухвал Замойського синоду та видаваних на їх підставі єпископських пастирських листів (див. висше ч. I), то точки 1, 2, 9, 11 мають на меті піднесене просьвітнього стану духовенства (точка 9 і в ній інтересна згадка про щомісячні „інструкції“ по деканатах — перший завязок пізнійших деканальних соборчиків, що мали мати не чисто адміністраційний характер, як доси, а мали бути чимось на подобу елементарної школи душпастирства) і парафіян. Найважнійша тут для нас точка 2, де говорить ся про сільські школи: конгрегація має на думці школи ще зовсім старого типу, тзв. дяківки.

В „Дієцезальній ординації“ еп. М. Рила важна для нас згадка, що руське духовенство перемиської дієцезії від кількохнацятъох літ, мабуть від часу прилученя Галичини до Австрії, складало гроші на заснуване духовної семінарії в Перемишлі. Перед введенем у жите сеї інституції Рило визначив дворик

при церкві св. Трійці в Перемишлі, де кандидати духовного стану мали приготувувати ся до посвячення. Інтересний також той освітний ценз, якого від кандидатів домагає ся єпископ і який можна би порівняти з теперішньою укінченою низшою гімназією. Вже се був значний поступ супроти давнішого і ще холмським єпископом П. Важинським практикованого звичаю — висвячувати ледво грамотних селян та поповичів на основі принципу „всякое диханіє да хвалить Господа“.

Зовсім иншим духом навіяні два дальші документи: куренда еп. Рида з д. 5 червня 1789 і інструкція для шкіл сільських і маломіських з р. 1797. В старій Польщі шкільництво було ділом церкви, конгрегацій, монастирів, приватних осіб, але не держави. Що найбільше король видавав дозвіл і привілеїю, — уряд не дбав ані про дотацію, ані про заряд ані про науковий систем школи. Тільки по першим розділі Польщі повіяло й тут иншим духом, засновано Едукаційну комісію в Варшаві, подумано про урядовий надзир шкіл. Усе те вже не торкало ся Галичини, яка тимчасом підійшла під Австрію і разом з иншими коронними краями на довгі десятки літ зробила ся експериментальним тереном централістичної бюрократії, також і на полі шкільництва. Починає ся нормоване, реґламентоване та реформоване з Відня відповідно до принципів уложених при зеленім століку, а з можливо найменшим узглядненєм потреб місцевої людности. Далі, в праці д. Ів. Ем. Левицкого ми побачимо, до яких куріозів на східно-галицькім ґрунті доводила ся система; при кінці XVIII в. чи то задля слабого в загалі розвою шкільництва, чи задля непривички самих бюрократів її хиби ще не давали себе почувти так сильно.

Ів. Франко.

Ponowienie y przypomnienie konstytucyi diecezjalnych na kongregacyi generalney, dnia 26 miesiąca maja w. s. k. 1780 roku w Waławie odprawioney.

1-mo oprócz obowiązku powszechnego parochów, iako się już pod czas administracyi zaleciło, tak y teraz przypominamy, aby Przew. JmXX. dziekani iako naywiększą baczność mieli, żeby WWXX. parochowie w dni święteczne y niedzielne procz pacierza naypierwszych artykułow wiary nauczali, niedbałych zaś officio donosili, przeco nieczyniący w tym zadosyć urzędowi swojemu oprócz innych kar po napomnieniach od parochii odsądzeni będą.

2-do. Po wielu miejscach parochowie bakalarzow nie trzymają, a przez to nietylko jutrznie y inne nabożeństwa w dni święteczne opuszczają, ale też ledwie służbę Bożą czytana odprawiają; zaczym zaleca się y przykazuje, aby w kazdey wsi był bakalarz zdolny, nie do inszych usług y roboty, tylko do usługi cerkiewney uzyty, któryby w szkole przy cerkwi podług dawniejszego rozporządzenia zbudowanej nietylko dzieci kapłanskie, ale też inne przychodnie mógł ruszczyzny uczyc, y dzieci zwłaszcza do spowiedzi y kommunii paschalney zabierających się pacierzy, dziesięcioro przykazania boskiego y cerkiewnego tudzież pierwszych artykułów wiary ś. nauczać. Co Przew. JXX. dziekani do skutku przyprowadzając pod czas wizyty tak parochow iako też parochian do wystawienia tych szkolek iako też trzymania dobrego bakalarza zachęcać i obligować mają, niezdolnych wcześniej obwieszczając, że będą oddaleni, aby się o inszy sposob do życia starali.

3-tio. Zakazuje się surowo, aby WWXX. parochowie pod czas nabożeństwa zamiast nauki duchowney prywatne swoje interessa promując krzyki, hałasy y poswary nie wszczynali, dla powinności sobie należących od sakramentow ss. zwłaszcza od spowiedzi y kommunii s. nie oddalali, od spowiedzi nic nie pretendowali, kontentując się tym, co im kto per modum almuzny po spowiedzi dobrowolnie offiarować zechce. Co się tyczy rocznych dochodów, w inszym czasie a nie przy spowiedzi dopominać się mają.

4-to. Extorsye wszelkie od pogrzebow, slubow y innych nalezytosci parochialnych, grabieży iako już dawniey są zakazane, tak y teraz pod karą wrucenia we dwoie y innemi karami duchownemi zakazuje się.

5-to. Dla odpustow po innych cerkwiach postronnych lub pogrzebów WWXX. parochowie w swoich cerkwiach parochialnych nabożeństwa w dni niedzielne y święteczne dla swoich parochian opuszczać nie mogą, chyba inszego kapłana na swoim miejscu zostawiwszy.

6-to. O odzież stanowi kapłańskiemu przyzwoitą starac się powinni. Płaszczow zaś lub kapot chyba w drodze lub w domu używać mają a nie w cerkwi ani po inszych miejscach publicznych.

7-mo. Ustawiczne bywają skargi od Żydów względem długów od kapłanów za różne trunki y napoje wyciągnionych, za czym serio zakazuje się, aby się kapłani od tego wstrzymali, a Przew. JXX. dziekani pod czas wizyty arendarzów do siebie wokowawszy y o długach kapłana za napoje informowali się oraz im zakazali, azeby pod uniwersałów ich c. k. Mci w wielkie długi kapłanów pod przepadkiem tychże niewprowadzali, kapłanów zaś przez pianstwo siebie niszczących officio donosili.

8-o. Instigatorowie po dekanatach postanowieni y officio doniesieni serio mają przestrzegać, ażeby kapłani po targach, jarmarkach, odpustach skromnie się zachowali, żadnego zgorzenia z obelgą stanu kapłańskiego nie czynili i wykroczyńch officio donosili.

9-no. Instrukcyje po niektórych dekanatach zaniedbane przypominają się, aby były co miesiąc zachowane, y te nie na traktamentach ani żadnym próżnowaniu, ale na examinach y nauce duchowney. Dla czego każdy kapłan powinien mieć książkę kazusów moralnych, z który bydz examinowany, a któryby kapłan kazusy czytać zaniedbał y mniej się zdolnym na instrukcyach pokazał, ma bydz do katedry przemyskiej odesłany na instrukcye, a przew. JXX. dziekani podczas wizyty mają rewidować, jeżeli każdy kapłan ma książkę kazusów moralnych, niemającego wszelkiemi sposobami do kupienia oney przymusić.

10-o. Niedawnymi czasy kapłan nieiakis hultay w Dobromilu konia sprzedał, potym przyszedłszy do Nowego Miasta pod zmyslonym imieniem, tam bawiąc pieniądze za konia wzięte przepił, bił się z drugim kapłanem, potym powracając w gory po inszych wsiach nad choremi czytał, służbę Bożą odprawiał; za czym zakazuie się, aby takowym kapłanom włóczęgom żaden kapłan w cerkwi swoiey mszę św. odprawiać, spowiedzi słuchać, po parochii włóczyć się niepozwoił, y takowego włóczęgę hultaja złapawszy do swego lub bliskiego dziekana ma przystawić, a przew. JX. dziekan tego samego hultaja impensis do officium ma przystawić.

11-o. Z wyrazney woli y rozkazu JWiel. Pasterza naszego iakosmy już zalecili, tak y teraz zalecamy y kapłanów* tuteyszey diecezji upominamy, aby synow swoich nayprzód dobrze wyćwiczywszy w rużczyźnie do szkół łacińskich oddawali, inaczey do stanu kapłańskiego y święcenia przyięci nie będą, kteryby przynaymniej w retoryce nie był, y nie tylko nieukowie bez żadney nadziei mieszczenia się na gruntach poświętnych od tychże oddaleni będą, ale też kapłani za złą edukacyę dzieci swoich na grzywny znaczne podług proporcji substancyi swoiey karani będą. Tenże JWiel. Pasterz nasz oświadczył łaskę swoją, iż po uspokoieniu niektórych interessów swoich własnych ma zacząć wizytę diecezji tuteyszey, za czym kazał oświadczyć wszystkim parochom, żeby erekcyje, prawa prezenty, instytucye były gotowe.

12-o. Żeby zaś podczas tey wizyty JW. Pasterz lepszy porządek po cerkwiach zastał, Przew. JXX. dziekani mają invigilare, aby wszystkie składy, iako zboża, omasty y fanty, które niegodziwie po cerkwiach niektórych chować zwykli, zawczasu uprzątnione były.

Diecezjalni ordynacyi ep. Maksymiliana Ryla z d. 16 lipnia 1781.

Wиймаємо з них ось які уступи:

Z niemałym serca naszego pasterskiego umartwieniem odebrałiśmy list od naywyższego gubernium sub die 8 junii 1781 anno do nas pisany, w którym przez niestatek niektórych kapłanów wszyscy są oskarżeni, że kapłani nasi po karczmach, miasteczkach z powszechnym ludem różnego stanu przestają, z obelżeniem charakteru kapłańskiego pią y długi zaciągają nie uważając, że mają żony, dzieci. Którym podług prawa naturalnego, boskiego y podług dawniejszych ordynacyi zalecamy Przew. XX. dziekanom, aby na to wszystko bacność mieli, uczęszczanie karczm z ludem pospolitym pod karą suspensy zakazali kapłanom, a jeżeliby się na którym taki niestatek pokazał, do nas y officium nostrum donosili, oraz Żydów arendarzów upomnieli y przykazali za wiadomością dworu, ażeby od tych czas na borg trunków kapłanom nie dawali, ich w długi nie wprowadzali, tylko za gotowe pieniądze, inaczej po śmierci parocha o długi nie będzie się mógł upomnieć y te za nieważne będą uznane.

Już dawniey przez urząd nasz generalny przemyski ostrzeżono y przykazano było, ażeby kapłani synów swoich nayprzód w ruszczyźnie y ustawie cerkiewnym dobrze ćwiczyli, potym do nauk dalszych w łacińskich szkołach oddawali, inaczej iako my przez nas y urząd nasz ogłosiliśmy, tak y teraz ogłaszamy oraz upominamy y przykazujemy, ażeby kapłani synów swoich w ruszczyźnie wyćwiczonych do dalszych nauk oddawali; to im wyperswadowawszy, że żadney possessyi na gruntach poświętnych nie mają. Ci zaś, którzy nie są do usług cerkiewnych zdolni, podług dawniejszego obwieszczenia inszego sobie sposobu do życia szukać y z gruntu poświętnego ustąpić mają.

Seminarium, na które duchowieństwo od lat kilkanaście dla synów swoich i tych, którzy do stanu kapłańskiego sposobić się mają, składa, niżeli będzie przy łasce y opatrności Naywyższego do swego skutku przyprowadzone, tym czasem we dworku św. Troycy w Przemysłu iest wyznaczone, do którego żeby zabierający się do stanu kapłańskiego oprócz ruszczyzny y ustawu cerkiewnego umiejętności przynajmniej na retoryce w szkołach łacińskich będący ściągać się mają. A że z seminarium wiedeńskiego alumni w tym roku wychodzić mają, JXX. dziekani przez miłość dobra pospolitego na ich mieysce studentów z filozofii gdy można, a przynajmniej z retoryki iak naylepszych y skuteczniejszych nam seu officio nostro generali rekomendować starać się będą, z których by potym my usługę a diecezya zaszczyt miała.

Куренда оп. М. Рима з д. 5 череня 1789 в справі засновуваня парафіяльных шкіл.

Ponieważ z obowiązku każdego dusze chrześcijańskie sobie powierzone piastującego parocha w nauczaniu parochian to ostatnie y właściwie wypływa, ażeby młodzież zaraz od pierwszych lat poznania y rozsądzenia rzeczy, w tym wszystkim cokolwiek dobremu chrześcianowi y katolikowi a razem y obywatelowi naysposobniejszego y naysposobniejszego być mogło, dokąd należy wiadomość religii tudzież obyczajności y ludzkości, ćwiczona y wydoskonalona została, to zaś jeżeli kiedy, jakim sposobem, tedy zapewnie przez szkółek parochialnych terazniejsze powszechne rozporządzenie y wprowadzenie szczególniejszym y doświadczonym skutkiem otrzymane być może, —

Przezo WW. waszym ten bez wątpienia ich iako miejscowych pasterzow nayszczególniejszy y nayscisleyszy obowiązek przywodzi się y oraz zaleca się, ażebyście szkółek parochialnych względnych postanowienie i wprowadzenie iak nayrychley przedsięwzięli y uskuteczнили, y do tego żadney niezaniehbawszy zrzęczney okoliczności swoich parochian, zwłaszcza którzy tym sposobem także swój rodzicielski obowiązek w udziałaniu y powiększeniu wieczney y doczesney własnych dziełek sobie pożądaney szczęśliwości łatwiey wypełnią y nayscisley, za jego zaniehbanie Bogu dać się mającey odpowiedzi unikną, zachęcali, pobudzali y przyprowadzali. Ażebyście zaś to tym łatwiey y pewniey uskutecznić mogli, nietylko w każdym razie do względnych urzędów cyrkularnych udawać się, ale też oraz y to nayspierwey z własnem dworami tym bardziej zgodne porozumienie mieć potrzeba, ile że te z strony polityczney władzy do otrzymania y pomnożenia własnych poddanych wewnętrzney szczęśliwości swojego potrzebnego przyłożenia się y pomocy nieodmówią, tamten zaś nayswyższy y nayscisleyszy monarchiczny zamiar y wolą przyzwoitemi środkami uskutecznić starać się będą. Na który zaś koniec iako teraz dyakonowie y subdyakonowie pozostali w szkołach normalnych w sposobie uczenia dzieci ćwiczą się y wydoskonalają; a tak iako kantorowie y razem szkółek parochialnych nauczyciele należytą sustentacją podług nayswyższych rozporządzeń opatrzonemi być mający postanowieni będą, tak też podobnie y inni świeccy ćwiczeni y postanowieni zostaną. Dan w Przemyślu dnia 5. czerwca 1789 roku. Maxymilian Biskup.

Informacya dla miejscowych szkół dozorcow po wsiach y miasteczkach z roku 1797.

Rząd nayswyższy pragnie tego, aby szkoły nie tylko po większych miastach, lecz także po wsiach y miasteczkach założone byli; przecie

zamiarem jego bynajmniej nie iest, ażeby działwa wieśniakow od pracowitego stanu zachęcona była do wyższych nauk i umiejętności i przeto uchylała się od pracowitego stanu rodziców swoich, opuszczając ich i uymuiąc im na starość pomocy swoiey; owszem w celu szkół wiejskich zakłada sobie, by zasada w tych młodych wyrostkach tam ugruntowana ich nietylko pracowitemi, lecz także zręcznemi w swoiey czynności ludzmi czyniła. Szkoła ma w nich zaszczerpić płod, z którego by się stawali dobrimi obywatelami y dobrimi chrześcianinami, a zatym użytecznemi i ochoczemi pracownikami, rostopnemi gospodarzami, dobrimi małżakami, mądrymi oycami, zgodnemi sąsiedzami, ucziwemi a na zarobku swoim przestającemi ludzmi, spokojnemi y wiernemi poddanemi, szanownikami Monarchi y swoich dziedzicow i gotowemi prawa wykonywaczami.

Działwa zatym wieyska uczyć się ma iedynie czytać, pisać, rachować, a rachunkow więcey z pamięci stosownie do interessow, anizeli na papierze. Głównym przedmiotem ich wiadomości iest katechizm czyli religia, ta wieśniakowi rownie iak i każdemu człowiekowi powinna być boską i świętą.

Religia ma mu więc we wszystkich czynnościach za iedyną i najspewniejszą przewodniczkę służyć, ta go pod ciężarem obowiązku upadającego słodką pociechą dźwigać powinna.

Rownie wiesniak iako ludzi inszych stanow dosyć znajduie nauk w religii świętey, która mu się pobudką staie, aby dobrym y spokojnym był człowiekiem; ażeby zaś i z szczególnemi obowiązkami stanu swego lepiej się poznał, tym koncem przepisana mu iest książka pod napisem Część druga książki do czytania dla szkół wiejskich. Ta zawiera w sobie wstęp do sztuki gospodarowania, wykład o obowiązkach poddanego ku swojemu Monarsze y własnemu dziedzicowi, tudziesz ku innym zwierchnościom, nakoniec wykład o żołnierskim stanie. Wiadomo, że powołanie parocha zależy iedynie na tym, ażeby swoje owieczki drogą cnoty prowadził, zawsze ie w teyże utrzymywał y tosz samą drogą sposobił ie do używania owey nadobfitey roskoszy, którą Oyciec Przedwieczny swoim wiernym przygotował.

Wiadomo także, że cnota zależy na użyteczney czynności, którą religia y miłość ku Bogu poświęca, że tey cnoty przez usilnie przykładania się do niey y długie ćwiczenia się w niey, gdy nas Bóg łaską swoią w tym spiera, nabyć można, i że wzrastającym namiętnościom, iako najmocniejszemu nieprzyjacielowi cnot zaraz w wczesney młodości zapobiegać potrzeba, albowiem tego naucza rozumny chrzescian.

Cnotliwy zatym człowiek iest zawsze w swoim obrębie użytecznym człowiekiem; iezeli takim nie iest, nie wart iest tego upoważniającego nazwiska, iest albo w rozumie albo obłudnikiem.

Czyliż więc dziedzicowi, przełożonemu, parochowi, równie iak i calemu towarzystwu nie wiele, owszem czyli nie naywięcey należy na tym, aby te młode wyrostki wtedy ieszcze, gdy ie naginać można, do prawdziwey cnoty, to iest do pocziwey y użyteczney czynności naprowadzane były. Bo iakże potrafi paroch młodzieca albo męża, którego czynności celem zawsze była poządliwość, tak nagle nakierować, aby się przytłumił y całkiem poszedł za głosem prawdy? Jak zdoła zwierzchność w namiętnościach nałogowego człowieka po wszystkich ścieszkach skrytych ściagać, aby go ramieniem surowości wstrzymała?

Paroch więc i zwierzchność z swojego powołania dla własnego dobra y własney spokojności obowiązani są przykładać się do ukształcenia tych, których im wieczna Opatrzność powierzyła. Jeden zbrodniarz może wielu gromad pokoy zamieszać y przywieść do nieszczęścia, iako też ieden cnotliwy potrafi dobrym przykładem wielu do nasladowania siebie zachęcić y przez swoją czynność uszczęśliwić.

Te uwagi pobudziły rząd krajowy, że pod liczbą 10403 i 10519 b. r. nakazał, iżby po miastach i miasteczkach, gdzie się trywialne szkoły znayduią, paroch z burmistrzem, a po wsiach, gdzie dominikalny officialista mieszka, paroch z tymże, gdzie zaś niema officialisty, sam paroch miał oko bacziwe na szkolną naukę i troskliwość o iey potrzebach.

Paroch tedy y burmistrz po miastach y miasteczkach, a po wsiach tamten z officialistą ustanawia się szkoł dozorcą. Do nich należy uważać :

1-mo. Ażeby nauczyciel podług oznaczonego czasu przez drukowany katalog godziny nauki należycie zachował i swoim powinnościom podług obowiązkow odpowiadał. Po wsiach wszystkie dzieci dzielą się na dwie klasy, więksi i iuż troche wycwiczeni idą do szkoły w zimie na 3 godziny, mieysi na dwie. W lecie więksi uczą się tylko 2, mieysi zaś 3 godziny. Gdzie zaś wprowadzone są godziny do powtarzania, tam ie zostawić, przytym

2-do. Ażeby nauczyciel przez dobre obyczaje uczniom i mieszkańcom za przykład do zbudowania służył; wymagać iednak od niego nie potrzeba coś nadzwyczajnego, iak tylko to, co podług czystey moralności iest obowiązkiem dobrego chrześcianina. Nauczyciel, który życie gorszące prowadzi, który mieszkańcom staie się kamieniem obrazy, nie iest godzien urzędu swojego.

3-tio. Ażeby ci, gdy nauczyciel staie się winnym iakich wykroczeń, upomnieć go y poprawić starali się. Gdyby zaś to dość dzielnym

nie było, do dyrekcji cyrkularney szkolney lub też podług okoliczności do cyrkulu udać się mają, prosząc o dzielniejsze poprawy środki.

4-to. Ażeby rodzice, gdzie nie zachodzi nieochronne niepodobienstwo, dzieci swoje bez przerwy do szkoły posyłali.

5-to. Ażeby wszędzie, gdzie tylko można, pewne przemysłu kroki, iako to przędzenia, szycia, szczepienia drzewek i t. d. wprowadzane były.

6-to. Ażeby to, co się nauczycielowi bądź dla iego osoby, bądź dla szkoły należy, rzetelnie i w czasie należytych oddawane było.

7-to. Ażeby w przypadku tym, gdyby go w czym krzywdzono, wspierali go, i gdyby wyższą instancją o pomoc prosić był przymuszony, pismem swoim towarzyszyli mu.

8-to. Ażeby, gdyby albo cyrkularny szkół dyrektor albo komisarz cyrkularny albo też szkół narodowych wizytator szkoły odwiedzał, iasną y dokładną względem szkoły dawali wiadomość.

9 no. Ażeby półroczne doniesienie, które nauczyciel po każdym publicznym examinie (w poł miesięcy lutego i lipca odprawiać się mającym) do szkoły cyrkularney odsyłać ma, uważnie czytali, swoje uwagi przyłączali, a dopiero albo tylko dla odesłania woźnego podpisywali, lub też gdyby tego przyczyna była, sami odsyłali.

10-mo. Ażeby tam, gdzieby gromada albo ze wszystkim, albo po większej części nauczyciela opłaca, i gdzie zatym ma prawo prezentowania y w przypadku wakansu na nauczyciela, zwoławszy starszych mężów wspólnie z niemi do wyboru zdolnego kandydata, przez dyrekcję szkół cyrkularną ces. kro. konsessowi proponowali, lub też w niedostatku zdolnego kandydata wybor ten szkolney zwierzchności zоставili.

11-mo. Ażeby dzieci, gdy szkołę swoją zakążą, do pożytecznych zatrudnień, iako to: w miastach naywięcej do rzemiosł, po wsiach zaś do uprawy roli natychmiast użytymi byli, do żadnego zaś rzemiosła bez dobrego zaświadczenia szkolnego nie mają być przyjętymi.

12-do. Ażeby dzieci przez te lata, gdy szkołę odwiedzają, oraz do pracy im przyzwoitey byli sposobionemi. Bowiem przez to przywykną nie tylko od samey młodości do pożytecznego sztukowania, lecz także ciało ich nabędzie sił do pracy potrzebnych.

13-tio. Ażeby swoiey gromadzie przekładali, iż to nie iest rzeczą dobrą, by dzieci ubogich wiesniaków do wyszszych szkół postępowali, gdyż z niedostatku wyżywienia się musieliby nieuchronnie w postępku być uposledzonemi, a tak staliby się dumnymi włuczęgami do nieczego nieużytecznemi. Tym tylko dzieciom, które szczególne okazują talenta, albo których rodzice są w stanie przez wszystkie klasy wyższych umie-

iętności żywić ich, niezbrojna jest, aby do wyższych szkół postępowali.

Celem tedy nauk w szkołach, po miasteczkach i wsiach nie jest, aby dziatwa wiejska przeistoczyła się w uczonych, tym mniej w półuczonych prozniakow ; zamiarem ich jest tylko, ażeby tak była kształcona, iżby się stawała dobrimi chrześcianinami, a w zatrudnieniach rodzicow swoich większy nabrali zręczności.

Zawsze było żądanie rządow, ażeby młodzi poddani dla własnego pożytku także język rządu, to jest język niemiecki umieli i dlatego prawie wszędzie postanowieni są nauczyciele umiejące obadwa języki. Lecz gdy nie język, ale poznanie y zdania poczciwosci stanowią istotę, pozwolił tedy rząd, aby po wsiach uczono w języku polskim y żeby zakawowane miejsce organisty takiemu było nadane, któryby był w stanie szkole miejscowey w języku krajowym zadosyć uczynić.

Po miasteczkach rzeczy istotne mają być uczone w języku krajowym, przytym też i nauka niemieckiego języka ma być dawana. Po wsiach zaś nauczanie się niemieckiego języka zostawia się woli każdego, a mówiącym po niemiecku nauczycielom zaleca się, iż by tam, gdzie rodzice tego żądają, w godzinach dla porządnej nauki nieprzepisanych młodzież szkolną prywatnie w języku niemieckim ćwiczyli, co im w czasie promocyi w zasłudze przyjęto będzie.

J. Hurkiewicz DS.

Заходи коло просвіти

в львівській дієцезії 1784—1792 рр.

Подав Др. Іван Франко.

В доповненню до документів д. Кміта подаємо ще кілька пізнійших куренд із львівської дієцезії. Тут уже не видно власних заходів духовенства, — воно виконує лише розпорядження влади. Та про те маємо тут зазначені деякі інтересні риси, головню способи, якими власть старала ся ширити зацікавлене шкільною освітою серед духовенства й простого народа. Не думаючи хапати ся новочасного, як кажуть клерикали, деспотичного способу — загального шкільного примусу, власть старала ся на духовних впливати преміями, властиво уділюванем цісарських похвал та єрархічних відзначень для тих, що виявляли особливу ревність при закладаню та розвиваню шкіл. Відомости про такі відзначеня певних священників поки що дуже скупі; доси знали ми (див. Записки Наук. тов. ім. Шевченка т. XXVII misc. ч. 79) тільки про одного латинського священника в Бібрці; тепер із поданого низше наказу жовківського декана з р. 1784 бачимо, що такого відзначеня доступили ще чотири священники, в тім числі що найменше два руські, в Мартинові та Манастирці (котрім?). Щоб заохотити простий народ до посиланя дітей у школу, уряд наказував парохам що року в осени, перед почином шкільного року виголошувати в церкві проповідь про користь науки (пор. Зап. Н. тов. XXVII, misc. ч. 58. До нас дійшла одна така *ex offio* нака-

зана проповідь, хоч із значно пізнішого часу, і ми подамо її текст у своєму місці.

І ще одну інтересну появу можемо завважити тут — перші несьмілі кроки польонізації наших сільських шкіл. До кінця XVIII в. се були школи старого типу, витвореного ще перед XVI в., мабуть за князівських часів, тзв. дяківки, де наука від букв церковного письма переходила зараз до Часослова та Псалтирі. Вже Іван Вишенський упоминає Русинів, аби держали ся тої старої школи, а не хапали ся до новомодних шкіл міського типу з граматикою й риторикою. Заведені за Марії Тереси в Австрії тзв. нормальні школи, прозвані в Галичині „німецькими“, належали також до міського типу і не пішли на села; сільська школа нового типу ще лише починала виробляти ся. І ось являєть інтересна інновація: циркулярний уряд заліщицький розпорядженем 1791 р. наказує, аби руські дяки при церквах учили руську молодіж „ruskim i polskim językiem“ і в тій цілі роздає їм руські й польські алфавети друковані на окремих таблицях. Що се не було загальне заряджене уряду, а тільки місцевий концепт якогось одного циркулярного сатрапи, бачимо з куренди еп. Білянського з того самого 1791 р., в якій виразно говорить ся про мету сільських шкіл, — „takowe w Ruszczyźnie początkowe ćwiczenie“, а дальший обсяг просвіти полишено школі нормальній, яка для копіста сеї куренди, якогось сьвященника в заліщицькім окрузі, була ще чимось на стілько невідомим, що він систематично називає її „моральною“. Ся куренда Білянського показує нам також, що задачею тих нормальних шкіл було між иншим — достарчати вчителів для сільських шкіл, учителів на всякий випадок ліпше підготованих до навчання, ніж дотеперішні малограмотні дяки; се по інтенції уряду мали бути піонери нового типу сільської школи, який виробивсь у нас пізнійше, в першій половині XIX в.

Розпоряджене, згадане у нас під ч. 1 про те, щоб по монастирях не вчено філософії та теології, певно не торкало наших василіянських монастирів, але було впливом тенденції уряду — взяти всю освіту від найнижшої до найвисшої в свої руки і під свою контролю.

1. Podług najwyższego gubernialnego dekretu pod datą 24 stycznia 1784 r. zakazaną jest, ażeby po manastyrach nauk filozoficznych y teologicznych nie uczono.

2. Жовківський декан наказує парохам свого деканату на основі наказу циркулярного уряду в д. 21 марта 1784 р. „Potwurnie WWXX. parochom republikuie się, ażeby przykładem parochow Martynowskiego y Monasterskiego, kapelana Niepołońskiego y proboszcza Świerkiego dzieci w pisaniu y czytaniu dostatecznie nauczali, spodziewając się podobnych iak tamci względow y łaski Najiaśniejszego Monarchi Pana naszego miłościwego.

3. Куренда Білянського в 13 січня 1789: Pod dniem 15 listopada roku przeszłego oznaymiło tuteysze gubernium swoje nieukątetowanie, iż tak pospulstwo jako Jmci obywatele na pożytku, który by ich dzieci z pilnego do szkół chodzenia odnosić mogły, nie poznawaią się, a zatym większego przekonania y upomnienia w tym potrzebią wszystkie. Więc parochowie ściśle obowiazani bydź maią, ażeby każdego roku przed zaczęciem szkół kazanie o pożytku nauk podług naywyższego przepisu miewali. Dan we Lwowie dnia 13 stycznia 1789. *Piotr biskup.*

4. 3 розпоряджень заліщицького циркулу. Dalsza specyfikacya rozrządzeń in a. 1791, пункт 8. Szkołki przy cerkwiach by były wszędzie y diacy ruskim y polskim ięzykiem y podług rozdanych alfabetow tabel młodzież uczyli.

5. Nowa kurrenda sub N. 784, a-o 1791. Jego Cesar. Krol. Mość Pan nasz Naymiłościwszy nigdy dosyc nie wychwalony. troskliwy o dobro powszechne swoich wiernych poddanych tak względem doczesnego iako y wiecznego ich uszczęśliwienia, władzy duchowney przez Naywyższą gubernium zalecić raczył, aby młodzież każdego stanu y kondycyi do uczenia się w szkołach tak parafialnych iako y normalnych¹⁾ przyprowadzać. Tak wielka pieczołowitość Naywyższego Monarchi o dobro nayistniejsze swoich poddanych pomnaża y naszy pasterckiey gorliwości, za którey powodem całemu w powszechności duchowieństwu staranie około dusz mającemu nakazuie się, aby w czasie duchownych iak nayusilniey zachęcali, a o nauczycielow zdolnych z młodzieży, którzy z nauk normalnych¹⁾ wyszli, starali się, w niedostatku takowych sami tym czasem podług informacyi w tabellach sobie podanych nauczaniem liter y składaniem onych zatrudniali się. Wszakże dla was zasługą bedzie y wdzięczność od parochian, a od nas należyte względy mieć bęziecie. To też rodzicom do dawania swoich dzieci na takowe w Ruszczyźnie początkowe ćwiczenie, a dzieci do tym wię-

¹⁾ В рукоп. хибно моралних.

kszezy pilności skłaniać się będą, gdy im to roztropnie tłumaczyć będą, że takowe początki nauki własnym językiem do innych wszystkich, w jakim się zechcą edukować, przysposobią, y wszelkie trudności ułatwią. Wszakże każdy poznać może, iż takowe równie z dobrem krolestwa iako też i naszej religii scisle iest połączone. Każdy zaś paroch z urzędu swego i iako obywatel o takowe dobro starać się powinien. Dato w Lwowie die 14 czerwca 1791 roku.

Короткий витяг із сеї куренди, поміщений у довгопільській книві парафіяльних протоколів, був уже поданий у моїх „Причинках до історії Галичини в XVIII в.“ (Записки т. XXVII, misc. ч. 73) В тих самих „Причинках“ маємо зановані під ч. 6 наказ парохам з 10 січня 1780 навчати дітний катехізму; під ч. 36 наказ із 30 мая 1784, аби парохы посиляли своїх синів до гімназій; під ч. 38 наказ із 30 вересня 1784, аби при парафіях були вдержувані вчителі. Під ч. 40 маємо недатоване розпорядженє, яким найвисший доворець шкіл, лат. канонік Гофман одержує порученє вчити парохів катехетики; під ч. 42 декрет із 9 падол. 1785, яким дітний руських парохів увільнює ся від плаченя шкільних такс; під ч. 58 59 наказ парохам із 15 падол. 1787, аби проповідями заохочували селян посилати дітний до шкіл; під ч. 71 обіжник циркулярний з 30 січня 1791 р. про забезпеченє матеріального стану сільських учителів; під ч. 73 наказ із 14 червня 1791, аби парохы пильнували шкіл, а в разі потреби вчили самі; від ч. 75 новий наказ деканам і парохам про пильнованє шкіл із 26 цвітня 1792; під ч. 84 заказ, аби сьвященник без дозволу тубернії не сьмів відправити дяка.

Погляд на розвій

низшого і висшого шкільництва в Галичині
в рр. 1772—1800

і розвій русько-народного шкільництва в рр. 1801—1820.

Подав Іван Ем. Левицький.

Публичне виховане молодіжи в перших роках австрійського правління в Галичині йшло старим ладом. Окрім генеральної духовної семінарії, заснованої в 1774 р. у Відні цісаревою Марією Тересою для 14 кандидатів духовного стану в єпархії львівської й перемиської, та заснованя німецької головної школи народної у Львові, з інших реформ на полі шкільництва в Галичині нема слідів. Простий сільський народ, прикований до землі як робучий інвентар, був неписьменний; ціла його освіта розпочинала ся й кінчила ся катехізаційними науками в церкві тай то лиш о стілько, о скілько тодішні парохы до такої науки були самі здібні і мали добру волю. Нема навіть що згадувати про тодішні сільські шкільки, що істнували тут і там по краю, звичайно від часу до часу. З устних переказів знаємо, що се не були властиво й шкільки з певною організацією; само їх істноване не було стаде. Шкільки повставали лише там, де був парох оочий до просьвіти, або дяк з замилуванем відданий своєму званю, який у своїй хаті вчив з букваря, а ще частійше з писаних табличок азбуки та троха писати й числити, а ціла шкільна наука кінчилась на читаню псалтирі й апостола. Не стало аматора вчителя-дяка, не стало й шкільки, бо про неї не було кому більше дбати в громаді. З тодішніх низших шкіль, що на певних підставах істнували по містах, де наука відбувала ся в руській мові і вчено руської мови, звісні лише дві, а то: ритуальна школа Брацтва при церкві Успенія Пр. Богородиці, нині Ставропігійського Інститута у Львові. Для сеї школи видала губернія рескриптом із дня 2 мая 1789 р. ч. 1030 інструкцію, визначаючи, яку молодіж може Ставропігійський Інститут приймати на науку, що і в якім обемі має в тій школі

вчити, та яке давати утриманє принятій до школи молодіжи.¹⁾ Друга руська школа, се була народна школа при василіянській гімназії в Дрогобичи, заснована коло 1775 р. ігуменом Гликерієм Дубицьким, що існувала до 1830 р.²⁾ Супроти сего руська суспільність мусіла користати на разі дальше з наук у школах, утримуваних оо. Василіянами та иньшими чернечими конгрегаціями латинського обряду, але в тих школах руської мови не вчили і наука сеї мови полишена була домашній пильности.

В Бучачи мали оо. Василіяни гімназію, засновану в 1754 р. Мик. Потоцьким, який рівночасно заснував (грамотою з дня 12 грудня 1754) бурсу на 12 бідних учеників без ріжницькі стану. До сеї бурси приймав учеників сам фундатор, а коли виїхав із Бучача, переніс він те право на тодішнього ігумена Єроніма Нерезія і його наступників. Коли в 1773 р. число учеників у гімназії зросло, віднесли ся оо. Василіяни до Мик. Потоцького і просили його, аби повволив при бучацькій гімназії запровадити філософію. Він на се радо згодив ся і особисто прибув на акт відкриття філософії; сей акт відбув ся 6 падолиста 1773 р. В тім році було всіх учеників 523, між ними 321 Русинів, а то в гімназії 506, на філософії 17; в остатнім році існування сеї гімназії, тобто в 1784 р.³⁾ було учеників 513, а то в гімназії 469, а на філософії 44. Як видно з ма настирських шкільних актів, ходила до шкіл у Бучачи руська молодіж із земель: галицької, львівської, белської, перемиської, сяніцької, з Поділя, Волині й України. Між рр. 1760—1779, учениками шкіл бучацьких були Вільчинські, Іоневські, гр. Борковські й иньші.⁴⁾

В монастирській школі в Лаврові учено філософії і богословських наук. З Добромиля⁵⁾ перенесено в 1771 р. до Лаврова доі-

¹⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская летопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 285.

²⁾ Мих. Коссакъ, Шематизмъ Чину св. Василя В. Львів, 1867, стор. 21.

³⁾ В 1804 р. випросили оо. Василіяни у австрійського уряду дозвіл на заснованє 5-класової гімназії. Ся гімназія існувала потім яко 4-класова низша приватна, одначе з правом публичности, до 1893 р. В тім році переняв уряд бучацьку гімназію на себе.

⁴⁾ В. М. Плянскій, Бучачъ. Изъ матеріялѣвъ, оставшихся по бл. п. о. Мод. Гнатевичу Ч.-св. В. В. „Слово“, Львів, 1865 ч. 68—70.

⁵⁾ По перенесеню догматики до Лаврова позістав у Добромилі тише новіціят, який існував там від 1693 р. Сей новіціят звіс австрійський уряд у 1781 р. Пізнійше на просьбу тодішнього протоігумена

матику, а в 1773 перенесено в Лаврова догматику спекулятивну до Камінця-Подільського. В Лаврові позістала лише догматика й етика. Але в 1775 р. догматику й етику перенесено до Сатанова, а натомість заведено в Лаврові риторику, потім 1776 р. філософію, а 1778 р. догматику. Тут учив ся в 1783 р. красомовства Мод. Гриневецький (*1758 — †1823), пізнійший д-р богословія і професор львівського університету. Між иньшими вчив ся в монастирській школі в Лаврові також Атаназій Шептицький (*1686 — †1746), львівський єпископ а пізнійший київський митрополит. При лаврівській монастирській школі існував давнійше конвікт для шляхоцких дітей. В 1775 р. були в тім конвікті 2 Туркули, 4 Фредри, 2 Монастирські і 1 Терлецький, а за кожного з них плачено монастиреви річно по 266 до 300 зл. польських.¹⁾ У Дрогобичи утримували оо. Василяни гімназію з курсами філософії та руську народну школу²⁾; в теребовельській монастирі викладали етику та латинську мову, в Спасі коло Самбора утримували риторику і граматику, в Гошеві риторику; риторику з початками грецької мови викладали також в уневській архімандрії.³⁾

В святаюрській монастирі у Львові мали оо. Василяни богословську колегію, яку в 1783 р. знесено. В остатніх роках

Віктора Дорожинського дозволив уряд в 1793 р. відкрити назад новіціят. Див. В. М. Площанській, Добромиль. „Науковий Сборник“, Львів, 1867, стор. 232.

¹⁾ В. М. Площанській, Лавровъ, село и монастырь. „Науковий Сборник“, Львів, 1866, стор. 337—338.

²⁾ В близькім сусідстві Дрогобича існували в XVIII в. три вбогі монастирі оо. Василян, а то: в Літци, Лешни і місцевости, що називаєть ся тепер Монастир Дерезицький. Вже в 1745 р. дораджувано сполучити ті три вбогі монастирі в один з осідком у Лішні. Аж цісарева Марія Тереса, прихилившись до просьби протоігумена Он. Братковського, найвищим рескриптом з д. 31 грудня 1774 р. дозволила по знесеню тих трьох монастирів заложити один більший у Дрогобичи. Для сього монастиря закуплено від Вас. Ортинського в Дрогобичи юридуку „Яворщина“, і назначено ігуменом Гликерія Дубицького, місіонара Замоїського. Його заходами побудовано монастир і церков, а на жадане міщан і доохресної шляхти завели оо. Василяни гімназію з курсами філософії. Гімназія розвивала ся добре, і генеральна капітула Василян у Торочани 1780 р. наділила дрогобицького ігумена титулом „ректора“. Коли австрійський уряд звіс в 1783 р. гімназію в Дрогобичи, завели там оо. Василяни в 1784 р. німецьку народну школу. (В. М. Площанській, Дрогобичъ по части исторіи, топографіи и статистики. „Науковий Сборник“, Львів, 1867, стор. 18).

³⁾ Акти уневської капітули в архіві монастиря у Почаєві ч. 723

свого істнованя вона буда підупала так, що в деяких роках числила всього по 5—8 учеників. А буда се колись школа взірцева, мала здібних професорів, як Сам. Єдлінський і др. Ігн. Филипович, оба автори численних проповідий при ріжних празниках, але тодішнім звичаєм лише в польській мові,¹⁾ Никиф. Шептицький, професор богословія і права церковного, Андр. Котоній, Амвр. Ридшовський і иньші²⁾). Незначна часть кандидатів духовного стану з поміж Русинів виховувалась також у Римі і в римській колетії оо. Театинів у Львові, де деканом наук між иньшими був також о. Ів. Лавровський, пізнійший парох у Мшані коло Дуклі. Згадану колетію під назвою „Collegium Pontificium“ заснувала у Львові коло р. 1730 конгрегація „de propaganda fide“ для кандидатів духовного стану гр. кат. і вірменського обряду. Для сеї колетії записав перемиський єпископ Юрій Винницький, ставши митрополитом, значний капітал на фундацію для руських кандидатів духовного стану,³⁾ а митр. Ат. Шептицький зробив 15 липня 1731 р. запис 10.000 зол. польських для утриманя двох питомців Русинів у тій колетії.⁴⁾ Цісарь Йосиф II зніс в 1785 р. театинську колетію, а богата бібліотека Театинів дісталась польському вченому Тад. Чацкому. З тих часів є навіть сліди, що руські кандидати духовного стану побирали науки у оо. Павлинів у Варяжі. Вчив ся там а потім у василіянській колетії у Львові Арс. Радкевич (*1759 — †1821), професор львівського університету і протоігумен Василіян. Русини вчили ся також у Замоїській Академії, заснованій 1593 р., яку австрійський уряд в 1774 р. зніс, переіменивши її на ліцей. У Львові старались заснувати руську духовну єпархіяльну семінарію еп. Ат. Шептицький і Лев Шептицький, але їх заходи не здійснились, одначе коло р. 1780—1782 істнувала у Львові приватна духовна се-

¹⁾ Літописець львівського святаюрського монастиря записує під р. 1782 як щось надзвичайне, що на вечері перед празником св. Юрія проповідь у тій церкві виголосив „ruthenice“ Амвр. Галичкович, S. Theologiae studens, а слідуочого дня на службі Божій „slavonice“ о. Бон. Хомиковський, проповідник монастиря св. Онуфрія. (Див. рукоп. Acta monasterii S. Georgii).

²⁾ Ів. Р. Войниловець, Церковь и монастырь св. Юрія у Львовѣ... „Дѣло“, 1900, ч. 116.

³⁾ Див. рукопис Льва Кишки в бібліотеці руської капітули в Перемишлі.

⁴⁾ Др. Ис. Шараневичъ, Съ галицко-русской общественной исторіи. „Новый Галичанинъ“, Львів, 1891, ч. 11.

мінарія, як догадує ся Ів. Шараневич в одній презентаційній грамоті, виданій Іваном Федоровичеви 1782 р. в латинській архієпископській палаті в Оборозині на руську парохію в Рясні¹⁾. В Перемишлі була до 1784 р. епархіальна семінарія²⁾, в якій вкладав етику Ігн. Вітошинський, а пасторальну Як. Лапчинський. Рукописні учебники сих обох учителів зберегають ся в бібліотеці гр. кат. капітули в Перемишлі.

Аж із наступленем на монарший престол Йосифа II в 1780 р. починають ся у нас на полі шкільництва ера реформ засадничого значіння, але з тих реформ змінив дещо зараз Його наступник Леопольд II так, що в остатніх двох десятиліттях XVIII в. слідні властиво на поли шкільництво дві реформи: Йосифінська й леопольдинська. Кожда з тих реформ полишилась не без впливу на розвій шкільництва й проте згадаємо про обі реформи дещо з окрема. Що до Йосифінської реформи, то особливо народному шкільництву присвятив Йосиф II бачну увагу, стараючись піддвинути і унормувати школи народні. Він не зносив тих монастирів, при яких були народні школи, а декретом з 30 падолиста 1784 р. постановив, аби жадному сьвященникови не дати парафії ані капелянії, поки не предложить доказу, що вміє катехізувати і вміє держати надзір над школою.³⁾ З поміж 6206 декретів надворних і розпоряджень, виданих за часів Йосифа II, спора частина дотичить власне науки і шкільництва, хоча сам Йосиф II не був ані любителем, ані протектором наук, а при тім мав те нещасте, що обнявши по смерті Марії Тереси, сам у своїх краях пановане, поставив на чолі шкільництва чоловіка, що не вмів оцінити вартости наук і йшов навпаки намірам цісаря. Тим чоловіком був лікар Gottfried Van Swieten, президент надвornoї комісії наукової у Відні. Його була в тім головна вина, що при зношеню монастирів і кляшторів

¹⁾ Тамже, ч. 12.

²⁾ На засноване епархіальної семінарії в Перемишлі записав еп. Юрій Винницький 40.000 зол. польських і забезпечив ту суму 1712 р. на своїх дідичних добрах Чаплях, Гуменци, Янові й Волиці. (Тамже, ч. 9).

³⁾ Ся постанова обов'язувала й тих, що вже в давна мали парафії. Тодішній головний надзиратель над усіма народніми школами в Галичині, кс. Фр. Гофман, поставив був внесок, аби в кожній дієцезії визначити 4 місцевости, де в'їхались би декани на означений час із найблизших околиць, а він там прибуде і згромадженням уділить ту науку, а потім декани, кожний у своїм деканаті навчали би своїх парохів. (Пор. висше стор. 102).

ровищувано а навіть нищено з нечуваним вандалізмом цінні й рідкі документи, рукописи та цілі бібліотеки...

Бажане реформ виявив Йосиф II на всіх полях державного життя. Він реформував політичні, церковні, релігійно-богослужební і суспільно-економічні відносини і всі його заарядження мають заараску ліберального та поступового духа. Йосиф II підніс права одної верстви людности, а вкоротив надмірні свободи другої, зменшаючи тим пропасть, яка ділила одних від других. Тими своїми реформами наміряв він на руїнах станового деспотизму оперти свій абсолютний монархізм, оточений авреолею патріархалізму. Його реформи на полі політично-адміністративним і фінансовим носять на собі ціху справедливості й гуманности, і з того боку його слава яко реформатора позістане незабутна.

Засади Йосифа II, якими він кермував ся при реформі шкіль, носять на собі характер практичности, одначе з тенденцією германізаційною в славянських і иньших ненімецьких краях підданих його володіню. В науках і школі бачив він лише средство до практичних цілей, а з тих найголовніша для нього була — заснувати матеріяльний добробит народа і злучити ріжноплеменні народи в одну органічну державну цілість.

З наук велів він плекати і до школи впроваджати лиш ті, що вели до згаданої цілі, і для того дбав більше про низше шкільництво, як про висше. Висші науки не мали для нього великої вартости; він оцінював їх мірою їх хосенности для держави, і велів плекати їх лиш о стілько, о скілько були потрібні для підготованя добрих і здібних урядників. Число університетів і ліцеїв зменшив він у Австрії з 7 на 3, і в тих кавав учити лише в приписаних книжок, у приписаних годинах і в приписанім обемі. Значіне тодішніх австрійських університетів упало за границею і з них кепковано як із інституцій, де ведеть ся так зване „Brotstudium“.

До заарначних університетів цісарь заарказав молодіжи виїздити з Австрії, бо там — як говорив — учать таких річий, яких австрійський урядник не потребує.

З практичних причин заняв ся Йосиф II реформами народнього шкільництва. Школи народні мали ширити відомости між найширшими кругами людности, аби варід мав із них користь при розвиваню промислу, ремесла й рільництва. Тим сподівав ся він осягнути побільшене продукції, ліпше викори-

стане жерел доходу, побільшене числа людности, піднесене та побільшене мілітарної сили.

Одно з найважніших розпоряджень, виданих що до народніх шкіл Йосифом II, а зглядно надворною комісією науковою, се розпоряджене в д. 24 марта 1781 р. На його основі почали повставати і в Галичині по містах і місточках так звані головні і трівіальні школи німецького типу з 1—4 класами, а по селах парохіяльні шкілки. З тої доби заховались до наших часів куренди львівського еп. П. Білянського, між иншими також в справах шкільних, оголошені в важніших уступах д-ром Ів. Франком в „Записках Наук. Товариства ім. Шевченка“¹⁾; а про деякі, що доповняють їх, згадує о. Йос. Застирець у „Богословскім Вістнику“.²⁾ З сих куренд видно, що справа закладаня парохіяльних шкіл по сільських громадах була обговорена імовірно перший раз на з'їзді деканів 12 мая 1784 р. у Львові. На тім з'їзді приказує еп. П. Білянський закладати школи при церквах, а на синів священничих³⁾ мають декани уважати, аби до шкіл ходили і в руській мові вправляли ся. Курендою в д. 30 вересня 1784 р. наказує львівська консисторія, аби при кожній парафії та капелянії була доконче ще одна особа, значить — учитель, для „swiczenia dzieci przez nauczanie katechizmów y duchownych nauk iakoteż obyczaiów doskonałości tak długo, dopuki cwiczący się zupełnie doskonałemi nie zostaną“. В 1786 р. пригадує консисторія кілька разів справу закладаня парохіяльних шкілок, хоча задля сього не було у нас ніяких підручників, потрібних для навчаня. Першим учебником, що вийшов від 1772 р. в руській, а зглядно церковно-славянській мові в Галичині, була книжка, видана 1786 р. під заг. „Общихъ и естественныхъ повченій христіанскаго богочестія Часть първа“, де було також

¹⁾ Др Іван Франко, Причинки до історії Галичини в XVIII в. „Записки Наук. Тов. ім. Шевченка“, том XXVII, Львів, 1899, misc. стор. 2—16.

²⁾ Йос. Застирець, Мандаты еп. П. Білянського. „Богословскій Вістникъ“, том III, Львів, 1902, стор. 251—258.

³⁾ Що до синів священничих, то вже на першій з'їзді деканів д. 4 мая 1783 р. у Львові постановив еп. П. Білянський, що парохі мають дбати про чоловіка для едукції своїх дітей, а коли би такого не знайшли, мають свої діти віддавати до деканської школи. Пор. у хвали дієцезального з'їзду перемиського в р. 1780, надруковані висше стор. 90—92.

„Собрание великаго катехизма безъ питаній“. Другою книжкою був „Катехизмъ великій“ [Львів, 1788], а „Букварь языка славенскаго чтенія“ появил ся у Львові аж 1790 р. Не вважаючи на брак учебників, консисторія курендою з д. 15 падолиста 1787 р., оголошує невдоволене галицької губернії на те, що „tak rozpulstwo iako inne obywatele na pożytku, któryby ich dzieci z pilnego do szkół chodzenia odnosić mogły, nie poznawaią się“ і наказує парохам, аби кожного року „przed zaczęciem szkół kazanie o pożytku nauk podług Nauw. przepisu miewali“, далі аби там, де нема уставленого катехита, два рази на тиждень після приписаних норм учили в школі релігії, а в місяцях де є школа, кожного дня в відповідній годині „mszę student-ską odprawiali“; надто кождий парох у своїй парафії має зробити виказ хлопців обовязаних ходити до школи і той виказ „zwierzchności swoiey dworskiey poda, aby ci władzą iurydyckuy dworskiey do normalnych nauk napędzeni byli“. Курендою з д. 26 вересня 1788 р. консисторія знов наказує сьвященникам заохочувати селян, аби посиляли дітей до шкіл, і поновлює наказ із 15 падолиста 1787 р. Одначе справа закладаня парафіяльних шкілок задля браку підручників у руській мові і відповідних кандидатів на вчителів не могла поступати наперед, так що церков лишала ся для сільського люду й далі тою школою, де він із проповідий, церковних наук і катехізацій черпав для себе елементарні відомости. Для сповнення сеї задачі з боку церкви еп. П. Білянський видав кілька куренд. І так курендами з д. 1 жовтня 1783 і 7 марта 1788 наказав парохам що неділі й сьвята говорити проповіді і забронив їм в урочисті сьвята їздити та волочитись по празниках і весілях; курендою з д. 2 цьвітня 1783, повтаряючи на основі губерніяльного рескрипту приписи про цензуру проповідий¹⁾, постановив між иньшим, аби сьвященики при голошеню проповіді мали перед очима саме лише Євангеліє, та додав, що „kaznodzieia w naukach swoich osobliwie do ludu prostego po wsiach y miasteczkach ma raczey głosu zwyczajney roz-

¹⁾ В 1786 р. видав еп. П. Білянський „na mocy dyspozycuy Nauw. gubernium dd. 15 lipca 1781 y 15 lutego b. r.“ куренду, наказуючи, аби духовенство „podczas kazań y katechizmów słów wątpliwych, podchwytliwych, dwoiako się rozumieć mogących przeciw Nauw. rządóm nie używali...“ і „... parochi curati gdy kazać będą, na piśmie to wprzód mieć powinni dla pokazania w czasie, gdy by tego była potrzeba...“

mowu, niżeli krasomowstwa używać.“ Курендою з д. 13 липня 1783 наказано знов не занедбувати проповідий, а щоб приневолити до сього менше ревних священників, велить єпископ записувати зміст голошених проповідий і предлагати при візитації деканови, а курендою з д. 20 грудня 1789 поручає навчати нарід любви ближнього і милосердя над убогими.

Коли отже закладане парафіяльних шкілок по сільських громадах за часів володіння Йосифа II не вінчалось майже ніяким успіхом, то заходи коло закладаня німецьких шкіл у краю виказують деякі результати, хоч також не такі, як того бажали верховні власти. Після Краттера були вже 1786 р. окружні німецькі школи в Перемишлі, Стрию (1785), Бережанах, Дуклі й Віличці, головні школи в Дрогобичі й Бучачі, а в Добромилі, Яворові, Долині, Калусі, Мушині, Любачеві та Неполомицях засновано міські школи. Сей автор згадує також про трівіяльні німецькі школи у Бенедиктинок обр. латинського і вірменського для дівчат у Львові й Перемишлі (1782) з приміткою, що на потреби школи вірменських Бенедиктинок у Львові уряд визначив запомогу річно 300 злр., а на такуж школу в Перемишлі 100 злр. Не забуває записати, що учителькам обох згаданих шкіл для заохоти уділяно що року більші або менші нагороди, відповідно до заслуг і гідности, і тїшить ся, що „einige Lehrerinnen in den Frauenklöstern, und dann über 400 polnische Kinder in Lemberg sprechen schon mit ziemlicher Geläufigkeit deutsch.“ Не промовчує про німецькі школи для Жидів у Львові (з 110 дітьми), Замості, Тисьмениці, Збаражі, Золочеві, Стрию й Ряшові. Згадує також про деяких приватних людей, яким принала до серця праця коло шкільництва. Так ір. Замойський заснував у давнім будинку Академії в Замості німецьку школу, вивінував її опалом і визначив для вчителя безплатне помешканє, а Евкарпій Вайґль, івардіян і парох у Гвіздци, заложив там не лише школу, але й сам учив дітей. При тім завважує Краттер, що не всі цісарські старости причинали ся до розвою шкіл у такій мірі, як того цісарь від них жадав. Деякі лише з них засновували нові школи, заохочували вчителів до праці, а родичів і дітей до просвіти. Згаданий автор бавить ся навіть у пророка, говорячи: „Wenn man vollends, wie man auch zu dem schon den Grund gelegt hat, die deutsche Sprache auch auf dem Lande verbreitet, das Volk dadurch mit unserer Lebensart und unsern Sitten mehr vertraut, und durch einen genauern Umgang mehr verteutscht,

uns mehr verbrüdet wird, so kommt es ganz natürlich, dass das nächste Menschengeschlecht schon weniger roh, weniger der Trunkenheit und dem Müssiggang ergeben, weniger bigot und Sklave, also auch industriöser, unternehmender, klüger, reinlicher, gesellschaftlicher seyn muss“; але ані одним словом не згадує, про стан і реформу шкільництва по руських сільських громадах, хотя на іншій місці зазначає, що „Mehr als zwei Drittheile der Einwohner bestehen aus den sogenannten Russen, oder Rusniaken¹⁾... Ihre Sprache weicht sehr vom eingenthümlichen Polnischen ab, und der Ritus ihrer Religion ist nach der griechisch-unirten Kirche...“ Всіх народних шкіл німецького типу в 1786 р. було в Галичині після Краттера 47, а то: головна нормальна школа у Львові²⁾, 15 окружних, 2 головні тривіальні, 15 міських, 3 в сільських громадах (Landschulen), 4 для дівчат і 7 жидівських. Для придбання відповідних учительських сил для німецьких тривіальних шкіл засновано у Львові курси препарандії, а в 3 таких курсах — після Краттера — побирали в 1786 р. науку: а) в духовного стану: 11 святських священиків, 5 Бенедиктинів, 9 Піяристів, 2 Цистерси, 2 Реформати, 2 Павлини, 8 Бернардинів, 3 Августини, 4 Кармеліти, 1 Францішканин і 22 Василяни, а б) з світського стану: 6 професорів гімназійальних, 22 Німці і 50 Поляків; про Русинів-препарандистів не згадує Краттер нічого. На запови для препарандистів визначив уряд по 500 згр. річно, бо, як каже згаданий автор, „der Vermögliche widmet sich diesem mühesamen, undankbaren Geschäfte nicht, und der Arme kann entweder wegen seinen traurigen Umständen die lange Zeit der Vorbereitung nicht ausdauern, oder, da er auf kümmerlichen Nebenwegen Brod suchen muss, dem Unterrichte weniger oblie-

¹⁾ У всіх учебниках, уживаних давнійше в австрійських школах, як каже Як. Головацький, було згадано про нашу Русь лише раз, а то в географії австрійської монархії для учеників II класи гімн. ось як: „In den oestlichen Kreisen Galiziens leben auch unirte Griechen (!), welche gewöhnlich Rusniaken genannt werden“. (Як. Головацький, Обзорніе славяно-русской письменности и народного образования в Червоной Руси до занятія... австрійскимъ кордономъ. „Литературное приложение къ „Червоной Руси“, Львів, 1893, ч. 5).

²⁾ Директором головної нормальної школи у Львові був тоді Казимир Вольф, який учив 19 годин тижнево, катехитом Бонавентура Боднар з ордену Піяристів, а вчителями: Гросбауер, Кабат і Крамер. Усіх учеників — як подає Краттер — було 452, а то: в I кл. 246. II кл. 136, III кл. 54, а IV кл. 16.

gen". Директором усього народного шкільництва і головним надзирателем над усіма народніми школами в Галичині був поставлений кс. Франц Гофман, канонік львівської латинської капітули, що вчив також препарандистів методики і катехетики, а в вільних хвилях підготовлював кандидаток стану учительського для цього заводу, а надто носив ся з гадкою закладати при більших школах для науки дітей ткацькі варстати, аби отворити для многих жерело зарібку і наводити нарід до хосенної праці. Про кс. Фр. Гофмана згадує Краттер, що він... „sich durch die Uermüdlichkeit seines Eifers wirklich um Galizien verdient machte“.¹⁾

Крім шкіл поіменно згаданих у Краттера були ще німецькі трівіяльні школи в Бродах (християнська, 1784), Станіславові для хлопців (1784) і для дівчат (1787), Жовкві (1785), Ярославі (1786) і Коломиї (1790), але поміщене шкіл і обсада учительських посад навіть у деяких більших містах були зовсім невідповідні.²⁾ По знесеню монастирських шкіл в 1783 р. заснували оо. Василіяни німецькі школи в Дрогобичи (1784), не зносячи руської народньої школи, в Бучачи (1784) і Лаврові (1789). До бучацької школи приділено двох світських учителів, Німців Neustetter-a і Köchel-a, а у Лаврові вчив німецької мови Герман Вергановський, що від 1782 р. був уже вчителем сеї мови в попередній монастирській школі. Коли вийшла нова шкільна устава з д. 22 марта 1787 ч. 6466, після якої руська

¹⁾ Briefe über den itzigen Zustand von Galizien. Ein Beitrag zur Staatistik und Menschenkenntniss. I. Theil, Липск, 1786, стор. 117—130, 147.

²⁾ Директор народньої школи в Станіславові п. Кудельський переслав 1893 р. до музею педагогічного у Львові кілька інтересних документів, між якими знаходять ся дати про німецьку школу в Коломиї і виказ персональний першого учителя. Після сих документів школа в Коломиї заложена 1790 р. Дітей у шкільнім віці було тоді 83. З тих ходило до першої класи 55, а до другої 10. Поміщене школи було таке нужденне, що вчитель у виказі каже: „Das Schulhaus ist so schlecht, dass man seines Lebens nicht sicher ist.“ Сам учитель описує себе в „Ausweis“-і „über den Stand des Lehrers“ ось як: „Georg Hanisch, Stadtlehrer, ist mit 200 fl. reinisch salariert (von obigem Salario geniesst aber der Gehilf 50 fl.), 69 Jahe alt; katolisch, von Crommau in Mähren, verheirathet, spricht deutsch, polnisch, ungarisch, walachisch und zur Noth lateinisch, spielt Violin, Clavier und Horn“. В рубриці „Dienstjahre“ подає ось які дати: „35⁸/₁₂ Jahre beim Militär als Stabstrompeter gedient, 9 Jahre bei k. k. Stiftungen als Lehrer, 7⁴/₁₂ in der Tyrnauer Militärschule, 5 Jahre in Galizien, zusammen 57 Dienstjahre.“

мова в Галичині признана була красвою, Русини почали добивати ся в уряду дозволу на засновуване трівіальних шкіл з руською викладовою мовою.¹⁾ Уряд прихилив ся рескриптом з д. 24 жовтня 1789 ч. 25218 до їх просьби, але сим разом закінчила ся ціла справа на згаданім рескрипті; нема слідів, аби в тім часі повстала де руська трівіальна школа.

В перших роках по заведеню реформ у шкільництві видавав австрійський уряд на народні школи в Галичині річно — як подає др Юл. Целевич за Вакетом — 93.724 зр., отже суму в порівнаню до доходів, які той край приносив (коло 1 міліона) дуже високу, але, що найгірше, гроші ті — як сам Вакет признає — викидано безхосенно. Причину, що з тих шкіл не було хісна, видить др Юл. Целевич в тім, що ті школи повернено на інституції, призначені на германізоване руського і польського народа, а по друге в тім, що введено всюди готові моделі шкільництва німецького і готові наукові плани з німецьких шкіл, без огляду на иньші потреби, иньший стан просьвіти й иньші прикмети і властивости славянських племен.²⁾

Рівнобіжно з закладанем народніх шкіл після німецького типу поступала у нас реформа й на полї середнього та висшого шкільництва.

При занятю Галичини Австрією були в руській части краю крім попередно згаданих монастирських шкіл іще 4 публичні гімназії, а то: у Львові, Перемишлі, Станіславові й Самборі. Три остатні утримували Єзуїти.

У Львові була академічна гімназія, нині руська. Повстала вона з міської школи, основаної коло 1382 р. в столиці галицької Руси. В половині XV в. була вона вже кольонією краківської академії і в першій половині XVIII в. приняла назву „gymnasium academicum“, маючи заравом курси філософії й теології. В тім стані зіставала вона й по занятю Галичини, лише по заснованю в 1784 р. університету відпали курси філософії й теології. Гімназію в Перемишлі заснували в 1617 р. Єзуїти під назвою колегії. По знесеню Єзуїтів у 1773 р. австрійський уряд впровадив до їх школи світських учителів і утворив із неї 6-

¹⁾ М. М. (алиновський). Чи Русини въ Галиціи до року 1848 промышляли о собѣ? „Зоря Галицка“, Львів, 1850, ч. 27.

²⁾ Др. Ю. Ц. (елевич). Дещо про науку въ загальї и про галицкі школы за цѣсаря Іосифа II. „Шкільна Часопись“, Львів, 1881, ч. 11, 18, 19.

класову гімназію.¹⁾ Але першим префектом сеї гімназії до 1787 року був екс-Єзуїт Яков Іадомський.²⁾ Польська шляхта перемиського округу просила в 1799 р. австрійський уряд передати гімназію в Перемишлі Василянам, але просьба лишилася без успіху.³⁾ В Станіславові заснували в XVIII в. і утримували гімназійні школи Єзуїти, а по їх знесенню заповнив австрійський уряд 1783 р. гімназію⁴⁾, якої першим префектом став екс-Єзуїт Мільбахер.⁵⁾ У Самборі заснував 1706 р. мазовецький воєвода Мартин Хоментовський кляштор для Єзуїтів і вони через цілий час свого там побуту утримували своїми фондами 5-класову гімназію. По їх знесенню коштом удержування гімназії переняла на себе міська громада, але не скорше як в 1792 р.,⁶⁾ а пізніше переняв уряд самбірську гімназію на себе. В 1789 р. заповнив австрійський уряд 5-класову гімназію в Збаражі, яку на основі декрету надвірної канцелярії з д. 12 січня 1805 р. перенесено до Бережан. Такі лише середні школи були в руській частині Галичини до 1800 р.

Тодішня галицько-руська суспільність мало користалася з гімназій, мабуть задля своїх невідрадних матеріальних відносин; в інтересі самих Русинів треба було оголосити через консисторії надвірний декрет з д. 30 мая 1784 р., яким наказано руським священникам віддавати своїх синів до гімназій, бо лиш по їх скінченню можуть мати надію на прийняте до генеральної семінарії.⁷⁾ Декретом з д. 9 листопада 1785 р. увільнено дітей руських священників від оплати шкільних такс, але се було лише доповнене цісарського декрету з д. 9 жовтня 1785 р., яким на

¹⁾ Leop. Hauser, *Mónografia miasta Przemyśla*, Перемишль, 1883, стор. 243.

²⁾ А. С. Петрушевичъ, *Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г.* Часть II, Львів, 1889, стор. 264.

³⁾ M. Malinowski, *Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des gr. kath. Ritus*, Львів, 1861, стор. 416—424.

⁴⁾ В. М. Площанскій, *Станиславовъ по достовѣрнымъ источникамъ*. „Науковий Сборникъ“, Львів, 1868, стор. 24.

⁵⁾ А. С. Петрушевичъ, *Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772*. Львів, 1889, стор. 200.

⁶⁾ В. М. Площанскій, *Самборъ*. „Прикарпатская Русь“, додатокъ до „Слова“, Львів, 1885, ч. 1, стор. 26, 32.

⁷⁾ Др. Ів. Франко, *Причинки до історії Галичини в XVIII в.* „Записки Наук. Товариства ім. Шевченка“, том XXVII, Львів, 1899, стор. 9.

просьбу галицьких станів внесено загалом шкільні оплати в Галичині.

Для заспокоювання висших культурних потреб заложено у Львові на основі надвального декрету з д. 30 червня 1783 р. руську духовну семінарію, в якій виклади богословія спершу відбувалися в руській мові.¹⁾ Першими учителями в тій семінарії були: Ів. Дорожинський, Ів. Грабовецький, Теод. Захаріясеви́ч і Конст. Липницький. Опісля уряд зніс з днем 1 падолиста 1783 р. всі монастирські і кляшторні школи, постановляючи, що не вільно нікого з монахів висвячувати, хто не скінчив на університеті філософії та богословія яко питомець генеральних семінарій коштом того ордену, до якого вступив і був його членом. Рік пізнійше дипломом цісаря Йосифа II з д. 21 жовтня 1784 р. засновано у Львові університет з чотирма факультетами, а виклади в тій університеті розпочалися 27 падолиста 1784 р.²⁾ Коли в 1785 р. розширено львівську духовну генеральну семінарію,³⁾ і в тій семінарії знайшли приміщене також кандидати гр. кат. духовного стану з угорської Русі, Семигороду й Хорватії, то львівський еп. П. Білянський віднісся до цісаря Йосифа II з просьбою, аби на виділі філософічним і теологічним у новозаснованім університеті для руських кандидатів духовного стану викладано всі предмети по руськи. Рескриптом з д. 17 серпня 1786 ч. 20944 полагодила галицька губернія згадану просьбу на основі декрету надвальної канцелярії в той спосіб, що дозволила настоятелям семінарії при повторній науці викладати по руськи пасторальну, етику й догматику, а самі питомці мали випрацьовувати проповіді і науки катехизаційні в руській мові, а їх письменні ви-

¹⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская летопись съ 1772.... Часть II, Львів, 1889, стор. 199—200.

²⁾ Надвальноим декретом з д. 8 серпня 1806 внесено львівський університет і сполучено його з краківським, а у Львові полишено лише ліцей для наук богословських, філософічних, правничих і хірургічних. При ліцею полишено також академічну гімназію. Сему ліцею привернено аж 1817 р. назад характер і ступінь університету.

³⁾ Наступник Йосифа II, цісарь Леопольд II, добачивши непрактичність генеральних семінарій, зніс їх в 1790 р., а на їх місце велів запровадити епархіяльні семінарії. Руську духовну генеральну семінарію у Львові полишив цісарь на просьбу галицько-руських єпископів П. Білянського і Макс. Рилла. (M. Harasiewicz, Annales Ecclesiae Ruthenae, Львів, 1862, стор. 1139).

роби мали що року предкладати ся правительству.¹⁾ Згаданий рескрипт інтересний також і з того боку, що він — о скільки мені звісно — перший, яким галицька губернія посередно признає руську мову національною (Nationalsprache), значить, кравною.²⁾ Дотичний уступ сего рескрипту звучить: „Die Erfahrung lehret, dass jungen Geistlichen und besonders jenen, die nebst ihren Schulbüchern sonst keine Bücher in der Nationalsprache lesen, wenn sie ihre theologischen Wissenschaften auch noch so gut begriffen, und sich über dieselben in der lateinischen Sprache auch noch so fertig auszudrücken gelernt haben, bei ihrem Eintritte in die Seelsorge schwer fällt, sich in der Nationalsprache auszudrücken, und da sie die theologischen Kunstwörter und den systematischen Schulvortrag nicht in die Populärsprache zu übersetzen und einzukleiden wissen, in ihren Predigten und katechetischen Vorträgen oft unverständlich werden. In dieser Hinsicht haben S. Majestät mittelst höchstem Hofdecret dto 24 elapsi anzubefehlen geruhet, dass nun den Zöglingen des General-Seminariums die Fertigkeit beizubringen sei, sich auch in der Nationalsprache verständlich, richtig und bestimmt über praktische Gegenstände der Theologie auszudrücken“.

На поновну просьбу єп. Білянського перенесено вкінці на основі надвального декрету з д. 9 марта 1787 і губерніяльного розпорядження з д. 15 серпня 1787 ч. 20468 руські виклади в генеральній семінарії на університет, і позволено на виділі філософічним і теологічним для кандидатів руського духовного стану всі предмети викладати по руськи яко обовязкові. Єп. П. Білянський, отримавши лише вість про згаданий надвальный декрет, поскорив оголосити курендою з д. 4 червня 1787 цісарський дозвіл слухати в руській язичі філософічних і богословських предметів при ось яких умовах для кандидатів: уміти читати й писати по руськи, мати звязь з латинськими школами і 17 дїт жита. Колиж кандидат має скінчену народню школу, то має ви-

¹⁾ Як. Головацкій, О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи, Львів, 1865, стор. 12—13.

²⁾ Крім сего рескрипту є ще инші розпорядження, а особливо з д. 22 марта 1787 ч. 6466 і 12 мая 1787 ч. 10673, якими верховні власти признали руську мову в Галичині за National- Landes- і Volkssprache. Але вже в декреті Леопольда II з д. 8 липня 1790 до галицько-русских епископів говорить ся не про руський народ, а тільки про духовенство і свѣтський стан гр. кат. обряду.

казати ся сьвідоцтвами, а наука на університеті мала тревати 9 літ.

По заведеню руських викладів на університеті сенат академічний не хотів узнати руських викладів на рівні з латинськими, бо для швидшого обсадження парохій хоч сяк-так осьвіченим духовенством приймали до семінарії на руські виклади в браку иньших кандидатів таких, що, як читаємо в університетських актах „die Normalschule von der I bis zur IV Klasse mit Fortgang absolvirt haben“.¹⁾ Троха не так говорить Як. Головацкий твердячи, що на руські виклади записувались молоді люди, що придбали собі чи то яко самоуки, чи в яких будь давнійших школах стілько знаня, що з успіхом могли слухати викладів. Від иньших кандидатів австрійського публичного вихованя жадали скінчених 4 клас гімн.²⁾ Супроти того виділ богословський зорганізовано на два відділи, один з латинською мовою викладовою, а другий з руською. Для обох відділів уставлено одного директора і декана, але професорів руського відділу не допущено до сенату академічного, і сенат уважав руський відділ якоюсь „Winkelschule“. Через те професори Теод. Захаріяевич, Арс. Радкевич, Ів. Земанчик і П. Лодий віднесли 21 марта 1789 р. з зажаленем до губернії, але без успіха.

Руські виклади на університеті розпочались 1 падолиста 1787 р. Наочний сьвідок др. Ів. Гарасевич з патосом згадує, що „День первый мѣсяця листопада 1787 есть и будетъ памятнымъ въ житію народномъ каждого галицкого Русина, въ тотъ бо день осуществилося найвысшее рѣшеніе: на любомудрію и богословію отовзалися преподаватели народнымъ церковно-русскимъ языкомъ; а въ домашнихъ приготовленіяхъ трижды ежемѣсячно упражнялися наши убѣгатели на священничество безъ изъятія въ русскомъ языкѣ. Се было истиннымъ восхищеніемъ слухати, якъ молоди таланты свое быстроуміе въ науковыхъ упражненіяхъ на своемъ родномъ языкѣ изъясняли и якъ превосходно въ такъ важномъ дѣлѣ просвѣщенія поступали“.³⁾ Між

¹⁾ Dr. L. Finkel i dr. St. Starzyński, *Historia uniwersytetu lwowskiego*, I, Львів, 1894, стор. 87, нотка 2.

²⁾ Як. Головацкий, *Обозрѣніе славено-русской письменности и народнаго образованія въ Червоной Руси до занятія Галиціи и Лодомеріи австрійскимъ кордономъ*. „Литературное приложеніе къ „Червоной Руси“, Львів, 1893, ч. 4.

³⁾ „Зоря Галицкая“, Львів, 1851, стор. 494.

роками 1787—1797 було поважне число професорів Русинів, що викладали по руськи, по польськи та по латині на львівськiм університеті, і так: др Ант. Ангелович, опісля митрополит, догматику по латині; др Мик. Скородинський, потім львівський єпископ, догматику по руськи й по латині; Теод. Захарієвич історію церковну по руськи; Андр. Павлович етику по руськи й по латині; др Мих. Гарасевич пасторальну й екзегетику по руськи й по польськи; др Андр. Білецький історію церковну по руськи й по латині; др Ів. Дуткевич догматику по руськи; др Мат. Шанковський етику по руськи; др Мод. Гриневецький Василяннин догматику по руськи й по латині; Арс. Радкевич Василяннин мови грецьку й єврейську та екзегетику по руськи, а східні язика, старий завіт і жидівську археологію по латині; П. Лодий філософію по руськи; Ів. Земанчик математику й фізику по руськи; др Ян Потоцький сьвященник вірменського обряду пасторальну й екзегетику по руськи й по латині.¹⁾ На жаль, із руських викладів не полишились майже ніякі культурні наслідки. Вони не були розсадником національної сьвідомости, ані мотором до піддвиження руського слова з під курної сільської стріхи на ширшу арену суспільного життя. В перекладах макаронічною мовою видали з висшого порученя П. Лодий „Наставленіа люкомъдріа нравочительнаго“ (1790) і Т. Захарієвич „Наставленіа історіи церковнаго“ (1790), та се були жертві учебники без ширшого значія для роввою руського письменства. В роках 1796 до 1807 не появилась у Галичині ані одна руська книжка; руські єпископи не відзивались до вірних руським словом і від одинокого пастирського листу єп. П. Білянського виданого по руськи в 1795 р. треба було ждати майже пів столітя на єпископське публичне слово в руській мові;²⁾ руські єпископські

¹⁾ Др. Ів. Гарасевич, який від 1803 р. займав катедру в руською викладовою мовою в львівськiм університеті, згадує в своїй статі в „Зорі Галицькій“ з 1851 р. (стор. 494 і слід.), що були руські рукописні підручники для математики, фізики, язика грецького й єврейського, герменевтики, екзегетики, канонічного права, етики, догматики, які він видів по часті в бібліотеці оо. Василян у Львові, по часті у львівськiм капітульнiм архіві, а також у руках приватних осіб. Чи й де тепер лежать ті підручники? — жоні не звісно.

²⁾ Перший лист пастирський, оголошений в XIX в. по руськи,*) се лист митр. Мих. Левицького „Архїєрейское окрестное посланіе“

*) Шан. автор забув мабуть про пастирський лист А. Ангеловича з 25 вересня 1808 р. в нагоди заведеня львівської митрополії, друкований того самого року і передрукований у Гарасевича (Annales 787—790). *І. Фр.*

консисторії у Львові й Перемишлі не послуговувались руською мовою,¹⁾ а оповіщали свої розпорядження курендами та курсоріями в польській та латинській мові, і в таких мовах переписувались з урядами деканальними і підвладним собі духовенством. Від виданого в 1792 р. Ів. Шайдовичем вірша в „День рожденія...

(про главенство папи), виданий 1841 р. в перекладі з латинського. Переклад на руську мову зладив о. Мих. Малиновський. Ще в 1821 р. хотів митр. Мих. Левицький видати один із своїх пастирських листів руською, згідно церковно-славянською мовою, але на предлений цензурі рукопис отримав від тодішнього губернатора бар. Францішка Гауера ось яке письмо: *Euerer Exzellenz war es gefällig, dem hiesigen Bücherrevisionsamte unterm 29 Jänner 1821 № 180 den beiliegenden Hirtenbrief über Ablassverleihungen zur Censur und Ertheilung des Imprimatur zu übergeben. Er gelangte in Folge der Allerhöchsten Vorschrift, dass solche Erlässe an das Volk nicht ohne Wissen der Regierung im Drucke erscheinen, an die Landesbehörde zur Verhandlung. Wenn ich gleich gegen den Inhalt jenes Aufsatzes, dessen Übersetzung sich im besonderen Wege erst verschafft werden musste, ganz und gar nichts zu erinnern habe, so erlaube ich mir doch Euere Exzellenz in Beziehung auf die Abfassung jenes Hirtenbriefes in cyrillischer Sprache (!) aufmerksam zu machen, dass, wie mir das Bücherrevisionsamt anzeigte, bis jetzt weder vom Hochdemselben, noch von Hochdero Vorfahren ähnliche zur allgemeinen Kundmachung bestimmten Erlässe bei demselben in der erwähnten, ohnehin nur in der Liturgie in Ausübung stehenden Sprache vorgekommen seien, und Euer Exzellenz sich desswegen, und weil überhaupt für Druckschriften in dieser Sprache kein Censor besteht, bewogen finden dürften, sich bei Erläsen, die durch den Druck zur allgemeinen Kenntniss der gr. kath. Glaubensgenossen zu gelangen haben, wie bisher der ihnen verständlichen Landessprache zu bedienen“.* Против цього письма вніс митр. Мих. Левицький до губернії представлєнє, виказавши неосновність піднесенних заміток. Згаданє представлєнє зладив перемиський канонік о. Ів. Могильницький. (Голосъ изъ архієнархіального низшого клира, „Слово“, Львів, 1869, ч. 82). — Ціла урядова кореспонденція з цього приводу надрукована у Гарасевича, *Annales* стор. 1000—1008. Автор репліки покликає ся між иньшим на пастирські листи Білянського, Скородинського, Рила й Ангеловича, яких привірники приложено до його письма, на доказ, що у Львові ще в початку XIX в. була цензура для славянських, чи хоч для церковно-славянських книжок. *І. Фр.*

¹⁾ Може слід би тут було згадати промову Михайла Гарасевича виголошену на єпархіальнім синоді 30 червня 1806, „gehalten in der Landessprache“, як кажесть ся в редакційнім титулі (*Annales* 815). Яка була ся „Landessprache“? Може така, якої жадав Гауер для метрополітальних пастирських листів, тобто польська? Чи може руська? В усякім разі текст її пізнійший редактор книги, М. Малиновський надрукував по німецьки (ор. cit. 815—829). *І. Фр.*

Бас. Матковскаго“ не появилася протягом 26 літ ніяка ода, загалом ані один вірш у руській мові, і першим руським панегириком у ХІХ в. є в 1818 р. „Чувства чадъ Галицкихъ рускихъ въ день торжественнаго возшествія на престолъ Митрополіи Галицкой... Міхалла Левіцкаго“. Русини-питомці, власне ті, що ходили на руські виклади, писали супліки та петиції до єп. П. Білянського в польській мові,¹⁾ а Осип Левницький висловив гіркий докір,²⁾ що самі Русини³⁾ причинили ся до того, що руські

¹⁾ Причинокъ до исторіи рускихъ выкладовъ въ львѣвскѣмъ университетѣ въ ХVІІІ ст. „Дѣло“, Львів, 1899, ч. 193.

²⁾ Jos. Lewicki, Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien, Перемишль, 1834, стор. ІІІ—ІV.

³⁾ З руських студій не було вдоволене руське духовенство головно задля матеріяльних причин. По знесеню монастирів і кляшторів засновано в їх маєтків релігійний фонд, із якого уряд признав нормальну плату для парохів 300 зр. річно, але лише для тих, що скінчили повну гімназію й філософію в ліцеях або на університеті і богословіє в латинській мові; для тих же, що користали в руських викладів на університеті, признано лише половину сеї платні, тобто 150 зр. річно, а священники, котрі не мали жадних або відповідних шкіл, так звані „antiquae educationis“, не побирали ніякої платні в релігійного фонду і були обмежені лише на доходи за треби від своїх парафіян. Задля браку духовенства австрійський уряд дозволив галицько-руським єпископам обсаджувати вакантні душпастирські посади священниками висвяченими в Холмі й Луцку. Сім улекшею покористували ся многи Галичани, що не мали відповідних студій, а в ритуалах були обанайомлені, як кождий иньший дяк. Єпископи в Холмі й Луцку, а особливо холмський єп. Порф. Важинський висвячував кожного, хто був троха підготовлений в ритуалах і заплатив 100 зол. польських. На запитанє львівського єп. П. Білянського, для чого висвячує таких неуків, холмський владика ляконічно відповів: „Всякоє диханіє да хвалить Господа“. Сих священників називано у нас холмчуками або луцаками, а що до становиска, то причислено їх до „antiquae educationis“. В тих часах зложилася була у нас приказка, що „Нішці пушочкою дають понюхати табаки, а пригорщами беруть гроші“. (Див. Як. Головацький, Оборв'їніє славяно-русской письменности, loc. cit. ч. 4). Не лиш єпископи в Холмі й Луцку, але без сумніву і галицько-руські єпископи висвячували при кінці ХVІІІ в. а може навіть на початку ХІХ в. кандидатів без філософічних і богословських студій. Перемиська консисторія курендою в 23 січня 1802 ч. 169 на основі губерніяльного розпорядженя в 6 падолиста 1801 ч. 32477 оповістила, що „Nieposiadający umiejętności filozoficznych у teologicznych ani tuteyszkraiowy ani zagraniczny do poświęcenia przyuszczony nie będzie“. В одній львівській єпархії, після „Schematismus“-а на р. 1832, було 26 священників „antiquae educationis“, що родились між роками 1786—1794, значить, могли бути ординовані в рр. 1810—1818, як пр. Ів. Козанкевич (*1786) у Голині,

виклади на виділі богословським усувано систематично, починаючи від найнижшого року, так що в 1808 р. вони цілком упали.¹⁾

По передчасній смерті Йосифа II († 20 лютого 1790) вступив на монарший престол його молодший брат Леопольд II, а з ним вступили в нову фазу й реформи на полі шкільництва в цілій Австрії, починаючи від найвищої магістратури шкільної. Надворним декретом з 4 цвітня 1790 оголошено реформу публичного вихованя на засаді автономії школи з признанем станови учительському впливу на публичне вихованє. Після згаданого декрету кождому учителеви вільно було висловити свою гадку в справах шкільних і предклатати проєкти улїпшень, а управа школи мала належати до її вчителїв. Професори кождого факультету, кождої гімназії й нормальної школи мали творити разом колеїї з признанім їм певним кругом компетенції. Колеїї факультетів, гімназій і нормальних шкіл вибирали своїх репрезентантів, які разом творили так званий „Studien-Consess“ (consensus studiorum), висшу інстанцію, що стояла між учительськими колеїями й надворною канцелярією, і зносила ся з нею за посередництвом губернії. Надворна комісія наукова, в якій засїдали елементи неприявні тій реформі з часів Йосифа II, перестала існувати з д. 1 січня 1792 р.

Без сумніву, що на так наглий перехід до шкільної автономії вплинули не мало ідеї занесені з Франції; реакція против скрайнього йосифїнського напруму а також особиста впада Леопольда II прискорили мабуть рішенє далекоюглих постанов. Але їх виконанє не відповідало ожиданям: показало ся, що лекше змінити форму, як прикроїти до неї суть річи, що

Андр. Райтаровський (*1789) у Снятині, Мих. Бонковський (*1793) в Озерянах, Мик. Стрільбицький (*1794) в Болахові й иньші. Австрійський уряд старав ся піднести повагу руського духовенства. За старанєм консисторії увільнила губернія розпорядженєм з 11 червня 1788 р. руське духовенство від даваня підвод; в 1791 р. вийшла постанова, що священники не мають підлягати юрисдикції мандаторів, але урядови церковному й маїстратам, а потім на основі найвищої постанови з 29 цвітня 1802 відібрано маїстратам юрисдикцію над духовенством нешляхоцького походження і передано судам шляхоцьким. Духовні власти дбали знов про те, аби духовенство само поважало свій стан, а свою дбалість посували так далеко, що львівська консисторія заборонила в 1785 р. священникам носити капоту (Kapotrock), а перемиська консисторія курендою з 30 січня 1802 ч. 316 сьвітську одїж.

¹⁾ Див. Ordnung der öffentlichen Vorlesungen, welche am k. k. Lyceum zu Lemberg im Schuljahre 1808 gehalten werden.

особливо в шкільництві більше значать люди, їх освіта й рутина, як розпорядження та організації. Консес, опертий на ідеї автономії, став ся властею централістичною й абсолютною, що не терпіла побіч себе ані тіни автономії та загорнула все в свої руки. Леопольд II панував впрочім занадто коротко († 1 марта 1792), щоб міг був впровадити в жите відмінну систему шкільну; йогож наступник Франц II під впливом великих переворотів у Франції дивив ся инакше на вільний розвій публичного вихованя. Не міг також уряд серед війн, які на довгі літа заняли цілу його увагу, багато займати ся школами а тим менше ще видавати грошей на школи, особливо висші, і дальшим наслідком сього був брак сьвідомої своїх задач інтелігенції, а се знов не повістало без впливу на розвій народнього шкільництва. Запанувала в тих часах велика ощадність: деякі катедри на університетах знесено, час наук скорочено, аби зменшити видатки в ущербом загальної освіти.

Вибори репрезентантів до консесу відбули ся в Галичині на початку 1791 р., а в лютім 1792 р. затвердила надворна канцелярія склад сього консесу¹⁾ на три роки з тим, що відповідаючі своєму покликаню репрезентанти лишать ся й дальше на своїх становищах. Д. 17 цвітня 1792 р. відбула ся інсталяція сеї нової шкільної власти в присутности губерніяльного совітника Горена. Від сеї пори через 10 літ, тоб-то до кінця 1802 р. стояв консес на чолі цілого галицького шкільництва. Русини одначе при тодішнім своїм положеню, не вважаючи на свою чисельну більшість у краю, але як дуже слабонький національний орґанізм не могли надіяти ся для себе на полі шкільництва від сеї найвисшої краєвої шкільної магістратури ніяких користей, хоча галицька губернія не переставала видавати розпоряджене за розпорядженем в справі дальшого засно-

¹⁾ Склад консесу в 1792 р. був ось який: голова ректор університету Венц. Ган; репрезентанти факультетів: богословського Ант. Ангелович, юридичного проф. Варт. Боржада; медичного прото-медик Прессен; філософічного проф. Фр. Родеш; гімназій преефект Мільбахер; шкіль нормальних кс. Фр. Гофман, організатор і головний надзиратель шкіл нормальних у Галичині. Надто покликано в 1792 р. до консесу ще двоє: Генр. Бретшнайдера, директора університетської бібліотеки і Гомберга яко репрезентанта жидівських шкіл; про репрезентанта руських шкіл нема ані згадки. Всі атенди консесу полагоджував синдик університетський з приділеними собі писарями. (Див. Dr. L. Finkel і dr. St. Starzyński, *Historia uniwersytetu lwowskiego*, I, Львів, 1894, стор. 139, 147—148).

вування шкіл, особливо по сільських громадах, а руські консисторії оголошували ті розпорядження курендами. Рескриптом з д. 30 грудня 1790 р. на основі найвисшої постанови з д. 20 червня тогож року губернія признала для вчителів по 25 вр. річно з скарбу в тих громадах, що захочуть мати у себе школи, а зглядно посилають пильно дітей до школи, але не мають доходів на удержане вчителя. Курендою з д. 14 червня 1791 р., оголосила львівська консисторія парохам цісарський декрет, аби „młodzież każdego stanu i kondycyi do uczenia się w szkołach tak parafialnych iako i normalnych przyprowadzali, podczas nauk dziatwę do chodzenia do szkoły nakłaniali, alfabetu onych uczyli, o nauczycielów doskonałych starali się, którzy z normalnych szkół powychodzili“. Але курендою з д. 14 червня 1792 констатує консисторія, що „nie tylko parochianie, ale i sami po niektórych miejscach parochowie dzieci swoich w artykułach wiary nie uczą.“

Для розширення просвіти між руським народом наказала губернія рескриптом з д. 4 серпня 1791 ч. 17652, аби по всіх місцевостях східної Галичини, де не було німецької або польської тривіальної школи, заведені були руські тривіальні школи¹⁾. Наслідком сього рескрипту прибуло троха польських і німецьких тривіальних шкіл, навіть у таким малім містечку з населенням майже виключно руським, як Гусаків (1796)²⁾, але чи й кілька заложено на основі сього рескрипту³⁾ руських тривіальних шкіл, сього не знати. Те одно можна прийняти як певність, що число шкіл у руських громадах не збільшилось у згаданім часі, скоро львівська консисторія курендою з д. 26 цвітня 1792 р., оповістила рескрипт губерніяльний з наказом, аби „dziekani i parochowie iak nayusilniey o założenie szkółek, utrzymanie onychże starali się, dając nauki, osobliwie na początku, gdy się zaczyna szkoła, o pożytku, który też przynieść może“. Розпорядженням з д. 10 падолиста 1794, оповіщенням духовенству консисторськими курендами, наказала губернія, аби

¹⁾ А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская летопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 331.

²⁾ В. М. Площанскій, Гусаковъ. „Науковий Сборникъ“ Львів, 1868, стор. 182.

³⁾ Рескрипт сей замітний ще тим, що являєть ся мов-би відповідю на меморіал галицьких станів з д. 19 серпня 1790, предложений Леопольдови II депутацією галицько-польської шляхти о заведені польської мови в уряді і в школі в Галичині.

парох „przynaemie raz w tydzień katechizm w szkole miał i żeby żaden diaków w szkołach normalnych uczonych bez zezwolenia gubernialnego nie odprawiał“.)

Від 1797 р. настають шкільні надзирателі деканальні і для них видають консисторії інструкції. З цього можна догадувати ся, що парохіяльних шкілок при самім кінці XVIII в. було вже не мало. Але яке було їх число, де було їх найбільше і який був плян науки? — про се годі щось певного сказати. Архівальні документи показують, що верховні євѣтські й духовні власти старали ся підносити народню просвѣту в Галичині, яке иньше питанє, чи ті зарядженя були відповідні, полишаючи навіть на боці германізаційні змаганя тодішніх нормальних і тривіальних шкіл. Від 1781 р. видано в справі шкіл безліч розпоряджень, але серед тої повені декретів надворних, губерніяльних рескриптів, консисторських куренд, розпоряджень циркулярних урядів і реляцій, серед цілих стирт записаного паперу руський люд в Галичині, через байдужність головно тих чинників, що найближше стояли коло него, і задля браку відповідних шкільних підручників²⁾ переступив поріг XIX віку

¹⁾ В 1783 р. розпорядила губернія, аби на дяків вибрано людей нездалих до військової служби (див. А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г. Часть II, Львів, 1889, стор. 201); на з'їзді деканів у Львові 12 мая 1784 еп. П. Білянський постановив, що декани не мають мішати ся до рекомендації дяків, а парохі не повинні вживати їх до робіт і послуг; на такім-же з'їзді деканів у 1791 р. порішено, що якусь частину ерекційного поля в прилучених (філіяльних) селах мають собі обробляти ті дяки, що сповняють дяківську службу при церкві а утриманє мають дуже мале, а курендою з 1 цвѣтня 1791 р. наказала львівська консисторія парохам уважати на те, аби домінії не викидували з ґрунтів і хат вдів з дітьми здатними до школи, ані дяків, які „pożytecznymi karłanom okazali się a przytem ludowi, ucząc młodzież“.

²⁾ Задля браку підручників в руській мові уживано у нас декуди в школах підручників сербських, занесених до нас без сумніву питомцями духовної семінарії, що були родом з Угорщини. З тої доби можна у нас іще подібати в парафіяльних і деканальних бібліотеках „Букварі“ церковно-славянського язика сербських редакцій, видані у Відні (1792, 1794) і Будині (1798). Сербські підручники до науки церковно-славянської мови траплялись у нас не рідко навіть на початку XIX в. В реєстрі пренумерантів на книгу Авр. Мразовича: „Ръководство къ славянскому краснорѣчію ко оупотребленію любителі славянскаго ѣзыка“ (Будин, 1821, 8°, стор. XXIV + 256) виказаний митр. Мих. Левицкий з 200 приміриками на львівську єпархію.

неграмотний і без просвітти, неотрачений в забобонів та без почуття культурних потреб.

На початку ХІХ. в. були культурні відносини однак в обох галицько-руських єпархіях, львівській і перемиській, але перемиська під зглядом просвітного руху випередила скоро львівську, так що Перемишль став на якийсь час навіть осередком культурно-національного життя, що почало поволи пробуджувати ся в кільковікового глибокого просоня. А стало ся се коло 1816 р. коли на єпископським престолі в Перемишлі засів др. Михайло Левицький, а до свіжо зорганізованої капітули покликаний був на каноніка о. Іван Могильницький. Оба вони надали тодішній народній школі напрям народній, вправді в тодішньому розуміню, уважаючи церковщину за основу народньої просвітти; але все таки заведена ними школа стала опісля розсадником народньої просвітти в краю, і була тим ціннішим культурним здобутком, що ввели вони її в жите не по милости з гори, але по оживленій боротьбі в ріжними противностями.

Обмежаючись виключно тепер на обговореню розвою русько-народного шкільництва в одній лише перемиській єпархії в рр. 1800—1821, подаю низше в тої доби 19 документів¹⁾, а то; 17 куренд, виданих в справах шкільних перемиською консисторією і два губерніяльні розпорядження як причинки до історії розвою русько-народного шкільництва в перших двох десятиліттях ХІХ в. в Галичині.

Вік ХІХ розпочав ся в згаданій єпархії що до справ шкільних тим, що консисторія курендою в д. 19 липня 1800 ч. 790 на підставі губерніяльного розпорядження в д. 6 червня 1800 ч. 15808 віддала надзир над катехитами шкіл трівіяльних міських і сільських деканам, пригадавши в 1801 р. душпастирям, аби щиро займали ся уділянем правд віри Христової шкільній молодіжи. Та певно не всі душпастирі сповняли сей обовязок, коли в 1803 р. наказала консисторія деканам подавати до відомости циркулярних урядів для укараня тих душпастирів, що занебнують учити релігії (див. кур. під ч. 1). Курендою в д. 30 липня 1803 ч. 1029 повчила консисторія

*) Документи, подані під чч. 1—6, 8—10, 12—14, 18 і 19 відписані мною в половині 1880-их рр. в рефератів, зложених у архіві еп. консисторії в Перемишлі; ч. 7 з „Protokoł-u Ordynacyów szkolnych“, в якім вписано копії розпоряджень в справах шкільних з літ 1829 до половини 1860, а чч. 11, 15 і 17 з подібних записок під заг.: „Protocollum expeditionum concernentium scholas parochiales“ в рр. 1817—1838. Оба згадані протоколи одержав я від д-ра І. Франка.

духовенство, що „w wysyłaniu dzieci na naukie katechizmuwa nie muss, ale miła perswazyu rodziców skłaniać powinna.“ Коли в 1804 р. один з гр.-кат. військових капелянів¹⁾, об'їжджаючи підчас великої сповіді стаціонавані в Мораві галицькі полки, знайшов у них вояків без найменшого поняття про елементи віри, та предложив про се реляцію кабинетовій канцелярії²⁾, то консисторія в висшого порученя виступила енер-

¹⁾ Догадує, що тим військовим капеляном був о. Іван Костецький, священник перемиської епархії. В 1785 р. був він питомцем львівської духовної семінарії генеральної, а опісля як гр.-кат. військовий капелян був стаціонаваний в Оломуни, де оголосив друком „Positiones selectae ex univ. discipl. theologica“ (Оломунець, 1802, 8, стор. 24 непаг.). В урядових кругах тішив ся він такою протекцією, що цісар Франц I іменував його в 1810 р. перемиським єпископом. Але митр. Ант. Ангелович, котрий на се місце попирав д-ра Мих. Гарасевича, спротивив ся не без підстави тій номінації, а що канонічний процес, який в Ів. Костецьким провадив о. Ів. Ольшавський, ректор і парох при церкві св. Варвари в Відні, випав для Ів. Костецького дуже некорисно, то цісарь узяв назад номінацію, і іменував у 1813 р. перемиським єпископом д-ра Мих. Левицького. Опісля, по відході Ів. Ольшавського на канонію до Мункача, старав ся Ів. Костецький о руську парафію в Відні, але й сям разом його заходи не вінались успіхом, а парафію дістав др. Ів. Снігурський. Ів. Костецький умер 28 вересня 1818 р. в Відні, похоронений д-ром Мих. Гарасевичем, що перебував тоді случайно в Відні. (Др. Юл. Пелеш, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, том II, Відень 1880, стор. 923, 948 - 950; П. Полянський, *Церковь и приходъ св. Варвары въ Вѣднѣ. „Новый Галичанинъ“*, Львів, 1890, ч. 10, 11).

²⁾ Се було як раз у пору, коли між народом у Галичині власти спостерегли якусь „революційну“ пропаганду, ширену вояками, що повернули в родинні пороги в далеких воєнних походів. З тої причини перемиська консисторія була змушена видати ось яку куренду: N. 932. *Najwyższe Krajowe Rządu pod dniem 11 maja r. b. N-ro 19056 na mocy zadwornego rozporządzenia pod dniem 17 kwietnia r. b. obowiązują parochów, aby ściśle, pilną i ustawiczną bacność mieli na obcowanie, towarzyszenie y zabawę z gminnym w parochyi ludem urlaubowanych żołnierzy w zakregu swoeiy parochyi znajdujących się, i jeżeliby dostrzegali, że oni rewolucyjne duchy w poddaństwo wmawiają lub do nieposłuszeństwa przeciwko własney zwierzchności namawiają, lub buntują poddanych do niewypełnienia obowiązków y powinności dworom winnych, albo nakoniec iakowemi swemi wykrocnościami lud gorszą, ażeby takowych niezwłocznie do cyrkularnych urzędów donosili. To krajowe rozporządzenie ogłasza się Przew. X. X. Dziekanom, aby go iako nayspieszniey podręcznym swoim parochom obwieścili i do ściślego tegoż zachowania zobowiązali, oraz czyli go dopilnują, pilną na to bacność mieli, co się wszystkim ztąd nayscisley nakazuje. Dan w Przemysłu dnia 26 maja 1804. Julian Sponring, officyal. Witoszyński.“*

ічно против тих душпастирів, що занедбували свої обовязки (див. кур. під ч. 2), примітивши, що душпастирі не потребують мати високих наук, ані посідати великий запас книжок. Псалтир і Новий завіт є в руках кожного душпастиря, бо є в кожній церкві, а в Трифолю, Октоїху і Тріодях знайдуть „szcze-gólne tajemnic tłumaczenia i gotowe wyrazy wspaniałe.“

Узгляднути одначе треба, що то був час загального у нас занепаду, посуненого так далеко, що задля великих рекрутацій не тільки наука в нечисленних парафіяльних шкілках устала, але навіть у многих церквах за-для браку дяків, узятих у рекрути, устали звичайні богослуженя (див. кур. під ч. 3), а на-рід — як говорять устні перекази — з остраху перед рекрутацією сторонив від шкільної науки, видячи, що письменних найскорше беруть у рекрути. Аби зарадити бракови дяків консисторія подала проєкт заснованя в кожнім деканаті дяківської школи і заохочувала сиріт по сьвящениках, аби посьвячувались дяківському званю. При тім давав відчувати ся також брак літургічних книжок, не згадуючи вже нічого про шкільні підруч-ники, яких не було кому у нас видавати. Ставропігійський Ін-ститут у Львові за-для браку капіталу не робив нових накладів, а з заграниці, головно в Почаєва, можна було спроваджувати літургічні книжки лише за посередництвом консисторій¹⁾.

¹⁾ Львівський еп. П. Біля н с ь к и й закавав курендою з д. 14 цвѣтня 1783 купувати церковні книжки почаївського виданя й иньші заграничні, а губернія в 1796 р. заборонила Ставропігійському Інституту продавати почаївські і в загалі заграничні книжки. Аби запобігти недостаткови церковних книжок, перемиська консисторія видала ось яку куренду: „N-ro 16. Przewiel. I. X. Dziekanom D. gr. k. Przemyskiej. Z okoliczności rozciągnionego zakazu sprowadzenia Mszałów i Brewiarzy z zagranic państwa wyszło rozporządzenie z krajowych rządów, aby duchowieństwo podało regestr potrzebnych tych książek do konsystorza, a to w czasie dwóch tylko miesięcy, podług którego rejestru takowe książki mają być z Wenecyi do Lwowa sprowadzone. Gdy zaś to rozporządzenie samym tylko łacinnikom służy, a nam tylko daie sposobność dopraszania się o ruskie Poczaïowskie książki, zaczym I. X. Dziekanie w przepisany wyż czasie swoje duchowieństwo obwieszcza, aby do nich potrzebnych książek podali regestr, a ci go do konsystorza nadeszła. Dan w Przemysłu dnia 6 9-bris 1801. In abs. Płm. Julianus Sponring Can. Vic. g-lis; Witoszyński. A 4 роки пізнійше видала ось яку куренду: N-ro 1192. PP. Imci XX Dziekanom Dyecezyi g. k. Przemyskiej. Po rozebraniu pierwszych książek wydarzyło się, że parochowie domagali się o książki cerkiewne, których już nie było, zaczym przy innym wypadku wyrobiło się pozwolenie u rządów y sprowadziło się z Poczaïowa Oktoichów 2, Tryfoły 1, Ewangelii wielkich 2, Irmo-

Серед таких невідрадних культурних відносин на галицькій Русі віддано в 1806 р. надзир над тривіальними школами по мысли так званої „Politische Schul-Verfassung“ з д. 11 серпня 1805 консисторіям в тим, що по місточках і селах, де є парохі обох обрядів, руського й латинського, опіка над школою належить до латинського, вільно одначе й руському парохови „wnikać w sposób y roznanie, iak się Rusini uczą religii“; а в місточках і селах, де є лише руський парох, надзир над школою й катехізація належать до нього (див. кур. під ч. 4).

Як майже що року перед тим, так і в 1807 р. наказала консисторія парохам двома курендами (див. кур. під ч. 5 і 6) уділяти молодіжи в шкільнім віці науку релігії¹⁾, заповівши, що відповідний підручник для науки релігії „iuz wychodzi lub wyszedł z druku nawet i w charakterze Ruskim“ (див. кур. під ч. 5). Чи заповіджений консисторією катехізм вийшов тоді дійсно з друку? — позитивно не можу нічого сказати, бодай мені не поведло ся відшукати примірника, а також ні один бібліограф не згадує, аби коло 1807 р. вийшов друком у Галичині руський катехізм. Натомість Ставропігійський Інститут видав „Бзвкаръ

loiów 6 Trebników mniejszych 20, Psalterzów 4, Bzewiarzów mniejszych 10, Czasosłowów, w których wszystkie kapłańskie pacierzy porządkiem idą, 12, Mszałów wielkich 20, Tryody Cwitnych 2. Oznaymuie się to z tym dodatkiem, że cena obok na drugiey stronie iest położona, powtóre: ponieważ są z góry zapłacone książki dla ulżenia ceny y expensu przysyłania cząstkowych sumek, а та suma długiem zaciągniona tutaj została, цена та tym tylko, którzy до місяца Octobra розбірзе, służycь będzie, а daley musi rosnać, ponieważ y procent od długu rosnać by musiał. Dan w Przemysłu dnia 10 Serpnia 1805. Ign. Witoszyński, deleg. kons. Sędzia. — Cena: Mszał 52 zł. 6 gr.; Tryfoley 110 zł. 15 gr.; Oktoich 32 zł. 15 gr.; Triod Cwitna 50 zł. 6 gr.; Ewangelia 118 zł. 24 gr.; Czasosłow 40 zł. 24 gr.; Irmoloy 32 zł. 10 gr.; Psalterz 10 zł. 12 gr.; Bzewiarz 21 zł.; Trebnik 10 zł. 12 gr.“

¹⁾ Наука релігії не сходить в порядку дневного через довший ряд літ. Майже рік-річно порушує консисторія сей предмет курендами з певними заостреннями. Так курендою ч. 136 в 1814 р. наказує, аби „Paroch, przekonawszy się o niedostatku umiejętności religii zabierających się do stanu małżeńskiego, z błogosławieństwem slubów małżeńskich wstrzymał się tak długo, aż nieumiejętni Religii się nauczą...“, а курендою в д. 25 лютого 1822 ч. 213 постановлено, аби не оголошувати навіть оповідий, поки молоді не зложать іспиту з науки релігії, і коли одна сторона буде в чужої парафії, то має виказати ся від власного пароха посьвідченем, що набула досить відомости про засади і правди віри.

языка славянскаго Чтеніа и Писаніа оучающимса въ полезное роковожденіе“ (Львів 1807, 8°, стор. 80 непаі.), в яким знаходять ся „Молитвы“, відтак „Навка для дѣтей хрїстіанскихъ“ (часть катехизаційна) і „Служеніе до службы Бжїей Лѣтємъ младымъ вѣгепотрєкное“, і се був перший учебник в ХІХ в. для русько-народних шкіл у Галичині.

Для пізнання стану і уряджень народних шкіл у Галичині, як також і браків у них вислав центральний уряд в 1808 р. надворного совітника кс. Ірубера з Відня на інспекцію тих шкіл. Делегат звидівши тутешні нар. школи предложив надворній науковій комісії реляцію зі своїх спостережень; на основі сеї реляції надв. комісія установила в 1812 р. певні норми що до засновуваня народних шкіл у Галичині та уділюваня науки в тих школах. Після сих норм, оголошених галицькою губернією рескриптом з д. 18 червня 1813 ч. 41199, руське шкільництво зістало обмежене майже виключно на самі сільські громади, а при тім закладанє шкіл по сільських громадах було покладене на дальшім пляні. Провідна думка тих норм була та, аби закладати трівіяльні школи передовсім по містах і більших місточках, а тільки в міру, о скільки буде до диспозиції відповідних кандидатів на вчителів, по менших місточках і сільських громадах, але многочисльніші громади мали першенство. В громадах-же, де задля браку вчителів не можна було заложити школи, вложено на місцевих душпастирів обовязок уділяти науку релїгії після пляну приписаного для трівіяльних шкіл, а на уділяне науки мали призначити церков, закристию або одну кімнату на приходстві. Під зглядом дидактично-педагогічним постановлено, що наука в сільських школах має відбувати ся в матерній мові (Muttersprache), в школах міських у німецькій і народній (Nationalsprache), але так, аби уважати більше „auf die Realbildung in Landessprache“, а в головних школах „durchaus in deutscher und polnischer Sprache“, навіть наука релїгії в німецькій мові, вправді условно, починаючи аж від 3-ої кляси. Плян сеї що до науки був лише провізоричний, до часу, поки не виховають ся утравістичні вчителі, котрі при помочи народної мови ширили-би між народом знанє мови німецької. Кари грошєві і арешти за непосиланє дїтній до школи були виключені для Галичини в причини, що тут „bloss Rohheit, nicht aber übler Wille zum Grunde liegt“ (див. розп. губернії під ч. 7).

Публичне вихованє після сеї — мимоходом сказавши — не нової системи, переведене консеквентно і з енергією, на

яку тоді заносило ся під впливом пангерманських аспірацій, ширених в Австрії з успіхом емігрантами з поневолених Наполеоном І німецьких князівств, а головню в королівства пруського, було би придавило у нас на довгі роки національно-культурний рух, як би не те, що то був час великих воєнних походів, задля яких усі иньші справи були усунені на дальший плян. Усі ждали з такими річами на спокій, та сей настав не скорше як в 1815 р. Серед тих бурливих часів наступила в 1813 р. номінація львівського каноніка д-ра Мих. Левицького¹⁾ перемиським єпископом, котрий з галицько-руських владик був перший, що відважив ся на підставі національних мотивів порушити в правлячих сферах справу публичного вихованя народа в напрямі народнім, без сумніву під впливом пароха з Дроздович і декана піжанковецького о. Івана Могилянниць-

¹⁾ Др. Михайло Левицький родив ся 1774 р. в Ланчині. До шкіл гімназйальних ходив в рр. 1785—1790 у Станіславові, а богословські науки скінчив у Відні з степенем доктора богословія. Висвячений в 1798 р. на пресвитера, вістав 1808 р. каноніком при святоюрській церкві у Львові, 1813 р. єпископом у Перемишлі. 1815 р. галицьким митрополитом, але митрополичий престол у Львові заняв аж 1818 р. Незабаром потім надав йому цісар Франц І. титул тайного совітника. В 1848 р. вістав прімасом королівства Галичини і Володимирії, а в 1856 р. кардиналом римської церкви. За свою лояльність був декорований великим хрестом ордеру Леопольда. В остатніх роках свого житя мешкав задля слабости постійно в Уневі, де помер 14 січня 1858 р. Др. Мих. Левицький був умний і учений богослов, але при тім аристократ і амбітний. Від своїх попередників значно відрізняв ся тим, що виступав з більшою самостійністю в справах своєї компетенції. В перших роках свого архієрейства в Перемишлі і Львові оказував він під впливом о. Ів. Могилянницького прихильність для русько-народних шкіл, але русько-народної мови через весь свій довгий вік, навіть у тих часах, коли руське слово здобувало собі у нас у публичнім житю право горожанства, не уживав ніколи, уважаючи русько-народну мову якимсь новотвором, придатним лише до порозуміння з простолудом. Домашньою його мовою буда виключно польська. В 1830-х і 1840-х рр. виступав він навіть против відродження галицько-руського письменства; з руським духовенством поступав як деспот і убігав ся о приятельські зносини з польською аристократією (Див. *На w r y l o R u s y n , Z u s t a n d e d e r R u s s i n e n i n G a l i z i e n . E i n W o r t z u r Z e i t . V o n e i n e n R u s s i n e n .* Лицск, 1846, стор. 12—15). Признати одначе треба, що др. Мих. Левицький протягом свого довгого житя, займаючи в церкві і державі таке визначне становище, положив і заслуги для галицької Руси, але не тут місце говорити про ті заслуги, бо се належить до його церковної й політичної діяльности.

кого¹⁾ покликаного при кінці 1815 р. до новоорганізовані кон-
сторії на референта для справ шкільних, а опися на каноніка.

¹⁾ Іван Могильницький родив ся 1777 р. По скінченю бого-
словія в львівській університеті оженив ся з Анною Марцінкевичівною,
дочкою пароха з Болшнович, і в 1800 р. зістав висвячений. Незабаро
став він парохом у Дроздовичах, а відтак деканом міжанковецьким.
Відзначав ся великими здібностями і енергією, був не лише очитавий,
але також учений, а що найважійше. нав нову свідомість своєї на-
родности, і з тою свідомістю почав працювати на заупілій народній
ині. Се було щось незвичайне, найже феноменальне серед тих незавид-
них національно-політичних відносин, які стояли тоді в Галичині. Юст.
Желехівський згадує про Ів. Могильницького ось як: „Яко знатокъ
исторіи вѣдалъ бы, що народъ без дворянства и интеллигенціи николи
вознестися не можетъ. а знаючи, що дворянство русское перейшло на шляхту
польскую, интеллигенція же тогданная русская, происходящая изъ среднего
сословія священниковъ, мандаторовъ и экономовъ, совершенно являла ся ро-
внородною, сля не враждебною розвизію народности русской, обернухъ по-
койный нашъ патріотъ всю свою дѣятельность на образованіе простого народа
всегда еще вѣрного своену русскому обряду и языку, соблюдающего
свои преданія и исторію въ народныхъ пѣсняхъ. Тоже просвѣщати за
помочію народныхъ школъ селянъ и вѣщанъ и образовати изъ нихъ ин-
теллигенцію съ духомъ русскимъ было его единственныиъ задушевныиъ
стремленіемъ“. (Юст. Желеховскій, Новыи данны до біографіи Ів.
Могильницького. „Новый Галичанинъ“, Львів, 1889, ч. 11). Характери-
стичні також слова Ө. Л. в дописи з Вербиці, поміщеній в газеті „Вѣ-
стникъ“ (Відень, 1851, ч. 44) про Ів. Могильницького. „Не меньше
переконанье наше — говоритъ згаданный корреспондент — что всѣ ус-
лованя ученоую книжну мову (славенску) въ житье ввести были надарем-
ныя, и что тое самое слѣдствие выиѣшныхъ славенщины ревнителѣвъ че-
каетъ. Тое сказаль . . . . крыл. Іоаннъ Могильницькій и зачалъ про-
стонародну граматіку писати...“ Еп. Мих. Левицький, визнавши Ів.
Могильницького, покликав його при кінці 1815 р. до консторії на ре-
ферента для справ шкільних. Каноніком і членом руської перемиської
капітули зістав іменованій в 1816 р., а інсталяція його на сю гідність
відбула ся 23 мая 1817 р. В 1817 р. був назначений також верховним
надзирателем над русько-народними школами в перемиській епархії, а в
1818 р. кустосом капітули при затриманю реферату шкільного і верхов-
ного надзору над школами. Спершу яко референт, а відтак яко верхов-
ний надзиратель над школами розвинув нестружену чинність. Всі ре-
ферати виготовляв сам і його се майже виключна заслуга, що справа
шкільна, почавши від кінця 1815 р., прийняла в Галичині русько-народ-
ний напрям, привнаний вкінці верховними властями в Відні і Львові.
До оборони прав русько-народної школи в pp. 1816—1818 він вла-
стиво побудив еп. Мих. Левицького, на котрого мав такий вплив і ті-
шив ся в його боку таким довірем і поважанем, що навіть пізнійше,
коли сей перейшов на митрополію до Львова, віддавав йому до виготов-
лення спеціальні реферати, представлення і відклики в важних справах.

Розвій сеї справи був ось який. Курендою з д. 14 серпня 1815 ч. 1495 на основі губерніяльного рескрипту з дня 14 липня

Не лише на еп. Мих. Левицького, але також на його наступника в Перемишлі, еп. Ів. Свігурського мав Ів. Могильницький вплив. Засноване товариства руських священиків у Перемишлі 1816 р. для видавання русько-народних книжок змісту катехитичного і гомілетичного було головним ділом Ів. Могильницького і він був головою сього товариства; також належить признати йому без сумніву ініціативу що до заснованя в 1816 р. дяко-учительського Інститута в Перемишлі, котрого був директором і в якому вчив питомців льогіки. Для шкільної молодіжи написав і видав 1815 р. „Навка хрїстїанская по радѣ катихизма нормального къ ползѣ дѣтей парафіалныхъ“ (Будин 1815, 8^о, стор. 166; 2-е вид. Львів, у Йос. Піллера, 1818, 8^о, стор. 43+19; 3-е вид. Перемишль, 1833, 8^о), „Бѣжаръ славенорѣскаго языка“ (Будин, 1816, 8^о, стор. 64; 2-е вид. Львів у Йос. Піллера, 1819, 8^о, стор. 64; 3-е вид. Львів, 1837, 8^о). В руській нові написав він також розвідку про руський язык, котра появилася друком лише в польськїм перекладі Л. А. Набеляка в журналі „Czasopismo nauk. księgozb. publ. Ossolińskich,“ Львів, 1829, III, стор. 56—87 (2-е вид. Відень, у Кар. Герольда, 1837, 8^о, і на заголовку сего виданя надруковано „Przekład z Ruskiego przez L. A. Nabelaka“; 3-е вид. Львів, 1848, 8^о, стор. 26). Для єпархіального „Шематизма“ уложив він враз з Ів. Лавровським реєстр перемиських єпископів. Але сей реєстр, опертий переважно на Несецькїм, Стебельськїм, Островськїм і Каменськїм, друкований через довший ряд літ у „Шематизмах“, не був вільний від помилок, як се виказав др. Вен. Левицький („Вѣстник“, Відень, 1858, ч. 23). Є сліди, що Ів. Могильницький полишив деякі свої праці в рукописах, між иньшими також і руську граматику, про яку згадує Йос. Левицький у своїй нові, виголошеній на з'їзді руських учених 26 жовтня 1848 р. ось як: „Могильницький написавъ былъ грамматику языка галицко-русского, але тои анѣ ва житья, анѣ по смерти ко образованью въ тѣмъ языкѣ не дозволилъ. Я самъ, хотя такъ густо съ тымже правдиве усердныиъ Русиноиъ сходился, тѣмъ меньше въ неи хѣснувати мѣгъ“. (Як. Головацкїй, Историческій очеркъ основанія галицко-русской Матицы, Львів, 1850, стор. 83). Де знаходить ся тепер згадана грамика і иньші рукописи Ів. Могильницького, не знати. Заслуги Ів. Могильницького для розвою русько-народного шкільництва, а тим самим і народньої просвіти не тільки в перемиській єпархїї, але загалом у Галичині були великі, а за свої труди удостоїв ся він монаршого признаня в дипломі, котрим цісар Франц I надав йому в 1818 р. шляхецтво. Ось слова монарші: „Nun ist zu Unserer Kenntniss gekommen, dass Johann Mogilnicky, Domkustos und Konsistorialrath des Przemysler gr. kath. Domkapitels in den Ritterstand, erhoben zu werden unterthänigst angesucht hat. Da derselbe sich in Hinsicht seines exemplarischen Lebenswandels, seiner patriotischen Anhänglichkeit an die oesterreichische Regierung, seines ausgezeichneten Eifers in Erfüllung der Seelsorgepflichten, dann Beförderung und Vermehrung der Pfarrschulen und in Verfassung des

1815 ч. 13391 консисторія віввала духовенство, аби впливало на громади, домінії й коляторів до утвореня місцевих фондів¹⁾ на уряджене і утримане парафіяльних шкілок (див. кур. під ч. 8). З сего рескрипту скористав іще раз Мих. Левицький, в тім часі вже іменованій галицьким митрополитом. З власної

Katechismus und Namenbüchleins für die Pfarrschulen ganz besonders verdient gemacht, überhaupt aber Johann Mogilnicky seit jeher als ein sehr gebildeter, aufgeklärter Mann und als ein sehr religiöser und eifriger Priester bekannt ist, so haben Wir zur Belohnung dieser Verdienste ihn, Johann Mogilnicky für seine Person für alle künftigen Zeiten in den Ritterstand des oesterreichischen Kaiserstaates erhoben und ihm das Ehrenwort Ritter von beigelegt, dessen sich von nun an und fernerhin zu gebrauchen Wir ihm das Befugnis ertheilen. Gegeben in Unserer Kaiserlichen Haupt- und Residenzstadt Wien am dreissigsten Monatstag Juli im Jahre nach Christi Geburt achtzehnhundert und achtzehnten, Unserer Reiche im sieben und zwanzigsten. Franz m. p.“ Ів. Могильницький умер 12 червня 1831 р. на холеру. Після даних в 1832 р. помічених в єпархіяльнім „Schematism“—і на 1833 р. засновано в перемиській єпархії за часів його надзору над школами 410 русько-народних шкіл, а то: 385 парохіяльних, 24 трівіяльні і 1 головну школу в Лаврові. Ів. Могильницький, будши бездітним, wraz зі своєю жінкою приймали в свій дім сироти-дівчата по далеких кривних на вихованє, опісля вивіювали їх і віддавали замуж за укінчених богословів. Умираючи він записав свій маєток, що складав ся з каменіці в Перемишлі під ч. 2 в ринку, де мешкав, руській капітулі на стипендії для 15 бідних учеників перемиської гімназії, синів і сиріт по сьвященниках, з застереженєм одначе доживотя для своєї жінки й її матери. Жінка його померла незабаром по його смерті, записавши на вдовичий фонд перемиської єпархії 800 дукатів (В. Зб. О фондї для сиротъ и вдовиць по русскихъ священникахъ. „Вѣстникъ“, Відень, 1852, ч. 90), а мати її дожила глибокої старости і вмерла коло 1840 р. Ів. Могильницький полишив також бібліотеку, котру в порученя єп. Ів. Снігурського упорядкував і списав Йос. Лозинський (Автобіографическіи записки Іос. Лозинского. „Литературный Сборникъ“, Львів, 1885, стор. 115). Між паперами по єп. Ів. Снігурським знайшов ся „Стихъ посвященъ памяти... Іоанна Могильницкого Кустоша и крилошана... скончавшаго ся дня 12 Юнія 1831 года“, оголошений Юст. Желехівським в часописи „Новый Галичанинъ“ (Львів, 1889, ч. 12) з догадкою, що автором його був Йос. Левицький.

¹⁾ Згаданий губерніяльний рескрипт з д. 14 лияня 1815 ч. 13391, а зглядно куренда з д. 14 серпня 1815 ч. 1495 складає ся властиво з 3 частей, а то: I. Co do urzędzenia wewnętrznego Cerkwiów parafialnych; II. Co do zaprowadzenia i urzędzenia Szkólek parafialnych; III. Co do stawienia się do Aktu wizyty kanoniczney. Першу і третю часть, не належні до сеї розвідки, я поминув і подав між документами лише II точку (див. кур. під ч. 8).

ініціативи видав він д. 29 грудня 1815 р. ч. 9 простору і тепло написану куренду, якою пригадав, що в старину, хоча можливість між парафіянами не була більша, були у нас школи в кожній парафії, але в часом попадали. Візвав отже духовенство, аби старало ся воскресити ті парафіяльні школи¹⁾, в котрих відповідно підготовлені дяки могли би бути вчителями. При тій пригадав на ново духовенству справу утвореня місцевого фонду шкільного (див. кур. під ч. 9). Автором сеї куренди був Ів. Могильницький, котрий ще перед тим видав мовою зближеною до народньої книжку „Навка хрїстїанскаа по радѣ катихизма нормалнаго къ ползкѣ дѣтей парафіалныхъ за влгвеніемъ Его Пресвѣщенства къ Мѣхїла Левіцкаго, Єпископа Перемиського“ (Будин, 1815, 8^о, стор. 166) і став при помочи митр. Мих. Левицького заходитись коло заснованя товариства гр. кат. галицьких пресвитерів для видаваня в народній мові книжок катехитичного і гомілетичного змісту. Статути сего першого руського товариства під назвою: *Statuta societatis presbyterorum ritus graeco-catholici galiciensium ad promovendam operibus scriptis apud fideles Christi cognitionem religionis et ad formandos eorundem fidelium mores institutae...* (Відень, 1816, 8^о, стор. 30) затвердила надворна канцелярія декретом з д. 5 липня 1816 р. ч. 12727. Головою сего товариства, що стояло під протекторатом митр. Мих. Левицького, був о. Ів. Могильницький, тоді ще парох у Дроздовичах і декан ніжанковецький, референт консисторський, а членами між иньшими: Петро Назаревич, канонїк, парох і декан леремиський; Дан. Качановський, парох і декан любачівський; Ів. Турчманович, парох у Коржаничах; Ів. Трильовський, парох в Себечові і декан белзький; Ігн. Давидович, парох в Радимні і декан порохницький, і др. Ів. Снігурський, парох при

¹⁾ Без сумніву, що декани, отримавши згадану куренду, ревно заняли ся сим ділом, як можна бачити в обіжника, що є в моїх руках. Ось сей обіжник: „Zaleca się Wielebnościom Waszym, aby każdy odebrawszy to rozporządzenie natychmiast ie w Protokół y formularz zaciągnął, dla siebie przekopiował, y wszelkiemi siłami lud do zafundowania szkoły parochialney razem i z dominium nakłonił, a potem to uczyniwszy tabelłę podług formularza z wypełnieniem każdej rubryki czysto y należycie ułożył y takową na dzień 21 Marca 1816 niewymownie przywoził, kursorii zaś niezatrzymywał pod niechybnym doniesieniem do Jaśnie Wiel. Pasterza.... Turynka dnia 28 Februarii 1816. Symeon de Sklepkiewicz, Dziekan.“ Див. далі „Чотири куренди декана Ігната Давидовича“.

церкві св. Варвари у Відні, котрого митр. Мих. Левицький запросив на члена письмом з д. 5 жовтня 1816. Се товариство було одначе не на руку противникам русько-народного руху, а до тих противників зачислялись також і тодішні Василяни, котрі через римську курію оклеветавши там і підсунувши сему товариству шизматичкі тенденції¹⁾, постарались о те, що се товариство не встигло розвинути ніякої чинности, поводи зниділо а відтак упало.

Для зарадження недостаткови учебників Ів. Могильницький уложив і видав у 1816 р. „Букварь славенорѣскаго ꙗзыка за благословеніємъ и пожеланіємъ Его Пресвѣщенства куръ Михаила Левицкаго“ (Будин, 1816, 8^о, стор. 64), уживши мови більше зближеної до народньої. Укладом підручників для русько-народних шкіл занимались також і инші, але їх праці полишили ся в рукописах і лише припадок може нині навести на їх слід. З тої доби знаходить ся у д-ра Івана Франка в рукописі підручник, владжений Мик. Щавінським, парохом з Болоховець коло Дрогобича. Рукопис складає ся з двох частий; перша часть містить в собі: „Букварь словенскаго языка роду Россѣяному издася 1815 — учащимся дѣтѣмъ своимъ и парохѣянъ, изданъ отъ іерея Щавѣнскаго Николая, пароха Болоховець“, а заголовок другої части звучить: „Поученіе о числѣ обще нарицаемомъ Арѣметикою...“. Коло того часу забирав ся до писани і видаваня русько-народньою мовою наукових творів професор львівського ліцея а опісля університету др. Йос. Ярина²⁾, але передчасна смерть не дозволила йому виконати сього.

¹⁾ M. Nagasiewicz, Annales ecclesiae ruthenae, Львів, 1864, стор. 1142—1143.

²⁾ Др. Йосиф Ярина родив ся 1788 р. в Радошині коло Горлиць, де отець його був парохом. До шкіл гімназійних ходив у Бардіві й Кошицах на Угорщині, а теологію скінчив у Відні, і там по зложеню ригорсзів здобув степень д-ра філософії й теології. В 1815 р. обняв катедру релігії в львівськїм ліцею, а потім, по д-рі Ів. Лаврівськїм педагогію, і викладав також етику. Др. Йос. Ярина вмер 15 вересня 1817 р. в 29-ім році жита. Згадку про нього відчитав 11 падолиста 1817 р. перед численною аудиторією проф. др. Йос. Мавс († 1856), звісний між тодішніми Русинами з того, що любив руську пісню й руське слово. Сей свого часу славний професор у своїм відчиті каже про д-ра Йос. Ярину, що він був дуже здібний і високо освічений богослов, товариський і люблений у товаристві, а крім предметів свого фаху займав ся німецькою літературою і філософією. З німецьких поетів любив найбільше Фр. Шіллера, а з філософів Канта і Фіхте. Преле-

Імпульс був даний і справа закладання русько-народних шкіл оживилась ще більше, коли на весну 1816 р. митр. Мих.

гент підніс у своїм відчиті також, що др. Йос. Ярина „служив музі, коли йому щасливе вітхнене сприяло. Бо й шкільна наука марна, коли її не підпирав муза поезії.“ А далше говорив перед своїми слухачами ось як: „Короткий час перед смертю заявив Ярина, що... осмілить ся сам написати твір пожиточний і всім зроаумілий... Він був переконаний і часто висловлював нам се, що... просьвіта простого так дуже занедбаного народа дасть ся досягнути не инакше, лише розвитком словесности з тривким успіхом. З найславнійшими і з найзначнійшими земляками був він в тім огляді одної мисли, якої й вам, мої панове, таїти не годить ся, т. є. що належало би в просьвічену і читаючу верству народа глибоко впоїти любов до питомого письменства.“ Згадку про д-ра Йос. Ярину, відчитану д-ром Йос. Мавсом, помістив у польськїм перекладі „Pamiętnik Lwowski“, I, 1818, стор. 51-69, а в руськїм перекладі надрукував Ант. Добрянський в календарі „Перемышлянинъ“ на 1855 р., а що там повиходили деякі похибки, то перекладник оголосив сю згадку в друге в часописи „Сборникъ Отечественный“, Відень, 1855, ч. 9, 11—14. На смерть д-ра Йос. Ярина маю рукописну елегію сучасно написану німецькою мовою незвісним мені автором, яку я знайшов між паперами по о. Петрі Левицькїм († 1847), що був парохом у Залукві і комісарем митрополичих дібр. Здасть ся, вона доси не була ніде друковала, тим то й подаю її тут :

Am Sarge

des hochwürdigen Herrn Joseph Jarina, Doktors der Theologie und Philosophie, dann Professors der Moral an der Universität zu Lemberg in Galizien.

Auch Jarina musste sterben
In des Lebens Blüthenzeit?
Statt sich Ehre zu erwerben
Der Unsterblichkeit geweiht,
Seh'n wir ihn zum Grabe tragen,
Wo die Jugend ihn beweint;
Hören seine Schüler klagen,
Weil er sie nicht mehr vereint.

Er, ein Muster reiner Sitten,
Der Gelehrtheit seltner Freund,
Der den Unsinn nie gelitten,
Der stets war, was Mancher scheint.
Forscher in dem Heiligthume
Echter Lebens-Theorie,
Liegt zerknickt wie eine Blume,
Und erwacht für uns, ach, nie.

Левицький відбув канонічну візитацію деканатів самбірського округу. Тут мав він нагоду переконати ся про охоту громад до жертв на заснуванє шкіл, коли їх діти в тих школах будуть учити ся по руськи, аби розуміли набоженство. Письмом з д. 17 червня 1816 повідомив про се митр. Мих. Левицький галицьку губернію, а курендою з д. 24 липня 1816 ч. 113 візвав духовенство перемиської єпархії до заснуваня дяко-вчительського Інститута в Перемишлі, де сини хліборобів, дяків і сьвящеників, що не мали засобів для дальшого образования, могли виховувати ся на дяків, здібних бути заразом учителями в сільських школах. Заснуванє такого Інститута було тим більше на часі, що губернія рескриптом з д. 8 грудня 1815 ч. 31365 запитувала в консисторії опінії, чи кандидатів на дяків, а зглядно вчителів не могли би виховувати парохі своїм коштом? Для зібраня відповідного фонду на утворенє в тим Інституті 10 безплатних місць для кандидатів з правом першенства для сьвященничих синів, консисторія установила мінімум річної вкладки для приходських сотрудників на 1 зр., для завідателів і парохів по 2 зр. (див. кур. під ч. 10). Руське духовенство і нарід зрозуміли важність такої народньої інституції і піддержали щедрими датками¹⁾ проєкт консисторії так, що згаданий

Weinet, Brüder, trauert, Freunde!
 Jünger seiner Weisheit, klagt;
 Dass für seiner Lehre Feinde
 Nicht sein Geistesblick mehr tagt.
 Seht, sein Streben ist beendet,
 Kant für dieses Land zu seyn.
 Wie wird dieser Wunsch vollendet?
 Wer tritt wirkend nach ihm ein?

Weint! — Doch Ruhe seiner Hülle!
 Folgt des Kämpfers Beispiel nach.
 Ehrt sein Thun! Kühn war sein Wille,
 Heilig bleib auch, was er sprach.
 Stets das Gute klug vermehren,
 Wie und wo der Weise kann,
 Heisst sein Angedenken ehren
 Und geziemt dem edeln Mann.

Am 17 Herbstmonats 1817.

¹⁾ Пізнійше еп. Ів. Снігурський закупив з власної кишені і дарував на фонд дяко-вчительського Інститута в Перемишлі село Новосілки під Кальварією з тим, аби з доходів сего села рік-річно утриму-

дяко-вчительський Інститут відкрила духовна власть уже д. 1. жовтня 1817 р., назначивши директором Ів. Могильницького, а статуту сего Інститута затвердив цісар Франц I рішенням з д. 24 серпня 1818. В 1819 р. викладали в тім інституті кан. Ів. Могильницький й лютіку, Ст. Кордасевич, парох з Пралкович, релігію; Ів. Маршалкевич, парох з Валяви, церковно-славянську і руську граматику; Михальчик, катедральний сотрудник, арифметику; Вас. Терлецький, катедральний сотрудник, німецьку мову; Андр. Борисевич, парох з Коровник, польську мову і писане, а катедральний півець церковний нотний церковний спів.¹⁾ Крім сих предметів були обняті програмою ще: методика, етика, типик і рука Дамаскина. В перших роках були вчителями також: кан. П. Назаревич, кан. др. Ів. Лаврівський²⁾, Ант. Вітошинський, капелян з Малкович; Вас. Желехівський, парох з Вишатич; О. Максимович, парох з Негрибки,³⁾ а пізнійше й інші.

Не так легко пішла справа з ц. к. властями що до науки руської мови в народніх школах. На письмо митр. Мих. Левицького з д. 17 червня 1816 р. відповіла губернія рескриптом з д. 16 липня 1816 ч. 29399, що вона ніколи не наміряла в сільських школах заводити німецьку мову, але каже, що буде дуже трудно завести руську мову, бо многі громади належать до обрядів римського і грецького, отже треба би окремої науки для руської мови. До того руська мова в письмі не вживає ся і ледви знайшлись би здібні вчителі для неї. Отримавши таку

вати в Інституті 24 питомців. Та що ті доходи не вистарчали на утримане 24 питомців, то фундатор постановив своєю послідною волею, аби недостаючу суму доплачувано з інших його легатів в користь згаданого Інститута (Юст. Желеховській, Іоаннъ Сиґурській, его живань и дѣятельность въ Галицкой Русси, Львів, 1894, стор. 150—151). Сей Інститут є тепер властителем каменички, в якій містять ся сам.

¹⁾ „Перемышлянинъ“ на р 1852, стор. 119—120.

²⁾ По д-рі Ів. Лаврівськїм полишив ся в відписи рукопис: „Методика чили усопособленіє до замѣтносногo справованя уряду учительского для учителей и помощниковъ О. Г. К. въ школахъ тривіальныхъ и парохіальныхъ отъ Іоанна Лавровского, Архідіакона К. П. съ вѣмецкого уложенноє и до околнчностей школъ русскихъ застосованноє.“ Рукопис приладжений був до друку, судячи з заголовка, де в низу написано: „Въ Перемышли въ Друкарни Елпской 1839“. Відпис його зладив бувший учитель в Бутинах пок. Теод. Микелита; він тепер в руках М. Микелити, управителя школи в Звенигороді. („Учитель“, Львів, 1893, ч. 15 і 16).

³⁾ „Вѣстникъ“, Відень, 1862, ч. 90.

відповідь, митр. Мих. Левицький уважав відповідним ще раз віднести ся з представленням до губернії. В своїм письмі з д. 13 серпня 1816 р. підніс він свої заходи і працю коло збільшення шкіл і доказував потребу руської мови в тих школах, особливо в огляду на науку релігії, бо ж релігійність між руським народом упадає головно через те, що руський нарід позбавлений у школах науки руської мови. При тім примітив митр. Левицький, що руська мова не те саме, що польська і польської мови треба вчити руський нарід. Навіть самі урядники видять потребу говорити по руськи з народом, а коли руська наука упала, то на се зложились иньші причини в давнійших часах. Також не треба буде заводити двох учителів окремих для руської і польської мови, бо далеко більша часть громад складає ся з самих Русинів, а де би заходила та потреба, то можна постарати ся о вчителя, що буде вмів учити по руськи і по польськи, а до руської науки можна ужити дяків. Се представлене полагодила губернія рескриптом з д. 13 вересня 1816 р. рівнож відмовно, заявляючи, що в руською мовою заходить тога трудність, що в руській мові нічого не пише ся і тою мовою не видають ся ані цісарські закони, ані циркулярі, що вона для того не пожиточна і була-би тягаром у школах. Одначе устно можна уживати руської мови до науки релігії. Рескрипт сей інтересний ще й тим, що при кінці поставила губернія щось в роді запитаня, чи не можна би до руського письма ужити латинки? Против сего рішення відніс ся митр. Мих. Левицький з зажаленням до цісаря Франца І, котрому предложив ще д. 1 серпня 1816 ч. 148 реляцію про канонічну візитацію деканатів самбірського округу. Реляцію про ту візитацію прийняв цісар до відомости з заявою признання руському духовенству за рівну працю над просвітою (див. кур. під ч. 11 і ч. 12), а що до зажаленя против губерніяльного рішення, то надворна канцелярія зажадала близших вяснень від галицької губернії. В своїм справозданю з д. 13 грудня 1816 ч. 54.733 заявила губернія, що не противить ся науці релігії в руській мові, коли сього потребує обряд, і кождому полишає свободу віри. Але що меньшого наука шкільна, і до сеї науки не можна допустити руської мови між иньшим також і тому, що не знайдуть ся вчителі, бо самі руські сьвященники уживають тільки польської мови, яка має літературу, а в руській є лише „Катехізм“ і „Буквар“ виданий заходом митрополіта. Не брак в тім справозданю також і класичної аргументації — ось якої: „Німецький нарід має

богато нарічий, але в школах одна письменна мова; такою у нас є польська, яку розуміє й руський нарід." Своє справозданє закінчила губернія ось як: „Es könne für eine aufgeklärte, liberale und gerechte Regierung wie die oesterreichische keine politischen Gründe geben, welche in Galizien den Unterricht im polnischen Lesen und Schreiben widerrathen sollten. Sie könne Partheien-Geist weder wünschen noch bezwecken, und wenn ja auch Rücksichten der Politik erwogen werden sollten, dürfte es sicher minder rathlich sein, statt der polnischen die ruthenische Sprache zu verbreiten, nachdem solche nur eine Abarzung der russischen ist.“¹⁾

На основі сеї реляції цісар Франц I. велів губернії для порішення справи скликати шкільну комісію, до котрої казав запросити архієпископів обох обрядів, руського й латинського, і верховних надзирателів народних шкіл тих обрядів, а при тім поручив, аби вже тепер не забороняти вчити по руськи читати і писати, бо се могло би викликати невдоволенє між Русинами.²⁾ Під предсідательством губернатора Фр. Гауера зібралась згадана комісія, до котрої запрошено губерніяльних совітників Бернгарда, Цайзля, Ляхніка, Найгавзера, Бішау, Ван Роа, Їльокснера, Свободу, Бароні, Тірмана і губерн. секретаря Кратера яко референта, а також митр. Мих. Левицького, лат. арх. Андр. гр. Анквіча і верховних надзирателів народних шкіл Ів. Могильницького і кан. лат. обр. Мінасевича. Всі члени комісії прихилились передовсім до погляду референта, що кравною мовою в Галичині є польська, крім митр. Мих. Левицького і Ів. Могильницького, котрі освідчили, що Русини уважають кравною мовою свою руську мову. Відтак комісія всіми голосами против двох руських порішила, що вільно вчити по руськи, але жадна руська школа, де наука не буде відбуватись по польськи, не може користати з шкільного фонду і конкуренції, та буде вважати ся приватною школою. Релігії вільно вчити в руській мові, але до науки иньших предметів належить уживати лише кравної, значить польської мови. В громадах, де є парохі обох обрядів, надзір над школою належить до латинського, а лише надзір над наукою руської релігії належить до руського декана і руської консисторії; в громадах же, де є лише

¹⁾ Bericht der galiz. Landesstelle an die höchste Hofkanzlei 13 December 1816 Z. 54783.

²⁾ М. М[алиновський]. Чи Русини в Галиції до року 1848 промышляли о собі? „Зоря Галицка“, Львів, 1850, ч. 27.

руський парох, надвір над школою належить до него. Вкінці додав архієп. Анквіч, піддержаний усіма членами комісії крім митр. Мих. Левицького і Ів. Могильницького, що „як би руська мова була головним предметом науки в народних школах, то замінила би їх на церковні шкільни, де виховувано би дячків і церковну прислугу, а Галичина, се прецінь частина давньої Польщі, де мовою кравною була мова польська без огляду, що на цілій її просторони від Шлезка до молдавських границь на-рід уживав многих нарічій. Коли хто хоче навчити хлопа гр. кат. віри (dem Bauer des gr. kath. Glaubens), аби міг читати свій катехізм і свої літургічні книжки, то треба їх лише передложити на польську мову, або видрукувати латинкою, а не з огляду на „хлопа“ побільшувати без потреби наріччя і букви (Idiome und Schriftzüge)“. Протокол сих нарад підписано 29 жовтня 1817, але митр. Мих. Левицький і Ів. Могильницький застерегли собі *votum separatum* і прислали в Перемишля д. 16 падолиста 1817 просторий меморіял у 33 §§, не лише в обороні русько-народньої школи, але загалом руської мови з становища правно-державного, історично-національного і культурного. Справа закінчила ся тим, що губернія на основі найвисшої постанови видала рескрипт д. 22 мая 1818 ч. 24852-оповіщений в перемиській єпархії курендою з д. 8 червня 1818 ч. 291¹⁾, установивши, що 1) наука релігії у всіх галицьких і буковинських народних школах для молодіжи гр. кат. обряду має уділати ся съвящениками тогож обряду в руській мові, 2) в школах, до котрих ходить молодіж обох обрядів, ціла наука крім науки релігії для гр. кат. молодіжи відбуває ся в польській мові, при чім одначе належить дбати по змозі, аби діти гр. кат. обряду вчили ся по руськи читати і писати; 3) в школах, до котрих учащають лише діти гр. кат. обряду, ціла наука має відбувати ся в руській мові, але так, аби діти вчили ся також по польськи читати і писати; 4) в громадах з мішаними школами вільно мешканцям гр. кат. обряду для своїх дітей ставити й утримувати руські школи, але такі школи не можуть користати з шкільного фонду і конкуренції; 5) цілком руські школи в тих громадах, де нема иньших шкід, мають такі самі права, як і польські школи; 6) надвір в мішаних школах

¹⁾ Львівська консисторія оголосила сей рескрипт курендою з д. 15 червня 1818 ч. 1468.

належить до декана або повітового надзирателя¹⁾ того обряду, до котрого належить більшість молодіжи (див. кур. під ч. 17).

Заким наспіло се рішене, консисторія не уставала в дальшій своїй роботі на полі шкільництва. Курендою з д. 25 січня 1817 ч. 60 вислала в кождий деканат по одному примірникови „Politische Schulverfassung“; курендою ж із д. 27 січня 1817 ч. 497 повідомила єпархіяльне духовенство, що Ів. Могильницький назначений в уряду верховним надзирателем над русько-народними школами в єпархії і консисторським референтом для справ шкільних, а курендою з д. 22 лютого 1817 ч. 79 наказала, аби кождий душпастир спорядив зараз „Liber ordinationum scholasticarum“ і під своєю відвічалністю вписував туди всі розпорядження, що відносять ся до шкіл народних. Відтак курендою з д. 26 червня 1817 ч. 153 повіслала до кождої народної школи в єпархії „Правила школьна для оучилищъ парафіалныхъ“ (Львів, 1817, на відкритім аркуші) для завішення на стіні в школі, аби вчителі й ученики відчитували їх (див. кур. під ч. 18), і при тім поручила, аби кождий ученик старав ся придбати собі для науки видані в книжковім форматі „Правила школьна для оучилищъ парафіалныхъ въ діцезіи Перемышской“ (Львів, 1817, 8^о, стор. 15), а також порозсилада по сільських школах таблички малої і великої „Язвски“ (див. кур. під ч. 15). Крім того оповістила консисторія курендами з д. 5 грудня 1817 ч. 64 і 26 грудня 1817 ч. 101 кілька важних розпоряджень губерніяльних що до народного шкільництва, і так: цісарську постанову про шкільних помічників і їх платню (див. кур. під ч. 14); про усталене платні для сільських учителів в річній сумі 250 ренськ. від. вал. а зглядно в натураліях і увільнене від служби військової тих дяків, що були дійсними платними вчителями (див. кур. під ч. 15 і розп. губ. під ч. 16).

Тим часом переніс ся в 1818 р. єп. Левицький на митрополичий престол до Львова, а єпископом у Перемишлі

¹⁾ Повітові надзирателі шкільні побирали до 1822 р. від кождої візитованої ними школи річно по 3 р. від. вал. В 1822 р. видала губернія до ч. 25134 слідуочий рескрипт: „Mit hohem Hofkanzlei-Dekret von 25 April 1822 Z. 10652 ist bewilligt worden, dass dem Schul-Distrikts-Aufseher der auf 3 fl. W. W. festgesetzete, von jeder Kuratien-Kirche für Schulvisitation jährlich zu entrichtende Beitrag von 1822 angefangen mit 3 Gulden C. M. von einer jeden Kirche oder dem Fonde, an den sie mit ihren Einküften angewiesen ist, als Vergütung der Reise und Zehrungskosten verabfolgt werden.“

став Ів. Снігурський, чоловік більше свідомий своїй народности. Розвій русько-народних шкіл заповідав ся в перемиській єпархії як найкраще, але губернія вже 1821 р. на підставі порівняня табель з 1819 р. стонстатувала зменшене фреквенції в руських народних школах, а для запобіження тому консисторія видала курендою в д. 30 липня 1821 відповідні зарядження (див. кур. під ч. 19).

Не зайвим буде тут також згадати, що консисторія, повчаючи духовенство курендою з дня 31 мая 1819 ч. 141 про виповнюванє шкільних табель, наказала, аби душпастирі в дотичній рубриці не писали „russische Sprache“, але „ruthenisch, ruthenische Sprache“, бо „Idioma nostrum populare non ruscicum, sed ruthenum est...“

На закінченє завважу, що почавши від 1817 р. починають у Галичині частійше виходити підручники для народних шкіл. І так в рр. 1817—1821 видано: „Букварь славенско-русского языка“ (Львів, 1817, 8^о, стор. 48), „Катехизисъ малый для обученіиць парафіалныхъ“ (Львів, 1817, 8^о, стор. 48), „Новинности подданныхъ къ нхъ Монарскъ ко обученіиць обученіиць парафіалныхъ“ (Львів, 1817, 8, стор. 46); Ів. Могильницького „Навѣка хрїстіанская по радѣ катехизма къ ползѣ дѣтей парафіалныхъ“ (2-е вид. Львів, 1818, 8^о, стор. 43+19), „Катехизмъ малый“ (Львів, 1818, 8^о, стор. 29), „Букварь языка славенскаго чтеніа обучаемса въ полезное руководство, въ немже молитвы, служеніе до Службы Бжїа и нынѣ правды вѣры кадолич. хрїстіанскомъ благопотребнымъ шверѣтаются“ (Львів, 1819, 8^о, стор. 88) і Ів. Могильницького „Букварь славенско-русского языка“ (2-е вид. Львів, 1819, 8^о, стор. 64), в яким при кінці додано „Swiczenia w czytaniu polskiem“. Курендою з 15 марта 1821 ч. 42 поручила консисторія до вжитку шкільної молодіжи „Чинъ Бечерни и Оутренн“ (див. кур. під ч. 18), але про виданє такої книжки в 1820-х рр. ані перед тим не згадують нічого галицько-руські бібліографи.

Матеріяли до історії народнього шкільництва в Галичині в рр. 1808 — 1821.

Подав Іван Ем. Левицький.

---

1. Куренда з д. 19 марта 1803: нагана духовенству за занедбуване нар. шкіл.

№ 534.

Naywyższe krajowe rządu z wyrazem nieukontentowania i żalu pod dniem 28 lutego r. b. 3830 donoszą konsystorzowi, że parochowie i ich pomocnicy zaniedbują lud nauczać religii i z niey na człowieka zplywających powinności; nakazują przeto, aby parochów i ich pomocników, którzy ten obowiązek lub zaniedbują lub odbywają oziębłe, natychmiast JXX. dziekani, na co pod czas zwykłych swych wizyt naybardziej czuwać powinni, do cyrkularnych urzędów donosili.

Może sobie duchowieństwo łatwo wyobrazić, iak ta wiadomość od kraiowych rządow doniesiona zasmuca konsystorz, do którego należy czuwać, aby duchowieństwo swoją dopełniało należycie powinność, a która naypierwsza—n a u c z a é l u d z i; a zatym przymuszonym zostaie naysurowszemi ścigać karami tych, którzy ją zaniedbują.

Parochowie, kooperatorowie, dopełnieniem tego obowiązku nayusilnieyszim stańcie się użytecznemi kraiovi, ludowi i sobie. Światło religii więcey rozprzestrzenione uczyni lud cnotliwszym, a wam szacunku i dobra pomnoży, zkąd iaka dla was nastąpi sumnienia spokojność i wnetrzna pociecha, sami uczuiecie.

Przewielebni dziekani! Wam się nayścisley nakazuje w tey mierze naytroskliwsze czuwanie: niedbałych, oziębłych nie tylko [do] c. k. cyrkularnych urzędow, ate natychmiast do konsystorza donoście na ukaranie ich nayprzyzwoiciey, a o dopełnienie tey powinności nie tylko pod czas

wizyt, ale i pod czas kwartalnych examinow mieycie ściśle baczenie, oraz przeszkody, któreby dopełnieniu tego obowiązku parochom zakładały tamę, swoją zręcznością i roztropnością uprzątaycie, a niepodobne w uprzątaniu tutaj donoście. — Dan w Przemyslu dnia 19 marca 1803 roku. — W nieobecności JW. biskupa Julian Sponring k. kat. konsyl. Offl. — [Игнагий] Witoszyński.

2. Куренда з д. 16 червня 1804: упiмненє духовенству до пильного навчання народа в церкві.

№ 1019.

Naywyższe krajowe rządy na mocy zadworneho dekretu pod dniem 6 maja r. b. z powodu uczynionego do dworu przez pewnego wojskowego naszego obrządku kapellana: iż ten obieżdżając przez Morawę podczas wielkonocnej spowiedzi regimenta, znalazł żołnierzy z Galicyi wybranych, żadney nauki a nawet nayprostszego o religii wyobrażenia nie mających; doniesienia, wypadłego pod dniem 28 maia r. b. № 21017, obowiązują tuteyszy konsystorz do nayściślejszego czuwania nad duchowieństwem względem nauczania ludu prawd wiary i obyczajności chrześciańskiej. Należy sobie przypomnieć dawniejsze ztąd obwieszczone duchowieństwu nakazy, a mianowicie w roku 1798 pod dniem 25 sierpnia № 1145, w którym przez kraiove rządy opuszczoney od duchowieństwa powinności nauczania ludu parochowie y kooperatorowi przypisuje się pomnożenie zbrodniarzy w ogromney liczbie po więzieniach ięczących, tudzież w roku 1803 pod dniem 19 marca № 534, w którym ażeby oziębli i niedbali w nauczaniu ludu parochowie i kooperatorowie przez dziekanów do cyrkul. urzędow donoszeni byli, zarządza się.

Oto w krótkich latach iuż po trzeci raz powszechnie na duchowieństwo rozciąga się nagana o [w] nauczaniu niedbalstwo! Wnieść więc wypada, że nie zasługuie sobie na dobre o sobie mniemanie u rządów, a ztąd ómione pomrąką niesławy słabnie w rządowych łaskach i opiece; samo więc sobie przypisać będzie powinno swego upodlenia albo też dalszych ucisków zasady, a nareście niech się lęka owego straszneho wyroku, który przedwieczna napisała mądrość.

Drzewo, które nie czyni dobrego owocu, wyciętym zostaje i na ogień rzucone. Niech duchowieństwo nie odrażają trudności osobliwie w zwabieniu ludu do domów bożych na nabożeństwo, a tym samym do słuchania pańskiej nauki. Niemasz cnoty, którejby nie łamowała iakowaś trudność, ależ męztwo wszystkie zwyciężać powinno; nie można wszystkiego z naglą przelamać, ale czas, usiłowanie ochocze, przywiązanie do swego powołania i szacunek tudzież spokojność

wnętrzna, że się tyle czyni, ile się czynić powinno, wszelkie zniesie trudności; czyż można opuszczać ręce w dziele koniecznie powinnym przeto, że się co na przeszkodzie stawi? inaczy żyć by wypadalo bezczynnym. Niech tylko sami nie z musu, ale z ochoty będą nabożnemi, y przykładnie a porządnie prawią nabożeństwa, lud samym swym przykładem zwabia; i niech nie muszą koniecznie ludu do słuchania nauk, lud sam się z niemi oswoi, kiedy te potocznie poydą. Ani się tym niech nie odraża duchowieństwo od nauczania ludu, że do tego wielką posiadać powinno naukę i umieć sztukę krasomowstwa, lub mieć znaczny zapas książek; lud prosty potrzebuje wyobrażeń swojemu myśleniu i poięciu stosownych, a psalterz y cały nowy testament w każdego kapłana rękę, bo przy każdej cerkwi znayduie się: nabożeństwa zaś i uroczystości iako tajemnice wiary wykładają, tak i wskazują przedmiot nauki. W Tryfołoiu, Oktaiu, Tryodiah znaydą szczególne tajemnic tłumaczenia i gotowe wyrazy bardzo wspaniałe. Co się tycze obyczajow y cnot, iużciby nie wypadalo sądzić, żeby kapłan boskich y cerkiewnych nie znał przekazania, nie wiedział o cnotach y występkach i t. d., bo przecież musiał bydz do stanu duchownego przez wziętą naukę usposobionym, a ta przez same kapłańskie urządowanie powinna w nim wzrastać. Nauczać więc lud koniecznie wypada, dla którego zamiaru stanowi się:

Nayprzód: Paroch i kooperator, każdy zestawivszy systematyczne kazania w sposobie katechetycznym do ludu mówić co niedziela i święto pod surowemi karami, a nad to oddaleniem go od iego tytułu, iezeliby ta opieszalosc w nim okazała się znaczna, powinnienn.

Powtóre: Podług dawniey wydanego rozkazu z konsystorza powinnienn każdy kapłan mieć porządny protokół, w którym ma zapisać każdej swey nauki przedmiot, to iest: to o czem y w której cerkwi, ponieważ przez połączenia parochyi pospolicie więcey iak jednę posiada, mówił. A PP. Dziekani pod czas swoiey roczney wizyty nieochybnie iako nayistotniejszy wizyty przedmiot powinni każdego w szczególności ten protokół zrewidować, zdanie o nauczaniu parocha lub kooperatora bezstronnie utworzyć, y konsystorzowi niezdolnych lub niedbałych donosić, y

Potrzenie: Pod czas kwartalnych examinów pomimo materyi przez dyecezyę ogłoszonych, o postępowaniu dawniey nauki, uprzątnieniu przeszkód, usposobieniu do nauczania z podręcznym sobie duchowieństwem pomówić, y iezeli jakie szczególne gdzie zachodzą trudności lub przeszkody, konsystorzowi donosić. Ten zaś rozkaz do nayprędszego parochow obwieszczenia PPXX. Dziekani podadzą, y ażeby zupełnie dokonany został, pod własną odpowiedzialnością dopilnują. Dan w Prze-

mysłu dnia 16 czerwca 1804. — Julian Sponring, Official. — [Игна-
тій] Witoszyński.

3. Куренда з 14 вересня 1805 про дяків.

№ 1384.

PPJXX. •Dzieskanom Dyecezyi gr. k. Przemyskiej.

Z różnych doniesień przekonał się konsystorz, iż parochowie nie mają diakow, z ich niedostatku kanonicznych nabożeństw po parochiach nie odprawują y w innych potrzebach parochianom czynić wygody nie mogą, a częstokroć wydarzają się przypadki, że tych cerkiewnych ministrów woytowie . . . . . od dworu, niezważając na Służbę Bożą, dla wyjęcia od rekrutki iakich z poddanych na żołnierzów chwytają y oddają. Gdy więc niebyłą iest powinnością konsystorza czuwać nad utrzymaniem Służby Bożej, przeto nakazuje się: aby 1-o w przeciągu 3 miesięcy wszyscy parochowie swoim przełożonym dziekanom po imieniu y nazwisku swoich diakow y pałamarzow wyszczególniwszy, podali, którzy ich mają. Ci, którzy ich nie mają, o ich niedostatku doniesli rzetelnie y szczerze. Powtóre, tak tych, którzy już są, iako tych, którzy sposobią się, na examen y a probat do konsystorza przysyłali, aby zaświadczenie swoiey zdatności ztąd odebrawszy, zabezpieczonemi za wypadki zostali.

Odkrywa się także myśl duchowieństwu, iak by można zwrócić dawną z diaków wygodę, która coraz bardziey ustaie; duchowienstwo z przewiel. dziekanem mogą, ba y powinnyby obrać w swoim dekanacie iedno miejsce, któreby na szkołę służyło nowo ćwiczyć się mających diakow, pod dozorem tak względem obyczaiow iako y nauki do tego obowiązku potrzebnych ich roztropnego y umiejetnego nauczyciela.

Ponieważ zaś dosyć iest sierot po kapłanach pozostałych, ci najpierwsi wstęp mają do sposobienia na usługi cerkiewne tym bardziey, kiedy im majątek niedopuszcza wyższej edukacye lub przezwoitych do niey talentow nie mają; wszakże aby się y na diaka zdatnym uczynić, nie jest to iednego roku dzieło, a zaś uformowanie tych ministrów w trzeźwości y przywiązaniu do nabożeństwa, w cnotliwym postępowaniu względem sobie przełożonych parochów, w pracowitym zarobku na utrzymanie siebie przy szczupłych diakowskich dochodach wiele potrzebuie dozoru y pracy, nad którą ma się zastanowić duchowieństwo y sposoby ułożyć a konsystorzowi do dalszego użytku nadesłać. Co się zaleca.

Dan w Przemysłu dnia 14 września 1805.

Ignacy Witoszyński, K. D. Sędzia.

4. Куренда в д. 26 липня 1806 про німецькі школи.

№ 1261.

PP. Imci XX. Dziekani Dyecezyi gr. k. Przemyskiej.

Szkoły niemieckie powszechnie pod dozór parochów y konsystorzów są poddane z tym ostrzeżeniem, iż po miasteczkach y wsiach, gdzie obojga obrządków są parochowie, do łacińskiego należy y szkoły opieka, y w niey katychezowania; wszakże wolno y greckiego obrządku parochowi wnikać w sposób y poznanie, jak się Rusinie uczą religii.

Bydź może, że się znajdzie niemiecka szkoła y nauczyciel w miasteczku lub na wsi, gdzie się greckiego obrządku tylko znajduie paroch; w tym przypadku szkoły dozór y katechezowanie w niey ściśle do jego by należało obowiązku. Zaczym PPXX. Dziekanow będzie powinnością te szkoły, które właśnie pod ruskiemi zostaią parochami, konsystorzowi wskazać iako nayprędzey, aby nowo ustanowiony plan od Nayiaśniejszego Maiestatu oraz sposób pół-rocznego ich opisywania takowym był udzielony. Co się na mocy Naywyższych Krajowych Rządów pod 4 lipca r. t. № 25390 przez konsystorz wymaga.

Dan w Przemysłu dnia 26 lipca 1806.

Sponring, Officyal.

5. Куренда в дня 19 серпня 1807 про науку релігії.

№ 1518.

Aby oycowska o dobro poddanych oyczyzny troskliwość y zamiar I. C. K. Mci požądany zyskały skutek, parochowie i ich pomocnicy wciąż uczyli katechizmu, a dziekani podczas ich wizyt pilnie tego dostrzegali, a tym samym poprawiała się w mieszkańcach z odebranego religii światła y obyczayność tak dalece zepsuta, następujące Nayiaśniejszego panującego rozporządzenia przez krajowe rządy pod 28 czerwca r. b. № 22994 doniesione, tak świeckiemu iako i zakonnemu duchowieństwu staranie o duszach sprawującemu do nayściślejszego dopełnienia ogłasza się:

1-mo. Parochowie dla zapewnienia, że młodzież iakiej bądź religii, bez żadnego wylączenia, w granicach parochii zamknięta y objęta, należytą o religii bierze naukę, maią zawsze o każdym dziecku lub młodzieńcu obojga płci domagać się y odbierać zaświadczenie.

2-do. Nauka religii, o której paroch ma brać zaświadczenie, ma być stosownie do wieku dzieci, i tak: od roku życia zaczętego 6 do 12 dokońzonego, który to przeciąg zostawiony iest dla młodzieży oboiey

plci uczenia się w szkole parochialnej, triwialnej, głównej i tam daley; ale gdzie nie masz z tych żadnej, podług tego wieku zastosowanego katechizmu (już on wychodzi lub wyszedł z druku, nawet i w charakterze ruskim) paroch lub kooperator powinien dzieci uczyć.

3-o. Młodzież zaś wyższa nad wiek szkoły przepisanej, to iest od 12 do 18 roku życia powinna brać podług rozwiaiającej się iey zdolności y potrzeby obszerniejsze o religii obowiazanie bądź w domu, bądź w kościele od świeckich lub duchownych nauczycielów na to przyznaczonych, a gdzie tych nie ma, od parochów lub kooperatorów.

4-o. Co do ustanowienia w odbieraniu tutaj nakazanych zaświadczeń, paroch mniej ma trudności na wioskach y miasteczkach mniej zaludnionych, ponieważ może znać wszystkich swoich parochian z osoby; tylko mu się ten obowiazek nayściśley, aby go pełnił, zaleca. Oraz pod odpowiedzią własną nakazuje się świeckim zwierzchnościom, aby skutecznie tym parochom dopomagały, na tych rozporządzeniach polegając.

5-o. Po główniejszych zaś miastach te półroczne zaświadczenia mają parochom dawać rodzice y opiekunowie, iako pod ich władzą młodzież zostaiąca przyzwoite bierze nauki; wyiąwszy te dzieci, które do publicznych szkół chodzą lub do katechitów w katalogu są pisane, ponieważ paroch może się przykonać z tamtąd, że się religii uczą.

6-o. Wszelka więc młodzież pod toż półroczne co rok od 6 do 18 roku swojego wieku zaświadczenie iest podana; nawet rodzice i opiekunowie, iezeli dzieci swoje do szkół po miastach ustanowionych posyłaia, od tamednych nauczycieli powinni brać półroczne zaświadczenie o nauce religii swych dzieci y parochowi oddawać.

7-o. Parochowie zaś nietylko na rzeczywistość tych zaświadczeń mają mieć uwagę, ale nadto na swoje oczy widzić, iż ich parochialna młodzież uczy się religii należycie y do wieku stosownie.

Ogłasza się więc przez PP. dziekanów całemu duchowieństwu ni-niejsze naywyższe rozporządzenie, temu do ścisłego dopełnienia, a tam-tym do pilnego dozoru.

Dan w Przemysłu dnia 19 sierpnia 1807.

Julian Sponring, Ofł. Witoszyński.

6. Куренда в д. 12 вересня 1807 про навчанє релігії.

№ 1589. Duchowieństwu świeckiemu i zakonnemu gr. kat. dyccezyi Przemyslskiej. Pomimo dozoru powszechnego młodzieży powierzono parochom, aby się ta uczyła religii, iako się pod dniem 19 sierpnia r. t. № 1518 ogłosiło, wypada ieszcze stosownie do naywyższych

rozporządzeń przez krajowe rządy pod dniem 15 maja № 17586, 17 lipca № 28697, na ostatek 26 lipca № 33178 względem przedmiotu; kto ma w trywialnych y parochialnych szkołach dawać młodzieży naukę religii, duchowieństwo objaśnić, a to:

a) Gdzie są przy szkołach osobliwi XX. katechyci, do nich należy obowiązek, aby podług przeznaczonych sobie godzin młodzieży uczyli religii.

b) Gdzie trywialne szkoły zostają przy monasterach, tam ze społeczeństwa zakoników powinien być jeden kapłan wysadzony, który by bezpłatnie powinnoci katechety sprawował.

c) Gdzie zaś są szkoły główne trywialne lub parochialne, własnego nie mające katechyty, tam obowiązkiem iest samego parocha lub (ieżeli iest) kooperatora młodzież religii uczyć, ponieważ ta powinność nie tylko duchowieństwu iest stosowna, ale z powołania iemu koniecznie własna. Z tym wszystkim

d) do kapłanów staranie dusz trzymających należyć ma dawanie nauki o religii; y lecz gdy pamięć młodzieży nie iest w stanie zaraz ią objąć y utrzymać, nauczyciel szkoły świeckiey dla lepszego iey wyrażenia onę powtarzać powinnien, a przeto żeby nie odstępował od rzeczy y słów przez duchownego nauczyciela, to zawsze na niey ma być przytomnym, iey pilnie słuchoć, aby ią mógł wiernie powtarzać. Bo

e) Do powtarzania iey młodzieży parochowie lub kooperatorowie nie obowiązują się. To objaśnienie iest wyjątkiem naywyższego o szkołach y przypisanego dla dozorców szkół prawidła. Przeto iako ci parochowie lub kooperatorowie, gdy przez szkolnych dozorców doniesie się, że się w tym obowiązku uiszczają, krajowym rządóm ukontentowanie zrządzą i szczególnie dla siebie ziednają w wypadku promocii względy; tak przeciwnym sposobem niedbali i młodzież bez nauki religii opuszczają, iako przeciwnicy oycowskiey troskliwości i woli nayiaśn. monarchi na przykład drugich odniosą kare.

Co się zaś tyczy ogólnego wszędy uczenia religii, katechizowania, przypomina się nakaz w roku 1803 pod 19 marca № 534 wydany.

Dan w Przemyślu die 12 września 1807. Sponring. Witoszyński.

7. Розпоряджене гал. губернії з д. 18 червня 1813.

(Реферат каноніка Грубера про хиби і потреби галицьких шкіл в р. 1808).

№ 41199.

Der Herr Hofrath und dermahlige Probst von Gruber haben laut herabgelangten h. Studienhofcommissions-Dekrets von 23 Oktober v. J. Zl. 1859, in deren Seiner Majestät über die im Jahre 1808 vorgenom-

menen Schulbereisungen erstatteten Relation unter andern Gebrechen auch dieses gerüget, dass der Religionsunterricht in den Schulen Galiziens nur selten von dem Clerus ertheilt werde, indem die Geistlichkeit wenig die Schule besucht. Es wird dem Consistorio aufgetragen seine unterstehende Geistlichkeit mit Bezug auf dasjenige, was die politische Verfassung der deutschen Schulen XI Abschnitt Seite 102 vorschreibt, zum Religionsunterrichte bei den Volksschulen strenge zu verhalten und ihnen zu bedeuten, dass jene Pfarrer, welche diesen so wesentlichen Theil ihrer Berufspflichten vernachlässigen, wenn sie nach vorausgelassener Ermahnung in dieser Lauigkeit fortfahren, von der Pfarre ohne weiters entfernt werden würden. So wie man es gegenseitig dem Consistorio zur Pflicht macht, durch die Dechante bei den Kirchenvisitationen jederzeit genau erheben zu lassen, ob die Pfarrer dieser Obliegenheit genau nachgekommen sind. Übrigens ist mittelst des eingangsbezogenen höchsten Studienhofcommissions-Dekretes noch nachstehendes anher bedeutet worden :

A. In Hinsicht auf die künftige Verfassung und Verbesserung der Volksschulen.

Bei den Kreishauptschulen, dann bei den Hauptschulen zu Brody und Jaroslau ist das System anzunehmen, dass sobald der Schulfond es zulässt, daselbst noch die 4-te Klasse eingeführt werde, der Anfang aber bei den Kreishauptschulen zu Stanislau und Tarnow zu machen sey.

B. In Hinsicht auf die Trivialschulen.

Was die Trivialschulen betrifft, hat man mit Einrichtung derselben in denjenigen Städten und grösseren Märkten, wo noch keine Schulen bestehen, anzufangen. Bleiben nach Besetzung der dortigen Lehrstellen noch fähige Lehramtskandidaten übrig, so sey ohne weiteren Aufschub auch in den kleinen Märkten und in den Pfarrdörfern mit Einrichtung der Schulen vorzugehen, wobey man den mehr bevölkerten Ortschaften und Gegenden vor den übrigen den Vorzug zu geben hat. Die Einrichtung der Schule hat sich in jedem Falle nach dem Masse zu verbreiten, als man hinlänglich gebildete Lehramts-Candidaten erhält. Seiner Majestät höchster Wille geht dahin, dass die Trivialschulen überhaupt so viel möglich vervielfältiget werden, ohne dass man zu ängstlich in der Auswahl der Lehramtskandidaten seye, bis man nicht im Stande sein wird ganz gebildete zu erhalten, wenn anders sie nur rechtschaffene, wohlgebildete, religiöse und dem Staate anhängliche Männer sind, weil es schon grosser Gewinn ist, wenn die

Jugend auch nur lesen und schreiben lernet und die erwachsenen mit der Idee einer Schule bekannt werden.

So lange man nicht für jeden Ort, wo ein Pfarrbuch gehalten wird, Lehrer erhalten kann, hat, um doch für die Bildung der Jugend das Nöthige zu thun, an allen solchen Orten, so lange es einen ordentlichen Lehrer mangelt, wenigstens der für die Trivialschulen bestimmte Religionsunterricht einzutreten, und sind daher die Seelsorger anzuhalten diesen zu ertheilen, zur Schule aber in Ermanglung eines eigenen Schulgebäudes einstweilen die Kirche — diese jedoch nur für die Religionslehren, — die Sakristey oder allenfalls ein Zimmer des Pfarrgebäudes zu wählen.

Die Herstellung der Schulgebäude hat nach der bereits vorgeschriebenen Concurrenz zu geschehen, nur können solche Gebäude an den Orten erspart werden, wo Klöster existiren, da die Klöster gewöhnlich auf eine weit grössere Zahl Religiöser als jetzt bestehen und künftig bestehen dürften, angetragen wurden, folglich hinlänglichen Raum eine Schule unterzubringen darbiethen. In der Regel ist bei Bauführung hartes Materiale anzuwenden, dem Gubernium wird jedoch überlassen, dort wo die Umstände es wirklich nöthig machen, die Führung des Baues aus Holz, ägyptischen Ziegeln oder mit Lehm beklebten Rohr zu geben. Wo Stiften oder Klöster bestehen, sind dieselben aufzufordern und dazu zu bringen, dass sie sich zu Lehrern geeignet machen, wo man ihnen sodann die Schulen zu übertragen hat, sobald sie dieselben mit den erforderlichen vollkommen tauglichen Lehrern zu versehen im Stande sind.

In Bezug auf diesen Abschnitt wird dem Consistorio aufgetragen binnen 4 Wochen auszuweisen, welche Klöster sich in ihrem Bezirke befinden, an welchen bis izt noch keine Schule besteht, und welche von diesen Klöstern schon dermahlen geeignete Individuen besitzen, um den Schulunterricht zu übernehmen; auch wird dem Consistorio zur Pflicht gemacht streng darauf zu sehen, dass sich die Klöster Geistliche zum Schulfache bilden, und sich zu äussern, ob solchen Klöster, welche keine geeigneten Individuen besitzen, bis zu deren Bildung nicht zur Pflicht zu machen wäre, die Kosten des Schulunterrichtes so lange zu bestreiten, bis sie diessfalls der höchsten Absicht schuldigermassen genüge geleistet haben und im Stande seyn werden, den Schulunterricht in ihren Klöstern durch ihre Ordens-Priester zu ertheilen.

C. In Absicht auf den Unterricht überhaupt.

Der Unterricht ist in den Dorfschulen bloss in der Muttersprache, in den Stadtschulen zwar in deutscher und in der Nationalsprache,

doch so, dass auf die Realbildung in der Landessprache mehr gesehen und von der deutschen Sprache nur so viel gelehrt werde, als nöthig ist, um den zum Studiren Neigung habenden Knaben für den Eintritt in die 3-te Klasse einer Hauptschule geeignet zu machen; in den Hauptschulen endlich durchaus in deutscher und polnischer Sprache zu ertheilen, und in den Hauptschulen ist die deutsche Sprache zu einem wesentlichen und mit Widmung der meisten Unterrichtsstunden zu betreibenden Lehrgegenstände zu machen. Die Religionslehre ist jedoch in der deutschen Sprache nur an Hauptschulen erst in der 3 Klasse, und auch da nur in dem Falle, wie die Kinder schon wirklich eine bedeutende Fertigkeit in dieser Sprache erhalten haben, wie auch mit Anwendung der Landessprache zur Hilfe für Schwächere vorzutragen. Indessen ist das vorausgeführte als eine provisorische Verfügung anzusehen, da als System anzunehmen ist, dass seiner Zeit, bis man utraquistische Lehrer haben kann, und die deutsche Sprache unter das Volk zu verbreiten anfängt; neben der National-Sprache und mit der Zuhilfnahme derselben deutsch zu lehren ist. Geldstrafe und Arrest werden in Absehen auf Galizien, wo bisher bei dem Nichtschicken der Kinder zur Schule bloss Rohheit, nicht aber übler Wille zum Grunde liegt, von den Mitteln zur Beförderung des Schulbesuches ausgeschlossen.

Da Galizien gegenwärtig einer besonderen Aneiferung des Lehrpersonals bedarf, so kann, falls der Fondus zulässt, sowohl gleich igt, als auch selbst in der Folge, so lange nämlich eine ausserordentliche Anspornung nöthig ist, aus Remunerationen nachgeholfen werden, so dass dem Gubernium überlassen wird, zu Ende eines jeden Schuljahres für Direktoren und Lehrer, die sich besonders ausgezeichnet haben, angemessene Remunerationen in Vorschlag zu bringen.

Was die Leitung der Volksschulen anbelangt, so hat diese die Volksschulen-Oberaufsicht über die Schulen aller Orte, wo ein Seelsorger vom lat. Rit. besteht, in der Lemberger Diözese der Domscholaister Minasiewicz, in den 3 Kreisen Sandec, Bochnia und Mislinic aber der [als] General-Vicar daselbst aufgestellte Pfarrer zu Sandec Bayer zu führen.

2. Es ist jedoch auch bei dem gr. kth. Konsistorium zu Lemberg und Przemysl, dann bei dem armenischen Consistorium, ohne darum eine Vermehrung der besoldeten Individuen vorzunehmen, ein Referent in Schulsachen aufzunehmen, der über die Schulen seines Ritus an denjenigen Orten, wo kein lat. Seelsorger sich befindet, die Oberaufsicht zu führen hat, und wobei zu beobachten ist, dass dort, wo ein gr. kth. aber auch ein armenischer Seelsorger existirt, die Oberaufsicht dem Referenten des gr. kth. Ritus zusteht.

3. Die Distrikts-Aufsicht ist, so lange es noch an hiezu mit Beruhigung zu verwendenden Dechanten oder Pfarrern fehlt, von den Kreis-schulen-Direktoren vorzuführen, und sind diese in Absehen auf die Bereisung der Volksschulen nach dem Diäten-Normale vom 24-ten 8-bris v. J. zu behandeln.

4. Die unmittelbare Leitung der einzelnen Schulen haben die Ortsseelsorger zu führen, wozu, dass es auch wirklich und gehörig geschehe, sie anzuhalten sind. Übrigens ist sich nach der bestehenden gedruckten politischen Schulverfassung genau zu benehmen.

Zugleich wird dem Consistorio aufgetragen für die Schulen ihres Ritus binnen 14 Tagen einen Oberaufseher anher vorzuschlagen.

D. Der Rücksicht auf die Gymnasien überhaupt.

a) Die Begünstigung, welche Seine Majestät durch das Handbillet vom 2 April 1802 allen Seelsorgern und Klöstern ertheilt haben, Knaben in den Grammatikklassen zu unterrichten, wird für Galizien dahin modifizirt, dass sie nur solche Jünglinge, welche vorher die deutschen Hauptklassen zweckmässig zurückgelegt haben, in den Grammatikal-Gegenständen unterrichten mögen, indem sonst auch die von einem Seelsorger oder in einem Kloster in den Grammatikklassen unterwiesenen Jünglinge in die Humanitätsklassen eines Gymnasiums nicht zugelassen sind.

Vorschriften in Bezug auf die Lehrer, soweit sie auch Klöster betreffen.

b) Zur Erlangung einer Lehrkanzel des Styls muss ein Lehrkandidat gute Zeugnisse über die zurückgelegten philosophischen Studien ausweisen können, welcher Vorschrift auch Stiften und Klöster, denen Gymnasien anvertraut sind, sich zu fügen haben.

c) Die Verordnung vom 24 Jänner 1808, kraft welcher die Lehrer aus geistlichen Gemeinden bei ihren an den diesen letzteren überlassenen Gymnasien von aller vorläufigen Prüfung überhoben worden, wird für Galizien — einstweilen wenigstens — zurückgenommen.

d) Niemand ist als Lehrer der Grammatik oder Styls anzustellen, der nicht der polnischen Sprache so viel mächtig ist, dass er bei dem Unterrichte die nöthigen Vergleichen der Latein und deutschen mit der polnischen Sprache vorzunehmen, und seine Schüler darauf aufmerksam machen kann; selbst die Fächer-Lehrer sollen der polnischen [Sprache] kundig seyn, um mittelst derselber den Schülern, besonders den Schwächern hie und da nachzusagen. Aber auch Niemand ist bei

einem Gymnasio als Lehrer anzustellen, der nicht auch der deutschen Sprache kundig ist.

Von diesen sämtlichen 4 Punkten in Bezug auf die Gymnasien hat das Consistorium seinen unterstehenden Klerus und die betreffenden Klöster zu verständigen, und zur genauen Darnachachtung zu verhalten.

E. Philosophische Lehranstalt.

Nach dem ausdrücklichen allerhöchsten Befehl sind die philosophischen Studien in den Klöstern gänzlich verbothen.

F. Theologisches Studium.

Kein Individuum darf vom Regular- oder Säcular-Klerus zur Priesterweihe zugelassen werden, welches sich nicht mit Zeugnissen über die gehörige Zurücklegung aller Lehrgegenstände des theologischen Studiums und der Pädagogik auszuweisen im Stande ist.

Lemberg den 18 Juny 1813.

Goes. — Widmann.

8. Куренда про закладанє і урядженє шкіл нар. в д. 14 серпня 1815.

№ 1495. Wysokie rządy krajowe na uczynione sobie doniesienia . . . . . pod dniem 14 lipca r. b. № 13391 zarządzić raczyły:

[II.] Co do zaprowadzenia i urządzenia szkółek parafialnych.

Ponieważ z iedney strony zaprowadzenie szkółek parafialnych do wydoskonalenia młodzieży w prawdach religii y ukształtowania iey obyczajów wieleby pomogło, i dlatego naywyższe przepisy zaprowadzenia takich szkółek; z drugiey zaś strony na funduszu zbywa, z którego by szkółki parafialne powystawiać, urządzić i z płatnemi nauczycielami opatrzeć można; a temu niedostatkowi przeto tylko zaradzić by się mogło, gdyby patronowie y kollatorowie beneficjów, ludzie z dominia i gromady do utworzenia potrzebnego na to funduszu przychilić się chęć. Przeto wysokie rządy krajowe w zarządzeniu wyżey wzmiankowanem żądanie swoje wyraziły, aby dusz starownicy względnych swoich kollatorów, dominia y gromady do utworzenia zmiankowanego fundusza zachęcać i pobudzać usiłowali. O tem więc żądaniu wysokich rządów krajowych całe duchowienstwo uwiadamiając, Przew. J. X. dziekanom polecamy, aby do skutecznienia onego wraz z podręcznem swoim duchowienstwem według możności przy[czynili] się, aby kapła-

nów w tej mierze radą swoją wspierali i o ich usilności konsystorzowi dlatego donosili, iżby ich wysokim rządóm krajowym jako gorliwych dusz starowników zalecić można; aby naostatek konsystorzowi donosili, gdyby gdzie dominium, patron i kollator lub też gromada od swiego parocha skłonią do utworzenia funduszu szkółki parafialney przyczynić się chciała. Iako zaś we wszystkim, co się do duchowego pożytku ściąga, paroch roztropnym, powolnym i umiarkowanym być powinien, tak szczególniej ieszcze w swoich [usiłowaniach] o zaprowadzenie i urządzenie szkoły parochialney i iey funduszu roztropności, powolności i umiarkowania trzymać się ma, aby odstępując od tych cnót sam sobie nie stał się zawadą do osiągnięcia zamiaru swiego.

Dan w Przemyslu die 14 sierpnia 1815.

Theodor Fedynkiewicz.

9. Куренда еп. Левницького в д. 29 грудня 1815 про закладанг шкіл по селах.

№ 9. Wskutku wyroków wysokich ces. król. krajowych rządów z dnia 14 lipca 1815 roku № 13391 oznaymiliśmy pod dto 15 sierpnia 1815 № 1495 duchowieństwu zbawienny zamiar tychże wysokich krajowych rządów wskrzeszenia y upowszechnienia w tym kraju szkółek parafialnych. Poleciliśmy oraz wszystkim dusz starownikom roztropnem y gorliwem przekładaniem potrzeby y pożytku szkółek parafialnych dominia y gromady [do] dobrowolnych ofiar na utrzymanie nauczycieli zachęcać. Szkoły parafialne należą do nayistotniejszych potrzeb ludu galicyjskiego. Ich liczba w stosunku ludności kraju tego bardzo iest mała. Dla tego skutki nauczania religii nie wszędzie dostatecznie y dzielnie się pokazują, lud małe czyni postępy w obyczajności, a nawet niezdolnym iest do obięcia dobroczynnych zamiarów rządu, własne ludu tego dobro na celu mających. Temi uwagami spowodowane wysokie krajowe rządy oznaymiły powtórnie pod ddo 8 grudnia 1815 № 31365 konsystorzowi, że teraz, gdy wołą Nayiaśniejszego Monarchy dozór szkół parafialnych y naybliższy wpływ do nauczania ludu wiejskiego konsystorzowi iest poruczonym, nadeszła chwila starania się z natężoną gorliwością o uskutecznienie dobroczynnych zamiarów Nayiaśniejszego Monarchy.

Za przyczynę dotychczasowych przeszkód tego zbawiennego dzieła naznaczają wysokie krajowe rządy szczuple uposażenie szkółek parafialnych, obojętność y niedbałość znaczney części duchowieństwa względem wszystkiego, co się szkół tyczy, naostatek mała liczba zdolnych nauczycieli.

Względem polepszenia losu nauczycieli przy szkołach trywialnych obmyślane już są potrzebne zarządzenia. Bez przyłożenia się jednak dominiów i gromad zamiar ten nigdy zupełnie do skutku nie przyjdzie. Naywięcej tu zawisło od gorliwości parochów, którzy pełniąc troskliwie obowiązki szanownego ich powołania, lud przez nauki duchowne ku temu zbawiennemu dziełu nakłaniać mają. Gdzie się już szkółki znajdują, powinni duszpasterze zająć się położeniem nauczyciela y użyć wszelkiego wpływu w celu nakłonienia dominiów y gmin do przyzwolitego pomnożenia funduszu. W miejscach, którym dotychczas na szkołach parafialnych zbywa, takowe zaprowadzone zostaną, skoro tylko paroch szczerze je na sercu mieć będzie. Niechay często przedstawia parafianom dobrodzieystwo z założenia szkółki wynikające, oświeca ich względem naturalney i konieczney powinności w tey mierze, niechay im okaże korzyści z szkółek parafialnych na nich y ich potomków spływające, a usiłowania iego požądany skutek uwieńczy. Tam, gdzie zabiegi parocha zupełnie bezowocnymi nie będą, dalsze postępowanie łatwym się stanie; oświadczenie od dominiów y gmin wyiednane będzie w przyzwoitey drodze przez ces. król. cyrkularne urzędy zabezpieczonem, wystawienie zaś szkoły podług rozkładu przepisanego nastąpi. Jeżeli by ofiarowana dotacya na utrzymanie nauczyciela nie była dostateczną, natenczas o pomnożenie tey z funduszu szkolnego przez cyrkularne urzędy wysokich krajowych rządów dopraszać się można. Na ostatek: zamiarem iest wysokich krajowych rządów, aby stosownie do polityczney ustawy szkolney, w obrządku naszym diacy razem y urząd nauczycieli w szkołach parafialnych sprawowali.

Obwieszczenie niniejsze wysokich krajowych rządów przekona każdego duszstarownika o dobroczynnych, zbawiennych zamiarach Nayaśniejszego y Naylaskawszego Monarchy dla dobra ludu. Lecz gdy uskutecznienie onych gorliwości y staraniom duchowieństwa iest poruczonym, powinien każdy duszstarownik przy rozpoczęciu tego zbawiennego dzieła następujące uwagi mieć przed oczyma i takowe ludowi wrazać. Że :

A) Głównym przedmiotem nauki w szkołach parafialnych będzie wpaianie zasad religii do pojęcia i potrzeby ludu tego zastosowane. Lud prosty na wsi żyjący w różnych okolicznościach i położeniach zostaje: iako poddany, iako członek familii, iako gospodarz ma każdy pośród ludu tego liczne obowiązki do wypełnienia. Nauka w szkołach parafialnych, nie wychodząc z obrębów iey zakreślonych, usposobi lud ten do poznania y pełnienia swych powinności, zapozna go z przeznaczeniem człowieka, utworzy mu pośród przykrości życia y w religii

prawdziwe źródło pociechy y zaspokoienia, zapobiegać będzie dzielnie ubolewania godnym skutkom niewiadomości, prostoty i łatwowierności. Że

B) Nauka w szkołkach parafialnych w oyczystey ludu prostego mowie ułatwi mu zrozumienie ś. nabożeństwa i tem samem pomnoży wpływ religii do serca człowieka. Że

C) Zaprowadzenie szkólek parafialnych żadną w tym kraju nie iest nowością. Istniały tu niegdyś w każdej parafii szkółki, w których młodzież wieyska, ucząc się czytać i pisać po rusku, razem w religii ćwiczyła się. Przodkowie terazniejszych parafian, nie będąc zamożniejsi, stawiali własnym nakładem szkółki, nie szczędzili składek, ofiar y funduszków na utrzymanie nauczycieli; widzić się daia ieszcze po wielu miejscach szkółki albo ich ślady, y te są pomnikami gorliwości przodków naszych. Poupadały wprawdzie po naywiększey części zbawienne te urządzenia, lecz gorliwością parocha w pamięci pobożnych parafian wskrzeszone przy dobrej chęci na nowo powstawać będą. Że nastatek:

D) Przez pomnożenie szkólek parafialnych, w których diacy nauczycielami byđź maia, otrzymaia parochowie bardzo ważną i konieczną pomoc w odprawianiu nabożeństwa podług obrządku naszego. Aby zaś woli naywyższej w sposób nayprzyzwoitszy zadosyć się stało, następuiaće do całego duchowieństwa wydaemy rozporządzenie:

1-o. Zaraz po odebraniu niniejszego uwiadomienia każdy dusz starownik w stosowney nauce, podług tego co wyżej iest nadmienionem, dominium y parafianom zamiar, potrzeby i pożytek szkólek parafialnych przedłoży, i tych do utworzenia funduszu na utrzymanie nauczyciela, lub do pomnożenia tego zachęcać będzie. Wystawi parafianom, że ofiarę, którą każdy gospodarz dwa lub trzy garcy zboża, lub inną iakową daninę w pieniądzech, chlebach, rocznie na utrzymania diaka razem i nauczyciela szkoły poświęcaiać czyni, nie iako ciężar, lecz iako niewygasłe dobrodzieystwa, które sobie samemu a własnym dzieciom świadczy, uważać powinien. Im hoyniejsze zaś będą ofiary gromad, tym rychley w nich zaprowadzenie szkółki nastąpi. Szczupłe nawet fundusze, do których gromady oświadcza się, nie będą bezskuteczne, ponieważ wysokie krajowe rządy resztę z funduszu szkolnego wyznaczyć naylaskawiey oświadczyły się.

2-o. Przypominamy dawniejszą naszą przestrogę, aby w zachęcaniu dominiów y gromad zachować powolność, roztropność y umiarkowanie, które wszystkim postępkom dusz starownika towarzyszyć powinny. Tam, gdzie oczywisty upor z strony parafian lub dominiów

zachodzi, natarczywość parocha jątrzyła by umysł i stała by się nie-wczesną i zamiarowi szkodliwą gorliwością. W podobnym przypadku rzecz czasowi, lepszemu przeświadczeniu y dalszym usiłowaniom zostać należy.

3-o. Powinien każdy paroch żądane od miejscowego dziekana wykazy, tyżące się zdolności, obyczajów y dotychczasowego utrzymania diaków, uposażenia szkółek y innych przedmiotów podług załączonego formularza *) dokładnie y sumiennie podać, w ważniejszych zaś okolicznościach rady y informacji od dziekana zasięgać. Załączamy w tym celu formularz wykazu, którego rubryki co do pojedynczych parafii przez każdego parocha mają być wypełnione, od Przewiel. zaś Imci XX. dziekanów w iedną cały dekanat obeymującą tabelę zebrane y naydaley do ostatniego marca 1816 r. do konsystorza odesłane.

4-o. Zostawiamy roztropności Przewiel. Imci XX. dziekanów użycie przyzwoitych środków w celu przyprowadzenia po skutku niniejszego rozporządzenia, spodziewamy się wszelako, że w przypadkach, gdzie by ten lub ów paroch mniej zdolnym y zręcznym w tak ważnym przedmiocie się okazał, Przewiel. Imci XX. dziekani własnym wpływem y współdziałaniem zastąpią. Naostatek

5-o. Zalecamy Przewiel. Imci XX. dziekanom, aby na samych przez parochów podanych doniesieniach nie przestawali, lecz tam, gdzie by wątpliwość lub niepewność zachodziła, sami o stanie rzeczy przekonać starali się, tudzież własną opinię a szczególniey względem zdolności diaków, y w relacyach wykaz całego dekanatu konkomituiących, wyznaczyli. Uważać zaś należy, że diacy, skoro się w stanie uczenia dzieci czytać i pisać w języku ruskim y dobrych przytem obyczajów okaza, na nauczycieli do szkółek wiejskich kwalifikowanemi być mogą.

Przewielebni Imci XX. dziekani, Wielebni Imci XX. parochowie, którzy przy zaprowadzeniu szkółek parafialnych szczególnieyszą gorliwość y usiłowanie okaza, przy nastąpić mającey regulacyi szkółek tych na powiatowych dozorców szkolnych wysokim kraiovym rządóm proponowani będą i połączonych z tym urzędem zaszczytów i korzyści uczestnikami się staną. Niniejsze zarządzenie Przewielebni Imci XX. dziekani podręcznemu duchowieństwu ogłoszą y o nayrychleysze uskutecznienie zawartych w nim punktów starać się będą.

W Przemysłu dnia 29 grudnia 1815.

Michał, Biskup.
Mogilnicki.

*) Згаданого формуляра не повелось мені відшукати.

10. Куренда еп. Левицького в д. 24 липня 1816 про заснованя Інституту дяко-вчителів у Перемишлі.

№ 113. W odezwie z dnia 29 grudnia 1815 do L. 9 oznaymiłiśmy duchowieństwu potrzebę, zamiar i sposób zaprowadzenia szkółek parafialnych. Obowiązek starania się troskliwie o wzrost tego zbawienego dzieła wypływa z istoty urzędu duszpasterza, ponieważ głównym przedmiotem nauki w szkołach parafialnych będzie wykład prawd religii. Wkłada tę powinność na nas Najiaśniejszy Monarcha, powierając duchowieństwu dozór i prowadzenie institutów szkolnych. Należy wewnątrzne przekonanie o uszczęśliwiających skutkach pracy i usiłowania około wyprowadzania ludu prostego z grubey ciemnoty, zapobieżenia przywarom z nieświadomością połączonym, zaszczepienia w umyśle ludu tego sentimentów religii y obyczajów powinno być usilną pobudką każdemu pełniącemu swoją powinność. W tym duchu zaczęło już działać duchowieństwo nasze. Nadesłane niektórych dekanatów wykazy tyczące się szkółek parafialnych, oświadczenia gmin w czasie kanonnej wizyty zawierają dowody usiłowań parochów i dobrych chęci ludu. Chociaż po wielu miejscach ze strony ludu gnuśność, wstręt nabycia nauki, zbytne wyobrażenie mniemanych ciężarów, z inney zaś strony uprzedzenia, niewczesne obawy, niechęci temu zbawienemu dziełu na przeszkodzie staia, — wszelako i tam łagodne uwagi, doświadczenia, cierpliwe w trudnościach przetrwanie duchem religii i gorliwości kierowane, według nauki Pawła św. w II liście do Korynt. w rozdziale 4 zawartej, staną się nad wszelkie zawady silniejszymi i pożądany skutek przyniosą.

Uposażenie szkółek i zdolni nauczyciele, są to dwa główne warunki, od których zawisł skutek zabiegów duchowieństwa. Ofiary wspaniałomyślnych dziedziców, pobożnych parafian i dobrem szkół zajętych parochów zaradziły w wielu miejscach pierwszej potrzebie, i nadal zaradzenia nadzieję zostawiają. Drugi nie mniej ważny warunek przy zaprowadzeniu szkółek stanowi dostateczna liczba zdolnych diaków, razem i nauczycieli.

Powszechnie dają się słyszeć utyskiwania duchowieństwa na niedostatek diaków. Nietylko po parafiach, ale po większej części niektórych dekanatów poustawały przepisane nabożeństwa; lytje, iutrnie y inne obrządku naszego hymny czytana liturgia zastępuje. Każda część nabożeństwa porządkiem i wyraźnie spiewana przypomina ludowi pierwsze tajemnice wiary i główne nauki obyczajów. Tu należą oprócz epistolów i ewangelii, psalmy, stychiry, prokimeny, pryczastne i inne. Dla niedostatku diaków nie tylko te nabożeństwa ustały, ale zwy-

czayne przy sprawieniu SS. Sakramentów i innych obrządków ceremonie w ponurej cichości na samem odczytaniu przez kapłana kończyć się zwykły. Tym więc sposobem słabną w pamięci ludu wiernego obrzędy religii naszey, a naostatek zupełnie wygasnąć muszą. Smutne następstwa tego stanu rzeczy co raz bardziej widoczniejszemi się stają. Obojętnie lud względem przepisów religii, gdy należyte sprawowanie obrzędów nie przypomina mu ich ważności; pokazuje się byź gnuśnym, niedbałym, mniej nawet głosowi pasterza powolnym, gdzie idzie o pomnożenie chwały Pana Boga, uświetnienie obrządku i o doczesną i wieczną szczęśliwość. Samo zaprowadzenie szkółek parafialnych jest tej prawdy niezaprzeczonem dowodem. Parafie, w których nabożeństwa dotąd w przypisanym ustawą porządku odprawowały się, gdzie ceremonie cerkwi św. przewoicie sprawowane, zbawienie dotąd czynią, wrażenia pierwsze były i celowały w ofiarach na pomnożenie funduszu nauczyciela. Przeciwnie zaś, parafie, gdzie dla braku diaków od lat kilku ustały zwykłe nabożeństwa, albo nic, albo nie znakomitą ilość ofiarowały. Duszpasterze są stróżami całości obrządków religii. Azaliż oni nie będą musieli oddać sprawy Naywyższemu sędziemu, że obrzędy te w ich ręku upadać i gasnąć zaczęły? Mała liczba gorliwych parochów usiłowała wprawdzie zapobiedz przybaczonym dopiero następnościami, kształcąc zdolne do usług individua. Starania ich atoli na całość żadnego wpływu mieć nie mogły, pospolicie bowiem formowani tym sposobem diacy do woyska oddani byli. Połączenie funkcji diaka ze stopniem nauczyciela nadarza w terażniejszych okolicznościach iedyń sposob zapobieżenia temu niedostatkowi. W charakterze nauczyciela ma każdy diak polepszoną substancję, stosownie zaś do polityczney ustawy szkolney (Politische Schulverfassung) wolny [jest] od służby woyskowej.

Dla otrzymania funkcji nauczyciela nie dosyć jest umieć czytać i pisać, potrzeba nad to do należytego pełnienia obowiązku nauczyciela byź poprzedniczo usposobionym. Tym końcem powinien każdy kandydat na nauczyciela dostateczną posiadać wiadomość przepisów w Instrukcyi dla nauczyciela zawartych, tyczących się przedmiotów nauki, sposobów postępowania z dziećmi, zachowania porządku i karności szkolney, oraz stosunków, w których nauczyciel z rodzicami, miejscową zwierzchnością i parochem zostawać powinien. Gdzie tych własności nauczyciel nie ma, paroch i nauczyciela sposobić i miejsce jego w szkole zastępywać obowiązany jest. Ustawa szkolna, zawierająca Instrukcyę dla parochów, wspomnianą dopiero powinność zatwierdza, zwierzchność przeto szkolna na ścisłe iey wykonanie nastawać będzie.

Znajdują się po wielu miejscach diacy, którzy pod ręką przeznaczonego parocha będą w stanie pełnić obowiązki nauczyciela, i takowi podług ustawy szkolney po wysłuchaniu kursu metodyki na nauczycieli kwalifikowani zostaną. Skoro ze strony c. k. cyrkularnych urzędów zabezpieczenie ofiarowanych funduszków nastąpi, wydane będzie co do kwalifikowania diaków, słuchania kursu, odprawienia egzaminu, oddzielne obwieszczenie. Tym jednak sposobem nie zaradzi się jeszcze na przyszłość niedostatkom diaków i nauczycieli, co więcej, po zyciu ich dla braku zdolnych indywiduali urządzone nawet szkoły usta- wać będą musiały.

Przekonanie o rzeczywistości przytoczonych uwag dzieli z nami bez wątpienia każdy z duchowieństwa dobrze myślący, któren ma na sercu pomnożenie chwały Pana Boga, świętość obrządku i zbawienie powierzony mu trzody. Pragnąc usilnie zaradzić w najsukuteczniejszy sposób niedostatkom diaków i nauczycieli, opatrzeć kapłanów w zdolne pomocniki do odprawienia nabożeństwa, i wzniecić ostygle tu i owdzie między ludem poważanie obrządku, postanowiliśmy przy katedrze naszej założyć instytut, w którym by uprzymiotowane należycie individua na diaków y nauczycieli sposobić się mogły. Sprzyia zamiarowi temu ustawa polityczna dla szkół wydana, podług której sposobiący się do stanu nauczycielskiego od służby woyskowej wolnymi uznani. Szczupła pensya nauczyciela, po wielu miejscach ledwie 100 zł. przenosząca, nie ma powabu dla młodzieńców, którzy mają środki słuchania dalszey nauki i w innych stanach lepsze dla siebie upatrują korzyści. Kandydaci na nauczycieli i diaków będą przeto synowie włościan, diaków i kapłanów nawet, nie mających środków na dalszą ich edukację. Bezpłatne utrzymanie w tym instytucie poda ubogim individuum powyższych własności na diaków, oraz i nauczycieli. Regent czyli diak katedralny uczyć będzie ustawu i spiewania, do czego codziennie nabożeństwo w katedrze naylepszą podaie sposobność. Oprócz ćwiczeń tych słuchać będą uczniowie instytutu kursu metodyki do ich pojęcia i potrzeby szkół parafialnych zastosowanego. Zamiarem naszym iest, aby co rok, dopóki potrzebna liczba diaków i nauczycieli usposobioną nie będzie, 10 przynajmiej kandydatów z instytutu tego wychodzić, a tyle innych przyjętych być mogło. W przeciągu lat 10 otrzymały by dyecezye 100 zdolnych diaków i nauczycieli; tych zaś powinnością będzie dwoch lub trzech chłopców w każdej parafii uczyć ustawu i spiewania, przez co za lat kilka liczba diaków znacznie pomnożyć się musi.

Trwałość rzeczzonego instytutu połączona iest z nieuchronnymi i znakomitymi wydatkami; obmyślone i temu celowi poświęcone przez

nas zasiłki na utrzymanie 10 kandydatów, pomnożenie funduszu diaka katedralnego, na kupienie potrzebnych ksiąg nie będą dostatecznymi; postanowiliśmy więc wezwać duchowieństwo do działania z nami.

Przewielebni JX. dziekani, Wielebni JX. parochowie, JX. administratorowie i kooperatorowie!

Pomimo szczupłych dochodów waszych udowodniście po tyle razy dobrowolnemi ofiary przychylność ku Najiaśniejszemu Monarsze i niezachwianą gorliwość o dobro powszechne. Pokazaliście, że wychowanie nakładem rządu w seminarium odebrane odpowiada oczekiwaniom o was powziętym, że słowy i przykładem iścieście nauczycielami ludu. Przekonał się rząd o gorliwości waszey. Najiaśniejszy Monarcha obrócił ku wam troskliwość oycowską, i naylaskawszy wyrok w tym roku zapadły byt wasz polepszył. Na łonie pokoju ustały ofiary, iakie woyna koniecznie czyniła. Mądre i oycowskie panowanie naylepszego Monarchy rokuie nam ze wszech miar pomyślną przyszłość. Ogłoszenie woli Najiaśniejszego Monarchy, tyżące się zaprowadzenia szkółek parafialnych, podaie duchowieństwu nową sposobność [podniesienia naszego] obrządku. Sposobnością tą iest założenie instytutu w celu ukształcenia diaków i nauczycieli.

Wysokie c k. krajowe rządy mocą uchwały z dnia 8 grudnia r. p. № 31365 wezwały konsystorz do otworzenia zdania, ażaliby kandydaci nauczycieli nakładem parochów kształceni bydź nie mogli. Wydatek łożony w tym celu przez każdego parocha, którego parafia diaka i nauczyciela potrzebuie, byłby niezaprzeczonem dla duchowieństwa ciężarem, lubo z drugiey strony każdy czuły o całość obrządku pragnąc musi, aby niedostatkowi diaków i nauczycieli podług możności zapobiedz. Poiedyncze usiłowania, chociaż by nacyzynniejsze, ofiary nayznakomitsze nie sprowadzą požądanego skutku. Dla dobra całej dyecezyi całe duchowieństwo łącznie działać powinno.

Wzywamy przeto dusz starowników do poświęcenia cząstki dochodów na założenie instytutu nauczycieli. Nie chcemy wkładać ciężarów możność dźwigania ich przewyższających, dzieło iednak od nas przedsięwzięte nie przyjdzie do skutku, ieżeli prócz zasiłków z innych źródeł na rzecz instytutu nauczycieli wpływających, minimum przez każdego kooperatora w iednym roku wniesione 1 rzł., przez każdego zaś administratora i parocha 2 rzł. nie wyniesie. Hoyniejsze wsparcie iako też zasiłki w zbożu, które by poblizsze dekanaty instytutowi poświęcić chciały, zaleyć będą od wspaniałomyślności duchowieństwa. Wpływająca co rok ilość wystarczyć ma na utrzymanie 10 individuów, między którymi synowie kapłańscy pierwsze będą mieli miejsce.

Ugruntowanie tak ważnego i potrzebnego instytutu diaków i nauczycieli nie tylko w oczach rządu i współczesnych dobrze myślących stanie się duchowieństwa zaletą, ale nadto pod tą zaszczytną potomością pamięć, że duchowieństwu diecezji Przemyskiej winien istnienie instytut, całości i uświetnienia obrządku, tudzież wzrostowi szkół parafialnych poświęcony.

Po zap[ewnie]niu funduszu plan administracyi instytutu szczególnym będzie przedmiotem naradzeń synodu diecezjalnego w roku tym zgrupować się mającego, tak iak i na przyszłość Przewielebni Imci dziekani, Wielebni I. XX. parochowie na tym zgromadzeniu zdanie swe . . . . . względem poprawy i wzrostu instytutu otwierać będą. Zarząd funduszu oddany będzie wydziałowi z członka kapituły iednego blisko Przemyśla mieszkającego, dziekana i z dwóch parochów złożonemu. Wydział ten czuwać ma we względzie edukacyjnym i ekonomicznym, aby zamiarowi założycieli w sposób naydogodniejszy zadosyć się stało. Ogłoszone co rok w diecezji doniesienie [ma] duchowieństwo o stanie instytutu zapewnić.

W Przemyśle dnia 24 lipca 1816.

Michał, Biskup.

11. Куренда еп. Левицького в д. 28 лютого 1817 р. з заявою цісарського признання руському духовенству за ревну працю над просьвітою.

№ 794. W doniesieniu o kanonney wizycie z dnia 1 sierpnia r. p. № 148 przedłożyliśmy Nayiaśnieyszemu Monarsze chwalebne zasługi duchowieństwa dyecezji Przemyskiej. Zaleconym od nas dusz starownikom, którzy dobrowolnemi ofiary na [uposażenie pułku ułanów i funduszu inwalidów, na pomnożenie funduszu kapituły i uposażenie szkół parafialnych, przyłożeniem się do założenia instytutu dla nauczycieli przy katedrze, budowli cerkiewnych i mieszkalnych, i starannością o utrzymanie tychże budowli w dobrym stanie, wsparciem ubogich i chorych parafian, czynnem współdziałaniem przy rozszerzeniu [szczepienia] ospy i zaprowadzeniu szkół parafialnych i nauczaniem w nich młodzieży, tudzież ścisłem i wzorowem wykonaniem ustaw cerkiewnych i naywyższych zarządzeń gorliwość w pełnieniu obowiązków powołania, patriotyczne przywiązanie i wierność ku Nayiaśnieyszemu Monarsze i rządowi w sposób celujący udowodnili, raczył Nayiaśniejszy Monarcha ręcznym listem pod dniem 6 września r. p. do nas wydanym naywyższe swe zadowolenie nayłaskawiey oświadczyć.

Wyrok ten najwyższy Najjaśniejszego Monarchy duchowieństwu oznajmując, nie wątpimy, że chlubny ze wszech miar dla duchowieństwa zaszczyt tego wyroku stanie się dla wszystkich, którzy nań zasłużyli, najsilniejszą pobudką do podwojenia dotychczasowej w dobrem gorliwości. Spodziewamy się oraz, że i drudzy, których zasługi dotąd zasługom pierwszych nie wyrównywały, poglądając na skutek chwalebnych usiłowań, takowe naśladować, wszyscy zaś razem niewygasłą wdzięcznością ku Najjaśniejszemu Monarsze przeięci na dalsze najwyższe łaski i względy zasługiwać będą.

Przemyśl dnia 28 lutego 1817.

Michał, Biskup.

12. Куренда в д. 1 цвѣтня 1817 р. про видаванє похвальних декретів руськимъ сьвященикамъ заслуженимъ на полі нар. просвѣти.

№ 760. С. kr. kraiove rządu pod dniem 14 stycznia r. b. l. 60146 oznajmiły wyrok nadworney kancelaryi z dnia 6 grudnia r. p., mocą którego Najjaśniejszy Monarcha najłaskawiey rozkazać raczył, aby dusz starownikom, których gorliwość w katechizowaniu i nauczaniu młodzieży na pochwały zasłuży, właściwe dekreta pochwalne, zadowolenie najwyższe zawierające, wydawane były, aby konsystorz na takowych parochów przy propozycyach na parafie szczególniejszy wzgląd miał. Przewielebni Imci X. dziekani niniejszą najwyższą uchwałę duchowieństwu ogłoszą i tych parochów swych dekanatów, którzy katechizowaniem i nauczaniem młodzieży na szczególną zasługuią zaletę, nieczekając terminu odesłania tabeli roczney w oddzielnych doniesieniach konsystorzowi wymienili.

W Przemyślu dnia 1 kwietnia 1817.

Fedynkiewicz. Mogilnicki.

13. Оповіщенє консисторії в 26 червня 1817, якимъ поручає ся парохам примірникъ шкільного закона.

№ 153. Exemplarz ieden prawideł szkolnych w oyczystey mowie drukowanych WW. Imci XX. parochom i kooperatorom z tem obwieszczeniem doręcza się, że

a) ustawy te w kaźdey szkole parafialney lub domu mieysce tey zastępującym w załączonym formacie na ścianie przybitemi, przez nauczyciela, iako też uczniów odczytywanemi byдź maią. Że

b) te same prawidła in 8° drukowane każdy uczeń między innymi książkami szkolnemi mieć i takowych uczyć się powinien.

Potrzebney dla każdej szkoły ilości exemplarzy w kancelaryi konsystorskiej dostać można.

Exemplarz in 8° kosztuie . . . . . 6 kr.

Plakat na lepszym papierze . . . . . 10 kr.

Dan w Przemyśle dnia 26 czerwca 1817.

T. Fedynkiewicz, vicar. gr. Mogilnicki.

14. Оповіщене консисторії з 5 грудня 1817 про цісарську постанову що до шкільних помічників і їх платні.

№ 64. Najiasniejszy Monarcha raczył pozwolić, aby w każdej szkole główney niemieckiej po dwóch, a w główney wzorowej szkole niemieckiej sześciu pomocników nauczycielskich z rocznym wsparciem (adjutum) 120 zł. reńsk. wynoszącym, z tem obowiązkiem ustanowiono, aby na każde zawołanie do objęcia miejsca nauczyciela w szkołach parafialnych z roczną pensją 250 zł. reńsk. natychmiast gotowemi byli. Nowy ten dowód pieczołowitości Najiasniejszego Pana o wzrost szkół gminnych wysokie c. k. kraiove rządu wyrokiem z dnia 10 listopada r. b. do l. 59505 konsystorzowi z tym dodatkiem oznaymiły, że kompetenci o takowe miejsca prośby swoje do dyrekcyi owej szkoły główney, w której sobie umieszczenia życzą, do ostatniego grudnia r. b. podawać ma[ia].

Niniejsze naywyższe postanowienie Przew. Imci XX. dziekani we względnych dekanatach ogłoszą, i individua, które normalne szkoły z dobrym postępkiem ukończyły, tudzież ięzyka ruskiego wiadomość posiadają, do podawania prośb o wzmiankowane miejsca do dyrekcyi szkoły główney lwowskiej nie tylko w tym, lecz i w każdym roku na przyszłość wezwą i zachęcą.

W Przemyśle 5 grudnia 1817.

15. Куренда в д. 26 грудня 1817 в справі числа і потреб сільських шкіл.

№ 101. Najiasniejszy Monarcha wyrokiem z dnia 26 lipca przez wysokie c. k. kraiove rządu konsystorzowi pod 14 listopada r. b. do l. 52304 obwieszczonym naylaskawiey rozkazać raczył, aby do rozszerzenia nauki ludu w Galicyi przez pomnożenie i udoskonalenie szkół narodowych wszelkiej staranności przykładano, aby żadney sposobności kształcenia zdolnych nauczycieli nie opuszczano, aby naostatek ducho-

wieństwo do należytego i zamiarowi odpowiadającego współdziałania wezwanem zostało.

Dobroczyнным i oycowskim zamiarom Najiaśniejszego Monarchy starała się do tychczas odpowiadać znakomita część dusz pasterzy diecezji naszej. Podług doniesień urzędowych w 227 parafiach nauka szkolna w mniejszej lub większej liczbie młodzieży zaprowadzona. Po wielu miejscach jedynie staraniem czynnych i gorliwych dziekanów i parochów szkoły pobudowane, w innych oddzielne mieszkania zamiarowi temu przeznaczone, w innych nakoniec miejscach parochowie młodzież w własnych domach uczą. Prace te i usiłowania duchowieństwa uwieńczone zostały powtórnem zadowoleniem Najiaśniejszego Monarchy najlaskawiej oświadczenem. Wysokie kraiove rządy uchwałą z dnia 5 września r. b. do l. 42317 zasłużonym o szkoły parochom dekreta pochwalne wydać i czyny ich przez pisma publiczne ogłosić zarządziły. Zaszczyt ten dla duchowieństwa i obrządku naszego, widoczne postępy młodzieży wiejskiej w nauce i obyczajach są dotychczasowe owoce pracy gorliwych dusz pasterzy. W miarę szerzenia się nauki w szkołach parafialnych znikać będzie bydłeca lub wiejska niewiadomość, upodlająca go skłonność do pijaństwa, próżniactwa, kradzieży, zmniejszą się występki i zbrodnie, — a natomiast lud ten wzrastać będzie w pobożności, obyczajach i pracowitości. Pośród tylu pomyslnych widoków naiemnik tylko ale nie prawy pasterz przy zaprowadzeniu szkół obojętnym pozostać może.

Trudności, iakich tu i owdzie doświadczają dusz pasterze, niepowinny żadnego zrażać od dokonania szczęśliwie zaczętego dzieła. Wszakże wiadomo powszechnie, że szkoły parafialne szczególnym są przedmiotem troskliwości Najiaśniejszego Monarchy. Wysokie kraiove rządy zaradzają niedostatkowi budowli szkolnych. Uposażenia szkolne po wielu miejscach zabezpieczone. Pensya dla nauczycieli w ilości 250 zł. reńsk. uchwałą wysokich kraiowych rządów z dnia 10 listopada r. b. do l. 59505 systemizowana. Uwolnienie diaków płatnemi i aktualnemi nauczycielami będących od służby woyskowej wyrokiem wysokich c. k. kraiowych rządów z dnia 10 września r. b. do l. 40783 zapewnionem zostało. Nayważniejsze więc trudności za czasem przy współdziałaniu duchowieństwa ustaną. Nadto powinien każdy dusz pasterz pamiętać, że stan i powołanie kapłana nie iest stanem wygody i odpoczynku, ale stanem i powołaniem trudów i pracy. Poświęcając czas i fatygi nauczaniu młodzieży, naśladowie przykład Zbawiciela, któren dzieci w obliczu apostołów i ludu za najmilszy przedmiot swej winnicy ogłosił. Każdy dusz pasterz iest robotnikiem w tey winnicy. Jemu przeto gospodarz oney podług zasługi nadgrode wymierzy.

Wzywając duchowieństwo do uskutecznienia wyżej przytoczonej woli Najjaśniejszego Monarchy, zalecamy :

1-mo. Pełnienie przepisów politycznej ustawy szkolnej co do porządku, karności, metody i manipulacji szkolnej. W tym celu Przew. Imci XX. dziekani i vicedziekani podręcznym parochom potrzebnej informacyi w czasie examinów kwartalnych, wizyt dekanalnych i w innych szczególnych zdarzeniach udzielać będą.

2-do. Usposabianie ile możności diaków i pomocników, aby w czasie oznaczonego uchwałą konsystorską z dnia 12 września r. b. do l. 243 examinu na nauczycieli kwalifikowani być mogli.

3-tio. Zaprowadzenie powszechnie używanego po wielu mieyscach pomyślnie sposobu, aby pod dozorem parocha lub nauczyciela dzieci jedne od drugich uczyły się. Tym końcem parochowie czynione doświadczenia nawzajem sobie udzielać mają.

4-to. Ułatwienie i rozszerzenie między dziećmi poznania liter i składni, używaniem mniejszych i większych tablic urzędowi dziekańskiem z oddzielnym objaśnieniem nadesłanych. Nie wszystkie dzieci mogą mieć zaraz buk w a r y ; inne dane sobie książki psuiąc, ochotę do nauki tracą. Używanie wzmiankowanych tablic niedogodnościom tym zaradzi a nawet dzieciom, które dla ważnych przyczyn regularnie do szkoły chodzić nie mogą, początki czytania ułatwi.

5 to. Staranność, aby się dzieci starsze w czytaniu usposobione ze wszystkich przepisanych książek szkolnych, podług prawideł politycznej ustawy szkolnej uczyły i examen odprawiały.

6-to. Przy zaprowadzeniu używania tablic i książek szkolnych wszelkiego przymusu i narzutów chronić się i jedynie przez roztropne i stosowne zachęcenia rodziców do dobrowolnego nabycia dla ich dzieci książek nakłaniać należy. Każdy ze strony parocha przymus lub narzut odstręczałby lud prosty od szkoły. Takowy zaś postępek ściągnął by na niego pewną i ścisłą odpowiedzialność.

7-o. Spiewanie młodzieży w chórze w czasie nabożeństwa w dnie niedzielne i uroczyste jest istotnym warunkiem nauki szkolnej. Treść bowiem nabożeństwa naszego nayskuteczniyszem jest sposobem wpoienia dzieciom sentymentów religijnych. Doświadczenie pokazało skuteczność środka tego do zachęcenia młodzieży do nauki szkolnej i zniewolenia rodziców do pilnego iey wysyłania do szkoły.

Naostatek pamiętać należy wszystkim dusz starownikom, że głównem i ostatniem zamiarem nauki szkolnej są dobre obyczaje ludu na prawdziwey pobożności polegające. Ku tym więc zbawiennym celom wszystkie trudy i usiłowania dusz pasterzy, nauczycieli i pomocników zmierzać powinny.

Odezwe niniejszą Przew. Imci XX. dziekani duchowieństwu ogłoszą i zachowanie iey przepisów z mocy urzędu swego ściśle dopilnuią. W Przemyślu dnia 26 grudnia 1817.

T. Fedynkiewicz, VG. i offl. — Mogilnicki.

16. Розпоряджене гал. губернії в 7 марта 1818 про увільненє дяко-вчителів від військової служби.

№ 7207. Eine an sämtliche Kreisämter unter 7 März Z. 7207 ergangene Gubernial Verordnung.

Man ist mit dem k. k. . . . Milit. Commando übereingekommen, dass die getroffene [und dem] Kreisamt unter 10-ten 7-ber 1816 Z. 40783 bekannt gemachte Verfügung, kraft welcher jene Organisten, welche nicht allein mit einem Gehalte angestellt, sondern nebstbey zugleich wirklich ausübende Schullehrer sind, vom Militärstande zeitlich befreit wurden, auch auf die im gr. k. Rit. vorfindigen Kirchensänger, insoweit sie wirklich angestellte Lehrer sind, auszudehnen sey, wornach also jeder gr. kath. Kirchensänger, welcher wirklich angestellter Lehrer ist, zu behandeln kömmt.

Was aber die übrigen Kirchensänger betrifft, so besteht ohnehin die höchste Vorschrift vom 30 Jänner 1807, dass selbe nur aus jener Klasse Menschen zu wählen seyen, die vermög des Conscriptions-Systems von dem Militär-Stande ausgenommen oder dazu vermög ihrer körperlichen Beschaffenheit nicht geeignet sind. — Lemberg ut supra.

17. Куренда в 8 червня 1818 з завідомленем про цісарську постанову що до науки руського язика в сільських школах.

№ 291. Względem szkół narodowych i nauki w języku ruskim raczył Najjaśniejszy Monarcha naylaskawiey postanowić co następuje:

1. Nauka religii powinna bydź we wszystkich szkołach galicyjskich i bukowińskich młodzieży obr. gr. katol. przez kapłanów tego obrządku w języku ruskim dawana.

2. W szkołach, do których młodzież obydwóch obrządków chodzi, cała nauka (wyjąwszy naukę religii, która podług poprzedniego prawidła dzieciom obrz. gr. kat. w ruskim języku dawana bydź powinna) dzieie się w polskim języku. Przyczem iednak podług możności starać się należy, aby się dzieci gr. kat. obrządku po rusku czytać i pisać uczyły.

3. W szkołach, do których dzieci gr. kat. obrządku chodzą, cała nauka w ruskim języku dawana być ma, tak iednak, aby dzieci i po polsku czytać i pisać uczyły się.

4. W miejscach, gdzie się mieszane szkoły znajdują, wolno jest gminom gr. katol. obrządku zupełnie ruskie szkoły dla swych dzieci budować i utrzymywać.

5. Dozor szkół całkiem łacińskiego, tak iak dozor szkół całkiem gr. katol. obrządku powiatowi szkół dozorecy względnych obrządków wykonywują. W mieszanych szkołach dozor dziekanowi czyli powiatowemu dozorecy tego obrządku wruczony być ma, do którego obrządku większa liczba dzieci szkolnych należy. Stosunek przyłączenia tego ma być przez polityczną instancję rozpoznany i dla uniknienia wszelkich kolizyj raz na raz postanowiono: który dziekan powiatowy dozór ten prowadzić będzie. W szkołach mieszanych szczególny nadzór względem nauczania dzieci religii dziekanowi właściwego obrządku przynależy.

6. Ruskie szkoły zaprowadzone w miejscach, gdzie się już wspólna szkoła znajduje, stają się ciężarem gmin i nie mogą spodziewać się wsparcia. Całkiem ruskie szkoły, same w miejscu iakowem będące, powinny być we względzie obowiązku przykładania się do budowy i uzupełnienia dotacyi z funduszu szkolnego zupełnie tak, jak i szkoły obrządku łacińskiego uważane.

Naylaskawsze to postanowienie wysokie kraiove rządy, stosownie do uchwały naywyższej naukowej komisyi nadworney z dnia 25 kwietnia r. b. konsystorzowi pod 22 maja r. b. do l. 24852 oznaymując, pod iednym cyrkulowym urzędem zalecono jest:

We wszystkich miejscach, gdzie już szkoły existują i gdzie oprócz parocha łacińskiego także dusz starownik ob. gr. kat. znajduje się, liczbę dzieci szkolnych obydwóch obrządków wspólnie z oboma parochami dociec, aby urzędy kraiove oznaczyć mogły, któremu konsystorzowi szkoła tego lub owego obrządku podlegać ma.

Uchwałę tę duchowieństwu oznaymując, nakazujemy, aby każdy dusz starownik pod ścisłą odpowiedzialnością dzieci szkolne swojego obrządku podług obwieszczonego przepisu z dnia 26 maja 1815 do l. 905 co rok obliczył i protokół szkołosposobnych dzieci w porządku utrzymywał.

O czem Przew. Imci XX. powiatowi szkół dozorecy duchowieństwo uwiadomią i nad uskuteczniem niniejszych postanowień czuwać będą.

W Przemyślu dnia 8 czerwca 1818.

Th. Fedynkiewicz, admstr. — Mogilnicki.

18. Завідомленє консисторії з д. 15 марта 1821 в справі виданя книги „Чинъ Оутрени и Вечерни“.

№ 42. Zaradzając niedostatkowi ksiązek choralnych, w zamiarze oraz, aby młodzież szkolna czytać umiejąca w cerkwi i po domach podług ustaw obrządku naszego modliła się: Czyn Utreny i Weczerne oddzielnie wydrukować rozkazaliśmy.

Książka ta będzie do ksiąg choralnych cerkiewnych policzona. W tym celu stanowimy co następuje:

1-o. W każdej parafialney 4 exemplarze, to iest dwa na jednym a dwa na drugim krylosie, w każdej zaś filialney jeżeli nie dwa, przynajmniej jeden exemplarz znajdować się maia.

2-o. Książki te będą do inwentarza cerkiewnego wpisane i wpis takowy w czasie wizyty dekanalney przedłożony.

3-o. Potrzebna do każdej parafii ilość exemplarzy ma bydz z [skarzony lub] innego potoczego funduszu zapłacona i należytość do JX. dziekana niezwłocznie odesłana.

4 o. Exemplarz ieden kosztuie 15 kr. w. w. lub 6 kr. w k. m.

5-o. W pomienionym celu dosyłaia się JX. dziekanowi 40 exemplarzy.

6-o. Większą ilość exemplarzy dla szkolney młodzieży potrzebnych każdy powiatowy dozorca z kancelaryi konsystorskiey sposobem z tądz względem Буквара pod 16 czerwca 1820 № 94 obwieszczonym [otrzyma].

W Przemyślu dnia 15 marca 1821.

T. Fedynkiewicz, W. G. off. — Mogilnicki.

19. Куренда з 30 липня 1821 з повідомленєм про зменшенє шкільної фреквенції та з вівванєм до успішнійшої праці.

№ 89. Z porównania wykazu o stanie szkół parafialnych z wykazem roku 1819 przekonał się wysoki rząd kraioowy o zmieyszaiącey się co raz liczby młodzieży do szkoły chodzącey, wyrokiem przeto z dnia 3 czerwca r. b. do l. 26601 zalecił wysoki rząd kraioowy konsystorzowi ściśle i niezwłoczne użycie skutecznych środków w celu zaradzenia tey wadzcie. Stosownie więc do pomienionego wysokiego zarządzenia nakazuiemy Przew. Imci XX. powiatowym szkół dozorcóm, aby o tey najwyższej uchwale podręczne duchowieństwo i nauczycieli uwiadomili i gdzie w rzeczy samey chodzenie do szkoły zaniedbane, a wzywianie w tey mierze pomocy zwierzchności mieyscowych bezskuteczne było, imienne wykazy dzieci do szkoły zdolnych, lecz bez ważnych przyczyn szkole opuszczaiących, od parochów odebrali. Po odebraniu takowych

wykazów Przew. Imci XX. powiatowi szkół dozorca, odwołując się do przytoczonego zarządzenia gubernialnego do cyrkulowych urzędów względem każdej szkoły z osobną relacją uczynią y o skuteczne zarządzenie zaniechaniu odwiedzaniu szkoły wstawiać się będą.

Gdyby doniesienia takowe żadnego skutku nie miały, z przypadku na przypadek, nie czekając rocznych tabel konsystorzowi donosić i zupełnie podług wydanych z tą pod dniem 1 czerwca 1821 № 76 i 15 czerwca 1820 № 92 informacji postępować należy.

W Przemyślu dnia 30 lipca 1821.

Fedynkiewicz, wikary gener. — Mogilnicki.

Матеріяли до історії

гал. руського шкільництва в рр. 1801—1848.

Подав Др. Іван Франко.

По часті в доповненню матеріалів зведених до купи у д. Левицького, по часті продовжуючи їх до р. 1848 подаю тут друком документи й відомости про галицько-руське шкільництво до 1848 р., зводячи їх для лекшого перегляду ось у які групи: 1) Матеріяли з львівської архієпархії з літ 1801—1821; 2) Матеріяли з перемиської єпархії з літ 1803—1821 (те, чого не мав у руках або не взяв на увагу д. Левицький); 3) Матеріяли з обох єпархій з літ 1822—1848.

З огляду на те, що роки 1816—1821 творять властивий період організаційний нашої нар. школи, а пізнійші розпорядження та куренди переважно повторяють, і лише дівчому доповнюють або змінюють той образ, який дають матеріяли з перед р. 1822, тому подаю переважну часть пізнійших матеріалів у витягах та рефестах з виємком таких, що подають щось нове. Загалом усі ті доступні нам матеріяли — розпорядження та куренди дають лише частину образу руського нар. шкільництва, виявляють наміри та погляди правительства та єпархії, нариси, як повинно було бути, подають норми або рами образу, але не показують нам, як виглядала наша нар. школа на ділі, чим була вона в життю нашого народа під панщиною, який був стан осьвіти, яке становище вчителів супроти властей і народа, який був персонал тих учителів і т. д. Для відповіді на сї питання маємо в наших матеріялах лиш дуже скупи відомости (в загальних числах шкід, у конкурсах на вчительські посади, де вказано дотацію вчителя в поодиноких селах, у дисциплінарних за-

судах на поодиноких учителів суджених за різні проступки і т. и.). Повну відповідь на се все можуть дати лише архіви, головню архів львівського намісництва та міністерства осьвіти в Відні, зглядно давньої надв. комісії для студій (Studien-Hof-Commission). Наша збірка — підкреслюємо се — то не образ, а тільки рама, яку мають заповнити дальші пошукування.

Отсі матеріяли, збирані мною протягом довгих літ і при різних нагодах, в остатнім часі збогатили дуже гарними причинками о. Михайло Зубрицький і о. Юрій Кміт. Зазначаючи при кождім документі жерело, відки він узятий, позволю собі тут висловити сердечну подяку тим щирим робітникам на ниві нашого письменства.

I. Школи і навчанє в львівській архієпархії в pp. 1801—1821.

1. Упінненє з 18 цвѣтня 1801 р. до духовенства, аби дбало про школи.

№ 578. Z powodu uczynionego przez krajowy nauk konses rządow krajowym zostających (?) przełożenia, iż niektórzy dusz starownicy szkółkom normalnym tak dalece są uprzedzeni, że też odwiedzać y młodzieży szkolney w nich zgromadzoney podług obowiązku swego pierwsze religii zasady wykladać się wstydzą, wydały wzmiankowane rządu krajowe pod dniem 20 marca r. b. № 200 zarządzenie, aby takim uprzedzeniom duchowieństwa zapobieżycь można. Z tych więc miar napominamy niniejszym listem naszym wszystkim dusz starownikom, że doskonalenie dzieci w zasadach pierwszej religii iest ich obowiązkiem naycisłleyszym, wszakże staranności duchowney naycelnieyszą iest nauczanie y oświecenie w religii. A tak ukształcenie . . . owych owieczek, na dobrych chrześcian y obywatelów wydoskonalenie zaiste nigdy uskutecznione nte będzie, ieżeli się w młodym wieku nie zacznie. Na to szkółki po parafiach założone są, to ułatwieniem zabiegów dla dusz starowników, bo pomagaią do udoskonalenia ludu pastwie ich wruczonego, y usposabiaią zawczasu młodzież na dobrych chrześcian y obywatelów. To uskuteczniać względem powierzonego ludu iest powinnością niezbędną starowników duchownych y iako ministrów religii, y iako członków obywatelstwa, do którego dobra tym naywięcey przyczynić się mogą, w członkach tego obywatelstwa dorastaiącego wszczepiając takie zasady, podług których by w dalszym kierując się życiu byli dobrimi obywatelami kraju, dobrimi oycami, małżonkami, gospodarzami, dobrimi poddanemi, wiernemi słu-

gami, pilnemi y pocziwemi rzemieśnikami etc. Te przeto pożytki każdy dusz starownik mając przed oczyma tym większey usilności przykładać powinien do wykładania zasad religii dzieciom czyli katechizmowania, im bardziey przekonać się może, że zaniedbanie takiego doskonalenia ciągnie za sobą niewiadomość religii y [obowiązków] obywatelskich, a z tey niewiadomości że będą chrześcijańskiego imienia, ze szkoda towarzystwa ludzkiego połączone wykroczości wypływaią koniecznie, którym czynić tamę iest starowników dusz nayważniejszą powinnośiā. Te przyłożywszy uwagi zalecamy wszystkim dusz starownikom :

1. Aby szkółki w parafiach znajdujące się odwiedzali.
2. Na obyczajność dziatwy y postępowanie szkólek nauczycielów mieli baczość, z temi przyzwoicie się obchodzili, owych do pełnienia obowiązku przyjętego zachęcali y z swey strony dopełniać ułatwiali; a z tych miar
3. aby upominali rodziców do posyłania dziatwy do szkólek na naukę, wykladaiać im do pojęcia płynące ztąd dla nich samych jako też dla ich dzieci pożytki; a nakoniec aby
4. tak w cerkwiach iako też w szkólkach samych wykład prawdy y zasady pierwszych religii czyli katechiczne dawali nauki.

Dnia 18 kwieinia 1801 anno.

(Із рукописної книги протоколів, без титулу, з скалатського пов., [далі сігнуто С.], стор. 67–68, в моім посіданю).

2. Пастирський лист еп. М. Скородинського в 2 липня 1805 р. з наганою части духовенства за непильованє шкіл.

Mikołay Skorodyński z Bożey łaski biskup Lwowski, Halicki y Kamieniecki.

Naywyższym dekretem pod dniem 20-o 10-bra roku zeyszłego wypadłym a pod dniem 5-go 8-bra przez wysokie rządy krajowe wydanym oznaymiono nam, iż Nayiaśnieyszy nasz Monarcha o pomnożenie dobra duchownego troskliwy odebrał z Galicyi doniesienie, że w królewstwach galicyjskich duchowieństwo nie tylko powierzoney sobie około dusz staranności nie dopełnia, ale nadto przez różne wykroczości, a naybardziey występек pianaństwa ludowi pastwie jego ođdanemu zgorzeniem się staie. Nayłaskawszy nasz Monarcha, pragnąc szczerze temu złemu zapobiec, wyż wspomnionym dekretem wszystkim biskupom zalecić raczył, aby duchowieństwo im podległe do dopełnienia obowiązków zachęcać y nakłaniać, od wszystkich wykroczości odstręczać

z użyciem nawet na przestępnych surowey kary iak nayusilniey pod własną odpowiedzialnością starali się.

Naymilsi Bracia! Wiadomo nam, że doniesienie to do wszystkich was nie rozciąga się, bo wiemy dobrze, że wielu was iest, którzy podług powołania swego życie prowadzicie y obowiązków stanu pilnie dopełniacie y wzorem we wszystkim ludowi pastwie waszey wruczonemu być usiłujecie. Ależ wiemy y o tym z niemalym ubolewaniem, iż znajdując się y tacy, którzy albo nakształt naiemników tylko nayniedbaley obowiązków swoich dopełniają, albo całkiem niektóre obowiązki, osobliwie nauczania ludu zaniedbują, albo też, co iest naygorszym, przez różne swoje wykrocności ludowi sobie powierzonemu zgorszeniem się stają, y chociaż tak w powszechności, iako też w szczególności upominani y strofowani bywają, przecież gnuśności się nie zrzekają, na drogę prawą powrócić nie usilują y nakształt zarazy członków y same do własney zguby dążą, y innym do takiej powodem się stają.

Bracia, pilnie w winnicy Chrystusowey współpracujacy! Wy to iesteście owi ewangeliczni dobrzy y wierni słudzy, za szczerą y wierną pracę waszą obfitą nagrodę odebrać y do wieczney wesolości wnieść mający. Wy iesteście dobremi pasterzami y prawdziwemi członkami kościoła Bożego, a iесли w staranności waszey doznacie od światła iakowey przykrości, pomnicie, że naypierwszy y naywyszszy nasz Pasterz Jezus Chrystus tyle doświadczał przykrości, a przecież nigdy nie ustawał w pracach swoich. Bądźcież y wy zawsze mężnemi w pracach o dobro religii, wzmacniajcie się w należytych urzędowaniu waszym, utwierdzajcie serca wasze w cnotach, a Bóg pokoju [będzie] zawsze z wami, znajdziecie zawsze prawdziwy szacunek u tych, którzy dobro religii y dobro publiczne cenić umieją. Doświadczycie, że wszystkie przykrości zamienią się wam w radość, a może też czasem y oni bracia gnuśni y wykroczeni, widząc was w dobrym stałemi, o chwałę Bożą gorliwemi, od wszystkich pocziwych szanowanemi y zwierzchnościom swoim miłemi, poznają błąd swój y upamiętawszy się pódą w ślady wasze. O iakbyście obfity zysk y wam samym y kraiovi y owczarni Chrystusowey uczynili!

Wy zaś, gnuśni y niedbali w winnicy Chrystusowey robotnicy, obowiązków parochów niedbale dopełniający albo też wcale te obowiązki opuszczający, wy iesteście owemi naiemnikami, trzodę Chrystusową na rozszarpanie wilkom zostawiającemi; wy iesteście owemi gałkami pustemi żadnego pożytku nie przynoszącemi a dla tego samego na odcięcie y wrzucenie w ogień skazanemi. Wy iesteście owi nieczuli y nielitościwi oycowie, ląknącym dzieciom chleba łamać niechający, y na

ostatek na więzienie wieczne, jeżeli nie odmienicie gnuśności waszey, skazani.

Wy nakoniec przestępcy, wykroczościami waszemi lud pastwie waszey wruczony gorszący, wy iesteście owym kąkolem przez czarta między pszenicą wsianym y na spalenie od niebieskiego gospodarza przyznaczonym. Wy iesteście podobni Judaszowi, lud prawowierny zdradzający, religii y stanowi duchownemu największą krzywdę y hańbę czyniący. Wy iesteście owi, o których Jezus Chrystus mówi, że lepiej by im było, aby młyńskie kamienie do szyi swoich przywiązywali y w przepaści morskie pograżyli się. Wy iesteście owi, z których rąk krwi zgubionego przez wasze zgorszenia ludu Bóg podług nieodmiennego wyroku swego iak najsurowiej domagać się będzie.

Te krótkie ale nieomyłne wyroki ewangeliczne każdy podług swoich czynności y podług własnego sposobu postępowania niech do siebie przystosuje. Wracając się więc do wysz wzmiankowanego monarchicznego zarządzenia, wam, wierni słudzy Chrystusowi, krótką naukę dajemy, aby pochwalona cnota wasza codziennie wzrost brała, abyście zawsze w pamięci mając, że bez łaski bożej człowiek nic dobrego nawet pomyśleć nie może, a tym samym w duchu korząc się Bogu błagali go o łaskę, za której byście pomocą w dobrym trwając wieczney nagrody godnymi się stali. Was zaś gnuśni y ospali, po oycowsku ieszcze upominamy, odczućcie się y powstańcie z ospałości waszey, pomniycie na ową waszą publicznie wykonaną przysięgę, którąście pilne dopełnienie wszelkich obowiązków waszych należycie dopełniać mieli y z ochotą chcieli. Pomniycie, że sługa wiedzący a nie czyniący podwóyną karę karany być powinien. Wyrok ten pewnie dopełniony będzie, jeżeli by to upomnienie nasze bezskuteczne było. Wam nakoniec do wykroczości skłonnym to ostatne pasterskie y kanonne upomnienie dajemy: poprawić życie wasze usiłuycie, dobrymi postępkami naprawić to, coście popsuli, staraycie się, przyzwoitemi stanowi waszemu postępkami naprawić to, coście popsuli, zatrzyć płamę stanowi duchownemu uczynioną. Pomniycie na owe słowa pełne przerażenia przy przysiędze Sakramentu kapłaństwa do was wyrażone, że ściśle macie zdać rachunek Bogu na strasznym sądzie iego z niegodnie piastowanego urzędu kapłańskiego. Pomniycie y na to, że nawet was y tu surowa odpowiedzialność czeka, ponieważ przez sprośne wykroczości wasze y religii y miastu szkodliwemi zostacie; wam więc samym przypisać będziecie musieli, jeżeli nie dbając o poprawę życia waszego surowey doznacie kary.

Doputy w ogólności do wszystkich was, a zaś w szczególności zalecamy wam iak nayściśley :

1-mo. By odtąd każdy z was sakramenta święte y zwyczajne w dni niedzielne nabożeństwo pilnie, ochoczo y przykładnie sprawował.

2-do. By kaźden paroch, administrator kościelny lub pomocnik miejscowy kaźdey niedzieli y kaźdego święta naukę duchowną z rana po mszy, a zaś katechizm przed nieszporami po południu miewał y tak mianey nauki iakoteż katechizmu materię zapisał, aby w czasie wizyty lub danego sobie w tey mierze rozkazu takim zanotowaniem mógł się usprawiedliwić, że dopełnił danego sobie zlecenia, inacy iak nieposłuszny karany będzie. A dla tego

3-tio. Żaden odtąd w dzień niedzielny y świąteczny ani na iarmarku, ani na targu pod ostrą karą y odpowiedzialnością znaydywać się nie powinien, zwłaszcza że wysokie rządy kraiove z tego także powodu przez urzędy cyrkularne ściśle nakazały, aby odtąd w dni niedzielne y świąteczne nigdzie iarmarki nie bywały y z poddanemi w dniu także żadnych rachunków nie czyniono.

4-to. Do tym łatwiejszego dopełnienia zalecenia w trzecim punkcie wyrażonego zarządza się y to, aby kaźdy paroch o duszach starannie maiący żadney parze takowey ślubu benedykować się nie ważył, któraby należycie pacierza y katechizmu nie umiała. A zatym kaźdy paroch aby uniknął iakowego narzekania, natychmiast po odebraniu takowego obwieszczenia w pierwszą przypadającą niedzielę lub święto ma zarządzenie to ludowi na nabożeństwo zgromadzonemu oznaymić, y z tego powodu także na naukach y katechizmach zachęcić. A ieżeliby gdzie po nastąpionym tym naszym zarządzeniu okazało się z małżeństw późniejszych nie umiejące należycie katechizmu lub pacierza, paroch małżeństwa tego iako prawu powszechnemu [przeciwny] surowo karany będzie. Gdyby zaś, czego się nie spodziewamy, parochianie tak nieczuli o dobro własne byli, takowych paroch po podwoynych dwóch napomieniach do jurisdiktii dominikalney donieść powinien. A gdyby jurisdiktia deminikalna w tey mierze opieszała okazała się, urzędowi dziekańskiemu bez zwłoki y pod własną odpowiedzialnością donieść iest obowiązany. Podobnoż postąpić sobie powinien paroch kaźden, ieżeliby w dopełnieniu obowiązku iego iakowe zachodziły przeszkody, iednakże zawsze z wielką ludzkością, bo tak postępując żądanie swoje usprawiedliwi i siebie nikomu nie narazi, a razem danego sobie zarządzenia dopełni.

5-to. Oznaymuie się wszystkim, a osobliwie do tego poczuwającym się, że odtąd kaźde przestępstwo w kaźdey osobie duchowney

zgorzenie ludziom czyniącey, iako to wolnomyślność, przeciwne religii y obyczajności rozmowy, zbyt poufale zabawy, niezgodne małżeńskie życie, niesnasek sieyby, piałstwo y tym podobne nierównie surowiey ukarane będą, y każdy około dusz staranie mający iezeliby za pierwszym ukaraniem z swoich wykrocności nie powstał, za powtórny wykrocnością od parafii odsądzonym będzie, a nie mający około dusz starania na dwoletnią pokutę do domu poprawy oddanym zostanie; a iezeliby który dawniey iuz o podobną wykrocność był przekonany y dla teyże ukaranym, takowy za naypierwszym przekonaniem o powtórzenie tey wykrocności wyz wyrażonemu występki odsądzeniu od parafii podpadnie, nie mający zaś o duszach starania, w stanie duchownym zostaiący wyz wyrażoney kary podwoyney doznaią.

6-to. Ponieważ miłość chrześciańska zasada jest cnot w każdym człowieku, a tym bardziey w parochu, każdy przeto o duszach staraność mający iak nayusilniey o tę cnotę starać się powinien. A więc każdy podobny obowiazany jest ze wszystkimi iak naygrzeczniey obchodzić się, ile iego urzędy y obowiazki pozwalaią, naymieyszego nawet podobieństwa, osobliwie przy administrowaniu Sakramentów, zdzierstwa y własnego zysku naypilniey wystrzegać się, tudziez na własnym domie y własney czeladzi innych cnot, a osobliwie bliźniego miłości wzór ludowi sobie powierzonemu dawać. Tym sposobem naymocniey przekonacie wszystkich, że prawdziwi parochowie, prawdziwemi pasterzami iesteście, a za czasem tych nawet, którzy wam są przeciwni, w przyaciół waszych zamienicie, bo ten jest zawsze istotny y prawdziwey cnoty skutek.

Was zaś, PP. XX. Dziekani iak nayściśle y obowiazujemy, abyście to zarządzenie nasze do wszystkich parafii y klasztorów w dekanatach waszych zostaiących iak nayspieszniey rozesłali z tym nakazem, aby każdy paroch, przełożony klasztorny zarządzenie ninieysze nasze do protokołu publicznych zarządzeń całkiem wciagnał, iż by żaden w czasie niewiadomością wymawiać się nie mógł; tudziez abyście rocnie podług obowiazku waszego odwiedzaiąc parafie iak nayściśle w to wzirali, czyli wyz wyrażone zarządzenia nasze nalezycie dopełnione bywaią. Nakoniec abyście nayczulszemi byli na następstwa y wykrocności osób duchownych, y iezeli by się iakowa okazała, bez naymieyszey zwłoki indagacyą o niy porządną uczyniwszy, też do dalszego zarządzenia konsystorzowi naszemu odsylali. A zaś iezliby którego dziekana albo opieszalość, albo postronność, albo też osobista nienawiść w tym okazała się, natychmiast od urzędu swego oddalonym będzie, zwlaszcza że ten obowiazek na każdego pod sumieniem y pod iego własną odpowiedzialnością wkłada się.

Dla PP. XX. Dziekanów dane ostrzeżenie za ostrzeżeniem kary ma także stosować się do wszystkich przełożonych klasztornych.

Bracia! Bóg by to dał, aby te upomienia nasze tak były skuteczne, aby z was żaden do odpowiedzi pociągnionym nie był y abyśmy my do czynienia wymienionych ukarań przystępować nie musieli. A tym sposobem uczynilibyście zadosyć woli monarchicznej, dopełnilibyście obowiązania stanu waszego y zatarlibyście tak szkaradną plamę uczynioną całemu duchowieństwu galicyjskiemu.

Dan w Kryłosie przy katedrze naszej Halickiej dnia 13 grudnia 1804 roku.

Cum originali concordare. Leopoli die 2-a Julii 1805 a.

(*Z той самої рукоп. книги С. стор. 86—40*).

3. Куренда з д. 4 цвітня 1807 р. про перешкоди, що спинювали розвій шкільництва.

№ 437. Gdy z powodu uczynionego pod dniem 14 lutego r. b. przez kraiową szkół normalnych inspekcją wys. rządowi krajowemu przedłożenia y podaney za rok szkolny 1806 szkół narodowych konsygnacyi okazało się, że w niektórych szkołach liczba chodzących do szkół daleko iest mniejsza nad liczbę tych, co są zdolni a do szkół nieuczęszczaia, i że przeszkodą tego najbardziej staie się iuż sam skutek podupadle lub niereperowane budynki, przez co rodzice swoje dzieci do szkół poselać nie mogą, lub wcale szczuple szkółki, w których zdolna młodzież do uczenia się pomieścić się nie może, albo wylewy wód w górskich stronach przystęp do szkół ciężki czyniąc, lub to młodzież bez okazania przypisanego ze szkół zaświadczenia do rzemiosł przypuszczoną bywa, albo nareszcie opieszałość dominiów w reperacyach szkólek i w sprawieniu potrzebnych szkolnych rzeczy, przeto dla powiększenia liczby młodzieży szkolney w tym roku i dla uchilenia albo przynajmniej dla umniejszenia naybardziej zachodzących przeszkód wzmiankowane owe wysokie rzady kraiove pod dniem 27 m. b. № 6652 wydały cyrk. urzędowi zarządzenie, aby też przez magistraty i zwierzchności mieyscowe, gdzie szkółki są założone, rodziców do posyłania dziatwy upominały i zachęcały, podobnież tymże magistratom i zwierzchnościom mieyscowym zaleciły, by na posyłanie i uczenie dziatwy do szkół pilną baczność miały i do tegoż nawet podług przepisów przymuszały, a najszczególniey by wszystkim wyżej wymienionym przeszkodom usilnie zapobiegaiąc środki do uchilenia owych naystatusowniejsze podawały. Z tych więc miar gdy rzady kraiove oświadczyły, aby ze strony także wszystkich dusz starowników do tego przy-

kładano się, PP. XX. Dziekanom zalecamy, aby podręcznych sobie dusz starowników o tem rozporządzeniu uwiadomili i onychże tak do usilnego zachęcenia rodziców w posyłaniu swych dzieci do szkółek, iakoteż do przykładnego starania się w oddaleniu wszystkich w tey mierze zachodzących przeszkód upominali.

We Lwowie dnia 4 kwietnia 1807, w niebytności Naiprzewielebnieyszego xiędza Officiala Michał Lewicki Surrogat.

(З рукописного копіяря в буцацького пов. [далі сїгн. Б.] в літ 1806—1853, в моім посїданю, стор. 13).

4. Квєстїонар луцького єпископа Кохановича до скалатського дєкана Гучинського в 31 липня 1810 про стан фондів церковних і шкільних по парафіях.

№ 469. Metropolitы greko-unitskich w Rosseyi cerkwіow, biskupa Łuckiego, kawalera Grzegorza Kochanowicza Przewiel. X-dzu Macieіowi Huczynskiemu, dziekanowi Skalatskiemu przedpisanie.

Rzysmsko-katolickiey koleгии 2 departament, chcąc mieć dostateczną wiadomość o stanie podręcznych sobie cerkwіow, parafіow i onych funduszow, a osobliwie o odmianach, które przez wtargnienie w nasz kraj nieprzyaciela zayść mogły w tychże funduszach, rekwiruiе, abyśmy w nayprędszym ile być może czasie takowe wiadomości onemu departamentowi przysłali. Na skutek czego zalecamy przewiel. waszey, abyś zebrał naypospieszniey od uległych sobie WW. XX. parochow podług następujących punktow:

1. W parochii N. cerkiew murowana czyli drewniana i w iakim stanie ?

2. Kto iest iey kollatorem po imieniu, nazwisku i urzędzie ?

3. Parocha imię i nazwisko, wiele ma lat od urodzenia, od kapłaństwa i od zostawania na tym mieyscu; podobnym sposobem wyrazić koadjutora, wikaryusza lub innego iakiego tytułu kapłana w parochii znajdującego się.

4. Jeżeli iest szkoła parochialna, wpisac iey fundusz i wyrazić uczniow.

5. Jeżeli iest szpital, opisac onego fundusz i ubogich w tymże znajdujących się.

6. Wyrazić liczbę sług cerkiewnych w skazki duchowne wpisanych.

7. Fundusz cerkwіow, pola orne, sianożęci, ogrody, lasy, stawy i wszystko, co do funduszu cerkiewnego należy, dokładnie opisac z wy-

rażeniem, czy to wszystko jest nienaruszone, a jeżeli fundusz naruszony, to kiedy, przez kogo i czy było staranie odzyskania gruntu lub czego innego od funduszu oderwanego?

8. Opisać summy kapitalne funduszowe, przez kogo, kiedy nadane i gdzie są ulokowane? Czy procent dochodzi lub nie? jeżeli nie dochodzi, to dla czego i jakie było staranie o odzyskanie?

9. Jaki ma cerkiew dochód roczny i jaki rozchód?

10. Jakie ma cerkiew obliży duchowne, to jest ile mszy śś. czytanych, ile śpiewanych, a ile exekwiów paroch na rok z mocy funduszu odprawiać obowiązany?

11. Ile jest parafian spowiadających się, a ile niespowiadających się czyli małoletnich obojczy płci?

12. Ile narodzonych każdej płci zosobna, ile par zaślubionych a ile zmarłych każdej płci zosobna, wyrazić liczbą.

I takowe wiadomości zebrane od duchowieństwa abyś do nas nieodwłocznie dostawił z każdej parafii na dwie ręce spisane.

Datum w Żydyczyniu Julii 31 dnia 1810 roku. Grzegorz metropolita biskup Łucki.

(З рукопису С. стор. 125).

Друкуємо сей квестіонар як одиноку доступну нам згадку про сільські школи на галицькому Поділію під російським панованєм. Той сам квестіонар перероблений на „Formularz, podług którego ma być podana wiadomość o cerkwiach parochialnych za rok przeszły 1811 do kancellaryi kurialney arcypasterskiej przez ręce urzędu dekanalnego“ маєть ся в тім самім рукописі без дати на стор. 116—117. Питанє про школи маєть ся тут під ч. 5 і виглядає ось як :

5. Przy teyże cerkwi szkółka parafialna, iak wiele uczniów, kto nauczycielem, pod czyim rządem szkółka?

В загалї в „Formularzu“ перекладено запитаня еп. Кохановича на відносини властиві місцевости й її порядкам.

5. Куренда з 1815 р. про шкільні викази.

№ 97. Wysoki rząd kraiovy uskuteczniając uchwałę naywyższej nadworney nauk komisyy rozporządzić raczył d. 25 9-bris r. p. № 42814, aby po skończonym każdym szkolnym roku podana była rządowi kraiowemu tabella wykazująca stan szkół prowincjonalnych, podług drukowanego formularza od nadwor. nauk komissyy przeslanego, a przy podawaniu takowey tabelli uczynione było rządowi kraiowemu dokładne doniesienie o stanie szkół kraiowych, o przeszkodach wstrzymują-

cych ich zaprowadzenie y należyte urządzenie, o przyczynach opieszałości w urządzeniu do nich, o środkach skutecznych do dopełnienia ich stanu. Gdy zaś tak do zrobienia roczney tabelli, w którą wszystka młodzież w szkołach nie ucząca się ale do nauki zdolna wpisana bydź powinna, iakoteż do uczynienia zupełney relacyi o stanie szkół kraiowych potrzebne są takie wiadomości, które od samych tylko dusz pasterzów i nauczycielów szkolnych powzięte być mogą, zarządził przeto wysoki rząd kraiowy, ażeby duchowni staranie o duszach mający tera, gdzie szkoły kraiowe pod dozorem ieszcze urzędów cyrkularnych i dyrektorów tychże szkół zostają, tymże urzędom i szkół dyrektorom wszelkie wiadomości potrzebne o stanie szkół kraiowych udzielali. Gdy zaś szkoły kraiowe pod czas konsystorzom oddane zostaną, wtedy relacye swoje szkół kraiowych tyczące się do względnego konsystorza prostowali.

Rozporządzenie to, mające na celu prawdziwe dobro tuteyszego ludu, bo rozszerzenie między nim potrzebnego światła i przystoyney obyczajności, aby do wiadomości wszystkiego duchowieństwa iak nayszybciej doszło i od wszystkich ochoczo i gorliwie wykonane było, zaleca konsystorz P. X. Dziekanom, aby to rozporządzenie bez najmniejszej zwłoki przez zwykłą kursorię w dekanatach swoich ogłosili, dopełnienia iego przestrzegali; a iezeli by się nayszli między którymi tacy, którzy by się w dopełnieniu rozporządzenia tego obojętni lub opieśzałemi okazali, takich aby konsystorzom donosili dla dania im zasłużoney nagany i zniecenia w nich tego ducha żarliwego edukacyi prostego ludu, którym każdy dusz starownik napełniony być powinien, którego niedostatek oburza każdego dobrze myślącego.

[Dan we Lwowie 1815 r. Michał Harasiewicz] baro de Neustern.
(З того самого рукописного копія С. стор. 64).

6. Розпоряджене станіславівської окружної влади з д. 8 цвітня 1815 р. деканатови й домініям про спосіб укладання виказів дітній обовязаних до науки.

№ 444. Już wprawdzie przez konsystorz własnym dekanatom na mocy wys. kraiow. rozporządzenia dd. 25 9-bris r. p. [nakazano] dla zainformowania się parochów, iakie tabelle tyczące się młodzieży zdolney do nauk tuteyszemu cyrk. podawać mają. Aby zaś to uskutecznienie swóy zamiar wzięło [sic! очевидна помилка копіста!], załącza się informacya dekanatowi, iak dominia wraz z parochami opisaneych do nauk dzieci przedsięwziąć mają. Takowe instrukcye urząd dekanalny po swoich podręcznych parochach obesłać z tem zaleceniem należytego dopełnienia oney, a na uwiadomienie tego dekanalny urząd

naydaley do 14 dni dopełnienia tego rozkazu urzędowi cyrk. relację wraz z kurendą przez wszystkich parochów swego dekanatu podpisaną przesłać [ma].

Powtóre zaleca się dziekanom, aby naydaley do ostatniego maja b. r. konsygnacją uczynili ogólną z wyszczególnieniem parochów, to jest wszystkich miejscowych parafii lub kapelanii, znajdujących się w każdym miejscu swego dekanatu starowników dusz po imieniu nazwali.

A dnotacya iak wyżej w punkcie 2-gim.

Naywyższa nadworna komisja nauk r. p. ddtó 14 8-bris zarządziła, aby od tego czasu także z tuteyszego kraiu przy końcu każdego szkolnego roku tabelle o stanie szkół narodowych przysyłane były. Aby takowe tabelle ułożyć można, potrzeba koniecznie liczbę w każdym miejscu znajdującey się do nauk zdolney młodzieży wiedzieć, a w tym to celu na mocy wysokiego guber. rozporządzenia dtt. 25 9-bris a. c. N. 42817 niniejszym dominium zaleca się, aby zaraz po odebraniu niniejszego zarządzenia należyte opisanie wszystkich bez różnicy w swoim teritorium znajdujących się do nauk zdolnych dzieci przedsięwzięli, a to następującym sposobem.

Najprzód powinno bydź dominii wiadomo, iż stosownie do § 15 rozdziału politycznego prawa wszystkie dzieci, chłopcy i dziewczęta średniego i ubogiego stanu zaczawszy od 7 aż do 12 lat poczytane są [za zdolne do nauki]. Wspomnione opisanie zdolnych do nauki dzieci powinno w każdym miejscu wspólnie z miejscowym parochiem czynić się, a to wprawdzie gdzie parochowie różnego obrządku znajduią się, z parochem r. l., a gdzie tylko paroch r. g. znajduie się, tam z onym zostanie. Nakoniec tam, gdzie szkoła mieszana znajduie się, także wspólnie z tym do takowego opisania zniść się należy. Opisanie takowe zaczyna się w każdym teritorium dominikalnem od miejsca, gdzie się dominium znajduie, podług porządku n-rów domu, potym w poblizszych, daley zaś w odległych miejscach teritorii, na koniec w pojedynczych, na osobności zostających domach, w młynach, w leśnych pomieszkaniach, oddzielnie męska i żeńska płeć, w każdym miejscu z osobna podsumuiąc. Każde dziecię zdolne do nauk po imieniu i nazwisku, z wyrażeniem roku urodzenia w xiążkę ma być zapisane, żydowskie zaś dzieci w teyże xiążce osobno zkonsygnowane być powinny. Ta xiążka opisania powinna w każdym miejscu bydź zgadzana, a po uczynioney kombinacyi wypadaiące informacye przez dominikalnego reprezentanta, miejscowego parocha, a w przypadku znajduiącego się nauczyciela podpisawszy w kancelaryi dominikalney złożona. Z takowey opisania xiążki należy uczynić ekstrakt, w którym liczba w każdym miejscu znajdujących się dzieci, iakoto np.: w y r o s t k ó w 17, d z i e w-

PP. XX. dziekanów zobowiązuje konsystorz iak najmocniej, ażeby to rozrządzenie wszystkim duchownym przez zwyczajne kuredy ogłosili, nad ścisłym iego dopełnieniem czuwali, w czasie wizyt wnikali w to, czyli XX. parochowie i ich pomocnicy parafialną młodzież zasad religii nauczają, tak iak do tego z powołania swego są obowiązani i iak po tyle razy iest zalecono, a mianowicie przez kuredę tuteyszą ddto 28 Aug. 1813 N. 1201 nie tylko co do parafii, w których szkoły narodowe znajdują się, lecz i względnie do owych, gdzie szkoły narodowe nie są ieszcze ustanowione, których dusz starownicy meysce nauczycielów [zastępo]wać i młodzieży, która oświecenia najbardziej potrzebuje, nauki religii, obyczajności i życia towarzyskiego nie tylko w dnie świąteczne, ale i w powszednie, osobliwie w te miesiące, w których lud wiejski od zatrudnień gospodarskich iest cokolwiek swobodniejszy, dawać powinni. Zaleca wreszcie konsystorz PP. XX. dziekanom, ażeby tych dusz starowników, którzy by w dopełnieniu istotnego obowiązku nauczania młodzieży opieszalemi się okazali, konsystorzowi donosili. W Lwowie dnia 24 Febr. 1815. W niebytności JW nayprzewielebniejszego admini[stratora] a na mocy wyraźnego zlecenia Mochnacki metrop. schola.

(З рукопису Б. стор. 67—68)

8. Куренда з 21 вересня 1815 р. про будоване будинків парафіяльних і шкільних.

№ 1781. Wyso. Ce. kr. rządu krajowe z d. 8 bm. N. 25920 wydały do wszystkich ck. urzędów cyrkulowych następujące zarządzenie. Z nadchodzących od wielu cyrkulowych urzędów doniesień okazują się skargi, iż budowanie cerkwi, budynków parafialnych i szkolnych przez wiele lat zwlekanem lub zaczęte zastanowionem bywa z powodu, że dominia rozłożone na nie kwoty dominikalne i patronatu w oznaczonym od urzędu cyrkularnego terminie nie wypłacaia, a zaś gminy parafialne wypadaiące na nie roboty pieszo i sprzężaynie nie odbywaią. W celu uchylenia się od takowego nieładu i zapobieżenia wynikaiącym szkodom dla tych, którzy się do budowania przyłożyć maia, stanowi się względnie do d o m i n i ó w: Gdy przed każdym budowaniem według guber. zarządzenia ddto. 23 Junii br. N. 24777 wszystkie dominia do budowli przyłożyć się maiające powinny być zapytanemi, przeto ma się im oznaczyć stosowny termin do dostawienia przyiętych na się materiałów lub miasto tego do wypłacenia kwoty pieniężney. Będzie termin miniony, tedy ma się im dać napomnienie z oznaczeniem krótszego terminu, byle by zaś to spelzło bez skutku, tedy ma się im skuteczna postawić

ekzekucya wojskowa. Jeżeli po 14 dniach przepisana należność nie będzie oddaną, a podobnie iey nadaremnie upłynie, na ten czas ma część procentów odpowiadająca kwocie wypłacić się mającej, albo zapas naturaliów dyspozycyi podległy być sekwestrowany, a taką potem drogą kwota potrzebna wypłacona. (Помінаємо дальші деталі сього розпорядження що до способу виконання секвестрації).

Względnie do gmin parafialnych. Gdy do wcielonych gmin parafialnych należy przystawienie materiałów budowniczych i odbywanie roboty pieszo, przeto ma się każda gmina parafialna o takowej prestacyi uwiadomić i iey termin względnie do dawania podwód a oraz do odbywania dni pieszo ze strony prowadzącego rachunki budowlu oznaczyć. Dominia, które się oświadczyły swoją ilości in natura odstawić, oprócz tego do odstawienia należności swoje gromady pomuszają. Te gromady, które obowiązku swego nie dopełnią, powinny do tego prawnymi przymuszającymi środkami być zniewolonemi. Miało by się okazać y udowodnić, iż które dominium doszłe rozpisanie prowadzącego rachunki budowania gminom nie były obwieszczone albo im w tej mierze zawady były stawione, natenczas prowadzący budowanie jest upoważnionym na koszta takowych dominiów ugodzone podwoły i robotników pieszych przyjmować, ponieważ bez tego wymienionego prawidła musiało by w robocie będące budowanie z oczywistą szkodą mających się przyłożyć do budowlu przestać. (Конецъ про пильнованя точности робітників при праці пропускаємо). 22 7-bris 1815. L. Baro de Neustern.

(З того самого рукописного копіяря Б. стор. 83—85).

9. Куренда в початку 1816 р., з захоотою духовенства до закладаня шкіл.

Przewielebni i wielebni Bracia! Doświadczacie tego sami, iak to ciężko przychodzi nam nauczyć czego takiego parafianina, który w młodości swoiey niczego się ani od rodziców ani od nauczycielów nie nauczył, którego władze duszy są zaniedbane, który wstręt ma do nauki, do której w młodości nie jest ściągiony. Doświadczacie tego, iak trudno nakłonić do dobrego owego podeszłego wieku człowieka, który zostawiony sobie samemu, nie nauczył się poskramiać swoją żądze, panować swoim namiętnościami, isć za głosem rozumu i religii. Macie to z doświadczenia, że młodzieniec najlepszego serca zaniedbany lub źle prowadzony w młodości swoiey dziezieie iako zwierz leśny, na podobieństwo obłogiem leżącego pola, na którym głogi i osty wyrastaia, rośnie w złych swoich norowach, puszcza się na bezprawia, o które

iakoby o iakowe skały szczęśliwość iego rozbiła się u nas. Przeciwnie młodzieniec w karności rozumney wychowany, uczuciami szlachetnymi i cnotliwemi napelniony, do pracy i wiernego obowiązków pełnienia przyzwyczajony wydaie nakształt drzewa troskliwie pielęgnowanego dobre owoce, albo iak rola dobrze uprawna przynosi obfite pożytki. Wspierajcież zatem, szanowni Bracia, dobroczynne zamiary rządu krajowego w założeniu szkół trywialnych¹⁾, zachęcając

a) parafianów waszych w publicznych i prywatnych naukach, ażeby się ci przykładali chętnie do budowy domów szkolnych, gdzie te nowo stawiane być mają, a do naprawienia dawniejszych szkolnych budynków, które reparacyi potrzebują; nakłaniając

b) majątniejszych nie tylko słowy, ale i przykładem, — bo słowa poruszają, przykłady pociągają — do zasilenia przez ofiary dobrowolne, na iakie kogo stać może, szkolnego funduszu, który nie jest tak wielki, ażeby z niego wszystkie szkolne potrzeby zaspokoione, nauczyciele należycie opłacone być mogły.

Okazecie przeto tę około szkół krajowych gorliwość, którą ile dusz starownicy ożywieni być powinniście. Wszakże z powołania waszego powinniście rozszerzać światło między ludem staraniom waszym wruczonym, w grubey ieszcze niewiadomości zostającym, kiedy oto znajduia się całe wsie, w których nikt z pospółstwa ani czytać ani pisać nie umie. A gdy lud tylko za rozszerzeniem szkół trywialnych być może, te więc szkoły tym bardziej was interesować powinny, ile że mając dozor nad nimi i będąc właściwymi nauczycielami religii dla młodzieży do tych szkół uczęszczającej, będziecie mieli najlepszą sposobność obeznać się z zasadami chrześcijańsko-katolickiey religii, w której wszystkie prawdy i przepisy są święte i zbawienne, będziecie mogli natchnąć łatwo te dusze boiaźnią Boską, wstrętem do występku, szacunkiem do cnoty. To będzie fundamentem prawdziwego ich szczęścia, waszą zaś prawdziwą zasługą w obliczu wszystkich dobrze myślących ludzi przed Bogiem, który przez proroka swego oświadcza się z tem, „którzy nauczaia wielu sprawiedliwości, świetni będą iako gwiazdy na wieki“ (Danielis cap. XII, v. 3).

W niebytności JW. i Nayprzewielebniejszego administratora oraz na mocy wyraźnego iego zlecenia Teodor Mochnacki schol. consist. consiliarius (Без даты, в лютого 1816.)

(3 рукопису С. стор. 64.)

¹⁾ У копії стоїть: tryumfalnych.

10. Куренда з 20 червня 1816, поручає катехізія Івана Могильницького.

№ 209. Так в диецеzyi Премискей іако і в тугеyszey архидиецеzyи збувало дотыччас на ксіа́жце катехизмовеу в іе́зыку оічыстым, кт́ора завуераіа́с іасны і до поі́е́ця луду протсего стосовны выклад істотных прав релігії, дусзпастерзо́м катехизуваніе а лудоу хрестіа́нскіе́му пост́е́пованіе в науце катехизмовеу ула́тві́с бы мо́гла. Недостатко́у тегу зарадзі́л горліуы о духова́не добро оуварні своіеу арыпастерскіеу JW. Јегомо́сць хіа́дз арыбіскуп Премиски, бо ото з розказу іе́го напісаны, выдрукованы і по церквіах диецеzyи Премискей розесла́ны іу́ж іест Катехизм чылі выклад гл́о́вны́х наук X-та Па́на ве́длуг оура́дкту катехизму в шко́лах нормальных за́прова́дзене́го в іе́зыку рускім од протсего луду узыуаным і дла ка́жде́го зрумуіаным. А же та хіа́жка катехизмова так стосовніе до оура́дкту нашегу іест напісана, же ка́жды дусз старонік оура́дкту гре́чко-като́лі́цкэ́го в ніа́ опатрзо́ны быд́з повиніен, консысторз зате́м метрополічы́ чыні наступіа́́е неодо́ро́чне розпорза́дзене́а: а́жебы

1. PP. XX. Дзекані ууіадоуілі о тегу прегу ку́ре́ды подрэ́чне духова́не́ство, з тым заміа́рем, а́жебы вшысцы архидіецеzyи тегу па́рохоуіе, міе́сцові адміністратороуіе, капелані, кооператороуіе в катехизмі тым за́варте науки лудоу парафіалнему, а особліуіе за́с мло́дзیه́у в дні недіельне́ у свіа́те́чне́ так выкладалі, же́бы ца́ла катехизмова наука з ко́нцем ка́жде́го року ко́нчзона, з по́ча́ткіе́м за́с року на ново за́чынану́ бы́ла і тым способе́м свіа́тло X-совеу релігії, без кт́оре́го нікту до целу прегна́знэ́не́го свегу прыі́сці не мо́же (Joannis I, 3), міе́дзу лу́де́м туге́ышым тым горліуіеу розсэрзана́ бы́ло, ім бардзیه́ лу́д туге́ышы свіа́тла і релігії потребуіе, те за́с од дусз староніко́у іле своі́х наuczycielóу одбіра́с повиніен.

2. З касы ка́ждеу церкві, пры кт́орей па́рох, капелан, кооператор міе́сцову знау́дуіе сіе́, луб подлуг плану регула́цыі знау́доуа́с сіе́ повиніен, ма бы́с выдано дзеканоуіе міе́сцовегу 30 хр. на за́плаченіе іедне́го еке́мпларза ксіа́жки тегу катехизмовеу; а́жебы

3. X. Діекан зе́брауысзы з ца́ле́го деканату квоту́ пене́жну́, іа́ка на за́плаченіе потрібных в іе́го декана́ціе хіа́жек катехизмовых іест потрібну́, прысла́л іа́ прегу умы́слне́го посла́нца до самеу канцеллары консысторскіеу, з кт́орей одбіерзе посла́ніе стосовну́ лічбу́ еке́мпларзо́у катехизму, іа́ко те́ж цertyфікат на зл́о́жэне́ на не́ пене́жа́дзэ; а́жебы

4. Ксіа́жка та катехизмова, за пене́жа́дзэ церкiewне́ купіона, бы́ла церкiewну́ ксіа́жку, абы до інвентарза впісана бы́ла церкiewне́го ар-

kuszewego, iak inna cerkiewna książka przy cerkwi raz na zawsze utrzymywana była, aby nikt z WW. PP. parochów, administratorów y kooperatorów z iedney parafii na drugą przechodzących książki tey z sobą brać nie ważył się, lecz ją na miejscu zostawiał, a przewielebni X-ża dziekani pod własną odpowiedzialnością dopilnowali; ażeby

5. PP. XX. dziekani przy każdej sposobności, osobliwie zaś w czasie wizyt dziekańskich wnikali, ażali dusz starownicy każdej niedzieli i każdego ś-ta katechizując nauczali porządku książki katechizmowej trzymając się, y jeżeli iey wykład tak kończą y zaczynają, iak w punkcie 1-ym niniejszego rozporządzenia przykazuje się, y ażeby dla zupełnego przekonania się tak o pilności kapłanów w katechizowaniu, iakoteż o pożytku katechizowania młodzież każdej parafii, którą zwiedzają, zgromadzili, iey postęпки w nauce religii przez pytania oświadczyli y o skutku wszystkich tych badań w tabellach wizyt dziekańskich uwagi swoje dodawali. Gdyby zaś który dusz starownik katechizowania zupełnie zaniedbywał, aby takiego PP. XX. dziekani nie czekając czasu podania tabelli wspomnionych natychmiast konsystorzowi podawali, żeby postrzeżonemu zaniedbaniu wcześniej zaradzić można. Spodziewa się konsystorz metrop. że PP. XX. dziekani nie oczekując czasu podania tabel okażą się czynnymi i gorliwymi w uskutecznieniu niniejszego rozporządzenia, którym konsystorz ma na widoku prawdziwe dobro archidiecezyi, to iest ugruntowanie ludu w zasadach wiary śtey, bez której Bogu podobać się nie może, i w cnotach chrześcijańskich, bez których wiara zbawić nie może.

W Lwowie 20 Juni 1816. Milinewicz C. m. et D. K. D. K.

(З того вамого рукоп. Б. стор. 94 - 95).

11. Куренда в 12 падолиста 1816 з порученем сьвященникам і дякам підучувати молодіж, що вийшла зі шкільного віку.

№ 72579. Excelsum gubernium sub. 6-ta 8-bris a. c. N. 45297 in sequelam commemorationis aulicae studiorum commissionis ddo 6-tae 7-bris a. c. significavit consistorio huic, quod ad informationem candidatorum pro ludi-magistris scholarum trivialium multum id conferat, si animarum curati adiutores docendi penes suos parochiales ad perfectionem manu ducere conatu suo adhiberent. Quoad scholas frequentando diebus festis ab illa iuventute, quae aetatem pro scholis trivialibus praescriptam superavit, omni cum zelo urgeri debent, cum certum sit, quod iuvenes 12 annorum, si finitis trivialibus scholis alteriori instructione carent, brevi obliviscant eadem, quae in schola didicerunt. Dum excelsum gubernium ordinavit consistorio huic in se-

quela m aulici mandati et commendat animarum curatis quatenus perfectionem adiutorum docendi, quibus pleraeque triviales scholae provisae iam sunt, aliae vero brevi eosdem obtinebunt, pro tota sua possibilitate promoveant, tum conformiter praescriptis in plano studiorum sac. X. V. contentis tam animarum curati quam et ludi-magistri diebus dominicis et festis a meridie iuventuti, quae scholas iam non frequentat, institutum gratia praestent. Conformiter itaque altissimis his mandatis, quae bonum solum pro fine habent, ordinatur A. R. Decanis, ut

1-mo, animarum curatos per solitas currendas excitent, quatenus ad perfectionem cantorum ecclesiasticorum, qui ex instituto suo ordinationi iuventutis se inpendere obligantur, pro totis suis viribus et qualificationibus incumbant;

2-do, cum ludi-magistris scholarum trivialium, ubi haec iam institutae sunt, in harum autem defectu cum cantoribus suis iuventutem parochialem diebus dominicis et festis a meridie instituant, prouti illis altissimis normalibus ex ordinationibus dis...onis est statutum.

Leopoli 12 9-bris 1816.

(З того самого рукопису Б. стор. 112–113. Ся куренда писана иншою рукою від попередніх, в численними помилками, які по змові тут поправлено.)

12. Куренда з 29 грудня 1816 р. про слабі успіхи шкіл і їх причини та способи заради.

№ 2600. Ся куренда писана по латині, та коніст очевидно не розуміючи латинської мови переписав її в такою масою блудів, що реконструкція тексту являеть ся неможливою. Тим то подаю лише зміст сеї куренди, на скільки можу вироуміти його. Отже у вступі вкааує коністорія на слабі успіхи шкіл, із чим у парі йде й те, що „inferiores populi classes exiguum tantum in moralitate faciunt progressum“. Тепер, коли управа шкіл віддана коністоріяж, духовенство повинно приложити до них більше праці. Причини дотеперішніх слабих успіхів були: „tenuis dotatio magistrorum trivialium, exigua cooperatio a majori cleri parte in provehenda re scholastica commonstrata“ та брак відповідного числа вчителів. Упішнувши парохів, щоб уживали всяких заходів для виведення вчителям у домівій і громад ліпшого удержаня, коністорія пише: „Ulterior procedendi ratio admodum erit simplex. Parochus submittit solam declarationem dominii et communitatis caesareo circulari officio, quod securitati dotationis prospiciet et si aedificium pro schola destinatum deest, exstructionem ejus praescripta concurrentiae

ratione ordinabit*. Коли дотація для вчителя за мала, треба подавати петицію до губернії з просьбою о уділене додатку зі шкільного фонду.

[Leopoli] 29 X-bris 1816. F. Mochnacki.

(З того самого рукопису Б. стор. 92—94).

13. Куренда з 12 грудня 1817 р., якою жадає ся виказу шкільних дітей.

№ 2937. Cum in tabellam generalem, quae super statum scholarum nationalium inspectioni consistorii hujus subiectarum C. R. guber. pro elapso anno scholastico 1817 adhibenda est, inseri debeat non solum illa juventus, quae in scholis parochialibus elapso anno scholastico educabatur, idcirco A. R. decanis ordinatur, ut ubicunque in decanatus eorum juventus in scholis parochialibus sive per didascalos, sive per ipsos curatos instituebatur, tabellae super statum harum scholarum per respectivos curatos confieri faciant, easdemque ad ultimam Febr. anni 1818 consistorio submittant. In tabulis hisce exprimi debet:

a) Numerus juvenum utriusque sexus, qui anno scholastico 1817 institutionis scholasticae experts erat.

b) N-rus juvenum utriusque sexus, qui anno scholastico 1817 scholas parochiales frequentabat.

c) Quidnam juventus scholam parochialem frequentans docebatur et quisnam institutioni ejus semet impedit?

d) Utrum datur aedificium scholasticum et in quo statu?

Cum porro juxta altissima normalia penes quamlibet parochialem ecclesiam schola parochialis exstare, in eaque iuventus in legendo, scribendo, numerando, doctrina religionis institui debeat, eapropter A. R. decanis summopere id commendatur, ut ubicunque penes ecclesias parochiales cantores dantur eosin scholas parochiales introducant, cantoribusque obligationem strictam instituendae juventutis in legendo, scribendo, numerando, in lingua ruthena et polonica imponant, curatos vero ad praebendam juventuti scholam parochialem frequentanti religionis doctrinam obstringant, de statu interno et externo scholarum parochialium tempore visitationis decanalis semet convincant et consistorio adaequatam relationem faciant, quae consistorio eo magis erit grata ac accepta, quo plus zelo in praevehenda re scholastica per AR. decanos et parochos commonstrata fuerit.

Leopoli 12 9-bris 1817 anno. Miliniewicz.

(З того самого рукопису Б. стор. 124—125).

14. Рефест губерніального розпорядження з 22 мая 1818 з уні-
оненем духовенству, щоб більше дбало про сільські школи.

№ 24852, die 22 maja 1818 zarządzenie wysokiego gubernium z mocy najwyższego nadworney szkół komisyi dekretu pod dniem 25 kwietnia wydane, aby większa czułość względem erygowania szkólek parafialnych okazaną była.

(З рукопису С. стор. 144.)

15. Куренда з 16 червня 1818 про вживанє руської мови в нар.
школах.

№ 1358. Excelsum c. r. gubernium ddtto 22 Maii a. c. N. 24852 significavit, quod S. Majestas intuitu scholarum parochialium ad usum linguae ruthenae in iisdem scholis, mediante supremo aulicae studiorum commissionis decreto ddtto 25 Aprilis a. c. resolvere dignata sit, ut 1) doctrina religionis juventuti galicianae et circuli bucovinensis r. gr. catho. in omnibus scholis parochialibus in lingua ruthena per animarum curatores ejusdem g. cath. r. tradatur;

2) in omnibus scholis parochialibus a iuventute gr. cat. r. [visitatis] in lingua ruthena et prae omni possibilitate in lectione et scriptura ruthena instruatur, reliqua vero institutio pro juventute tam gr. cath. quam latini ritus in lingua polonica assumatur.

3) In scholis parochialibus a juventute [solum] gr. cat. ri. visitatis omnis institutio in lingua ruthena tradatur, et etiam juvenus haec in lectione exemplorum [lingua] polonica instituatur.

4) In his localitatibus, in quibus scholae parochiales pro juventute tam gr. cath. r. quam r. lat. reperiuntur, communitati parochianorum gr. cath. rit. liberum relinquitur pro juventute sua ad proprias impensas scholas parochiales erigere et intertenere.

5) Super scholis parochialibus a juventute solum modo r. l. visitatis decanus [aut] scholarum inspector r. l., in scholis parochialibus item a juventute tam r. l. quam gr. cath. frequentatis decanus aut inspector illius r. inspectionem habeat [quem major numerus juventutis sequitur]; ut tandem

6) cura scholarum parochialium pro juventute g. cath. rit. in illis locis erectarum, in quibus scholae parochiales a juventute [tam] g. cath. r. quam r. l. frequentatae reperiuntur, communitatibus gr. cath. rit. ita incumbatur, ut eadem [ex fundo] communi neque pro erectione neque [pro] intertentione earundem scholarum aliquod subsidium praetendere, et contra autem communitates illorum locorum, in quibus reperiun-

tur scholae parochiales solummodo a juventute gr. c. r. frequentatae, concurrentionem ex fundo scholastico tam quoad erectionem scholarum parochialium, quam quoad dotationem earundem scholarum praetendere possint.

Praeterea c. r. gub. significavit, ut jam sub eodem c. r. circularibus officiis injunctum sit, ut ubique locorum, ubi scholae reperiuntur et ubi praeter parochiam r. l. etiam parochia r. g. c. existit, numerus juventutis utriusque ritus in assistentia adm. rev. curatorum utriusque ritus accurate consignent et consignationem hanc c. r. gubernio eum in finem submittant, ut ab eodem alto subselio determinari possit, cujus ritus consistorio quaevis schola subordinanda sit; ut

b) circa quamlibet pertractationem negotii orationem scholae concernentis [consistorium] c. r. gubernio praevis semper referat, cum in illo loco, ubi schola erigenda est, parochia r. l. vel parochia r. grae. aut etiam parochiae utriusque rit. reperiantur, et ut tandem

c) eidem c. r. guber. circa erectionem in tali loco scholae, ubi illummodo parochia gr. cath. rit. existit, indicet, utrum juvenus ejusdem scholae gr. cath. visitat, vel vero inter eandem juventutem reperiantur etiam juvenes r. l. et quod de ea altissima et alta guberniali resolutione AR. decani et parochi informantur.

Leopoli 16 Junii 1818. Miliniewicz.

(Той сам рукопис Б. стор. 137—138).

16. Куренда митроп. Левицького в д. 10 жовтня 1818 в повідомленні деканів про номінацію крил. Василя Сованського генеральним інспектором шкіл у львівській архідіоцезії.

Nrus 2669. Quandoquidem laboriosa diffusaque cura scholarum archi-dioecesanarum id exigerit, ut grave rei scholasticae negotium ab uno individuo, quod aliis occupationibus officiosis non esset discernitum, tractaret id diligenter et proveheretur, fine itaque promovendi quo efficacius boni communis scholarum hujus archidioeceseos, facta est ad excelsum gubernium propositio, ut scholarum inspectio in archidioecesi canonico cathedrali Peremisliensi Basilio Sozański provisorie conferri queat, quam propositionem excelsum gubernium approbare et acceptare, idque resolutione sua sub 24 Julii a. c. N-ro 37637 data significare est dignatum. Conformiter itaque praepositae altae guberniali resolutioni memoratus perillustris A. R. canonicus habet sibi collatam sub eadem generalem provisoriam inspectionem super scholis in archidioecesi hac actu existentibus et successive erigendis, estque invitatus ad capiscendum istud magni momenti officium ac fungendum eo

in bonum religionis, ecclesiae et status, prout id ab ipsius boni communis studio juxta annorum serie commonstrato fideliter sane expectatur. De hac scholarum archidioecesarum inspectione perillustri ad. rev. canonico cathedrali Premisliensi Basilio Sozański provisorie concredita, quam idem ex laudabili zelo in amplo hoc studio bene de ecclesia et publica re merendi in se suscepit, AA. RR. decani foranei ea cum ordinatione certi redduntur, ut desuper clerum curatum per currendas pro ejusdem notitia et directione informare festinent.

Leopoli die 10 8-bris 1818. Michael metropolita.

(3 копія В. стор. 140).

17. Куренда з 29 падолиста 1818 р. з порученням виказувати в річних табелях про стан шкіл також школи иньшого образу.

№ 9. Na mocy wysokiej nadworney nauk komisji od 5-go wrzesnia r. b. № 2392, pośredniczo przez rządy krajowe pod 10 listopada 1818 № 51145, praesent. 26 listopada r. t. tutaj nadeszłego wyroku nakazuje się PIX. dziekanom, aby nadselając roczne wykazy czyli tabelle o stanie szkólek parochialnych, w takowych zawsze, czyli w którey parochii oprócz szkoły obrządku gr. kat. także szkoła obrządku łacińskiego znajduie się, wyrażali. O czem PIX. dziekani tyczących się parochów uwiadomić i nad ścisłem tegoż zachowaniem czuwać będą. 29 9-bris 1818. Miliniewicz.

(3 рукопису В. стор. 140—141).

18. Конкурс на посаду вчителя в Хоросткові з д. 5 грудня 1818.

№ 16. Na otworzone miejsce nauczyciela przy szkole gminney Chorostkowskiej w Chorostkowie, cyrkule Czortkowskim, dekanacie Trembowelskim wypisuie się konkurs na dzień 11 marca 1819. Miejsce to połączone iest z posażeniem rocznie 35 korcy twardego zboża, sześć fur drew, 24 kop słomy na opał, 60 fl. w monecie konwencjonalney i 20 fl. w wal. wied. wynoszącem, tudzież pomieszkaniem wolnym i ogrodem wielkości morg ieden na warzywo, i innemi korzyściami, które to uposażenie wyrokiem wysokich rządów kraioowych z dnia 14 listopada r. b. liczbą 56535 systemizowane i potwierdzone zostało. Kandidaci dekretem konsystorza na nauczycieli uprzymiotowani, życzący sobie wspomniane miejsce otrzymać, własnoręcznie prośbę z świadectwy zdolności i obyczajów i z załączonem pismem prezenty od ma-

iących prawo prezentowania wcześniej do względnego nadzoru oddziałowego, w którym pomieniona szkoła położona jest, podawać mają.

We Lwowie d. 5 grudnia 1818 roku. W niebytności Jego Excelency JW. metropolity Grzegorz Miliniewicz arch. konsyst.

(З рукопису С. стор. 144, пор. рукоп. Б. стор. 143).

19. Конкурс на посаду вчителя в Кривотулах, станісл. окр.
з червня 1819 р.

№ 105. (Конкурс розписує ся на 31 липня). Уposадzenie: 2 morgi pola, 40 fur drzewa, 100 fl. w pieniądзach w kursie znajdujących się, ogród na warzywa, wolne pastwisko. Дотація системізована ореченем губ. з 17 марта 1818 ч. 8244.

(З рукопису Б. стор. 145—146).

20. Куренда з 29 ?? 1819, з якою послано 13 прим. „catechismi idiomate vulgari rutheno“ на замовленє декана, і поручено йому пильнувати, аби духовні вживали його не лише в школі, але й у церкві при катехізації.

(З рукопису Б. стор. 145—146).

21. Куренда з 1 липня 1820 про плату інспекторам шкіл нар.

№ 89. Excelsum c. r. gubernium ddto 13 Junii a. c. № 1622 significavit huic consistorio, quod juxta § 3 cap. 9 scholarum germanicarum et secundum decretum altissimae aulicae studiorum commissionis ddto 13 Mai a. c. № 1622 consignatum tam a parochis quam a fundo religionis pro annua visitatione scholarum districtualium scholarum inspectoribus titulo vialium 3 fl. non in moneta conventionali, sed nonnisi in valuta viennensi competant, de qua alta c. r. [ordinatione] AR. decani pro suis et subordinatorum sibi curatorum notitia et directione eorum sibi informantur.

Leopoli die 1 Julii 1820. G. Dubowiecki P. C. M. consist.

(Із рукопису Б. стор. 155—156).

22. Куренда з 8 липня 1820 наказує заведене інвентарів у нар.
школах.

№ 90. Excelsum c. r. gubernium medio indorsati ddto 17 a. c. № 25038 communicavit huic consistorio copiam ordinationis suae ad c. r. circularia officia delatae terminis sequentibus: innotuit gubernio,

quod in omni schola triviali reperiatur inventarium utensilium et rerum ad scholam pertinentium, quod tamen necessarium, ut juxta illud omnia incolumiter tuendo ludi magistro res tradi possint, ut incuria ea deperdita... Ordinatur itaque circulari officio, ut necessario passus faciat, quatenus... inventaria in scholis, in quibus nondum reperiuntur, a dominio et patrono scholae in assistentia inspectoris scholae localis, primorum communitatis et ludi magistri conscribantur, subscribantur et solícite asserventur, quibus inventariis in posterum omnium rerum augmentum inserendum erit. De qua i. r. d.

Leopoli 8 Julii 1820. Dubowiecki.

(З того самого рукопису В. стор. 156).

23. Куренда в 30 вересня 1820 про перешкоди в уживанню руської мови в нар. школах.

№ 122. Ad remonstrationem ex parte hujus metropolitani consistorii ddo 9 m. et a. c. № 113 excelso c. r. gubernio exhibitam ídem gubernium ddo 21 m. et a. c. № 47050 resolvit, quod in illis casibus, ubi institutio juventutis in scholis parochialibus in lingua ruthena per quemvis praepeditur, hos casus parochus loci aut respectivus decanus respectivo c. r. circulari officio in finem indicare debeat, ut si id officio suo minime functum fuerit, eo tum c. r. gubernio relatio exhibenda sit, de qua alta guberniali resolutione A. R. decani pro sua et eorum curatorum sibi subordinatorum notitia ac futura directione praesentibus informantur.

Leopoli die 30 7-bris 1820, in absentia E. D. Metropolitanae Gab. Dubowicki.

(З того самого рукопису В. стор. 155).

24. Куренда в 4 падолиста 1820 про право вчителів — давати приватні лекції.

№ 133. Excelsum c. r. gubernium ddo 21 8-bris 1820 № 48231 aperuit consistorio huic decreto aulicae studiorum commissionis ddo 29 Augusti a. c. № 5452 emanato in fundamento altissimae decisionis ddo 5 Aug. a. c. statutum eum, quod ludi magistri scholarum nationalium repetitiones ac privatam instructionem ea sub conditione tradere possint, ut ludi magistri penes capitales scholas nomina juvenum, cum quibus repetere volunt, statim ab initio anni scholastici directori indicarent.

Leopoli die 4 9-bris 1820 anno. Michael metropolita.

(З рукопису В. стор. 158).

25. Куренда з 5 мая 1821 про викази дотації нар. шкіл.

№ 69. З наказу губернії з 18 цвітня б. р. ч. 20151 консисторія наказує парохам уложити і до кінця мая передати деканам викази ось по якому формуляру: місцевість, рід школи (міська, сільська, тривіальна чи парохіяльна), назва дяка чи органіста, дотація з фонду шкільного, від камери, від домінії, від громади — грошми й натурою.

(З рукопису Б. стор. 157).

26. Куренда з 2 червня 1821 про викази.

№ 18. Губернія в маю зажадала від консисторії, а ся жадає від духовенства, аби в кінцем року в звичайних виказах фреквенції шкіл вказано поіменно всіх тих дітей, „cujusvis ruthenae scholae, quae in statu est expedite legendi et scribendi“.

Leopoli 2 Junii 1821 a. G. Dubowiecki.

(Той сам рукопис Б. стор. 169).

II. Школи і навчанє в перемській дієцезії 1807—1821.

1. Куренда з 19 вересня 1807 складає обовязок повторюваня релігії в школах на свѣтських учителїв.

Де сеї куренди, надрукованої више у д. Левицького (ч. 6 стор. 149—150) додано в моїй копії ось який :

Ad N. 1589 Extrakt z reprezentacyi prowizoryalnych zwierzchności.

1. W § 11 na kartce 103 czyni się następujące zarządzenie. Miejscowy paroch zainformuje nauczyciela, iakim sposobem daną religii naukę z młodzieżą, ażeby ta była pożyteczną, powtarzać, a na daley ma także miejscowy paroch i na to uważać, ażeby się uczenie na pamięć miejsce katechizmu, które on pierwszy należycie i stosownie do pojęcia objaśnił, z wszelką gorliwością dopilnowane było, ażeby młodzież całą naukę razem z słowami, z któremi objaśnienie połączone było, tym mocniej w pamięci trzymała.

2. W instrukcyi dla pomocników szkolnych w § 6-tym zarządza się: Pomocnik powinien byдь każdego czasu na nauce, którą katecheta udziela, przytomnym, i ażeby ją podług powziętej informacji z pilnością powtarzał.

3. W instrukcyi dla nauczycielów szkolnych na kartce 15 pod literą g stanowi się to: Nauczyciel powinien nayszczególniej do po-

mnożenia religii w młodzieży przeto przykładać się, ażeby daną od katechety religii naukę pódług powziętey od niego informacyi pilnie powtarzał.

4. W instrukcyi dla miejscowych parochów w § 2 zarządza się następującym sposobem : Ponieważ nauka bez częstego powtarzania dostatecznie w pamięci utrzymaną bydź nie może, paroch zaś przy swoich urzędowych zatrudnieniach tyle czasu nie ma, ażeby powtarzanie sam przez siebie przedsięwziąć mógł, zaczym do tego nauczyciela i pomocnika użyć, tym zaś potrzebną informację dać ma, ażeby ci takowe powtarzanie stosownie do zamiaru uskuteczniłi.

Сей наказ уділений був парохам курендою в дати Premislae 19-a 7-bris 1807.

(З рукописної книги протоколів із с. Турдкович сокальського пов. т. I. [далі сігную Т], стор. 3—4, в моім посіданню.)

2. Куренда в 4 грудня 1813 р. про гувернанток.

№ 136. Wysokie gubernium pod dniem 9 lipca, praesent. 24 listopada r. b. № 24870 oznaymiło, iż Nayiasniejszy i Naylaskawszy Monarcha mocą dekretu z naywyższej nadworney nauk komisyi ddto 18 czerwca r. b. № 1319 przedsięwzięte[go] w nauczaniu religii szlachetnego stanu dzieci, osobliwie białey płci, które do publicznych szkół nie chodzą, rozporządzić i postanowić raczył, aby następujące przepisy były obwieszczone i do nayściślejszego zachowania pod dozorem naywiększym i staraniem zwierzchności podane.

Jaką gorliwością i staraniem zajęte rządy dla młodzieży w publicznych szkołach albo w edukacyinyh funduszach, nie mniej w prywatnych domach uczącym się dostateczne przepisy ustanowiły, aby tyżże młodzieży dokładna nauka religii dawana była, — tą samą oycowską gorliwością pobudzone rozporządzić raczyły, aby młodzież wyższych stanów, która do publicznych szkół na nauki nie posyła się, a szczególnie białey płci, tey wyborney nauki religii stała się uczestniczką. Tym końcem

1. Wszystkie polityczne władze, nie mniej przełożonych obowiązują na to mieć pilne oko, żeby nikt prywatną naukę młodzieży do szkół zdolney dawać się nie ważył, który publicznym zaświadczeniem swoiey do dawania nauk zdolności zaopatrzonym, w którym o umiejętności posiadającej nauczania religii pódług ustaw wzmiankowanych wyrażonem nie będzie. Zatem

a) Każdy nauczyciel będzie obowiązany, który w prywatnych domach nauką dzieci do szkół zdolnych oboiey płci zajmować się zechce

aby podług politycznych szkolnych ustaw (8 Abschnitt, 20 und 21 §) z odprawionego preparandów kursu okazał zaświadczenie.

b) Wszyscy dworscy gubernierzy i nauczyciele, którzy w prywatnych domach młodzieży do szkół zdolney edukacją zatrudniać się usiuią, oprócz z kursu pomienionego praeparandów, z pedagogii w publicznych szkołach słuchaney albo z examinu w tem przedmiocie z dobrym postępkiem uczynionego dowodem, przynajmniej odprawionego okazaniem zaświadczeniem wywieść się powinni.

c) Wszystkie gubernantki szlachtetnych stanów panienek w prywatnych domach nauką zajmujące się obowiązek ten mają, albo z odprawioney w publicznych szkołach dla płci białey przepisany nauki metodyki wszystkich przedmiotów, a szczególnie z religii zaświadczenie okazać, albo tylko w diecezjalnych szkołach u przełożonego miejscowego, w którego sekcyi one swoją naukę dawać rozpoczną, pod examen udać się i z teyże metodyki zaświadczenie pozyskać. Gdyby domowy nauczyciel, dworu gubernier albo mistrzyni z swoich pomienionych zdolności przedmiotów zaświadczeniami wywieść się nie był w stanie albo nie była, w tym przypadku natychmiast od uczenia młodzieży musi bydź uchylonym albo uchyloną.

2. Wszystkim domowym nauczycielom i nauczycielkom w wydawaniu onym zaświadczeń zdolności do uczenia ten obowiązek ma bydź zaostrzony, aby młodzież sobie do uczenia powierzoną z największą usilnością religii uczyły podług książek przepisanych, naymniey przez tyle godzin w tygodniu, iak wiele w publicznych szkołach na każdą klasę iest wymierzonych, a w przypadku, iak tylko który z pomienionych nauczycieli w nauczaniu religii o niedbalstwo przekonany będzie, natychmiast odebraniem od tegoż zaświadczenia zdolności ma bydź ukarany.

3. Ponieważ właściwymi przełożonymi nauki religii wszystkich klas są dusz starownicy, zatym naywyższy nadworny dekret pod d. 16 maja 1807 N. 9604 przez wysokie rządy kraiove pod d. 12 czerwca r. t. N. 22994 do wiadomości podany do ściślejszego i dokładniejszego zachowania powtórnie w przyłączonym obwieszcza się, mocą którego każdy dusz starownik zawsze w przeciągu pół roku przeświadczyć się powinien, iż wszystkie dzieci w okręgu parochii onego znajdujące się od 6 lat zaczętego wieku do 12 zupełnego roku w nauce religii są przyzwoicie wydoskonalone, tudzież iż one w szkołach będąc dorosłemi do lat 18 rozwiianiu się onych zdolności odpowiadającą naukę pozyskali.

Jeżeli by iednak nadwornego rozporządzenia tego dokładnemu zachowaniu co stało na przeszkodzie, każdy paroch ma przez miejsce-

wego dziekana konsystorzowi donieść tym końcem, aby przez użycie stosownych środków wszystkie przeszkody uchylone zostały.

4. Dla jaśniejszego dowodu, iak mocne staranie rządu na tem zależy, aby młodzież w religii doskonałą była, ściśle przykazuje się, aby:

a) wszyscy rodzice którzy pensye albo z funduszu salaria pobierają, jeżeli ci dzieci mają w wieku między 16 i 18 rokiem, w każdym półroczu parochowi, który pomimo to świadectwo życia do odebrania pensyi służyć mające wydać onym powinien, zaświadczenia swoich dzieci z nauki religii z tego mieysca pozyskane, w którym tey nauki słuchali, albo niezwłocznie swoje dzieci na examen z religii onemu przedstawić muszą; niemniej

6) do prób względem otrzymania stipendium dla osób bez różnicy onych stanu 18 lat niedoszłych za każdym razem zaświadczenie od instytutu publicznych nauk, albo od parocha z nauki religii wydane z dobrem postępkem słuchaney powinno być dołączone.

5. Wszystkim dusz starownikom iak dawniey tak teraz nayściśley zaleca się pilney dokładności zachowanie w examinowaniu oblubieńców do stanu małżeńskiego się zabierających, aby

a) ci podczas przepisanego examinu z religi zaświadczeniami się wywiedli, od kogo przedtem albo w dziecinnych swoich latach religii naukę odbierali;

b) aby paroch przekonawszy się o niedostatku umiejętności religii u zabierających się do stanu małżeńskiego z błogosławieństwem ślubów małżeńskich wstrzymał się tak długo, aż nieumiejętni religii się nauczą. Ogłasza się więc tak ninieysze nayw. rozporządzenie, iako też pod d. 29 sierpnia 1807 N. 1518 obwieszczone przypomina się z tym naysurowszym nakazem, aby przewiel. XX. dziekani nayusilniey kler o duszach staranie mający dokładnie co się tyczy onego obowiązku uwiadomili i zachowanie onych ściśle dopilnowali.

W Przemyślu 4 grudnia 1813.

(З рукописної книги куренд Т., стор. 39—41).

3. Куренда з 26 мая 1815 про спосіб укладаня виказів шкільних.

№ 905 Excelsum gubernium sub 27-a Novembris a. el. N. 42817 significavit supremam aulicam studiorum commissionem demandasse, ut cum fine cujusvis anni scholaris tabellaris consignatio super statu scholarum popularium secundum praescriptas rubricas adornatur. Non subsecuta hucusque traditione directionis superioris scholarum popularium consistorio elaboratio primae tabellae vigore decreti gubernialis de 25 9 bris a. el. N. 42817 c. r. officis circularibus commissa est, una-

que ordinatum est, ut clerus curatus intuitu cooperationis sua ex parte circa constructionem primae huius tabellae, tum de continuatione ejus in futurum edoceatur. Cooperatio a clero curato ad mentem praefatorum ordinationum gubernialium ad consistorium et circularia officia directarum effectuanda in eo consistit, ut curatores animarum requisiti ab officiis circularibus, quibus prima elaboratio tabellae concessa est, aut jurisdictionibus localibus, iisdem circa omnia objecta scholae respicientia, praecipue vero exhiberint (informationes) A. ratione locorum scholis incorporatorum. B. ratione capacium scholas frequentandi.

Ad facilitandam et promovendam cooperationem curatorum sequentia quoad utrumque punctum pro notitia et directione eorum, citatis ordinationibus politicae constitutionis scholarum inserviant, et quidem ad

A. Quoad loca scholis incorporata. Per loca scholis incorporata (Eingeschulte Oerter) omnes localitates intelliguntur, ubi scholae actu reperiuntur, aut quorum iuventus scholae loci vicini est attributa.

Nomine non incorporatorum scholis locorum (Uneingeschulte Oerter) veniunt localitates aut dispersae domus, quae nullam scholam habent nec habere possunt, nec etiam alicui loco vicino ad scholam sunt incorporatae. Penes consignationem incorporatorum et non incorporatorum scholis locorum observandum est, quatenus summa horum locorum aequalis sit summae omnium localitatum in districtu aliquo reperibilium, quare ad evitandos errores, ne unus locus bis aut remote aut in altera dioecesi consignetur, statuitur decreto guberniali, quod :

a) in loco, ubi parochus rit. lat. persistit, is solum pro suo consistorio cum adnotatione, quod in hoc loco etiam parochus gr. cath. reperiatur, necessaria quoad loca incorporata scholis vel non incorporata consignabit.

b) Ubi parochus rit. grae. cath. unus reperitur, idem pro suo consistorio praestabit.

c) Curati rit. armeni aut grae. non uniti, si praeter illos nec parochus rit. lat. nec rit. grae. cath. in loco datur, eadem pro suo consistorio effectuantur.

d) Etiam circa scholas acatholicorum tenentur pastores ejusmodi consignationes conficere, has tamen parochis rit. lat. aut si talis in loco non persistit, parochis rit. grae. in cujus territorio illorum schola invenitur, resignant, et per hos in rubricam scholarum acatholicarum inserantur.

Ad B. Quoad capaces scholas frequentandi. Ut curatores animarum in statu sint indicandi officio circulari aut dominio loci numerum juventutis scholas frequentandi capacis, cuius illorum post receptam hanc directionem secundum adnexum formulare tabellam juventutis capacis, cujus aetas juxta librum natorum unificandus erit, conficere atque pro usu necessario officio circulari aut dominio loci extradere, tum quovis futuro anno circa rectificationem conscriptionis capacis juventutis scholas frequentandi concurrere tenebitur. Illustr. adm. rev. decani ordinationem primae tabellae invigilabunt, observatam sub tempus visitationis aut alia occasione intuitu effectuationis ordinandorum remissionem consistorio indicabunt.

Prem. 26-ta Maji 1815.

Далі йде формуляр пн. „Obliczenie zdolnych do szkoły dzieci ad N. 905.815“ зложений в 6 рубрик, а власне: 1) Mieysce, gdzie iest główna cerkiew lub szkoła parafialna, 2) Liczba chłopców i окремо dziewcząt; 3) Z tych chodzą do szkoły od roku — i далі в окремих рубриках: ciągle, czasem, nigdy. В першій рубриці під висше поданим титулом виписано для окремого виказу: dzieci — w dwunastym roku, niysze: w iedy nastym i t. d. do шестого. Сии числа маля бути підведена „Suma dzieci zdolnych do szkoły“, а далі в нив має іти такий сам реєстр із дальших місцевостей: 1. Siło, 2. Wola, 3. Domy osobno leżące, а нарешті „Ogólna suma wszystkich“.

(Із того самого рукоп. Т. стор. 67—69).

4. Куренда жовківського декана в 28 мая 1815 р. про виготовлене шкільних виказів.

№ 42717. Na fundamencie wys. gub. rozporządzenia pod d. 25 9-bra 1814 N. 42817 i 2 X-bra N. 25589 wypadłego a przez c. k. urząd cyrk. Żółkiewski pod 22 maia r. b. intymowanego maią zwierzchności gruntowe łącznie z starownikami dusz każdego mieysca tabelaryczną remonstracyną tabelkę o stanie szkół popularnych podług udzielonego formularza sporządzić i takową wspólnie podpisawszy w 14 dniach do urzędu cyrkularnego podać. A ponieważ okólnik tego rozporządzenia tycający się przez prześwietny c. k. urząd cyrkularny Żółkiewski pod d. 13 lutego r. b. N. 392 i 489 powszechnie wysłany iest, przeto Wielebnościom ich naysurowiey nakazuie się, iżby takowy cyrkularz iako narychley do skutku przyprowadzić, tudzież przepisy nauczania dzieci oboysga płci religii tycające się, а osobliwie pod d. 29 sierpnia 1807 N. 1518 i pod 12 7-bris 1807 N. 1589, pod 4 grudnia 1813 N. 136, а нарешті list pasterski pod 6 września 1814 N. 1193 wypadłe iako

nayściśley dopelnić starali się, a oraz tu do urzędu dekanalnego bez zwłoki donieść nie zaniedbali, które individua w okręgach ich parochiów znajdować się mogą, które by przez gorliwość, przez ofiary pieniężne i tym podobne czynności do funduszów szkół szczególniey przykładać się chciały, a przeto za osobliwych pomnożycielów instytutu szkół poczytanemi być mogły.

Sig. loc. Die 28 Maii 1815.

(З тогож рукопису Т. стор. 78.)

5. Куренда в 26 цвітня 1816 в справі жертв громад на вивінуванє шкід.

№ 55, praes. 22 Junii 1816. Pergratum est consistorio ex substratis hucusque consignationibus laudabile et conspicuum zelum Illustrium ac adm. r.-dorum decanorum, adm. rev. parochorum in promovendo salutari instituto scholarum parochialium colligere. Multae communitates, quarum parochi singulare sibi meritum comparavere, augmentum dotationis in ejusmodi quanto se praestituras declarant, quod declarationes haec quam primum ad consistorium in originali devolutae fuerint, c. r. gubernio fine conciliandae iisdem legalis securitatis exhiberi necessariaeque intuitu erectionis aedificii scholaris nec non institutionis professoris incunctanter assumi poterunt. In aliis quidem locis tenuae nimium dotationes a communitatibus stipulatae praecipue ubi oblata annue praestatio in frumento et pecunia junctim nec 100 fl. v. v. efficit, actualem introductionem scholarum trivialium pro hic et nunc differunt quidem, nihilominus ne ibi quoque benevolentia et pietas parochianorum indefesso conatu parochi congruis persuasionibus inter favorabilia adjuncta rerum, quibus restabilitata feliciter pace sub Clementissimo regimine Augustissimi Imperatoris frui licet, denique exemplo caeterarum communitatum excitatae optatos eventus pollicentur. Magna pars declarationum communitatum exhibitis per decanos tabellis jam adnexa reperitur, circa plures vero consignationes, declarationes dictae, quamvis in tabella indicantur, aut totaliter desiderantur, aut non omnes ex decanatu avolutae sunt. Ut itaque defectus hic quam citius compleri queat, committimus Illibus ac. adm. r. decanis quatenus a parochis subordinatis declarationes communitatum in duplo confectas, in quantum hae decanis per parochos admanuatae non fuerint, requirant, et uno exemplari circa acta parochialia relicto, alterum consistorio cum summarica consignatione totius decanatus irremote exhibeant. Declarationes hae per primores communitatis subscriptae distinctam specificationem omnium objectorum, quae communitates in augmen-

tum dotationis professoris in natura aut pecunia anuue contribuere velle appromiserant, continere debent.

Haud dubitamus activitate Illium ac adm. r. decanorum praesentem nostram ordinationem quam proxime effectui dandam successuque temporis illas etiam communitates, quae aut plane nihil, aut exiguum quantum obtulerant, ad conveniens augmentum dotationis scholae, cuius erectione cognitio solidior veritatum religionis, cultura morum et eo ipso felicitas aeterna et temporalis fidelium intenditur, ad mentem provocationis nostrae de 29 decembris a. el. № 9 mediantibus parochis permovendas fore.

Premislae 26-ta Aprilis 1816. Theod. Fedynkiewicz Vicar. gener. et Officis.

(Із того самого рукопису Т. стор. 81).

6. Чотири куренди декана Ігната Давидовича з Радимна з д. 9 і 10 мая 1816 р.

Отсі куренди виписав о. М. Зубрицький із рукописної книги, в яку священники мусіли виписувати копії всяких урядових розпоряджень та курсорій; сю книгу знайшов він між паперами руської парафії в Кривчи над Сяном. О. Давидович був парохом у Радимні і заравом порохницьким деканом. Із його поучень до підвладних собі священників у справах закладання та вивіновування парафіяльних шкілок видно, що се діло лежало йому дуже на серці; він не вдоволяв ся, як иньші декани, простим закомунікованем своїому духовенству урядового чи консисторського розпорядження, але додавав, коли діло торкало ся шкіл, від себе поученя, вказівки, упізненя, входив у деталі, давав поради, як поступати в дразливих випадках, прим. у відносинах священників до дворів. Одним словом, у його розпорядженнях чуємо подих свіжого духа, щирого бажаня просвіти для простого народа. Тим цікавіші ті куренди, що о. І. Давидович, як ми бачили висше, був одним із членів першого руського просвітного товариства з р. 1816 (див. висше стор. 135), значить, у тих його писемних памятках можна бачити відгук тих думок та намірів, якими кермувались основателі сеї першої руської просвітної організації.

I.

Навівши подану висше (стор. 157—160) в повнім тексті куренду еп. Левицького з 29 грудня 1815 р. (в матеріялах д. Ів. Ем. Левиць-

кого ч. 9) декан Давидович додає замість кінцевого уступу тої куренди ось які свої уваги :

Przewielebni y Wielebni Ich Mc. X. Bracia!

W urzędowaniu naszym parochialnym mieliśmy zawsze sposobność ukazywać naszą zdolność i pracowitość, ale zaprowadzenie szkółek parafialnych podaie nam także do tego okazać. Tu dopiero każdy może się okazać w prawdziwym świetle i sposobie swoim myślenia; albowiem iak trudną zdaie się bydź rzeczą zaprowadzić szkółki po wsiach i miasteczkach tych, gdzie ich dotychczas niema, tak w rzeczy samey łatwo przydzie to temu Imc. X. parochowi, który prawdziwym tchnie duchem religii, zaięty iest gorliwością o dobro powszechnie i prywatne, który zastanowi się cokolwiek nad skutkami z swoiey tey czynności teraz i na przyszłość wynikającymi i zechce to szczerze uczynić.

Każdy człowiek z religii i sumienia obowiązany iest czynić tyle dla oświecenia młodzieży wszelkiej, ile ma sił, środków i okoliczności, jednakże obowiązek takowy tym większy spływa na osobę duchowną, która z powołania swego czynić to powinna.

Czyliż bowiem na samym tylko administrowaniu śś. Sakramentów ma zależeć dobrego i podściwego parocha, a nie na oświecaniu rozumu i serca poruczonego sobie ludu! Przez które to oświecenie mógłby tenże we wszystkich okolicznościach życia swego tak postępować, aby dopełniwszy przynależycie przeznaczenie swoje tu na ziemi, pozyskał odpowiadającą temuż szczęśliwość w wieczności.

I zaiste tak a nie inaczej rzecz ma się, bracia moi! Oświecenie ludu prawdziwym iest przedmiotem każdego dusz starownika i przez to tylko iedynie sposobnym się uczynić może lud do korzystania z udzielanych sobie śś. Sakramentów. Nie iest wam to wszystko niewiedomo, poczytuję ia sobie iednak za obowiązek przypomnieć to każdemu przy tak ważnej okoliczności, iak teraz wydarza się; albowiem niezbędnie może między nami na takowych starownikach dusz, którzy od powołania swego do stanu kapłańskiego, rzecz oświecania parochian przez używanie potrzebnych do tego środków poczytywali sobie i mieli iako poboczną tylko iakową czynność, a naywięcej i naycelniey myśleli dotychczas o gospodarowaniu tylko i trudnili się samem nabyciem majątku doczesnego.

Nie potępia wprowadzie gospodarowania i rzeczy doczesnych ani religia, ani rozum, ani sumienie, ani żaden rząd; czas by iednak iuż był i pora wydarza się do tego, aby osoby duchowne nie samem tylko nazwiskiem, lecz w skutku okazali to, że rzeczy ducha tyjące się są i m naywięcej na myśli.

Osoby to duchowne Naywięcey dobrego w świecie pomnażać by mogli, byle by tylko chcieli. Od tych osobliwie teraz oczekuje każdy podściwych chrześcian, pożytecznych i dobrych obywateli i wynikającej z tąd na naród ludzki doczesney i wieczney szczęśliwości. Wszystko to stać się może przez zaprowadzenie szkólek parochialnych, a takowe iedynie przez gorliwość parocha mogą być zaprowadzone.

Nie do opisania są korzyści wynikające ze szkólek w ogólności dla wszystkich i w szczególności dla każdego człowieka. O! weźmyz się ochoczo i gorliwie do tego, a prócz błogosławieństwa boskiego i ukontentowania wewnętrznego wdzięcznie błogosławić będą wszyscy doznający pożytków ze szkólek prochem naszym.

Zwycięzamy mężnie wszystkie w tym wydarzające się przeszkody, albowiem przyszłość okaże nam hojne pożytki i przyniesie słodką nagrodę.

Komu by okoliczności zdrowia, zdolności, niedostatki etc. etc. nie dopuszczały w mierze tey wiele czynić — iskierka najmniejsza pomoże wiele do pięknego tego zamiaru i będzie dowodem iego gorliwości, chęci i staranności, nie mniej świadectwem, iak mocno dobro ludzkości leży mu na sercu. Zacząć tylko potrzeba, a pójdzie potem rzecz za pomocą i błogosławieństwem Pana Boga bez trudności. Każdy wiek miał tak bogoboynych i dobrych ludzi, którzy czynili coś dobrego dla chwały Pana Boga i pożytku ludzkości — abym wszystko pominął, owe pomimo wszelkich przeszkód budowane od samych obrządku naszego duchownych i parafian ubogich cerkwie, owe znajdujące się ieszcze w tych cerkwiach pisane do nabożeństwa i oświecenia ludzi książki, owe nakoniec od wielu duchownych i świeckich gdzieni niektórych ieszcze osób doskonale powzięte w ięzyku ruskim nauki dowodem są tey prawdy.

W wieku tym naszym nie zbywa nam także na takowych, którzy wszystko czynią, cokolwiek prawdziwe poznanie Boga, Iego uwielbienie, dobre zamiary rządu naszego i uszczęśliwienie nas wszystkich skutecznici może. Oto Jaśnie Wielmożny Nayprzewielebniejszy, Naydostojniejszy i Naygodniejszy nasz arcypasterz, nominowany metropolita wszystkie życia swojego siły łoży iedynie na to (iako z wizyty iego kanoniczney w tem także naszym dekanacie nastąpić mającey i wiele innych czynności przekonać się będziecie mogli), aby doczesne i wieczne dobro tak kleru, iako i poruczonego mu ludu skutecznili. Nie oszczędza on ani zdrowia ani majątku swego dla sprowadzenia powszechnego dobra, używając do tego wszystkich nayprzywoitszych i naymądrzeyszych środków. O! niech nam żyje naypomyślniey w wieki naypoźniejsze taki! Ale nie mamyż my wstępować w iego ślady, nie ma-

myż zapatrywać się na gorliwe prace iego o dobro ludzi, iedynie w o-
bowiązku religii, powołania i miłości ludzkości łożone? Dlaczegoż nie
mamy iść za głosem tak dobrego bez przykładu podobnego arcy-paste-
rza? Czyliż my starownicy dusz mielibyśmy bydź ostatnimi i naypo-
dleyszemi w wieku naszym ludźmi, abyśmy nic podobnego, nic nowego
nieuczynili, albo raczey dawniejsze przywrócili, abyśmy mając i rozkaz
i sposobność nie czynili tego, do czego nas wzywa Bóg?

Przełożeni duchowni i świeccy!

Daliśmy podług zeznania samych naszych naywyższych rządów
wiele dowodów przywiązania ku temuż rządowi i cierpiącej ludzkości!
Nie zawiedźmyż względem zaprowadzenia szkół parafialnych dobrej
o nas myśli Naylaskawszego naszego Monarchy, spuszczaiącego się
w tym na nas i ufaiącego naszej gorliwości i zręczności, a położmy
przeto nie tylko fundament do potrzebnego wychowania i ukształcenia
teraz młodzieży, a potym z niey ludzi, przez które każdy człowiek staie
się tym czym iest, ale nadto zmniejszymy nam samym pracy w nau-
czaniu podręcznych i staniemy się wyrozumialszemi tymże nauczając
ich; albowiem młodzież wyuczona czytać łatwo z książek katechizmo-
wych i innych poddanych sobie książek ruskich, o których myśli się
iuż, wyczyta sama to i wiedzieć będzie, co przez długi czas i z tru-
dnością niemalą parocha uczyć by się musiała z ust tegoż. Ten, któ-
ryby powiedział, „iż czas by iuż był, abyśmy doznali względów iako-
wych od rządów“, niech nie zapomina, że bardzo wiele iuż względów
i łask doznał nasz obrz. gr. kat. kler od rządu austriackiego; niech da-
ley zważa, że cierpliwość tylko wytrwała do końca odbierze nagrodę
i że położyć potrzeba wprzody z strony naszej zasługi, abyśmy go-
dnemi byli dalszych względów i nagród od Nayiasniejszego naszego
Monarchy. Lecz czyliż za prace położone do wprowadzenia szkólek
więcey ieszcze potrzeba nagrody iak przekonanie, że czyni się to, co
będzie pomnażało chwałę Pana Boga, doczesne i wieczne błogosławień-
stwo swoje i drugich? I czyliż nie dosyć to będzie nagrody, albo czy-
liż to samo nie ma bydź dostatecznem zachęceniem dla każdego z Wie-
lebnosci waszych do zaprowadzenia szkólek parafialnych? Gdy kto i to
rozważy, iż zaprowadzenie szkólek i wyuczenie młodzieży po rusku
czytać będzie sposobem iedynym wprawienia wszystkich ludzi do
chwalenia z sobą Pana Boga iednymi usty i iednym sercem
przez spiewanie liturgii św. i innych nabożeństw, czyież serce rozply-
wać się nie będzie od radości słyszac pienia całego ludu w cerkwi
zgrupowanego, lubo dotychczas albo odczytuie się tylko po gdzienie-
których miejscach msza św., albo z iednym tylko diakiem odprawia się
nabożeństwo. I z tego więc powodu samego także czyliż każdy z Wie-

lebnosci waszych nie zajmie się ochoczo zaprowadzeniem szkółki parafialney — o czym ja ani wątpię — a to tym bardziej, ile że podług wyraźnego oświadczenia konsystorskiego pod dniem 29 grudnia 1815, № 9 praesent. 23 Febr. 1816 to zaprowadzenie szkółek parafialnych nakazującego, wszyscy ci Wielelni ich mości X. X. parochowie, którzy przy zaprowadzeniu szkółek parafialnych szczególniejszą gorliwość i usiłowanie okażą, przy nastąpić mającey regulacyi szkółek prócz innych nadgród na powiatowych dozorców szkolnych wysokim c. k. krajowym rządóm proponowanemi będą i połączonych z tym urzędem zaszczytów i korzyści uczestnikami się staną.

II.

Wielebnym II. XX. parochom gr. kat. w dekanacie Pruchnickim.

№ 43. Z 7-miu exemplarzów katechizmu, które posyłaia się, zostanie dwa w Tyniowicach, ieden w Pełnatyczach, ieden w Rozborzu okrągłym, ieden w Pruchniku i dwa w Krzywcy.

Radymno dnia 9 maia 1816.

III.

№ 44. Gorliwość gdzieni niektórych W. I. XX. parochów względem zaprowadzenia szkółek parochialnych i ofiarowania po kilka gramatyk dla młodzieży swoiey parochialney podobała się bardzo rządóm duchownym i świeckim; spodziewam ia się, iż wszyscy ci doznaią za to prędkiej lub później ukontentowania. Dla dopomożenia więc zamiarowi tychże względem wczesnego usposobienia młodzieży w czytaniu po rusku i ukazania skutków prac swoich posyłam 17 bukwarów, z których zostanie w Zamiechowie ieden, w Tyniowicach dwa, w Pełnatyczach trzy, w Rozborzu okrągłym ieden, w Pruchniku 4, w Bachowie ieden, w Chyrzynie dwa, w Krzywcy trzy. Że po tyle bukwarów nie posyłam, ile Wielębności wasze zafundowali, przyczyna iest ta, iż więcej pomimo wielkiego mego starania nie można było dostać kupić. Tak bowiem wiele znalazło się w dyecezyi gorliwych i pracowitych parochów w nauczaniu młodzieży swoiey parochialney po rusku, iż drukarnia Antypiyna (певно Ставропигійна) lwowska nie może wystarczyć gramatyk, wkrótce iednak daleko lepsze bukwaro od tych lwowskich wyidą z innej drukarni, przez co uczyni się zadość gorliwości parochów o naylepsze dobro społeczeństwa ubiegaiących się. Niżeli to nastąpi, można na arkuszowych papierach powypisywać wielkie litery i takowe popodkleiać lub na deszczkach poprzylepiać, a z tych wiecey dzieci razem uczyć się będą mogli.

Radymno dnia 9 maia 1816. Dawidowicz, dziekan pruchnicki.

IV.

№ 51. Na wielkie zaiste błogosławieństwo Pana Boga, iakoteż i ludzi terazniejszych i potomnych zasłużyli sobie ci z Wielebności waszych, którzy na fundamencie woli i rozkazu Najjaśniejszego Monarchy i Jego Excellencyi Jaśnie Wielmożnego i Nayprzewielebniejszego Jegomości X. metropolity i biskupa naszego, iakoteż i ich urzędów uczynili z osobliwszem tychże ukontentowaniem wszystko to podług wezwania urzędu dziekańskiego kurendą № 6 ddto 1 marca b. r. № 10, co tylko do utworzenia lub pomnożenia funduszu potrzebnego na utrzymanie nauczyciela, a tym samym do zaprowadzenia szkółki parafialney ruskiej z parochiami i dominiami swemi według sił swoich uczynić mogli byli i względne w mierze tey tabelle podpisanemu poddawali. Nie chcę ia tu teraz ani gorliwych o chwałę Pana Boga i dobro ludzkości W. Imci XX. parochów wymieniać, ani tych gnuśnych i niedbałych, Panu Bogu, religii, rządóm duchownym i świeckim przeciwnych parochów wyszczególniać, którzy nie tylko w tak zbawiennym dziele nic ieszcze nie uczynili, ale nawet i potrzebnych tabel, przez które cały interes spóźnia się i zwleka, nie oddali; w czasie bowiem swoim odbierze każdy, co zasłuży.

Aby iednak w tych parochiach, gdzie mniej lub więcej co względem utworzenia nowego, lub powiększenia tylko dawniejszego funduszu dla diaka i oraz nauczyciela szkoły parafialney uczyniło się, rzecz tę do skutku przyprowadzić i na późniejsze czasy ugruntować można było, iako też w owych także parafiach, gdzie do tego czasu nic ieszcze nie uczyniło się, rozkazom naywyższym chociaż później stało się zadosyć, zaleca się Wielebnościom waszym w moc zarządzenia Jaśnie W. Nayprzewielebniejszego konsystorza z dnia 26 kwietnia b. r. № 55, aby deklaracją gromad czyli parochian względem utrzymania diaka i oraz nauczyciela szkółki na piśmie w dwóch iednosłownych exemplarzach, iako o tym na ostatnim kwartalnym examinie oświadczone iuż było, uczynić, z których potym ieden dokument zostanie w aktach parochialnych, a drugi oddany bydź powinien do urzędu dziekańskiego dla dalszego go przesłania i urzędowego użytku.

Owym Wielebnym I. X. X. parochom, którzy oziębli dotychczas byli na rzecz tak zbawienną, albo nie mieli tego szczęścia uiąć sobie ieszcze swoich parochian, albo też te z strony swoiey skalistych byli serc, zabici na rozumie i nie do uięcia, przypomina się wszystko, cokolwiek względem zaprowadzenia szkółek dawniey iuż, a mianowicie pod 1. marca b. r. N. 10 pisało się, i potym ustnie mówiło się, to est, że z strony swoiey potrzeba J. X. parochowi uczcić dobro i po-

żytek szkół takowych, wziąć się tem czasem samemu szczerze do pracy, nie żałować dobrych uczynków i expensu dla zachęcania dzieci, zacząć ich uczyć, a w tym ukazywać powoli skutki takowych nauk, przekonywać rodziców i dominia przy wszelkiej okazji roztrópnemi mowami o pożytkach spływających na nich i na naypotomniejszych wieków ludzi. A nie wątpię o tym, że i naygorsi parochianie dadzą się nakłonić do uczynienia funduszów na nauczyciela szkoły, a tym samym do gruntowania swego własnego i dzieci swoich dobra.

Potrzeba i to obiaśnić parochianom, że oni prawem monarchicznym obowiązani są do utrzymywania sobie diaka, na którego gdyby przyzwoitey do utrzymania nie złożyli składki, wyznaczy ją urząd krajowy i zmuszeni będą dać oznaczoną ilość z hańbą swoją. — Dobry bowiem chrześcianin nie daie się niewolić do tego, co dla zbawienia jego potrzebne iest, hańby tey nie uczynią sobie nawet Lutry, Żydzi etc. etc...

Jeżeli by więc cokolwiek więcej ofiarowali, iak na dobre utrzymanie diaka należeć będzie dać, będą mogli z honorem swoim i pożytkiem mieć szkołę u siebie. Cokolwiek by parochianie ofiarowali, należy to uczynić na piśmie we dwóch exemplarzach, iako wyżey już powiedziane było.

W deklaracyach takowych potrzeba wszystko to, co parochianie ofiarować będą, czy to w naturze, iako to: w zbożu młoconym lub snopach, w kartoflach, chlebie, przędziwie, lnie, robociznie etc. etc... albo też w pieniądzech, pojedynczo i wyraźnie wymienić, dodawszy to, iż iako dobrowolnie i najlepszą rzecz daniną swoją ofiarują, tak zawsze ją i bez wszelkiego uporu uiszczają przyrzekaia.

Na deklaracyach takowych mają się podpisać nayznaczniejsze osoby w gromadzie będące, iako to: woyt, prowizor cerkwi, przysiężny i ieszcze może kto mający znaczenie, a przytym i podsciwość tę, iżby się chciał podpisać. Jest bowiem wiele ludzi takich, którzy i w najlepszey rzeczy podpisów mocno się boją, ieżeli iednak przez dobre oświadczenie rzeczy porozumieią interes, dadzą się łatwo uiać i podpiszą się, a drudzy wszyscy nieprzytomni przekonaią się potym także, że to rzecz iest dobra, i daniny żałować nie będą, a tak uczyni się to koniecznie, co iest potrzebne i co rządu naysprawiedliwiewy zamierzaia, byle by tylko, iak się już rzekło, W. Jm. X. paroch pracy swoiey i zapobiegów nie żałował, a wszystko w mierze tey przez uięcie dobre ludzi da się zrobić. Ani tu koniecznie potrzeba, aby i dominia te, które niechcą, przykładali się do gromad: każda gmina może się sama deklarować, co chce dawać.

Względem takich dominiów zaś dosyć będzie donieść do urzędu dziekańskiego, co mówiło lub odpisało w tym interesie, czyli było obojętne, czyli też przeszkadzało poddanym albo i wyraźnie niekazało nie obiecywać, a w każdym razie uczyni się to co potrzeba.

Gdzie znaczniejsza będzie ofiara parochian, tam po przysłaniu deklaracji do urzędu dziekańskiego, i potym do wysokich krajowych rządów, wcześniej nastąpi wybudowanie szkoły, nadanie iey nauczyciela (na których iuż tu i ówdzie sposobią się) i uroczyste z niemałym honorem i pożytkiem parocha zaprowadzenie szkoły.

W tych mieyszach zaś, gdzie cała offiara parochian z danin naturalnych i pieniężney kwoty razem szacowana do sto n. 100 zł. rk. w walucie nie wynosi, a mianowicie gdzie dotychczas niema diaka albo gdzieby za małą ofiarę niechciał się pracom takowym poświęcać, trudniej i później aż zaprowadzenie szkoły nastąpić może.

Spodziewać się iednak, że staranie troskliwego parocha przyspieszać będzie interes ten, iako rzecz maiącą na celu chwałę Pana Boga i uszczęśliwienie narodu ludzkiego.

Wymagając podpisów na uczynionych deklaracyach od znaczniejszych parochian, nie koniecznie potrzeba iest oświadczać im to, że deklaracye ich poidą do gubernii lub gdzie indziej; dosyć powiedzieć: że „wy iednak budete stały w swoim pryreczeniu i to je wsio, szczo teraz offiaruiete, potym budete oddawaty, potrzeba się na toie piđpysaty“.

Kurrendę tę należy po wciągnienu do protokołu i podpisaniu bez wszelkiew zwłoki z dołożeniem czasu odebrania i odesłania co raz daley dniem i nocą [posyła], aż do mieysca ostatniego odesłana ma bydź niezawodnie, do urzędu dziekańskiego. — Po odebraniu zaraz tey kurrendy przyszle każdy z WW. XX. ieden exemplarz deklaracji z przynależytą tabellą do urzędu dziekańskiego, gdzieby zaś nie było żadney deklaracji, należy samą tylko tabellę przysłać z dokładnem opisaniem rubryk wyszczególnionych.

Jeżeli kto opuścił iakową rubrykę, albo wątpliwie wypełnił, na expens jego takowa dla uzupełnienia odesłaną mu będzie. Naprzykład: „Deklarowali się tyle tylko dawać ile przedtym.“ Kto tu może poznać, wiele przedtym dawali? „Był domek wybudowany ku użyciu diaka, ale drzewo z niego do dworu zabrano.“ Tutay należałoby dołożyć, od kogo domek ten był budowanym, od xiędza, gromady, lub dominii, i dlaczego dominium drzewo z niego zabrało? Daley: „Diak miał dawniejszy na utrzymanie swoje 6 kop żyta, które teraz odpadły i ogród, na którym kucharz dworski był osadzo-

ny m^o. Dlaczego tu nie dołożono, z iakowey przyczyny 6 kop żyta odpadło, dla czego na ogrodzie diakowskiem kucharz był osadzonym, i dla czego tenże sam ogród teraz pusto leży? Takowe i tym podobne pisma nie są do użytku urzędowego, potrzeba ie zatem iasniey okryślać.

Czyli dominium było ustnie lub przez pismo wezwane i co ze strony swoiey dobrego lub niepomyślnego uczyniło, należy także dokładnie i naywierniey donieść.

Ci nawet z Wielebności Waszych, którzy pooddawali iuż dawniey swoje tabelle, mają iak nayprędzey donieść, ieżeli drugich pomyslnieyszch albo iasnieyszch tabell nie oddadzą, że do pierwszych nic nie mają dodać albo uiąć.

Jeżeliby iuż w parochii którey znaydowało się uczących się dzieci iedney lub oboiey płci dziesięcioro choć, potrzeba o tym także iak nayprędzey donieść, gdyż iest rządu naszego w tym interes. Aby przyspieszyć nauki dzieci i zastąpić niedostatek bukwarów, powypisywać potrzeba na arkuszach papieru litery wielkie w porządku naturalnym od (Az) do (Izyca) i od tey wspak do (Az), tudzież wybrać razem podobne sobie litery na ieden papier, powypisywać potym na ćwiartkach cały alphabet, i porozdawać pomiędzy dzieć. — Oświecić rzecz dzieciom i zachęcić ich do nauki, a spodziewać się, że w iednym tygodniu uczyniony będzie postępek. Mówię ia to z doświadczenia, albowiem w tym czasie iest iuż u mnie uczącey się młodzieży większey i mnieiszey z obydwóch płci osiemdziesiąt kilkoro, i piękny przy błogosławieństwie Boga, przy pracy moiey i użytych środkach i zarządzeniach potrzebnych postępek w czytaniu ruszczyzny, tłumaczeniu ia na polskie, pisaniu, rachowaniu etc. czynią iuż.

Dołożyć więc tylko proszę swoiey fatygi, a każdy owocami takowemi cieszyć się będzie niezawodnie.

Z Radymna 10-go Maia 1816. Praesentt. 10-o Julii. Ig. Dawidowicz, dziekan Pruchnicki.

Visum tempore canonicae visitationis 6 7-bris 1817.

Michael Episcopus.

7. Куренда в 27 січня 1817 з долученням копії рескрипту львівської губернії в 3 січня 1817, яким висловлено вдоволенє уряду в декларацій жертв руських громад на школи.

№ 58. Excelsum caes. reg. gubernium decreto de 3-tia Januarii an. cur. N. 60433 occasione relationis consistorialis intuitu declarationum per domina et communitates fine augendae dotationis scholarum parochialium editarum complacentiam suam super effectu conaminum

in negotio hoc significavit ac ordinationem subiunctam ad singula r. officia circularia emanatam consistorio communicavit. Alta haec resolutio illustribus ac adm. rev. decanis pro amoena notitia, directione et informatione cleri subordinati intimatur.

Premislae 27 Januarii 1817. Michael episcopus. Mogilnicki.

Abschrift ad N. 58 de 1817.

№ 60433. Eine an die k. Kreisämter zu Przemyśl, Żółkiew, Sambor, Sanok, Jasło und Rzeszów erlassene Gubernial-Verordnung ddo 3-ten Jänner 1817. Da dem k. Gubernium von dem Przemyśler gr. k. Consistorium über seine Erklärungen, welche die Gemeinden zu Schulendotationen machten, die Mittheilung geschah, so wird dem k. Kreisamt aufgetragen die Erhebung zu beschleunigen, dabey auch die Mitwirkung der Dominien anzusprechen und über die Resultate von Zeit zu Zeit Bericht zu erstatten, um die einmahl sichergestellten Dotationen als Beifallsbezeugung für die Geber und Aufmunterung anderer zur öffentlichen Kenntniss zu bringen.

Lemberg am 3-ten Jänner 1817.

(З другого тому копіяря в с. Тудоркович [далі сілную Т₂], стор. 21).

8. Куренда в 19 цвѣтня 1817 в справі веденя виказів шкільних.

№ 112. Stosownie do Nayw. przepisów powinno bydź w każdym roku wys. c. k. rządóm przedłożone doniesienie o stanie szkół parafialnych w całej dyecezyi. Dotychczasowe relacye Przewiel. XX. dziekanów o powstałych i zaprowadzonych po niektórych mieyscach szkołach parafialnych nie były dostateczne. Jedne nie obeymowały wszystkich przedmiotów, inne o mieyscach, gdzie dotąd nauka zaprowadzoną nie iest, żadney nie zawieraią zmianki. Aby więc nadal uchwałóm Nayw. zadosyc uczynić, tych Imć XX. dziekanów, vicediekanów, parochów i kooperatorów, którzy szczególniejszą gorliwość i usiłowanie przy zaprowadzaniu szkół parafialnych okazali lub nadal okażą, wysokim c. k. rządóm zalecić, na ostatek innych podług okoliczności do czynnego współdziałania pobudzić można, stanowimy co następuje:

1. Każdy paroch i kooperator mieyscowy obowiązany będzie dwa razy do roku z końcem miesiąca marca i września, zaraz w tym roku zaczynaiąc, ekstrakt stan szkoły parafialney zawieraiący podług załączonego formularza do urzędu dziekańskiego podawać.

2. Z tych nawet parafii, w których młodzież dotąd nie uczy się, pomieniony ekstrakt przy wykazaniu dzieci do szkoły zdolnych i wyra-

zeniu przyczyn, dla których mimo usiłowań parocha mały nawet liczby na naukę zaprowadzić nie można było, podawany być ma.

3. Wykaz z poiedynczych ekstraktów utworzony, cały dekanat obeymujący, dziekan i vicedziekan podpiszą.

4. Takowe wykazy przy załączeniu wszystkich tabell z całego dekanatu naydaley do 15 kwietnia i 20 października przez dziekana dwa razy do roku do konsystorza nadesłane być mają.

5. Szczególne uwagi względem przedmiotów szkolnych oddzielne doniesienia zawierać mają.

6. Podaniem tego ekstraktu ustaie w tabellach o stanie parafiów potrzeba adnotacyi szkół tyzczących się. Ogłoszenie i uskutecznienie niniejszey uchwały Przewiel. Imć XX. dziekanom polecamy.

Dan w Przemyślu d. 19 kwietnia 1817. T. Fedynkiewicz vic. gen. off. Mogilnicki.

(З тогож рукоп. Т₂, стор. 23—24, пор. скорочену німецьку переповідку в рукоп. Protocollum Expeditionum concernentium scholas parochiales, що обіймає роки 1817—1848 [далі сїгнуо Prot], стор 3.)

9. Куренда в 25 цвѣтня 1817 про отворене і устрій дяко вчительського інститута.

№ 120. Skutek odezwy naszej z d. 24 lipca 1816 N. 113 zupełnie odpowiedział oczekiwaniom. Poświęcone na utworzenie institutu dziaków i nauczycieli przy katedrze ofiary nowym są dowodem gorliwości kleru o pomnożenie chwały boskiej i o pożytek ludu wiernego. Za obowiązek poczytuie konsystorz przedsięwzięcie to duchowieństwa wys. c. k. kraiowym rządóm przedłożyć, ku wieczney zaś rzeczy pamięci imiona ofiarujących w księgi fundacyi institutu wpisane będą.

Po zapewnieniu rzeczonym sposobem środków utrzymania institutu postanowiliśmy takowy z dniem 1 paźdz. r. b. zaprowadzić. W tym celu obwieszczamy co następuje:

I. Co do nadsyłania ofiar. a) Każdego roku naydaley do ostatniego lipca nadeszłą Imć XX. dziekani do konsystorza ofiary z całego dekanatu z imiennym wykazem ofiarujących. b) Czas odsyłania ofiar w naturze przyobieczanych od woli dawców zależeć będzie.

II. Co do wyboru kandydatów. Tu należą przymioty i sposób przyimowania kandydatów. 1. Co do przymiotów stanowi się: każdy kandydat życzący sobie umieszczenia w rzeczonym instytucie powinien

a) przynajmniej 14 lat liczyć,

b) dobrego być zdrowia i do spiewania zdolnym,

c) umieć należycie po rusku czytać i cokolwiek w ustawie nabożeństwa i śpiewaniu bydź wprawionym.

d) Pierszeństwo wszelako pozyskają kandydaci, którzy oprócz zdolności w poprzednim punkcie oznaczonych umiejętność polskiego języka i niemieckiego języka i pisania udowodnią.

2. Co do sposobu przyjmowania :

a) Ci, którzy wyżej nadmienione przedmioty posiadają, udadzą się do względnego dziekana i temu ekstrakt metryki, świadectwo obyczajów i aplikacyi od miejscowego parocha, od gminy lub od dominium wydane przedłożą.

b) W ścisłym roztrząśnieniu zaświadczeń przedsięweźmie dziekan examen kandydata.

c) Przymioty kandydatów examinowanych wykazane będą w tabeli przez dziekana podług załączonego formularza sporządzoney.

d) Tabella takowa naydaley do ostatniego sierpnia przy dołączeniu allegatów przez kandydatów podanych do konsystorza odesłaną bydź ma.

e) Dla wyboru nayzdolniejszych powinni kandydaci stawić się osobiście między 20 i 24 września rb. do konsystorza, gdzie ostateczny wyrok względem przyjęcia odbiorą.

f) Ile możności powinien mieć każdy kandydat własną odzież, pościel i bieliznę. Dla ubogich iednak, talentami celujących i szczególnie zaleconych w tey mierze środki obmyślane będą,

g) Dorośli nawet dziacy i inne indywidua należycie uprzymiotowane mogą umieszczenie w instytucie pozyskać. Oprócz przyjętych kandydatów wolno będzie i innym własnym kosztem w tym instytucie na dziaków i nauczycieli sposobić się.

Uchwałę niniejszą Prz. Imć. XX. dziekani podręcznemu duchowieństwu ogłoszą, zdolne indywidua bez różnicy stanu do starania się o umieszczenie w instytucie wezwą i podług możności do uskutecznienia zamierzonego celu się przyłożą.

W Przemysłu dnia 25 kwietnia 1817. T. Fedynkiewicz v. gen. i off. Mogilnicki.

(З рукопису I., стор. 24—25).

10. Куренда з 26 цвѣтня 1817 р. пригадує ціс. декрет про ціль нар. шкіл і значіне руської мови в навчаню.

№ 125. Naywyższa uchwała nadworney kancellaryi z d. 10 lutego 1804 opiewa, że ostatnim zamiarem wszelkiey nauki w szkołach parafialnych iest osiągnięcie prawnych obyczajów, na rzeczywistey po-

bożności polegających. W tym celu przepisy polityczney ustawy szkolney prawdy religii za nayglówniejszy przedmiot nauki szkolney z tem zaleceniem oznaczają, aby w szkołach parafialnych czyli trywialnych nauka religii należycie i sposobem do serc przynikającym dzieciom dawana była, tudzież aby dzieci o rzeczach i stosunkach, w których zostają i zostawać będą, takowych wiadomości nabywały, podług którychby pośród tych rzeczy i okoliczności stosownie do przepisów obyczayności chrześcijańskiej żyć mogły. Czytanie, pisanie i rachunki są oprócz religii iedynie przedmioty nauki w szkołach parafialnych (polit. ust. szkolna rozd. III).

Żądanie to polityczney ustawy szkolney uskutecznia się po wielu miejscach tem dokładniey, że parochowie z swoiemi pomocnikami nie tylko młodzież do czytania i uczenia się katechizmu w oyczystym ięzyku sposobią, ale do czytania i pisania w polskim ięzyku wprawiają.

Usiłując więc wzorowe to postępowanie powszechnym uczynić, zalecamy całemu duchowieństwu, tak znakomitą gorliwość w dziele zaprowadzenia szkół okazującemu, aby ile możności oprócz usposobienia młodzieży w oyczystym ięzyku dla uczenia się glównego przedmiotu, to iest religii, także naukę polskiego czytania, pisania i rachowania rozszerzać starało się. Doświadczenie nauczyło, iak z wielką łatwością poymuie młodzież polskie czytanie, poprzedniczo w oyczystym ięzyku usposobiona.

Tym sposobem przykładając się do kształcenia młodzieży złożyć troskliwi o wzrost szkół parafialnych dusz pasterze nowy dowód chęci i gotowości w miarę sił swych oycowskim zamiarom Nayiaśniejszego Pana odpowiadać. Stosownie do niniejszego obwieszczenia adnotacye w tabellach szkolnych czynić należy. Na Przew. X. dziekanów wkładamy obowiązek wskazania nam tych parochów, którzy przez zadosyć uczynienie niniejszey odezwie na szczególną zasługę zaletę.

Niniejszy okólnik Przewiel. X. dziekani w całej osnowie podręcznemu duchowieństwu natychmiast ogłaszają.

Dan w Przemyślu 26 kwietnia 1817. T. Fedynkiewicz vic. off. Mogilnicki.

(З рукопису Т₂, стор. 22 – 23, пор. скорочений німецький переповід у Prot. стор. 2).

11. Наказ консисторії в 10 мая 1817 деканам і віцедеканам, аби школи в їх власних парафіях були ввірцями для цілого деканату.

№ 1010. Quoniam in formatione religiosa populi ruralis praestitum exemplum maximi est momenti, omnino eo adlaborandum est, ut

in parochia propria decani et vice-decani reliquis animarum curatoribus circa introductionem hujus salutaris instituti pro norma inservient. Facilius et firmiter scholae propagabuntur, si parochi zelo et conatu immediatorum praepositorum ad imitandum excitati, ab illis modum opus hoc cum fructu aggrediendi et difficultates infors emergentes vincendi didicerint. Sanctam hanc partem vocationis pastoris animarum, certissimam occasionem de religione et civitate singulariter merendi praebentem, felici cum successu exequentur plures decani et vice-decani. Soli in domibus propriis juventutem instituunt, cum ob rerum adjunctio[nem] inventatio dotis, erectio domus scholae nec non constitutio idonei cantoris differatur.

Cura insuper progressus scholarum parochialium decanis et vice-decanis communiter incumbit. Donec itaque idonei magistri scholae educati et constituti fuerint, vice-decano omnem operam respectivus decanus in formatione et manuactione cantorum, de reliquo sub immediata directione parochorum existentium praestabit. Quivis etenim cantor decretum pro munere magistri scholae impetrare cupiens, petito eatenus exhibendo testimonium decani et vice-decani accludere tenetur, quod praevis aliquod mensium praxi specimina idoneitatis suae dederit.

Intimatio praesens circa acta decanalia conservanda pro futura directione decanorum et vice-decanorum inserviat.

Premisliae die 10-a Maji 1817. T. Fedynkiewicz vic. grlis. offlis.
(З рукопису Т. стор. 32).

12. Із інструкції для віце-деканів з 18 червня 1817 р. про надвір над школами.

Д. 29 червня 1817 р. видала консисторія латинську „Instructio pro Vice-Decanis in dioecesi Premisliensi observanda“, якої шеста точка доторкаєть ся шкіл і для того подаємо її тут:

6-о. Quoad scholas parochiales:

a) Omnes ordinationes scholas concernentes vice-decanus a decano communicatas sibi habebit.

b) Relationes super statu scholarum una cum tabellis praescriptis vice-decanus quoque subscribit.

c) Postquam districtuales inspectores scholarum constituti fuerint, vice-decani quoad negotia scholastica illorum directioni subordinati [erunt].

Ceterum mens consistorii in constituendis vice-decanis neutiquam eo tendit, ut auctoritas decanorum perinde minuatur, sed ut potius iisdem addantur adjuutores, qui illis in obligationibus muneris decanalіs efficax auxilium fine valeant. Idcirco pro directione vice-decanorum inserviet, ut respectivis suis decanis debitam reverentiam exhibeant, eosdem tanquam praepositos suos aestimatione prosequantur, in rebus servitii iisdem alacre et efficax juvamen omni data occasione praestare adnitentur.

Premislae die 18 Aprilis 1817.

(З рукоп. Т₂, стор. 29).

13. Куренда в 26 червня 1817, якою комунікує ся туб. розпорядженє в 18 червня 1813 р. в німецькім оригіналі і польськім перекладі.

№ 152. Ponieważ Nayw. przepisy tyżące się zaprowadzenia szkół parafialnych, katechizowania młodzieży, ięzyka i przedmiotu nauki nie wszędzie należycie wiadome są, przeto postanowiliśmy naywyższą uchwałę z roku 1812, ile się do zmianowanych przedmiotów ściąga, oryginalnie w niemieckim ięzyku z polskim iey przełożeniem na nowo duchowieństwu o duszach staranie mającemu ogłosić.

[Далі йде документ поданий висше в матеріялах д. Левицького під ч. 7, стор. 151—156].

Naywyższy ten wyrok Przew. Imé XX. dziekani duchowieństwu podręcznemu dla ścisłego dopełnienia onego zwykłым okólnikiem z nakazem wciągnienia go do протоколу ogłosić і подług niego в wydarзаіаcych się випадках урядования постѣпуват маіа.

Dan в Przemysłu dnia 26 czerwca 1817. T. Fedynkiewicz, vic. gen. і off. Mogilnicki.

(З рукопису Т₂, стор. 38—40).

14. Шкільні правила, розіслані в оповіщенєм із д. 26 червня 1817 р.

Подаємо тут передруком шкільні правила, розіслані консісторією разом в оповіщенєм із д. 26 червня 1817, яке надруковано висше на стор. 166—167 між матеріялами д. Левицького ч. 13. Ті правила, друковані на піваркуші грубого, міцного паперу, на однім боці, в пять шпальт, без означеня року ані місяця друку, прислав ласкаво о. Ю. Кміт в дарі для бібліотеки Наук. Тов. ім. Шевченка.

ПРЯВІЛІА ШКОЛ'НАА

ДЛА ОУЧИЛИЦЪ ПАРАФІЛА'НИХЪ.

I. О захованіиса предъ школою.

1. Дѣти! майте всегда вѣша спраты школьнымъ в' порядкѣ¹⁾ и на поготовѣю, не псѣйте ѿ, но чистѣ соблюдайте.

2. Тѣмъ до навки потрібнымъ съ собѣю беритъ; ножа и лѣній безъ выразнаго дозволенія оучителя до школы носити не налѣжитъ.

3. Предъ выходомъ съ дому подивѣтса на себе, если одѣжъ чистѣ майте. Лице, рѣки, нѣги повинни вѣти оумытѣмъ, пазногти шѣрѣзаніи, волосы зачесаніи. Такожде и потребѣ прѣжде шправте.

4. Яще неможете дла слабости или инной важной причины до школы прійти, просѣтъ се оучителю ознаймити.

5. Вчасне выходѣтъ зъ домѣ. Не забавляйтса по дорожѣ, да высте на вызначеный часъ до школы приши. Заказветса вамъ найсвровше бавити или галасовати тамъ, гдѣса люде зѣгають.

6. Ідите тихѣ и обывайне до школы. По дорожѣ ѣдны другихъ поздоровайте. Если полами идете, совиритса кѣпнѣ такъ, абы хлопцы съ хлопцима, а дѣвчата съ дѣвчатами ишли.

7. Пришѣдше ко школѣ, поотирайте на дворѣ колѣто или снѣгъ на ногѣхъ. Постражѣйте такожде шапки, капелюхи, опончи, кафтани.

8. Повнтайтса со всѣми, иуже во домѣ школ'номъ шѣрациѣте.

9. Не затримѣйтса ани на дворѣ, ани внѣ школы, но сразу до школы вствпайте.

10. Кто поздно прихѣдитъ, повиненъ причинѣ сегѣ оучителю шире возвѣстити. Горе и вѣда томѣ, иже клѣмствомъ сегѣ помагати хоцетъ! Каждое клѣмство свровѣ карано вѣдетъ.

II. О захованіиса въ школѣ.

1. При вствпѣ до школы поклонитса оучителю или оучител'ниці. Повѣчте имъ, если шо до нихъ майте. Поздоровте также притомнымъ оучникъ и оученицы.

¹⁾ В переводруку часто стоить ж. зам. л.

2. Покладѣтъ на означенное мѣстце шапки, капелюхи, опон'чи и проч.; левисте жъ по нащцѣ заразъ взѣти могаи.

3. Въ знимѣ не пугайтиса заразъ до лица. Въ лѣтѣ не вѣгайте до студнѣ, не ставайте при ъкнѣ, но каждый нехай идетъ на свое мѣстце.

4. Не завидѣтъ ѣдны другимъ першен'ства къ школѣ, сѣ бо ведлвгъ пил'ности и добрыхъ ѡбычекъ надаѣтса. Гими и вы старайтиса перва мѣстца заслѡговати.

5. Нѣкъ сѣ нашка зачитѣтъ, покладѣтъ въ лавки спраты школ'ныя.

6. Тихѡ и спокойне ѡчѣквѣйте нашки. Приготовлайтиса к' ней. Мыслѣтъ тым часомъ ш томъ, ш шо испитаны будѣте, илй тихѡ на книжцѣ читайте.

7. Предъ молитвою повстайте илй поклжкайте, шкъ вамъ приказано будѣтъ. Рѣки до горы поднесѣтъ и мовте повежне молитвѣ, юже вамъ привѡдѣтъ. Якатѡблики и жиды нехай ажъ по молитвѣ до школы прихѡдѣтъ.

8. По молитвѣ токмѡ потребныя къ нащцѣ рѣчи школ'ныя зъ лавки повыймѣйте.

9. Сѣдѣтъ простѡ в' часѣ нашки. Тримайте всегда предъ вами рѣки простѡ на лавцѣ, ѣсли тѡл писаніемъ, рахѣнками и проч: не сѣтъ затрѡдненыя.

10. Очи и оуѣа ваша на оучитѣла оберните. Есѡ иже вамъ приказвѣютъ, охотнѣ и стисе за каждымъ разомъ испол'няйте. Послѡшнство ѣсть конечнымъ и незвытымъ ѡбѡзѡкомъ каждаг оучна.

11. Есй до читана илй до ѡповѣди поволаніи встаютъ, и пристойнѡ стоѣтъ.

12. Маюци охотѣ читати, ѡповѣдати, илй пытатиса, могутъ сѣ поднесіемъ рѣки скромне ѡбѣжѣти.

13. Поволаніи до стола илй к' таблицѣ школ'ной выхѡдѣтъ спокойне з' лавки, не першкажѡюще коло сѣбе сѣдѡшымъ. Такожде не маючи ничѣ вѣнцей дѣлати, на свое мѣстце повертаютъ.

14. Мимосѣдѡщи повинни иѣхъ доброхотне пѣсати. Бо оше приказѣтса вамъ, давысте ѣдны другихъ не заривали, ни тежъ одѣжи, книжѡкъ, паперѡвъ, таблицѡкъ рахѣнковыхъ ѣдны другимъ псѡвали.

15. Въ часѣ нашки негодйтса шептати, шемрати, ѣдны другимъ подповѣдати, ѡбзиратиса, бавитиса рѣками, сѣвати

или стькати ногами, по лавкахъ лазити, самовол'не разъ столти и зновъ сѣдѣти, или лавки и мѣстца в' нихъ перемѣнати.

16. Не повиннисте въ часѣ навки ѣсти, ни тежъ икшвой бѣдъ снѣди показовати, или пити напиратиса. Ти котори дла великой Флеглости овѣдъ или полуденокъ съ собою приносятъ, повинни ѿ на означеномъ чрезъ оучителя мѣстци положити.

17. Кромѣ великой потребы на Фходъ неходѣтъ ани ѿ тое просѣтъ, дбндеже прежде к' семъ позволеніе Фримвющій не повернетъ.

18. Идущій на Фходъ не повиненъ ѣго валаѣти, ани рисовати. Если повдланымъ найдетъ, заразы тое донѣсти налѣжитъ. Надъ потребъ далѣе тамъ вавитиса, и сію мѣсто Фхода в' кутѣ или где инде Фправлати негодитса.

19. Не крадѣтъ себѣ найменшой рѣчи. Безъ позволенія ничего ѣденъ дръгомъ не пожичайте, не продавайте, не роздаро вѣйте, ни тежъ ѣдно за дръгое мѣняйте.

20. Даннымъ вамъ въ школѣ книжки, писма, таблицѣ рахунковымъ, ленки, рисѣнки и проч': безъ вырѣзнагъ сонзволениа оучителя до домъ врати не налѣжитъ. Шанѣйте рѣчи тѣмъ. Псовати ѿ вылабы велика невдачностъ.

21. Не повреждайте и не валайте ниакш лавккъ, стола, столцей, окенъ, дверей, стѣнъ и проч':

22. Не мечѣтъ подъ лавки шѣрѣзкккъ паперовыхъ, перъ нездалыхъ, ни шовѣд' иного.

23. Бѣдте междъ секою миролюбивы, спокойны, ѣдны дръгимъ оуслажны и благободны. Оуникайте всѣкшихъ гровѣднскихъ и срамѣтнхъ поступкккъ. Не вѣжтеса дражнити или высмѣквати иновѣрцей.

24. Ёгда иинный оучитель или оучител'ница на премѣнъ к' нащѣ приходатъ, или ёгда Надзирателъ ѡкрѣжный, парохъ или вѣрѡучителъ, офѣціалиста домѣн'ккальный, надзирателъ мѣстцовый, вѣйтъ или ктобѣдъ знакомитый в' школѣ покажетса, тогда вси встан'те, и пристойне стойте, даже вамъ сѣсти не дозвѡлатъ.

25. По нащѣ сложитъ себѣ пакы в' порадокъ спраты ишкол'ныа, и положитъ ѿ предъ вами на лавкѣ.

26. Ёгда причетъ оуспѣхъ (каталогъ) читѣтса, на призваніе имене вѣшегъ Фзываютса выразне: ёсмь, или: тѣ.

27. При молитвѣ по нащѣ то самш чинѣтъ, шо и на почѣткѣ ѣмъ. Якатѡлики и жиды прежде вѣйти повинни.

28. По молитвѣ позабирайте ваша спра́ты школ'нѣа, ѿ выхо́дѣтъ лавками порядкомъ означенымъ. Берите себѣ посклада-нѣа плащи, о́пончи, шапки, канелюхи ѿ прѣч: Ставайте по дан-номъ повелѣнiю в' порядокъ парами, выходяще поклонитса оу́чителю, ѿ такъ ажъ прѣдъ шко́ла тѣхъ ѿ порядку ведены, слѣдуйте.

29. По сходахъ ѿли по степенехъ помалѣ ѿ остро́же ѿдѣ-те, да бы никто не впалъ.

30. Мѣетъ ли кто ѿ васъ оу́чителю нѣчто донести, ска-житса ѿли шобѣд' предложити, мѣетъ се прѣдъ выхо́домъ ѿзъ шко́лы оу́чинити.

III. Ѹ захова́нiя в' Церкви.

1. Оу́чнѣ до церкви прѣдъ навкою ведѣнiи, ѿставляють в' лавкахъ спра́ты школ'нѣа; берутъ жъ зась съ собою, когда ажъ по нащѣ тамъ ѿдѣтъ.

2. До церкви ѿдѣтъ парами тѣхъ, пристойне ѿ благогра́днѣ, первѣе хлѣпцы а по семъ дѣвчата. Тамъ зась займють ѿзна-ченнѣа мѣстца. Въ часѣ набожѣн'ства повинни ведѣтъ прикѣзъ стоѣти, ѿли клѣчати, съ всѣкимъ почтѣнiемъ ѿ благоговѣнiемъ молитса, ѿли спѣвати. По набожнствѣ оубо тѣмъ самѣмъ способомъ ѿсходити достѣтъ.

3. Въ недѣли ѿ дни оу́рочнѣа собирайтса вчѣсне на вѣ-значенныхъ мѣстцехъ. Тамъ слѣхайте оу́важне, побѣжне, скромне навки ѿ прѣчагъ набожѣн'ства.

4. Въ часѣ пѣнiи ѿ молитвѣ кѣпнѣ творимыхъ не верѣ-цитъ, но согласнѣ спѣвайте. При шехѣдахъ ѿ процесснахъ по-рядокъ заховайте. Молитса ѿли спѣвайте по преднаказанiю Паро́ха ѿли Катѣхѣти.

5. Такожде ѿ при погребахъ дѣлайте.

6. Ходящи в' не, ѿлѣ на пополу́днѣа навки повинни прѣж-де гдѣ токнѣ мѣжна до шко́лы обратиса, Ѹтѣдъ зась тѣхъ, пристойне, парами до церкви ѿти, ѿ тамъ на ѿпрѣдѣленыхъ мѣстцехъ слова Бжѣагъ внимѣтелнѣ слѣхати.

7. Сѣцевымъ ѿбразомъ повинни ѿ тѣи, которѣи в' ѿпрѣдѣ-ленныхъ днѣхъ до спѣвѣдѣ ѿ причѣстiа стѣго пристѣпнѣють, прѣдварѣтелнѣ (гдѣ то возможнѣ ѣсть) в' шко́лѣ обратиса, Ѹнѣдѣже до церкви парами ѿти, тамъ пристойне захова́тиса, потомъ оубѣ тѣхъ ѿ спокойне до дѣмъ повертѣти.

8. Въ церкви ѿ на всякомъ хвалѣ Гдѣ Бгѣ посвященномъ мѣстци благопристойность ѿ побѣжности окажѣте. Не швыряйтесь легкомыслѣне, не ходѣте ѿ бѣнаго мѣстца на дрѣгое, ѿ не верѣте ѿтѣдѣ ничѣго съ собою. Мѣйте всегда при собѣ молитвословѣ ѿ пѣсни. Оуникайте всякой тѣжкѣ, ѿ если тѣлкъ мѣжна, ѿсходѣте съ церкви предѣ дорѣслыми людьми хлопцы прѣжде, а по семѣ дѣвчѣта.

IV. Ѡ захованїисѣ кромѣ Церкви ѿ школы.

1. Въ дни недѣльнымъ ѿ оуручистымъ зѣ домѣ до церкви ѿдѣше, заховѣтѣса скрѣмне ѿ бѣнчайне. Такожѣ назадѣ повертайте.

2. Не стойте при церкви, хотѣлы набоженство ѣще сѣ не зачало. Тѣмъ барзѣ колѣ церкви вавити сѣ ѿ свѣволити не годѣтѣса. Безѣ дозволѣнїѣ не лѣзте на дзвонницѣ. Не скачѣте по плотахѣ, ровахѣ, ѿ ничѣ при церкви не повреждайте.

3. Бѣдинѣ зѣ церкви парѣми, донелѣ токмѣ можна порѣдокъ сѣй заховѣте. Не дерзните сегѣ радѣ при школѣ ѿставатѣса, тамѣ ѿлѣ при дѣмахѣ влѣскихѣ потребѣ Ѡправлѣти, по дорѣзѣ розвѣгѣтѣса, но разомъ тихѣ ѿ бѣвычайне до дѣмшѣ ѿдѣте.

4. На дорѣзѣ не поношайте ѣдны дрѣгимъ радѣ оуѣвѣщѣнїѣмъ, грѣзѣ ѿ карѣ въ школѣ Ѡриманыхѣ. Не насмѣвѣйтѣса ѣдны зѣ дрѣгихѣ. Надѣ все засѣ не разглашѣте предѣ инными, що сѣ въ школѣ стѣло. Не прозывѣйтѣса брѣдкѣми ѿ фалшѣвыми назѣсками. Не насмѣвѣйтѣса зѣ дрѣгихѣ дѣлѣ ѿхѣ слабшыхѣ талантшѣ ѿлѣ оулобностѣй тѣлесныхѣ.

5. На дорѣзѣ ѿ на жадномъ ѿнномъ мѣстци никѣмѣ пакости не дѣйте. Не рисѣте по парканахѣ, не пѣйте ничѣго при домѣ, не ламите плѣтшѣ, дѣрѣвѣ; по городахѣ не чинѣте шкоды на чѣжихѣ полѣлахѣ, лѣвахѣ ѿ прочѣ:

6. Не крадѣте никѣмѣ жадной ѿ найменшѣй наветѣ рѣчѣ. Не прагнѣте ѿнѣ крадѣте чѣжѣй садовѣны, ѿгороднѣны, ѿкѣто: картофель ѿ прочѣ.

7. Поздоровѣте всѣхѣ мѣмѣ васѣ идѣщихѣ. До каждаго хрѣстїанина мѣрте: Слава ѿсѣ Хрѣстѣ. Предѣ старшѣми ѿ знакомѣтшѣми ѣсѣбами здѣймѣте капѣлюхѣ ѿлѣ шапкѣ ѿ ѿмѣ пѣкне поклонѣтѣса.

8. Постановлѣннымъ ѿ парѣха междѣ вѣми досмотрѣтелемъ, предѣводитѣлемъ, ценсѣршѣмъ ѿлѣ ѿкѣвѣдѣ назѣвѣютѣса, на

каждомъ мѣстци повинѣйтесь. Шанѣйте нѣхъ, и все що вамъ именованъ Пароха иль оучителя приказываютъ, стисле исполняйте.

9. Оучитесь, иль речите себѣ к' дому заданіа школанца. Читайте, пишете, речите, речите, повтарайте. Притомъ речите охочо и належите, що вамъ рѣдичи приказываютъ. До жадной прѣдѣ не вѣд'те лѣнныими.

10. Егда вамъ вѣдентся похваляють, шенрайте к' себѣ мѣстце, гдѣ высте никѣмъ прикрыви не вѣли. Бавтеса ѡсбену хлопцы съ хлопцами, а дѣвчата съ дѣвчатми. Бавтеса безъ колотнѣ и дѣкагш галасѣ. Оуничайте всакіа забавки и гры, которабы здравію школанца, а оучитѣности и благостѣннѣю противна вѣла. О семъ испитайте родителѣй и оучителѣа.

11. Не слѣзгайтесь по ледѣ, не свѣайте по дорѣгахъ и по инынѣхъ мѣстцахъ. Не кѣпайте въ глѣбокой водѣ, и никогда нагш.

12. Не вѣшайтесь и не спинайте по вѣзахъ и санѣхъ, и не дѣлайте ничѣго о вашихъ старшихъ и о зверхности заказаннаго.

13. Хотите выстѣпити изъ школы, ѡпекѣчтеса належите. Подѣкѣйте всѣмъ, которіи о васѣ трудѣ и стараніе мали. Оучителѣй почитайте за наибольшыхъ вашихъ добродѣвѣвѣ, которымъ черезъ все житіе благодареніе належитъ. Бдѣлность и благодареніе се показѣйте пѣл'нымъ хожденіемъ на навѣ повтарѣемъ, и посѣщеніемъ школы недѣл'нымъ, дѣнесте наставленіа школанца не забывали, но ѣ всегда благополѣзны оупотребляли.

* * *

Заховѣйте правіла сіа доброхѣтне и пѣнктѣал'не. Перестѣпѣющій ѣ караній вѣдетъ подлѣгъ ѡколѣчностей: тайнымъ и пѣвѣличнымъ оуѣкѣщаніемъ и грозбою, шнѣтѣемъ картѣкѣ оуспѣхѣ, оуѣтратѣю мѣстца гонорѣ въ школѣ, знакѣ гонорѣ, слѣжбы гонорѣвой.

Прѣче каранымъ вѣдетъ сѣдѣннѣемъ иль стоаннѣемъ на ѡсбенномъ мѣстци, вымазаннѣемъ зъ кнѣги гонорѣвой, ганевнымъ мѣстцемъ, занотоканнѣемъ иль записомъ къ кнѣгѣ ганевы, а навѣтѣ рѣзгѣю иль пѣл'цатомъ. Такъ караній затѣгѣтъ зѣю нотѣ въ шѣвчѣлахъ. Оучнѣ несправннѣ назѣвше выключеніи вѣдѣтъ.

15. Куренда в 1 серпня 1817, якою комунікуєть ся розпорядженє надв. канцелярії в 19 червня 1817, що акти фундаційні шкїл мають бути вільні від стемпля.

№ 175. In sequelam ordinationis excelsi c. r. gubernii de 4-ta Julii 1817 № 31628 pro notitia et directione officiosa cleri curati intimatur in adnexo copia decreti supremae cancellariae aulicae intuitu dispensationis a tymbro documentorum in ordine erectionis scholarum conditarum.

Premislae die 1-a Augusti 1817. T. Fedynkiewicz vic. gen. et off. Mogilnicki.

Abschrift $\frac{26862}{1490}$ K. k. galizisches Gubernium!

Man hat jene Schulerrichtungsurkunden, welche eine nach den Direktiv-Regeln nothwendige Schule oder auch solche Schulen zum Gegenstande haben, die in dem XVII Abschnitt § 4 der politischen Verfassung der deutschen Schulen als Gemeinschulen aufgeführt sind, von dem Gebrauche des Stempels zu befreyen. Welches dem Gubernium zur Wissenschaft mit dem Beysatz bekannt gemacht wird, dass unter einem hievon auch die Tobak- und Stempelgefallen-Direction zur Nachachtung verständiget werden.

Wien den 19-ten Junii 1817. Chorinski mp.

(З рукопису T₂, стор. 41).

16. Куренда в 20 серпня 1817 про потребу піднесеня моральности люду.

№ 1592. З урядових донесень дізнала ся губернія, що в Галичині бувають дуже часті пожежі через підпаленє, і удає ся інтїматом в 19 липня 1817 ч. 33432 до консисторії, аби ся вплинула на духовенство, щоб воно „gorliwie i usilnie wprażalo ludowi zasady religii i obyczajnosci“ та вияснювало йому, „iак окропне doczesne i wieczne kary zbrodnia podpalenia za sobą pociąga“. Консисторія пише наслідком сього: „Nayw. ta uchwała zawiera nową pobudkę dla duchowieństwa ścisłego wypelniania obowiązku nauczania ludu, nadewszystko zaś starania się, aby zamiarowi Naywyższemu przez nauczanie młodzieży w szkołach parafialnych zadosyć się stało.

Dan w Przemyślu dnia 20 sierpnia 1817. T. Fedynkiewicz V. G. i off. Mogilnicki.

(З рукопису T₂, стор. 44).

17. Куренда з 19 вересня 1817 передає вдоволенє цїсаря з діяльности духовенства на полі шкільництва.

№ 250. Sacratissima c. r. Majestas tempore commorationis in regno hoc ortas in dioecesi nostra 52 scholas parochiales perspiciens, super comperto eatenus zelo et cooperatione medio litterarum manualium de 17 Augusti a. c. ex Szamoszujwar signatarum complacentiam suam clementissime manifestare dignata est.

Supremum hunc favorem Illris ac adm. Redus decanus respectivis curatis eum in finem notum reddet, ut illi, qui conatibus suis altissimam complacentiam meruerunt, coeptum feliciter opus institutionis juventutis indefesse persequantur, ceteri autem primos imitaturi, ejusdem altissimae gratiae in futurum digni evadere satagent.

Premislae die 19-a 7-bris 1817. T. Fedynkiewicz V. G. et off.

(З рукопису T₁, стор. 44).

18. Куренда з 5 грудня 1817 про приготованє вчителїв для шкіл парафіяльних у головній нім. школі.

№ 64. Nayiaśnieyszy Monarcha raczył pozwolić, aby w każdej szkole główney niemieckiey po dwóch, a w główney wzorowey szkole niemieckiey sześciu pomocników nauczycielskich z rocznym wsparciem (adjutum) 120 reń. wynoszącym, z tym obowiązkiem ustanowiono, aby na każde zawołanie do obięcia mieysca nauczyciela w szkołach para-fialnych z roczną pensją 250 zlr. natychmiast gotowemi byli. Nowy ten dowód pieczołowitości Nayiaśnieyszego Pana o wzrost szkół gminnych wysokie c. k. rządu kraiove wyrokiem z dnia 10 listopada r. b. do l. 59505 konsystorzowi z tym dodatkiem oznaymiły, że kompetenci o takowe mieysce prośby swoje do dyrekcji oney szkoły główney, w której sobie umieszczenia życzą, do ostatniego grudnia r. b. podawać mają.

Ninieysze Nayw. postanowienie Przew. Im. XX. dziekani we względnych dokumentach ogłoszą i individua, które normalne szkoły z dobrym postępkiem ukończyły, tudzież ięzyka ruskiego wiadomośc posiadają, do podawania prośb o wzmiankowane mieysca do dyrekcji szkoły główney Lwowskiey nie tylko w tym, lecz i w każdym roku na przyszłość wezwą i zachęca.

W Przemyślu 5 grudnia 1817.

(З рукоп. Prot. стор. 9).

19. Розпорядженя губернії з 14 цвітня 1818 р. в справі ви-
казів із науки повторної.

№ 11630. Przemysler gr. kath. Consistorium!

Nachträglich zu dem den Wiederholungs-Unterricht betreffenden Gubernial-Erlass vom 18-ten 7-ber 1817 Z. 32828 wird dem Consistorium nach Inhalt des herabgelangten hohen Studien-Hofkommissions-Dekretes vom 11-ten Hornung l. J. Zahl 3965 bedeutet: Um bei den Ausweisen des Fortgangs in dem Wiederholungs-Unterricht die Druckkosten eigener Tabellen zu ersparen und den Schuldistrikts-Aufsehern die Schreibung soviel möglich zu vermindern, ist denselben die Weisung zu geben, dass sie in den vorgeschriebenen Visitations-Tabellen, wie das mit dem angeschickten hohen Decret eingetheilte in der Nebenlage abschriftlich befindliche Muster zeigt, unter den Rubriquen für die Schulpflichtigen auszufüllen haben, einen Strich ziehen, unter den Rubriquen „Ort der Schule“ das Wort „Wiederholungs-Unterricht“ schreiben und unter dem Strich alles dasjenige in die Rubrique eintragen, was man von diesem Unterricht zu wissen wünscht. Haben sie etwas zur Erläuterung beyzufügen, so sollen sie es in die Rubrique der Anmerkung setzen.

Lemberg am 14 April 1818. Hauer.

(Из рукоп. Prot. стор. 13—14).

20. Розпорядженя губернії з 13 червня 1818, яким позволяє ся скупо дотованим учителям обіймати по селах також посади дяків.

№ 22350. S. Majestät haben zu entschliessen geruht, dass wenn eine Messner-, Organisten- oder Chorregentenstelle in einem Orte in Erledigung kommt, in welchem der betreffende Schullehrer zu kurz doziert ist, diese Stelle dem Schullehrer übertragen werde, wenn er die zu der Besorgung beyder Stellen erforderlichen Fähigkeiten besitzt, wenn ihm aus der Vereinigung beider Dienste ein Vortheil erwächst und wenn diese Vereinigung ohne Nachtheil der doppelseitigen Dienstverrichtungen und bezüglich des Schuldienstes bestehen kann.

Die hohe Studienhofkommission hat dabey erinnert, dass, um den Lehramtsandidaten mehr Tauglichkeit in den mit dem Lehramte homogenen und nicht ganz uneinträglichen Diensten in der Kirche zu beschaffen, jede Gelegenheit, durch welche in den Hauptschulen der Unterricht im Singen und besonders im Orgelspielen für die Präparanten einge-

führt werden kann, herbeyzuführen sey. Welches dem Consistorio zur Darnachachtung eröffnet wird.

Lemberg am 13-ten Juni 1818. In Abwesenheit S-er des Herrn Landes-Gouverneurs Excellenz Krieg mр. Gloхner. Консисторія розіслала те розпорядженє деканам курендою (латинською) в д. 9 липня 1818, ч. 306.

(3 *рукон.* Prot. стор. 17).

**21. Розпорядженє губерніяльне в 13 падолиста 1818 р. в справі
ферій у людвих школах.**

№ 58041. Nach Eröffnung der hohen Studienhofkommission haben S-e Majestät durch ein ah. Handschreiben vom 10-en 7-ber d. J. zu erlassen geruht, dass dem Vernehmen nach in unseren Lehrinstituten während des Schuljahres wüllkürlich längere und kürzere Ferien gehalten und an einzelnen Tagen die Vorlesungen und der Schulunterricht unterbrochen werden. Um dem Nachtheile, der hieraus für den Unterricht hervorgeht, kräftig vorzubeugen und eine jede Entschuldigung des Nichtwissens zu beseitigen, sey eine die Volk- und Gymnasialschulen, den Lyceal- und Universitäts-Unterricht umfassende, für alle Provinzen geltende Vorschrift, in welcher genau bestimmt werden müsse, zu welchen Zeiten und an welchen Tagen während des Schuljahres Ferien und Unterbrechungen des Unterrichts stattfinden dürfen, zu entwerfen und die Studien- und Schuldirektoren und Präfekte der Gymnasien haben unter besonderer Verantwortlichkeit über die Beobachtung derselben zu wachen. Die hohe Studien-Hofkommission hat diesem ah. Auftrage zufolge mit Dekret vom 17-ten October d. J. Z. 2651 das Consistorium in Absehen auf die deutschen Schulen auf den VIII Abschnitt der gedruckten politischen Verfassung der deutschen Schulen gewiesen. Es sind daher die darin enthaltenen, die Ferien betreffenden Bestimmungen genau zu beobachten.

Lemberg am 13-ten 9-ber 1818. Hauer. Swoboda.

(3 *рукон.* Prot. стор. 21 - 22.)

**22. Інтимат гал. губернії в 13 лютого 1819 в справі навчання
сліпих дітний.**

№ 477. Die k. Studienhofkommission hat unter 26-tem 9-ber v. J. Z. 394! anher eröffnet, die Regierung habe sich zu dem Vorschlage

veranlasst gefunden, dass die Vorschriften der politischen Verfassung deutscher Schulen in Absicht auf den Schulbesuch und die Beschreibung der schulfähigen Kinder auch auf die blinden Kinder ausgedehnt werden. (Далі кажесть ся, що вчащанє до публичних шкіл для таких діттей не обовязкове, але в виказах їх не треба поминати, тайїо скілько можна заохочувати їх, аби ходили до публичних шкіл).

Lemberg am 13 Febr. 1819, Hauer.

(З рукоп. Prot. стор. 27—28).

23. Розпорядженє в 3 марта 1819 в справі дотації вчителїв.

№ 1934. Przemysler g. kath. Consistorium! Die hohe Hofkammer hat mit Dekret vom 24-ten X-ber v. J. Z. 55073 anher eröffnet und zur allgemeinen Richtschnur bei Kameralherrschaften und Fondsgütern, welche jedoch auch in allen anderen Fällen anzuwenden ist, festgesetzt, dass die den Schullehrern persönlich bewilligte Deputate an Holz und anderen Naturalien, so wie die ihnen zum Genuss zugewiesenen Grundstücke jederzeit nach dem entfallenden Geldanschlagswerthe in die Dotations-Berechnung ausdrücklich einbezogen werden müssen, wobey nur bemerkt [wird], dass diese Veranschlagung nach gutem Gelde zu geschehen habe. Wovon das Consistorium in die Kenntniss gesetzt wird.

Lemberg am 3-ten Hornung 1819. Hauer. Zeis.

(З рукоп. Prot. стор. 28—29).

24. Розпорядженє гал. губернії в 8 цьвітня 1819 в справі виплати дієт окружним інспекторам.

№ 15390. Die den geistlichen Schuldistriktsaufsehern aus Gelegenheit der Schulvisitationen gebührende, in dem § 3 Abschnitt 9 der polit. Schulverfassung bemessene Reisekostenvergütung hat nach Weisung des Studienhofkommissions-Dekrets vom 13 v. M. Z. 1622 derjenige Fond zu tragen, aus welchem die Bedürfnisse der Pfarrkirche bestritten werden. Wo also diese Verbündlichkeit auf dem Religionsfonde ruht, wird die in der Frage stehende Gebühr über Anlangen des Consistorium nach hergestellten Beweisen über die bewirkte Schulvisitation den geistlichen Schuldistriktsaufsehern auch aus dem Religionsfonde angewiesen werden.

Lemberg am 8-ten April 1819. Hauer m. p.

(З рукоп. Prot. стор. 29—30).

25. Курѣнда з 31 мая 1819, вказівки окр. інспекторам, як робити викави шкіл.

№ 141. Obviando deficitibus in nonnullis tabellis super statum scholarum pro a. 1818 exhibitis observatis, singulis districtualibus scholarum inspectoribus pro illorum et cleri curati directione intimamus quae sequuntur.

1. Nonnullae tabellae non erant juxta normam sub. 8-o Maji 1818 № 245 districtualibus inspectoribus communicatam adornatae. In aliis enim rubricae arbitrariamente mutatae, in aliis totaliter omissae extiterunt.

2. Ad calcem positionum „Schulfähige Kinder“, „die Schule besuchenden Kinder“ nec non aliarum, in quibus numeri occurrunt, summam juventutis totius decanatus exponi necesse est. In pluribus tabellis computus hic praetermitti solet. Quo fit, ut ex tabella qui numerus sit juventutis in decanatu ad scholam idoneae, scholam frequentantis et alia his similia colligi nequeat. Defectus hic in futurum sedulo vitandus erit.

3. Ut progressus aut decrementum instructionis scholaris unaque sedulitas curatorum in ejus promotione pateant, necesse est desideratam hucusque positionem juxta acclusam normam illico post rubricam „die schulbesuchenden Kinder“ tabellae inseri.

4. In sequelam decreti gubernialis dđto 11 Januarii 1818 N-ro 66921 omnibus district. scholarum officiis sub 6-ta Febr. 1818 N. 138 injunctum est, ut in locis, ubi instructio iuventutis introducta, ratione aedium et requisitorum scholarium auxilium respectivi r. circularis officii implorent et effectum duntaxat interventionis suae in tabella adnotent. Hoc quoniam non ab omnibus debite observari deducitur, districtualibus schol. inspectoribus iterate ad familiarem sibi reddendum tenorem polit. codicis scholarum inviatur cum informatione, ut ratione obiectorum vigore polit. Instit. ad sphaeram jurisdictionis reg. circularis officii spectantium nonnisi eo in casu ad consistorium recurrant, si regressus ad reg. circularia officia effectu caruerint.

5, Tabellae a quibusdam districtualibus inspectoribus in praefinito termino ad 15 m 8-bris singuli anni non exhibentur. Mora haec causat, quod universalis relatio super statu scholarum totius dioecesis regio gubernio, inde vero altissimo loco annue mittenda per consistorium statuto tempore praestari nequeat, et consistorium propterea responsabilitati et molestis justificationibus morae involvitur. Idcirco singulis districtualibus inspectoribus exactam observantiam termini exhibendae tabellae eo adjecto in memoriam revocamus, ut a subordinatis curatis solitos extractus tempestive requirent,

remissos autem et prorsus inoboedientes illico consistorio notos reddant.

6. Innotuit quoque consistorio a nonnullis curatis libros scholares proprio impendio comparatos et juventuti distributos esse, quin laudabilis hujus et meritorii operis in tabella annua aut relatione mentio occurrat. In futurum merentes simili ratione curati in tabella praetermittendi non sunt. Reliquum est,

7. ut districtuales inspectores et curatos attentos reddamus in rubrica idioma, quo juvenus instruitur, comprehendenti adeo improprie et erronee termino „russische Sprache“ indicari. Idioma nostrum populare non rassicum, sed ruthenum est et a russico multum differt¹⁾. Ut itaque ab usitatione termini hujus abstineant, et in locum ejus proprium et genuinum „ruthenisch, ruthenische Sprache“ adhibeant, informantur.

Expositi supra defectus postmodum eo sedulius vitandi, quod tabella manca aut naevis scatens fine emendationis eorundem medio expressi nuntii ad impensas districtualium scholarum inspectorum inde expediendi restituatur.

Ordinationem praesentem district. schol. inspectores clero subordinato quatenus illum respicit irremote publicabunt. Premisliae 31-a Maji 1818. T. Fedynkiewicz. Mogilnicki.

(З рукоп. Prot. стор. 31—34).

26. Куренда в 19 лютого 1820, уваги про шкільні вкази з 1819 р.

№ 22. Zawarte w rocznych tabellach o stanie szkół parafialnych wiadomości nie były zupełnie dostateczne. Wysoki przeto ck. kraiowy rząd mocą uchwały z d. 13 stycznia r. b. do l. 60535 dokładniejsze, szczegółowe wykazy zalecić raczył. W tym celu duchowieństwu obwieszczone ztąd pod 26-tym maia 1815 do l. 906 postanowienie wysokiego ck. krai. rządu z d. 29 listopada 1814 do l. 12817, równie i zawarte w rozd. XV polityczney ustawy szkolney przepisy przypominamy i stosownie do tego zalecamy, aby:

1. Każdego roku w czasie oznaczonym uskuteczniomy był spis czyli obliczenie dzieci w obwodzie parafii do szkoły zdolnych. W mieyscach, gdzie iest systemizowany nauczyciel, on pod dozorem parocha spis takowy przedsięwziąć ma; tam, gdzie niema formalnego nauczyciela, spis ten przez parocha lub kooperatora za pomocą diaka obowiązki pomocnika pełniącego uskuteczniomy będzie.

2. Tam gdzie spis dzieci już raz uczyniony, z roku na rok sprawdzenie odmian dzieć się powinno.

¹⁾ Сей устут цитований више в статі д. Левицького, стор. 144.

3. Należące do szkoły miejsca (eingeschulte Oerter) tak w protokole, spisie dzieci (Beschreibungs-Bücher), iako też i w wykazach, równie i zawartą w tych miejscach liczbę młodzieży ściśle odznaczyć należy. Pod nazwiskiem należących do szkoły miejsc (eingeschulte Oerter) rozumie się miejsca parafialne lub filialne, w których się szkoła znajduje, albo z których dzieci do przyległej szkoły chodzą. Lokalności zaś i osobno leżące domy, które ani własnej szkoły nie mają, ani dzieci do bliskiej szkoły nie posyłaia i które urzędowym postanowieniem do żadnej szkoły przyłączone nie są, należą do rubryki „uneingeschulte Oerter“. Takowe przeto miejsca zaraz po rubryce „eingeschulte Oerter“, równie i liczbę dzieci do szkoły zdolnych parochowie w rocznych tabellach podług załączonego wzoru dokładnie wykazać, z tych zaś wykazów potrzebne data powiatowi szkół dozorczy w swoich tabellach co do każdej parafii z osobna umieścić mają. Tak n. p. gdyby do parafii A lokalności B, C, D należały, dzieci zaś tylko z B do szkoły chodziły, C i D zaś urzędowym aktem do żadnej szkoły wcielone nie były, lub gdyby A i B każde osobno szkołę miały, to w parafii A miejsca A i B będą lokalnościami do szkoły należąciami, eingeschulte Oerter, C i D uneingeschulte Oerter czyli miejscami do szkoły nie należąciami. W parafii więc A dwa miejsca w rubryce eingeschulte, drugie dwa w rubryce uneingeschulte Oerter wraz z liczbą do szkoły zdolnych wykazane będą. Z tego wynika, że liczba lokalności do parafii należących razem wzięta powinna się równać liczbie miejsc w rubrykach eingeschulte und nicht eingeschulte Oerter wskazanych, tak iak ogólna liczba do szkoły zdolnych dzieci w całej parafii równa bydz ma liczbie tych samych dzieci w pomienionych dopiero rubrykach wyrażonych.

4. Powiatowi szkół dozorczy pod własną odpowiedzialnością dopilnować mają, aby w każdej parafii i przy każdej szkole znajdował się porządkny protokół spisu czyli obliczenie dzieci i aby istniejące w tej mierze uchwały ściśle zachowane były. Dla przekonania się o tem powinien powiatowy szkół dozorca raz do roku protokół ten zrewidować i spostrzeżone wady poprawić kazać. Niedbałych w tej mierze parochów lub systemizowanych nauczycieli nie czekając terminu podawania tabell oddzielnie konsystorzowi donosić należy.

Uwiedomienie niniejsze Przewiel. Im. XX. powiatowi szkół dozorczy duchowieństwu zwykłym okólnikiem ogłosić mają.

W Przemyślu d. 19-o lutego 1820. T. Fedynkiewicz. Mogilnicki.

(3 pykon. Prot. crop. 37—38).

27. Куренда з 4 мая 1820 про окреме виказуване учеників не-католиків.

№ 69. Copia altae intimationis de 1-a Aprilis a. c. N. 14481 pro informatione cleri curati et exacta observantia in adnexo transmittitur. In conformitate decreti hujus proles familiarum acatholicarum, nulli pastoratui addictarum, tum proles individuorum r. g. non uniti, nec non proles judaica propriae scholae destituta in respectivis et seorsivis rubricis iuxta modalitates serius publicandas exponendae sunt.

Premislae die 4-to Maii 1820. T. Fedynkiewicz.

Інтимату губерніяльного, якого коція маєть ся в нашім рукописі, тут не подаємо, бо властиво задля форми й розвою нашого шкільництва він не має ніякого значіння.

(З *рукоп. Prot. стор. 38—42*).

28. Губерніяльний наказ з 17 червня 1820 що до заведеня ін-вентарів по школах.

№ 25038, комунікований інспекторам курендою з 18 липня 1820. Тексту не подаємо, бо він зовсім загальний, згідний з тим, що було подано висше між матеріалами Львівської дієцезії ч. 22, стор. 197—198.

29. Губ. наказ із 13 червня 1820 установляє плату інспекторам за візитацію шкіл.

№. 24051. Ся плата не має вносити, як дехто жадав, з ренські конвенційної монети, а з р. віденської валюти (див. висше ч. 21, стор. 197). Ренський конвенційної монети вносив по теперішньому 2 кор. 40 сот., а ренський від. вал. 1 кор. 10 сот.).

(З *Рукоп. Prot. стор. 43*).

30. Розпорядженя губ. з жовтня і падолиста 1821 увільнюють шкільну кореспонденцію від оплати за почту.

№. 166 (число консисторське, під яким вислано те розпоряджене окружним інспекторам курендою з 13 падолиста 1821). S. Maiestät haben mit a. h. Entschliessung vom 7-ten v. M. zu bewilligen geruhet, dass die Befreyung von der Brief-Post-Gebühr in Schulsachen auch auf die Postwagengebühr und zwar mit den zur Vermeidung alles Unfugs erforderlichen Vorschriften ausgedehnt werde.

Wovon das Consistorium in Grunde Studienhofkommissions-De-krets vom 14-ten v. M. Z. 6302 zur einstweiligen Wissenschaft und weiteren Veranlassung mit dem Bemerken verständigt wird, dass rücksichtlich der Vorschriften, welche bey der Ausführung dieser begünstigenden Massregel einzutreten haben, die Weisung seiner Zeit erfolgen werde.

До сього розпорядження додано д. 7 падолиста тогож року ч. 57244 друге, де пояснено що до пакетів призначених на возову почту: „Um das Postwagengefäll von jeder Beeinträchtigung zu bewahren und den Schwärzungen möglichst vorzubeugen, wird verordnet, dass den Postwagenspaqueten in Schulsachen keine Paquete anderer Gegenstände, auch Parthey-oder Privatsachen beygeschlossen werden dürfen und dass bey Entdeckung von Einschwärzungen die Verordnung vom 1-ten März l. J. Z. 5042, Gubernial-Zahl 16550 in Verwendung zu bringen ist. (3 рукоп. Prot. стор. 59 –60).

31. Куренда в 8 падолиста 1821 про оподаткованє вчителів.

№ 167. Wysoki c. k. rząd kraiovy uchwałą z dnia 23 paźdz. do l. 50219 oznaymil co następuje. Wys. nadw. kancelarya za zniesieniem się z wys. nadw. komisją za rzecz słuszną uznała, aby na potem względem płacenia podatku gruntowego przez nauczycieli te same zasady zachowane były, które w tym przypadku względem parochów przyjętemi i konsystorzowi pod 28 maia r. b. do l. 25608 oznaymione zostały. W każdym bowiem przypadku nauczyciel w prawney swey pensyi uszczerbku ponosić nie powinniен.

Obydwie przeto władze nadworne wspólnie postanowić raczyły, aby stosownie do zatwierdzonych nayw. wyrokiem zasad podatkowania, podatek gruntowy na nauczycieli przypadający od tych pobierany, wszelako tym nauczycielom, których by kongrua 250 w. w. wynosząca przez to się zmieyszyła, albo ilości tey podług zeznanych dochodów nie dosięgала, z funduszu szkolnego wynagrodzonym został.

Wskutek tego fundusz szkolny wynagrodzenie to na ten czas i w takowey ilości czynić ma, iaki nauczyciel przez opłacony podatek gruntowy z swey kongruy traci.

O czym powiatowi szkół dozorecy nauczycieli swych dystryktów z tem dołożeniem uwiadomić mają, że pomienionym wysokiem postanowieniem wszystkim ck. urzędом cyrkularnym zalecone iest, aby podatek gruntowy od nauczycieli, do których się ninieyszy wyrok ściąга, sposobem z aktu wybierania podatku powszechnie ustanowionym był wybierany, oraz iednak wykaz tych nauczycieli, którym się wynagrodze-

nie podług terażniejszego przepisu opłaconego podatku całkiem albo w części należy, z początkiem każdego roku woyskowego z dołączeniem ilości wynagrodzić się mającey wys. rządowi podawany, aby ilość ta onym z funduszu szkolnego zwróconą bydź mogła.

W Przemysłu dnia 8-o listopada 1821. T. Fedynkiewicz.
(*Із рукописного Prot. стор. 56—57.*)

32. Реєстр громад, у яких були системізовані школи до кінця 1821 року.

Сеї реєстр уложений на основі рукописного Prot., очевидно неповний, та про те ми зводимо до купи те, що можна видобути з нього, а власне з конкурсів розписуваних на вчительські посади по поодиноких селах перемиської дієцезії. Вважаючи цінним усякий причинок до історії нашого шкільництва в тім часі, ми виймаємо з тих конкурсів усі деталі, що можуть придати ся будущому історикови наших шкіл, отже дотацію, час системізованя школи і т. и. На жаль, ті конкурси писані, особливо в дальших роках, дуже побіжно, з пропуском деталів.

1. Бабин, пов. самбірський, конкурс на 29 мая 1818, плата 250 р. „z innemi korzyściami prawnemi“ системізована декретом губ. з 15 вересня 1818.

2. Берітці, сандецького окр. мушинського деканату конкурс до 30 жовтня 1821.

3. Білич (? мб. Білина) самб. пов., конкурс на 24 вересня 1819, плата 250 р.

4. Бітля, пов. турецький, конкурс на 16 падолиста 1819, плата 250 р. „prócz innych zapewnionych korzyści“.

5. Болохівці, дрогобицький пов. конкурс на 12 марта 1819.

6. Бронця, самбірський пов., конкурс на 22 мая 1818 р., плата 250 р. системізована декретом з 4 жовтня 1818 ч. 52592, і иньші правні користи. Не знати, чи на той конкурс не подав ся ніхто, чи вчитель не міг там довго витримати, досить, що вже другого року розписано другий конкурс на 31 грудня 1819 р.

7. Вовче, турецького пов., конкурс на 31 грудня 1819, плата 250 р. крім иньших „zapewnionych korzyści“.

8. Воля Якубова, дрогобицького пов., конкурс на 6 падол. 1818, плата 250 р. крім иньших користей.

9. Граба, ясельського пов., конкурс на 11 грудня 1818, плата 250 р. і иньші користи.

10. Доброгостів, дрогобицького пов., конк. на 11 черв. 1819.

11. Дорожів, дрогобицького пов., конкурс на 3 липня 1818, плата 250 р., крім того „на czas trwających dodatków drożyzny roczne wsparcie 150 złr.“, системізовано декретом в 18 грудня 1817 ч. 67051, і інші користи.

12. Кавсько, пов. самбірський, конкурс на 19 січня 1819, плата 250 р. крім інших користей.

13. Лібухора, турецького пов., конкурс на 25 жовтня 1819.

14. Лімна, турецького пов., конкурс на 2 жовтня 1818.

15. Лінина Велика, самбірського пов., конк. на 26 серп. 1819.

16. Лішня, дрогобицького пов., конкурс на 2 жовтня 1818.

17. Модрич, дрогобицького пов., конкурс на 9 жовтня 1818.

18. Нагувичі, дрогобицького пов., конкурс на 9 жовтня 1818.

19. Опарі, дрогобицького пов., конкурс на 31 грудня 1819.

20. Орове, дрогобицького пов., конкурс на 7 мая 1819.

21. Підбуж, самбірського пов., конкурс на 21 липня 1820.

22. Солець, дрогобицького пов., конкурс на 25 вересня 1818, плата 250 р. системізована 17 січня 1818 ч. 2552.

23. Стебник, дрогобицького пов. конкурс на 30 жовтня 1818.

24. Стрільбичі, самбірського пов., конкурс на 4 вересня 1818, плата системізована декретом в 5 січня 1818, ч. 69238 вносила 250 р., надто „6 sągów drew na potrzebę domową i używanie ogrodu zapewnione“.

25. Татари, дрогобицького пов., конкурс на 1 мая 1819.

26. Уличне, дрогобицького пов., конкурс на 16 цвітня 1819.

27. Хащів, турецького пов., конкурс на 5 марта 1819.

28. Чорна, ясельського пов., конкурс на 4 грудня 1818.

29. Яблінка Вишня, турецького пов., конк. на 20 лютого 1819.

30. Яблінка Нижня, турецького пов., конк. на 26 лютого 1819.

III. Школи і навчання в обох дієцезіях 1822—1848.

1. Розпорядженням в 14 червня 1822 ч. 25134 визначила губернія інспекторам від 1822 р. плату за одну візитацію школи не 3 р. в. в., як було доси, а 3 р. конв. монетою „von jeder Kuratien-Kirche zu entrichten“.

2. Куренда перем. консисторії в 25 липня 1822 повідомляє, що губернія переглянувши викази стану шкіл за р. 1820 і 1821 заявила признання руському духовенству за його зусилля і обіцяла свою поміч, щоб діло нар. шкіл не впадало, але йшло наперед.

3. Деякі вчителі ждали плати або дарунків за навчання дітей у школах або за видаване свідочств; губернія розп. в 12 липня 1822 ч. 33050 забороняє се.

4. Губ. розп. з 1 мая 1823 наказано, що плата інспекторам за візитацію шкіл має йти не в церковної каси відповідного села, а зі шкільного фонду.

4. Губ. розпорядженем з 1 цвітня 1823 р. заказано ученикам відправляти богослуження в дні іменин учителів або директора і давати їм із сього титулу які будь дарунки або уряджувати музику.

6. Розпорядженем з 30 мая 1823 наказано, аби духовні, що відбувають службу катехетів при школах, з жаданнями плати за сю службу обертали ся не до окружної власти, а до консисторії.

7. Куренда перем. консисторії в 5 падол. 1823 нормує плату інспекторів і їх обовязки на основі губ. розпорядження з 10 жовтня 1823.

8. Курендою перем. консисторії з 30 жовтня подано губ. інтімат в тій самій справі на основі цісарської постанови з 29 серпня 1823.

9. Губ. розпор. з 26 марта 1824 в справі способу класифікованя учеників.

10. Губ. розп. з 9 жовтня 1824, яким акатолики виключають ся від усяких посад при католицьких школах.

11. Губ. розпор. з 7 грудня 1824 ганить занадто поблажливе поступуванє деяких інспекторів з учителями, що переступають закон і приписи.

12. Курендою перем. консисторії з 20 січня 1825 подано до відомости декрет надв. комісії для студій із 1 січня 1824 ч. 3479, де сказано, що „die in dem Berichte über den Zustand der Volksschulen im Jahre 1821 ausgewiesenen Resultate seyen die ungünstigsten, die bey einem Lande erwartet werden können, welches in sich selbst kräftig und reich an Hilfsquellen, schon seit 51 Jahren unter einer für den Schulzweck wirksamen und Volksbildung begünstigenden Regierung steht. In 2649 Curatien wurden nur 1226 Schulen ausgewiesen und unter diesen befindet sich noch eine Zahl von 838 sogenannten Pfarrschulen, welche nach Aeusserung der Consistorien blos von den Seelsorgern, in ihren eigenen oder Kirchensänger-Wohnungen mit Beihilfe dieser letzteren abgehalten werden und bisher noch nicht gehörig dotiert sind. In keiner anderen Provinz erscheint das Schulwesen auf einer so niedrigen Stufe; allein der von den Consistorien gerühmte Eifer, mit welchem der Clerus dasselbe gegenwärtig zu unterstützen und emporzuheben beflissen ist, wird der h. Staatsverwaltung die Sorge für die bessere Begründung der Elementarschulen in Galizien hoffentlich bald fühlbar erleichtern.

Ein auffallendes Missverhältniss ergibt sich auch auf dem Hauptausweise zwischen der 1825 angegebenen Zahl der eingeschulten Ort-

schaften und jener der uneingeschulten Oerter, deren 5411 bestehen sollen.

Am meisten aber erhellet der schlechte Betrieb des Schulwesens in Galizien aus der Vergleichung der Anzahl der im J. 1821 schulfähig erfundenen 372301 Kinder und der gleichzeitig in 41390 Köpfen bestandenen Zahl der schulbesuchenden, weil hiernach 330911 im Jahre 1821 ohne Unterricht, dessen sie fähig waren, geblieben sind.

An tauglichen Lehrern und Gehilfen fehlt es so wenig, als an thätigen Seelsorgern und Katecheten. Von den ausgewiesenen 41390 Schulbesuchenden kommen auf einen Lehrer, deren Zahl sich mit Inbegriff der Lehrgehilfen auf 1255 beläuft, nur ungefähr 32 Köpfe, eine sehr geringe Zahl, die ohne den Lehrer zu überbürden, wenigstens auf das Doppelte steigen könnte. Hieraus ist die Überzeugung zu schöpfen, dass nicht allein dort, wo nur die sogenannten Pfarrschulen ohne einen ordentlichen Lehrer bestehen, der Schulbesuch unterbrochen werde, sondern auch dass die wirklich bestehenden Schulen sehr lau besucht werden.

Unter den ausgewiesenen 1217 Schulgebäuden sind 387 im guten, 686 im mittelmässigen und 144 im schlechten Zustande; die Zahl derjenigen, welche einer Herstellung bedürfen, ist daher sehr beträchtlich, worüber doch die Konsistorien schon mehrere die Abhilfe dieses Gebrechens bezweckenden Aufträge erhielten.

Ferner hat die h. Studienhofkommission gerügt, dass in den von den Konsistorien über den Zustand des Volksschulwesens für das Jahr 1821 bis 1824 erstatteten Berichten aus den denselben unterstehenden Diöcesen nicht ein einziger Beförderer des Schulwesens ausgewiesen wurde, obwohl es nicht als wahrscheinlich angenommen werden kann, dass wirklich gar keiner in allen Diöcesen des Landes vorhanden sey.

Наслідком сеї здоровенної, хоч не зовсім справедливої „нахлобучки“ (що властиво зробив для шкіл уряд крім паперових наказів та інтиматів?) наказує консисторія інспекторам „sub eorum propria responsione pro strictissima observatione“: 1) доносити зараз окружним властям про всякі браки в шкільних будинках, які побачуть при візітації шкіл; 2) дбати про пильнуванє повторної науки; 3) доносити зараз консисторії „si quos fautores et veri nominis promotores rei scholasticae detegi contigerit“. Зрештою консисторія надіє ся, що інспектори почувачи ся до своїх обовязків „conatus suos duplicabunt“ і поборють трудности в ширеню шкільництва.

13. Губ. розпорядженє в 18 вересня 1825 орікає, що юрисдикція над учителями за звичайні злочини належить до окружних властей, а дисциплінарна юдикатура до консисторій.

14. Інтімат губернії з 19 вересня 1825 подає уваги надв. комісії для студій на виказ гал. шкільництва за 1824 рік. Комісія прийшла „zur unangenehmen Überzeugung“, що між числом дітей обов'язаних до школи, а тим, яке дійсно ходить до школи, все ще видно велику диспропорцію, а на оправдане консисторії що до попередніх уваг (ч. 12) відповідає: „Man erkennt übrigens die vom Konsistorium geschilderten Schwierigkeiten, welche der Emporbringung des Volksschulwesens im Wege stehen, nicht, erwartet jedoch von der Thätigkeit des Konsistoriums, dass dasselbe zur Hebung der üblen Zustände der Volksschulen durch den Klerus das Mögliche beytragen werde, wogegen die Kreisämter unter einem die Weisung erhalten, das Schulwesen durch Einleitung zweckdienlicher Unterhandlungen wegen Ausmittlung und Sicherstellung der Schuldotationen thätigst zu befördern und das Konsistorium in dieser Beziehung wirksam zu unterstützen“.

15. Губ. наказом із 22 грудня 1825 велено домініям посилати кожного разу свого делегата на інспекторську візитацію школи в їх селі.

16. Губ. розпорядженє в 30 падол. 1825 дозволяє інспекторам увільняти деяких дітей від ходження до школи, але се не звільняє їх родичів від плачення чесного на дохід учителя.

17. Цісарський декрет із 9 вересня 1826 постановляє, що учитель може бути стабілізований аж по 3-літній бездоганній службі.

18. Губ. розпорядженє в 21 лютого 1827 нормує науку в місцях, де нема системізованих шкіл.

19. Губ. розпорядженє в 26 цвітня 1828 забороняє вчителям бути агентами приватних фірм або товариств.

20. Куренда перемиської консисторії в 3 липня 1828 подає до відома похвалу духовенству, що ревню займало ся школами, і заохоту до дальшої праці.

21. Інтімат губернії в 11 вересня 1828 подає уваги надв. комісії для студій про стан шкіл з увагою: „Es ist in einer Diöcese des Landes die Wahrnehmung gemacht worden, dass die Geistlichkeit sich die Beförderung des Elementar-Schulunterrichts nicht in dem Masse angelegen seyn lasse, wie es vorgezeichnet ist und dass insbesondere die sonntagigen Christenlehren beynahe ganz ausser Acht gelassen werden“.

22. Куренда в 29 січня 1829 комунікує губ. наказ із 30 марта 1827, аби повторна наука була обнята річними виказами.

23. Куренда перемиської консисторії в 24 вересня 1829 подає розпорядженє губ. в 20 серпня т. р. ч. 49467, яким забороняє ся молодіжи їхати на студії за границю і признає ся заграничні свідощтва неважними в Австрії.

24. Губ. розпорядженням в 19 падолиста 1829 ч. 69460 нормуєть ся конкуренцію при будові й направи шкільних будинків.

25. Куренда перемиської консисторії в 4 серпня 1831 ч. 189. *Ex antepositis horsum tabellaribus notitiis super statu scholarum totius dioecesis pro a. 1830 prodit in loco amoenum resultatam, quod numerus juventutis anno 1830 instructionem scholarum frequentantis illum de anno 1829-o 517 individuis et penes doctrinam repetitoriam 1512 individuis superet.*

Resultatum hoc spectatis criticis temporis circumstantiis et impedimentis, quae multis ex partibus promotioni boni scholaris obstant, praebet documentum laudabilis zeli d-rum inspectorum et loci curatorum in promovenda re scholari.

26. Куренда перемиської консисторії в 31 грудня 1836 пригадує духовним їх обовязок учити релігії по школах.

27. Куренда перемиської консисторії в 6 червня 1838 р. пригадує давні й нові накази уряду що до приватних учителів.

28. Розпоряджене губернії в 16 вересня 1840 ч. 61118 наказує консисторіям силою декрету надв. комісії для студій в 17 серпня 1840 ч. 4066 *ohne Verzug eine Übersetzung des zum Gebrauche für die zweyte Klasse für Landschulen vorgeschriebenen Lesebuches nicht nur ins Polnische, sondern auch ins Ruthenische zu besorgen und die Elaborate nach vorläufiger Begutachtung der Consistorien mit dem Antrage der dafür zu bewilligenden Remuneration längstens bis Ende Dezember d. J. vorzulegen.*

29. Митрополит Левицький іменує декретом в 8 вересня 1840 о. Осипа Шумського, віцедекана журавенського, окружним інспектором нар. шкіл у тім деканаті.

30. Довіл на продаж шкільних книжок у округах львівським, стрийським, волочівським, тернопільським та жовківським, який до 1843 р. мала львівська книгарня Пфаффа, декретом надв. комісії для студій із 16 падолиста 1843 ч. 35561 передаєть ся книгарні Франца Фолькмана-Штокмана.

31. Куренда львівського еп. суфратана Гр. Яхимовича в 7 лютого 1844 в справі поступу шкільництва в львівській дієцезії.

№ 685/6. *Es ist allerseits anerkannt, dass die Einführung und der Bestand des Schulunterrichtes grösstentheils von dem Eifer, der Thätigkeit und Umsicht des Ortskuraten abhängt, und es ist nicht zu läugnen, dass die meisten Kuraten ihrer Berufspflichten wohl eingedenk, die Stelle, die sie in der Kirche und dem Staate einnehmen, vollkom-*

men begreifen und sich mit allem Fleisse dem Schulwesen im allgemeinen, und der Ertheilung des Religions-Unterrichtes insbesondere widmen, so dass der bedeutende Aufschwung und die erfreuliche Wendung, welche das Schulwesen in den letzten Jahren genommen hat, fast ausschliesslich nur deren gesteigerter Thätigkeit und ihren unermüdeten Bemühungen zuzuschreiben ist. Jedoch ist man theils auch aus den jährlichen Zustandsberichten, theils aber auch aus den infolge der Anordnung vom 31 Jänner 1843 Zl. 45 anher gelangten Anzeigen der Schuldistrikts-Aufsichten zu der traurigen Überzeugung gelangt, dass ungeachtet der vielen hohen und höchsten Verordnungen, welche in Absicht der allgemeinen Einführung des Schulunterrichtes ergangen und von hieraus der gesammten Kuratgeistlichkeit, und namentlich neulichst unterm 12-ten April 1842 Z. 93 und 14-ten März Z. 117 mitgetheilt worden sind, nicht alle Kuraten sich der sittlichen Erziehung der Pfarrjugend mit dem Eifer annehmen, welchen das geistliche und ewige Wohl der ihrer Leitung anvertrauten Seelen erheischt. Viele glauben schon genug gethan zu haben, wenn sie den Gottesdienst und andere pfarrämtliche Functionen verrichtet haben, ohne zu bedenken, dass das seelsorgliche Amt auch die Unterweisung der Jugend umfasst. Andere halten sich nur verpflichtet an Sonn- und Feiertagen der versammelten Pfarrjugend den kath. Religionsunterricht zu ertheilen, und überlassen das ganze weite Feld der Unterweisung der Kinder ohne aller Überwachung und höherer Leitung den Kirchensängern.

Es giebt aber mitunter auch solche pflichtvergessene Geistliche, welche nicht einmal die Ertheilung der Christenlehre an Sonn- und Feiertagen selbst besorgen, sondern den Kirchensängern die Kinder in den Gebethen und wohl auch in den kirchlichen Geböthen zu unterweisen überlassen. Dergleichen Kuraten vergessen, dass sie und nicht die Kirchensänger Lehrer der christlichen Glaubens- und Sitten-Vorschriften seyen, dass ihnen und nicht den Kirchensängern das wichtigste der Ämter, das Lehramt anvertraut, dass in ihre und nicht der Kirchensänger Hände die sittliche Leitung und Erziehung der Jugend, somit das künftige Wohl des Staates und der Kirche gelegt sey, und dass für jede aus Mangel an geistiger Unterweisung in der Sittlichkeit und Geböthen Gottes herrührende Verirrung der ihrer Leitung anvertrauten Seelen sie vor den Richterstuhl des Allmächtigen die strengste Rechenschaft werden ablegen müssen.

Man ist auch zur Kenntniss gelangt, dass viele Kuraten, welche in den ersten Jahren ihrer Anstellung in der Seelsorge sich dem Schulwesen und dem Religionsunterrichte mit aller Thätigkeit widmeten,

nach Erlangung der Nachsicht von der 3-jährigen Praxis und nach erfolgter stabilen Anstellung in der früher entwickelten Thätigkeit nachlassen oder wohl gar in gänzliche Sorglosigkeit verfallen.

Um nun den aus den wahrgenommenen Gebrechen herrührenden Uebelständen vorzubeugen, dem Schulunterricht überhaupt und der Christenlehre insbesondere aufzuhelfen, hat das Konsistorium beschlossen auf der Grundlage der bereits bestehenden Vorordnungen nachstehende Verfügung zu erlassen:

1. In jeder Seelsorgestation hat, wie es schon mit der hierortigen Verlautbarung vom 12 April 1842 Zl. 93 angeordnet worden ist, der Schulunterricht zu bestehen.

Es lassen sich zwar bei der Verschiedenheit der Lokalverhältnisse keine allgemeinen Mittel und Wege angeben, welche einzuschlagen wären, um in jenen Kuratien den Schulunterricht einzuführen, in welchen er annoch vermisst wird, so viel ist jedoch gewiss, dass bei der Folgsamkeit der Landesbewohner die Einführung des Schulunterrichtes bei der redlichen Thätigkeit und der nöthigen Umsicht des Ortsseelsorgers nirgends auf erhebliche Schwierigkeiten stossen würde. Jedenfalls sind aber eine liebevolle Behandlung der Jugend, zweckmässige und bei jeder Gelegenheit wiederholte Belehrung der Aeltern und eine anständige Verwendung bei den Grundherrschaften die passendsten Mittel, welche gehörig angewendet das erwünschte Resultat nicht verfehlen können.

2. An dem bestehenden Schulunterrichte hat, wenn nicht die ganze Pfarrjugend, so doch ihrer grösseren Anzahl nach Theil zu nehmen.

In den Visitationstabellen kommen sehr oft Pfarrschulen vorge-merkt, in welchen nur ein oder zwei Kinder den Unterricht erhalten. Solche Unterrichts-Anstalten verdienen nicht den Namen einer Schule. Die Pfarrjugend hat sich zahlreich zum Schulunterrichte einzufinden. Die polit. Schulverfassung enthält vielfache Bestimmungen, durch welche ein zahlreicher Schulbesuch erzielt und der vernachlässigte wieder eingeführt werden kann.

3. Ueber die Sittlichkeit, die Lehrmethode und die Art die Kinder zu behandeln der Lehrer und Gehilfen ist die strengste Aufsicht zu führen. Die unmittelbare Leitung einer jeden Volksschule steht dem Ortsseelsorger zu, welcher somit für jede Uibertretung der Schulgesetze verantwortlich ist. Es fliesst somit von selbst, dass jede wahrgenommene Unregelmässigkeit auf der Stelle, jedoch anständig zu rügen und im Wiederholungsfalle der Schul-Aufsicht anzuzeigen ist.

Wo eine Trivialschule besteht, ist sich in Betreff der Ertheilung des Religionsunterrichtes nach den bestehenden Vorschriften zu benehmen; wo aber nur eine Pfarrschule besteht, ist die Einrichtung zu treffen, dass an derselben zwei oder nach Umständen auch mehrmals in der Woche der Religionsunterricht von dem Ortskuraten in eigener Person besorgt werde.

5. Sollten jedoch wider Vermuten irgendwo alle Bemühungen des Kuraten in Betreff der Einführung des Schulunterrichts erfolglos bleiben, so hat derselbe nach der eingangsbezogenen hierortigen Kundmachung vom 12 April 1842 Zl. 93 füzugehen und um so thätiger den sonn- und wöchentlichen Religions-Unterricht zu besorgen.

Die mit der hierortigen Verlautbarung vom 7 August 1813 Zl. 1106 bekannt gemachte und mit dem hierortigen Erlasse vom 18 Feber 1840 Zl. 24 in Erinnerung gebrachte hohe Verordnung vom 18 Juni 1813 Zl. 41199 enthält ausdrücklich die Bestimmung, dass jene Pfarrer, welche den Religionsunterricht bei den Volksschulen, diesen so wesentlichen Theil ihrer Berufspflichten vernachlässigen, wenn sie nach vorausgelassener Ermahnung in dieser Lauigkeit fortfahren, von der Pfarre ohne weiteres zu entfernen seyen.

Dieser wöchentliche Religionsunterricht ist in der Regel im Schulse, in Ermangelung desselben aber in der Kirche zu ertheilen. Wie der Besuch dieses wöchentlichen Religionsunterrichtes erzielt werden könne, wird einerseits der Umsicht eines jedweden Curaten überlassen, anderseits aber enthalten die hohen in Betreff der Christenlehre ergangenen Verordnungen vielfache Bestimmungen, welche angewendet werden können und sollen.

Da jedoch die letztgenannte hohe Verordnung vom 18 Juni Zl. 41199 nicht jedermann bekannt seyn dürfte, so hat man befunden, dieselbe in der mitgesendeten Abschrift wieder in Erinnerung zu bringen mit dem ausdrücklichen Bedeuten, dass die in derselben angedrohten Schritte in constatierten Fällen ohne weiters in Auwendung werden gebracht werden.

Dies sind die Verfügungen, welche das Konsistorium in Absicht auf die allgemeine Einführung des Schul- und Religionsunterrichtes zu erlassen und der gesammten Kuratgeistlichkeit neuerdings in Erinnerung zu bringen für gut befunden hat. Um aber denselben mehr Kraft zu geben, findet das Konsistorium annoch zu verordnen, dass von nun an keiner von der Kurat-Geistlichkeit zu einen Beneficio befördert werde, welcher bey der betreffenden Schuldistriktsaufsicht ein Zeugnis nicht beigebracht haben wird, dass er im Schulwesen thätig und in der Ertheilung des Sonn- und wöchentlichen Religionsunterrichts fleis-

sig gewesen; derjenige, welcher sich mit dem besagten Zeugnisse wird nicht ausweisen können, wird, sei er Hilfspriester, Curatie-Verweser oder auch wirklicher Pfarrer, von dem Vorschlage zu einem Beneficium ohne weiters ausgeschlossen werden, und ein Benefiziat, wenn er sich in beiden genannten seelsorglichen Obliegenheiten oder nur in einer von beiden unthätig bezeigen und nach erfolgter Ermahnung in dieser Unthätigkeit fernerhin verharren würde, wird schärfestens und nach Umständen mit der Entsetzung von dem Benefizium bestraft.

Die Schulaufseher werden bezüglich auf die eingangserwähnte hierortige Verordnung vom 14 März 1843 Zl. 117 angewiesen, die jährlichen Schulvisitationen mit aller Umsicht vorzunehmen, auf die in der gegenwärtigen Anordnung enthaltenen Bestimmungen näher einzugehen und von dem Resultate in dem jährlichen Zustandsberichte umständlich anzugeben.

Sollte es sich aber bei der Schulvisitation oder bei anderer Gelegenheit ergeben, dass einer oder der andere Kurate entweder im Schulwesen oder in der Ertheilung der Christenlehre gebricht, so ist hierüber allsogleich, ohne den Termin des jährlichen Zustandsberichtes abzuwarten, unter eigener Verantwortung des Schulaufsehers dem Consistorium die Anzeige zu erstatten.

Die gegenwärtige Verordnung ist der Kuratgeistlichkeit auf dem gewöhnlichen Wege zu verlautbaren, von jedem Kuraten in das Protokoll der Verordnungen in Schulsachen einzutragen und das Original in Akten der Schul - D.-A. aufzubewahren.

Lemberg den 7-ten Feber 1844. G. Jachimowicz, Weihbischof.

(Из рукоп. Protokól ordynacyi szkolnych села Голешова, бобрецького пов. [далі сн҃н. Гол.] стор. 10—13).

32. Куренда Яхимовича з 15 мая 1844 ч. 256 повідомляє, що в шкільнім році 1842 число дітей здібних до школи в львівській архієпископії виносило 135.366, з того ходило до шкіл лише 13.337; супроти числа школярів з попереднього року (11863) се число зросло о 1474; число шкіл зросло о 1 трівіальну і 45 парафіяльних. *(Гол. стор. 19).*

33. Куренда еп. Яхимовича з 18 червня 1844 поручає „Библийню Историю ветхаго завѣта“.

№ 304. Es ist ein ruthenisches Lesebuch betitelt **Библийна Историја ветхаго завѣта** herausgegeben worden. Das deutsche Original, aus welchem die Uibersetzung bewerkstelliget worden ist, ist zum Gebrauche an Hauptschulen vorgeschrieben. Diese Uibersetzung bringt

nicht nur den Vortheil, dass sie in den Pfarrschulen als Lesebuch gebraucht, sondern auch den bereits der Schule Entlassenen als ein zur weiteren Selbstbildung in moralisch religiöser Hinsicht vorzüglich geeignetes Buch anempfohlen werden kann.

Diejenigen, welche dieses Lesebuch um den Preis von 20 kr. C. M. für sich oder für andere anzuschaffen wünschen, haben sich direkt an den Consistorial-Kanzler Herrn Julian Wieliczkowski zu wenden.

Man findet nur noch zu bemerken:

1. Dass der für die zu verkaufenden Exemplare eingesendete Betrag für den Wittwen- und Waisenfond nach den gkth. Seelsorgern bestimmt ist.

2. Dass auch der zweite Theil dieses Lesebuchs, enthaltend die biblische Geschichte des neuen Bundes, nächstens nachfolgen, und

3. Dass die in diesem Lesebuche gebrauchte Sprache und Schreibart besonders anempfohlen zu werden verdient.

Lemberg den 18-ten Juni 1844. G. Jachimowicz Weihbischof.

(*Гол. стор. 17 – 18*).

34. Куренда еп. Яхимовича з 6 серпня 1844 взиває до пере- кладання німецьких підручників на руське.

№ 420. Durch die vorzügliche Sorgfalt der ehr. Kuratgeistlichkeit ist in den Pfarrgemeinden der Lemberger Erzdiözese der Wunsch nach Aufklärung geweckt worden. Auf diese Art sind in der neuesten Zeit viele ordentliche Trivialschulen entstanden, und es ist zu hoffen, dass bei der fortgesetzten Thätigkeit von Seiten der ehr. Kuratgeistlichkeit die Anzahl der ordentlichen Schulen sich noch bedeutend vermehren werde.

Die vermehrten Schulen werden jedoch auf eine allgemeine Volksbildung keinen grossen Einfluss ausüben können, wenn nicht an denselben dem ersten Grundsatz der Erziehung gemäss, der Unterricht in und von der Volkssprache beginnt, und eine gründliche Erlernung derselben zum Grunde aller weiteren Bildung gelegt wird.

Von diesem Grundsatz ausgehend und auf den vielseitig ausgesprochenen Wunsch hat das Consistorium bereits in seinen vielen Erlässen darauf hingedeutet und ausdrücklich angeordnet, dass in allen sowohl Pfarr- als Trivialschulen der Unterricht in der ruthenischen Volkssprache vorzüglich besorgt werde.

Nun stellt sich aber der Realisierung dieser Anordnung der Abgang ordentlicher in der ruthenischen Sprache verfasster Schulbücher entgegen. Um nun diesem abzuhelpen, hat das Konsistorium befunden

die gesammte ehr. Kuratgeistlichkeit und das Lehrpersonale, insbesondere aber diejenigen unter denselben, welche um die Ausbildung ihrer Muttersprache und die Ausbreitung des Volksunterrichtes vorzüglich besorgt sind, und welche in sich hiezu den Beruf und die Fähigkeit fühlen, aufzufordern, die Uibersetzung ins Ruthenische nachstehender vorgeschriebener deutscher Schulbücher, als :

1. des deutschen Nahmenbüchleins,
2. der Einleitung zur Rechenkunst zum Gebrauche der deutschen Schulen, 1 Theil für Trivial- und Hauptschulen von 3 Klassen,
3. der Sammlung der nöthigsten Benennungen sinnlicher Dinge nach Art des Komenius' Bilderwelt für Anfänger in der deutschen Sprache,
4. der kleinen Erzählungen zum Gebrauche der Landschulen zu liefern, und
5. eine kurze ruthenische Gramatik nach Art der polnischen *Początki gramatyki języka polskiego* zu verfassen.

Die Uibersetzen haben nachstehenden Anforderungen zu entsprechen:

- a) dieselben müssen zwar wörtlich sein, jedoch den ruthenischen Sprachgenius vollkommen behalten;
- b) müssen klar, deutlich, fasslich, und die zu verfassende ruthenische Sprachlehre muss
- c) bündig und von jeder Weitschweifigkeit entfernt seyn.

Als Muster für die in den besagten Elaboraten zu gebrauchende Sprache und Schreibart wird das mit dem Konsistorialerlasse vom 18-ten Juni 1844 Zl. 304 anempfohlene Lesebuch aufgestellt. Der Termin zur Vorlegung der Elaborate wird auf den 1 November 1845 festgesetzt.

Lemberg den 6 August 1844. G. Jachimowicz Weihbischof. (*Гол. стор. 21—22*).

35. Куренда Яхимовича з 17 марта 1845 р. ч. 83 сповіщає, що з виказів про стан шкільництва в львівській дієцеаї в р. 1843 показуєть ся, що число зобов'язаних до школи в тім році виносило 137.210, до шкіл ходило 13.998, знач. о 661 більше від попереднього року. Число шкіл лишило ся без зміни.

36. Куренда Яхимовича з 23 червня 1845 ч. 130 забороняє сьвященникам уживати дяків до своєї домашньої послуги.

37. Куренда Яхимовича з 29 червня 1847 ч. 487 подає ось які цифри про стан шкільництва в львівській дієцевії в р. 1845: зобов'язаних до школи було 147.976, ходило до шкіл 17.310, знач. 8/9 дітний зовсім не побирало науки. Число школярів супроти попереднього року

зросло о 1139, число шкіл, що в р. 1844 вносило 872,росло о 37.
 „Wiewohl sich hieraus — додає куренда — im Verhältniss zu den verfloffenen Jahren ein erfreuliches Resultat herausstellt, zeigt sich doch, dass von den 1168 Curatien, nach Abschlag einer Mädchenschule, noch an 260 Curatien kein Unterricht ertheilt wird“.

38. Куренда окр. інспектора Шумського в Чернева в 28 січня 1848 р. ч. 7 починаєть ся характерною заявою: „In Folge der h. Gubernialverordnung vom 2 Juni 1847 Zl. 30346 hat das hohe metrop. Konsistorium unterm 18-ten 9-ber 1847 Zl. 736 anher bedeutet, in allen vorkommenden Fällen auf Hebung des ruthenischen Schulunterrichtes dadurch hinzuwirken, dass die Gemeinden durch die Geistlichkeit geneigt gemacht werden, ruthenische Pfarrschulen aus eigenen Mitteln zu gründen“. З якої речі раптом у червні 1847 р. гал. губернія почула бажанє підносити спеціально руське шкільництво — розумієть ся, не докладаючи до того зі свого боку нічогосінько крім паперового розпорядженя — сьвятий знає. Нотуємо на разі сей історичний факт і на сьому уриваємо свої виписки.

39. Рукописний тудорковецький Протокол уриваєть ся на 1838 р., подає в 1839 року лиш одну записку, а кінчить ся ось якою сумаричною нотаткою аж із 1848 року: № 36. Podano z pierwszego kursu 1848 tabelę szkolną, że w Tuturkowicach [sic!] ze Suchtorami iest 100 zdolney do szkoły młodzieży, to iest 62 chłopców, 38 dziewcząt, w Starogrodzie 52 zdolney młodzieży, to iest 32 chłopców, 20 dziewcząt. Z tych chodzi w Tuturkowicach: z Tuturkowic chłopców 31, dziewcząt 14, w Starogrodzie chłopców 12, dziewcząt 9, a zatem z Tuturkowic chodzi razem 45, z Starogrodu 21. Diak Grzegorz Maciuk pobiera 9 korcy zboża. Prowizor Jan Niedzwiedz.

IV. Просьба Любачівських міщан за руську мову в школі з 11 липня 1827 року.

Отсю просьбу знайшов між деканальними актами в Яворові о. Юрій Кміт і переслав нам її копію. Вона показує наглядно, як національне почутє будило ся у нас наслідком самого тиску абсолютизму та покривдженя руського обряду й руської мови.

Mieszczanie r. g. kat. do cyrkulu.

Niżey podpisani mieszczanie Lubaczowscy obrz. gr. k. prosimy Prześ. c. k. cyrk. urzędu, aby dla uczenia naszych dzieci po rusku drugą izbę w zabudowaniu szkolnem, która teraz na aptekę wypuszczona, łaskawie przyznaczyć raczył — z powodu: całe miasto razem oplaca stróża, wozi opał do szkoły, płaci nauczycielowi 45 f. 30 kr. w. w.

z kasy mieyskiej, przychyła się do wszelkiej reparacyi szkolnego budynku. Ponieważ zaś gr. k. ob. mieszczan trzy razy tyle iest iak obr. lać. w Lubaczowie, te tedy ciężary trzy razy większe dla obrządu gr. kat. mieszczan, iak lacińskiego.

Pomimo języka polskiego i niemieckiego potrzebny nam iest i rodowity język dla zrozumienia łatwiejszego nauki, nabożeństwa, a tak pomnożenia chwały Boga, i tym końcem deklarowaliśmy się na nauczyciela ruskiego języka, któren by przy tem nasze dzieci spiewać uczył, aby nabożeństwo stosownie do obrządu z wzbudowaniem mogło bydz odpawiane, corocznie po 150 f. ww. dawać. Byśmy zaś mieli do tego inny dom najmywać i narzędzie szkolne sprawiać, było by to wielkim dla nas ciężarem, a potem ucząc nasze dzieci w całkiem oddzielnem zabudowaniu po rusku, czyli tworząc sobie drugą w mieście szkołkę parochialną, nasze dzieci nie mogliby chodzić do szkółki triwialney, a tak byliby od sposobności do czerpania nauk w tey udzielanych oderwani. Czemu zapewne i Prześ. c. k. cyrkulowuy urząd dozwołić nie zechce. Już i dotąd nasze dzieci więcey biegią iak się uczą, albowiem początkowym, do których wszyscy właśnie Rusini należą, gdy dopiero w tym roku liczba uczących się ob. gr. kat. dzieci, która poprzód 12 nieprzewyższała, nad 70 wyszła, każe p. nauczyciel o godzinie 9 zrana doma iść, a po południu o godzinie 3. Które gdy znowu po ukończoney nauce niemieckey od 11 do 12, a po południu od 4 do 5 godziny po rusku się uczą, cztery razy na dzień do szkoły chodzić muszą, albo chcąc tylko dwa razy chodzić, po mieście bez nadzoru biegią i mało co się uczą, chociaż siedem godzin na dzień mitrężą, na czem my wielką krzywdę ponosimy, bo ani ich do roboty użyć nie możemy, ani też z posyłania do szkoły słusznego pożytku nie osiągamy. Któremu nieporządkowi i z tąd wynikającej dla nas krzywdzie iżby zapobiedz można, o przyznanie drugiej izby w tem samym zabudowaniu, pomimo której dla nauczyciela na pomieszkanie ieszcze dwie izby, kuchnia, spiżarnia, komórka na drwa pozostaie, gdzieby się w krótszym czasie więcey uczyć mogli, iak najpokorniejszą naszą prośbę do troskliwego o dobro powszechnie Prześwietnego c. k. cyrkulowego urzędu zanosimy. D. 11 Julii 1827.

У. Матеріяли про сільських учителів у Галичині до 1848 р.

Понад те, що було подано в дотеперішніх матеріялах про освітний ценз, приготоване, дотацію, оподатковане вчителів народніх шкіл, подаємо ще жмінку фактів, що ілюструють їх ста-

новище супроти властей та громадян. Поперед усього в рукописного Protocollum Expeditionum кілька дисциплінарних вироків на вчителів.

1. Куренда в 1 падолиста 1821.

№ 152. Copiae altarum ordinationum de 21 Augusti № 38423 et 24-tae 7-bris № 48947 an. cur. tenore quarum Vincentius Bussakowski, magister scholae in Dzikowice, et Jacobus Pasławski, magister scholae in Krakowiec ob diversi generis devietates [zdrożności!] ab obsequiis scholaribus amissi extiterunt, distr. schol. inspectoribus eum in finem communicatur, ut eadem alta decreta in notitiam curatorum et magistrorum scholae medio solitae currendae deducant.

Premisliae die 1-a 9-bris 1821. T. Fedynkiewicz. Mogilnicki.

Губерніяльний інтимат в 21 серпня 1821 ч. 38423 подає „dass der Triviallehrer Vinzenz Bussakowski in Dzikowiec Rzeszower Kreises wegen Unfähigkeit, Unfleiss und Unsittlichkeit vom Schuldienste entfernt und gänzlich entlassen worden sey“. Інтимат із 24 вересня тогож року ч. 48947 подає про вчителя Якова Паславського, що він „ist über den Antrag des Przemysler kath. Konsistoriums wegen Winkelschreiberey und Verführung der Unterthanen zur Widersetzlichkeit und selbst zur Verweigerung der landesfürstlichen Steuer, weswegen derselbe vom Przemysler k. Kreisamte laut Straferkenntnisses vom 27 Juli l. J. Z. 6888 zu einem 1-monatlichen Areste verurtheilt worden ist, dann aus dem ferneren Grunde, dass die ihm mit 3 Jahren über seine Dienstvernachlässigung von dem Konsistorium und von der Schuldistriktaufsicht gegebenen Zurechtweisungen und Bedrohungen nicht gefruchtet haben, seines Lehrerdienstes entlassen worden“.

(Із рукоп. Prot. стор. 58—59).

2. Інтимат губернії в 18 січня 1822.

№ 166. Das Konsistorium wird in Kenntniss gesetzt, dass der Lehrgehilfe an der Samborer Kreisschule Johann Pawlikowski wegen in Trunkenheit verübter Excesse, nicht erfolgter Besserung auf mehrfach erhaltene Warnungen und Bedrohungen, dann wegen seiner Unfähigkeit zum Lehramte entlassen wurde.

Lemberg am 18 Jänner 1822. Krieg.

(Із рукоп. Prot. стор. 63).

3. Інтімат губернії з 8 жовтня 1822.

№ 48384. Man hat den Triviallehrer in Landskron Wadowicer Kreises Simon Woznica über den Antrag des Sandecer Generalvikariates wegen eingewurzelter Trunkenheit und Vernachlässigung des Schulunterrichtes seines Dienstes entlassen.

Lemberg am 8-ten 8-ber 1822.

(Из рукоп. Prot. стор. 66—67).

4. Куренда з 1 цвѣтня 1824.

№ 57. Candidatum instituti cantorum et magistrorum scholae Cicila Ioannem ex pago Malastów decanatus Bicensis oriundum, pro 1824 susceptum sub 27-a Martii an. cur. ex eodem instituto ob negligentiam in studiis, pervicaciam et incuriam supinam munditiei dimissum distr. schol. inspectoribus pro informatione curatorum animarum eum in finem publicatur, ut in futurum ejusmodi nonnisi candidatos commendent, qui destinationi suae respondeant.

Premisliae 1-a Aprilis 1824. T. Fedynkiewicz.

(Из рукоп. Prot. стор. 86—87).

5. Куренда з 27 марта 1825.

№ 55. Teteruchowicz Joannes cantor ecclesiae et interimalis adjutor scholae parochialis in Więzownica et Nilipkowice decanatus Jaroslaviensis circuli Premisliensis ob suam immoralitatem contractis debitis inscio loci parocho et respectivo d. inspectore, durante cursu scholastico die 5-ta decembris 1824 ignotum quorsum, nullo provisus attestato clam aufugit. Relate ad vigentia praescripta susceptionem ad servitium ejusmodi individui vetantia, clerus curatus de hoc certius redditur eo addito, ut exploratus locus commorationis ejus horsum pro ulteriori officioso usu indicetur.

Premisliae die 27-a Martii 1825. Joannes eppus. Sielecki.

(Из рукоп. Prot. стор. 99—100).

6. Інтімат губернії з 4 жовтня 1825.

№ 56570. Man hat befunden den Elementar-Lehrer an der Rzeszower Kreishauptschule Alois Mastay wegen seiner erwiesenen Insubordination und seiner eingewurzelter Trunkenheit, nachdem auch die ihm ertheilten Ermahnungen und Bedrohung mit der Dienstentlassung

fruchtlos blieben, im Grunde der Schulen-Verfassung 12 Abschnitt § 17 vom Schullehrers-Dienste zu entfernen.

(*Из рукоп. Prot. стор. 101—102*).

7. Куренда в 20 цвѣтня 1826.

№ 92. Denekiewicz Joannes adjutor scholae parochialis in Łuzek dolny circuli Samboriensis et decanatus Mokrzanensis, durante cursu scholae die 5-ta 9-bris 1825 derelicta absque mediis sustentationis uxore cum 4 prolibus stationem suam deseruit atque nescitur quorsum migravit. Ut commorationem hujus profugi Denekiewicz solito more explorari curent utque de explorato horsum notitiam praesent, d-s inspectoribus committimus.

Premislae die 20-a Aprilis 1826. Joannes eppus.

(*Из рукоп. Prot. стор. 113*).

8. Інтимат губернії в 5 грудня 1830.

№ 73561. Das Tarnover bischöfliche Konsistorium hat unterm 26-ten v. M. Z. 488 hieher angezeigt, dass es den Lehramts Kandidaten Andreas Dziubek in der Hauptschule in Wadowice wegen versuchter Notzucht eines 7-jährigen Schulmädchens von allem öffentlichen und Privat-Unterrichte in der dortigen Diöcese ausgeschlossen habe. Man leitet diese Angelegenheit unter Einem in die strafgerichtliche Verhandlung und verständiget davon das Konsistorium zu dem Ende, damit Dziubek auch in der unterstehenden Diöcese weder in einer öffentlichen Schulanstalt aufgenommen, noch als Privatlehrer oder Erzieher geduldet werde, bevor er sich von der auf ihm ruhenden Inzucht des gedachten Verbrechens vollständig gereinigt haben wird.

(*Из рукоп. Prot. стор. 156*).

Дзюбек був суджений у Віснїчу д. 20 падолиста 1831 р., та хоча суд увільнив його від закиненого йому злочину задля браку доказів, то про те губернія полишила ся при забороні йому вчительства тому, що не очистив ся зовсім від закиду. (*Див. інтимат із 5 грудня 1831 р., Prot. стор. 161—163*).

9. Декрет в 9 вересня 1846, яким консисторія іменує Михайла Балкевича помічником учителя в Волі Якубовій.

№ 508. Dem Lehramtskandidaten Michael Balkiewicz in Wola Jakubowa. Derselbe wird aus Rücksicht auf seine bisherige Verwendung und seine durch den Jaworower Schuldistrikts-Aufseher vom 14 September l. J. Z. 255 anempfohlenen Eigenschaften als Lehrgehilf an der Trivialschule in Wola Jakubowa Mokrzaner Schul-Bezirktes mittelst gegenwärtigen Dekrets angestellt.

Man versieht sich zu ihm, dass er sich durch genaue und eifrige Erfüllung seiner Pflichten, durch willigen Gehorsam gegen die Vorgesetzten, endlich durch einen erbaulichen Lebenswandel der anderweitigen Bedachtnehmung immer würdiger machen werde.

Vom gr. k. Konsistorium. Przemyśl am 19. September 1846.

Johann. Bischof.

10. Сьвідоцтво Мокрянського декана, виставлене Мих. Балкевичу 5 марта 1848 р.

№ 13. Zeugniß. Auf Ansuchen des Michael Balkiewicz Lehrgehilfen an der Trivialschule zu Wola Jakubowa wird von Seite der Mokrzaner Schuldistrikts-Aufsicht bezeuget, dass derselbe seinen Dienst zur vollkommenen Zufriedenheit versehe, mit lobenswerther Folgsamkeit gegen die Vorgesetzten auch einen moralischen Lebenswandel verbinde, dass auch durch dessen Fleiss, Thätigkeit und Geschicklichkeit der Schulunterricht an der benannten Schule gehoben wurde, und die Schuljugend durch dessen zwekmässige Behandlung in Erlernung der Schulgegenstände bedeutende Fortschritte gemacht habe; daher ihm auch das gegenwärtige Zeugniß zu seiner weiterer Anempfehlung ertheilt wird.

Von Mokrzaner Schuldistrikts - Aufsicht. Bronica am 6-ten März 1848.

Joseph Laurecki

Mokrzaner Schuldistrikts-Aufseher.

11. Сьвідоцтво моральности Мих. Балкевича в 21 лютого 1849 р.

Moralitaets-Zeugniss.

Michael Balkiewicz supplirender Triviallehrer zu Bronnica, welcher hier als Lehrer am 23-tem Oktober 1848 installirt wurde, hat sich während dieser dreymonathlicher Zeitfrist anständig, keusch, nüchtern und fleissig in der Erfüllung seiner Pflichten, wie sich für einen Lehrer geziemt, verhalten; nehmlich war er gehorsam gegen seinen vorgesetzten Pfarrer, andächtig und gottesfürchtig in den Kirche, daher den Pfarrleuten als ein gutes Beispiel der Ruhe gedient hat, und die Schuljugend unter seiner Leitung grosse Fortschritte im Unterrichte erreicht hatte; — gemäss diesem demselben ein vollkommen gutes

Zeugniss vom Gefertigten ausgestellt, und mit dem Pfarrsiegel bestätigt wird.

Bronnica an 21-ten Februar 1849.

Anton Noskiewicz Pfarrverweser zu Bronica.

12. Подане до цісаря Мих. Балкєвича в 21 лютого 1849.

Eure Majestat!

Die wider alle höchsten Gesetze und Vorschriften zuwiderlaufende Behandlung, welche der allerunterthänigst Gefertigte theils von einigen Gliedern der g. k. Geistlichkeit, und theils von den politischen Behörden erlitten hat, bewog den allerunterthänigst Unterzeichneten Eure Kaiser-königliche apostolische Majestät um hochgeneigte und huldreichste Gnade, dann Gerechtigkeit in aller Demuth anzuflehen, und dies ist der Gegenstand der vorliegenden Eingabe.

Seit Jugend trachtete der allergehorsamst Gefertigte dem allerhöchsten oesterreichischen Kaiser-königlichen Erz-Hause nützlich zu sein. Er arbeitete nach seinen physischen Kräften an seiner Ausbildung, und da er kein besseres Fortkommen sich verschaffen konnte, trat er in die, von Seiner Majestät des Kaisers privilegirte griechisch-katholische Lehranstalt zu Przemyśl, von wo er nach seiner an Tag gelegten guten Verwendung und Ausbildung als Lehrgehülf bei der, in dem k. k. Caal Dorfe Wola Jakubowa Drohobyczer k. k. Cammeral Herrschaft befindlichen Trivial-Schule, allwo derselbe die Stelle des wirklichen Triviallehrers vertrat, laut des hier sub A zuliegenden g. k. Consistorial-Dekrets vom 19-ten 7-ber 1846 Z. 508 angestellt wurde.

Während seiner Dienstleistung bemerkte derselbe vielfältige Missbräuche und den allerhöchsten Gesetzen zuwiderlaufenden Handlungen des dortigen g. k. Pfarrers Gabryel Tuna, welcher nach Absterben mehrerer Unterthanen falsche letztwillige Anordnungen zu seinem Eigennutze verfasste, und die Leichen zu 7 bis 8 Tagen, und so lange in Häusern liegen liess, bis ihm für Begräbnis derselben die blutarme Parthey 20 bis 50 fr. CM nicht bezahlt, oder ein Stück Grund nicht verschrieben hat. Ein gut gesinnter Mensch, der von diesen Verbrechen eine Kenntniss hatte, konnte umöglich seiner Gewissensberuhigung wegen hierüber die Augen zudrücken, und dies gab dem allergehorsamst Gefertigten die Veranlassung, dass er diese unerlaubten hochsträflichen Thaten des gedachten Pfarrers den politischen Behörden anzeigte, was zur Folge hatte, dass der Beklagte im Grunde praes. Verordnung des h. Guberniums in die Untersuchung verfallen, der allerunterthänigst Gefertigte hingegen, um mit dem gedachten Pfarrer in Collisionen nicht

zu verbleiben, über sein eigenes Ansuchen mit Consistorial-Dekrete vom 9-ten 7-ber 1848 Z. 249 nach Bronica als Lehrgefühlf übersetzt worden seye.

Seinen Dienst zu Wola Jakubowa hat derselbe laut Zeugniß B. dtl. Bronica 6-ten März 1848 Z. 13 nicht nur vollkommen und mit besondern Fleiss erfüllt, aber auch denselben zur Zufriedenheit seiner Vorgesetzten mit lobenswerther Folgsamkeit geleistet — dasselbe hat er auch laut Zeugniß C. zu Bronica an Tag gelegt, und den fräglichen Dienst bis zum 6-ten d. M. versehen.

Am 6-ten d. M. ist derselbe nach Drohobycz gekommen, um daselbst eine Militär-Assistenz zur Eintreibung des rückständigen Schuldotations-Beitrages zu erwirken, allein er wurde durch das daselbst stationirte k. k. Militär-Commando über eine falsche Anklage des gedachten Pfarrers Tuna und des Drohobyczer Basilaner-Kloster-Vorstehers Hankiewicz attrapirt, festgenommen, in Eisen geschlossen und nach Sambor abgestellt, daselbst im Militär-Stockhause durch zwey Wochen versperrt gehalten, und sonach, nach vorläufiger Einvernehmung beim k. k. Kreisamte ohne Grund und Ursache gegen die allerhöchsten Vorschriften zuwider — zum Militär Stande assentirt, und sofort ohne auf seine Anstellung als Lehrer, Behausung und Vermögen Rücksicht zu nehmen, zum loco Stande des löblichen k. k. Graf Hartmann 9-ten Linien-Inf-Regimente eingetheilt. Diese Behandlung und mit ihm getroffene Verfügung ist nicht auf seinem Platze, denn laut bestehender Schulverfassung, Abschnitt 8. § 123. ist der Triviallehrer und der Lehrgefühlf vom Militärstande freygesprochen, und hat sich der unterthänigst Gefertigte in folge der von Tuna und Hankiewicz vorgebrachten Anklage etwas zu Schulden kommen lassen, so war die Pflicht des k. k. Kreisamtes auf den Grund der Sache zu sehen, denselben nach den bestehenden Gesetzen zu behandeln, ihn von seiner Dienstleistung zu entheben, und sodann die Assentirung seiner Person nach den allerhöchsten Vorschriften im ordentlichen Wege einzuleiten, aber nicht so als mit einem Slaven oder dem grössten Verbrecher umzugehen.

Seinem gegenwärtigen Stande gemäss wird derselbe mehr als ihn seine Berufspflichten erheischen, zu entsprechen trachten, um zu beweisen, dass er mit Leib und Seele dem allerhöchsten oesterreichischen Kaiser-königlichen Erz-Hause anhänglich seye; es schmerzt ihn nur die den bestehenden allerhöchsten Gesetzen zuwiderlaufende ihn getroffene Behandlung und die hiedurch für Tuna und Hankiewicz aus Anlass falscher Anklagen ihnen zu Theil gewordene Herzens-Freude.

Der allerunterthänigst Gefertigte hätte eine Abhülfe bei der galizischen Landesbehörde gesucht, allein da er überzeugt ist, dass sein

Streben ihm nichts fruchten würde, so bleibt demselben als einem stets gut gesinnten Mann nichts mehr übrig, als die Zuflucht an Eure Majestät zu nehmen, und die allerunterthänigste Bitte vorzubringen, womit demselben :

a) die allergnädigste Nachsicht, dass er gewagt hat, sein Einschreiten an Eure Majestät zu stilisiren, hochgeneigtest ertheilt werde, — dann womit

b) die Untersuchung gegen den Pfarrer Gabryel Tuna rücksichtlich der ihm zur Last gelegten eigennützigem Verbrechen ihrem Ende in gesetzlicher Form ohne Schonung zugeführt,

c) die durch denselben Pfarrer gegen den allergehorsamst Unterzeichneten vorgebrachten Klagen, infolge welchen derselbe inhaftirt und assentirt worden seye, auf das Genauste erhoben, und das Resultat derselben dem allunterthänigst Gefertigten bekannt gemacht, endlich

d) über die Atrapirung, Inhaftirung und Assentirung des demüthigst Gefertigten, dann Loossprechung desselben vom Militärstande und Wiedereinstellung auf seinen Lehrposten, was Rechtens ist erkannt werde.

Bauend auf die bekannte huldreichste Gnade und Gerechtigkeit Euer k. k. Majestät wagt der allerunterthänigst Gefertigte seine obige allergehorsamste Bitte in tiefster Demut zu wiederholen.

Bronica Samborer Kreises den 21-ten Februar 1849.

Michael Balkiewicz.

(Се поданє прислало міністерство внутрішніх справ д. 27 марта 1849 р. „dem galiz. Landes-Präsidium zur Amtshandlung“, з яким результатом — не відомо. Документи під ч. 9, 10, 11 і 12 уділив нам ласкаво д. Іван Кобилецький. Ориґінали складено в бібліотеці Наук. тов. ім. Шевченка).

Перше руське просвітне товариство

з pp. 1816—1818.

Подав др. Іван Франко.

Між просвітними заходами Русинів перед 1848 роком на особливу увагу заслуговує перша проба організації інтелектуальних сил для праці коло видавання книжок релігійно-просвітнього змісту, піднята під фірмою перемиського єпископа і номінованого вже львівського митрополита Михайла Левіцького та головно в ініціативи освяченого каноніка Івана Могильницького. Ця проба, то було засноване першого в Галичині товариства в р. 1816. На жаль і на диво ця інтересна проба доси не звернула на себе відповідної уваги тих, що займалися історією нашого національного відродження в Галичині. Ані Головацький, ані Петрушевич не причинили собі нічого до прояснення історії цієї проби, а пок. Огоновський у своїй історії літератури навіть зовсім не згадав про це товариство. Те, що опублікував про нього пок. М. Малиновський у дописках до Гарасевичевих *Annales ecclesiae ruthenae* (стор. 1141—1143), лишається поки що одиноким документальним слідом цього товариства — занадто скупиим для повної оцінки його намірів і діяльності та його упадку.

Хоча це товариство існувало занадто коротко — не довше двох літ — і не встигло задля неприхильних обставин розвинути такої діяльності, якої бажав його ініціатор, то все таки сам факт його основання та боротьби, яку із за нього довелося видержувати декому з його верховодів, не лишився без деякого впливу на оживлене серед ліпшої частини галицько-руського духовенства зацікавлення справою народньої просвіти. Бачимо це приміром на листах одного з членів цього товариства, декана Ігната Давидовича, надрукованих вище стор. 206—214, бачимо й на

діяльності самого Могильницького, далеко ще не проясненій в повнім її обемі. Оттим то ми й поклали собі метою подати в осььому збірнику також матеріяли для вясненія засновку й характеру першого руського просьвітного товариства з 1816 р.

Ми вже бачили, що декан Ігн. Давидович у однім із своїх листів до свого деканального духовенства в маю 1816 р., згадуючи про брак книжок для осьвічуваня молодіжі й простого люду, заповідав загальною фразою, що хтось уже дбає про те, щоб зарадити тій недостатці. Очевидно о. Давидович мав на думці товариство завязане в Перемишлі з кінцем 1815 року. Які заходи, пертрактації та наради попередили завязане сього товариства, не знаємо; досить, що д. 20 січня 1816 був уже готовий і єпископом Левицьким підписаний статут, який д. 5 липня 1816 р. затвердив цісар на внесенє надворної канцелярії і який того ще року видано друком у Відні латинською мовою, брошурою 8-о, стор. 30. З огляду, що сей статут подає не мало інтересних рисів для характеристики просьвітних та національних поглядів його творців, а доси при досьлідах того часу був зовсім ігнорований, може тому, що сама брошура давно зробила ся бібліографічною рідкістю, подаємь його тут дословним пердруком.

S T A T U T A.

Societatis Presbyterorum Ritus graeco-catholici Galiciensium ad promovendam operibus scriptis apud fideles Christi cognitionem Religionis et ad formandos eorundem fidelium mores institutae, atque a SS. Caes. R. Apostolica Majestate mediante decreto aulicae Cancellariae dd. 5. Julii 1816 N-ro 12727 confirmatae. Viennae 1816. Typis Caroli Gerold.

Michael Lewicki,

Dei Gratia Episcopus Premisliensis Samboriensis et Sannocensis; Nominatus Metropolita Haliciensis, Archiepiscopus Leopoliensis, Episcopus Camenecensis.

Lecturis praesentia salutem in Domino et perennem prosperitatem!

Inter pleraque impedimenta progressus ovium Christi Domini curae Nostrae pastoralis concreditarum, in cognitione veritatum Religionis et praxi virtutum Christianarum, non exiguum sane illud, cum aliunde etiam tum vel maxime annis 1814 et 1815 Dioecesim Nostram canonice peragrantes esse intelleximus, quod ubivis locorum libri catechetici et homiletici penitus deficiant, quorum subsidio animarum

Curatores in explanando verbo Dei et explicandis praeceptis vitae Christianae uti, et quos ipsimet Ritus Nostri fideles pro commodo suo spirituali et ad excitanda firmandaque in animis suis verae pietatis sensa, cum fructu legere possent. — Defectui huic pro gravi Nostro munere occurrere volentes, Societatem de promovenda apud populum fidelem Ritus Graeco-catholici cognitione veritatum Religionis Jesu Christi et de formandis moribus Christianis, ex viris in scientiis theologicis bene versatis et in cura animarum bene meritis, formare ordinare et instituire, nec non Societati huic ita formatae ordinatae et institutae sequentem normam praescribere decrevimus.

§ 1.

Principalis scopus hujus societatis est, progressum verae Religionis et pietatis per universam Dioecesim ejusmodi scriptis promovere, quae tam animarum Curatoribus in explanatione Doctrinae spiritualis subsidio essent, quam etiam ipsis Parochianis legere scientibus pro majori exercitio in veritatibus fidei a Curatore animarum tempore Doctrinae spiritualis expositis, commendari et ab eis cum fructu spirituali legi possent.

§ 2.

Cum universalis sit defectus in Nostra Dioecesi et librorum catecheticorum, ad quorum normam parvuli in veritatibus Religionis instruendi essent, et operum homileticorum, quae Curati in explanando diebus Dominicis et festis Evangelio Sancto adhibere possent: proinde Societas ante omnia curam suam eo convertet, ut Dioecesis libris catecheticis et homileticis provideatur.

§ 3.

Ex scopo societatis (§. 1) intelligitur, quod libri hi ita conscripti esse debeant, ut etiam rudis plebecula usum eorum facere valeat: itaque societas opera sua sermone vulgari per pagos et vicos usitato atque stilo simplicissimo elaborabit; caeterum tamen duros loquelaee plebeae errores vitabit, et explanationes suas ita elucubrabit, ut a simplicissimo quoque facie [sic!] quidem intelligantur, ad elegantiores tamen sermonem omnino vergant, ut hoc modo et sermo plebeius indirecte licet perfici, et plebs elegantiori loquelaee assueta facilius dein illa intelligere valeat, quae pro publico divino officio in Ecclesiis legi atque decantari solent, quaeve in Psalmis et Hymnis altiori stylo compositis consistunt.

§ 4.

Consultum est, ut libri catechetici illo ordine concinnentur, quem Catechismus in C. R. scholis normalibus et trivialibus usitatus praese-

fert; partim, quod ordo hic naturae et sublimitati Veritatum revelationum, et ingenio rudissimi cujusque accommodatissimus sit: faciliora enim captu initio explanantur, et dein successive ad sublimiores veritates progressus fit; partim quod cum unam eandemque Religionem omnes profiteantur, conveniens proinde sit, ut veritates ejus uno eodemque ordine omnibus exponantur.

§ 5.

Quod attinet opera homiletica, societas accinget se conscribendis homiliis tam super evangelia quam etiam super epistolas, et dierum quidem dominicalium, incipiendo a Dominica Paschatis, dierum autem festivorum incipiendo a festis, quae mense septembri celebrantur; elaborabit dein homileticas exhortationes, ad quarum normam Curati circa administrationem sacramentorum, circa solemnes in Ecclesia Ritus Graeco-catholici usitatas publicas benedictiones aquarum, segetum, frugum et id genus, circa devotiones funebrales et nominatim circa commemorationem, scopo hujusmodi devotionum et rituum conformes atque salutem populi promoventes instructiones spirituales concinnare et pro concione dicere possent; denique dabit societas exempla exhortationum homileticarum casualium, ad quarum normam eveniente aliquo fausto casu, e. g. circa plantationem variolarum vaccinarum, post extinctum grassantem periculosum morbum, restaurata feliciter pace publica etc. sensa gratitudinis et amoris erga Deum; jam autem in casu publicae calamitatis, dum e. g. ingruit bellum, dum incendium, tempestas, grando, exundationes et alia id genus eveniunt, sensa patientiae subjectionis et fiduciae in Deum in animis fidelium excitanda essent.

§ 6.

In omnibus his tam catecheticis quam homileticis lucubrationibus curabit societas, ut non solum veritates Religionis Jesu Christi ad captum plebis proponantur, sed quod principale est, ut veritatum harum ad mores vulgi debita applicatio fiat. Itaque in operibus catecheticis juventuti exercitium virtutum aetatem juvenilem decentium, cujusmodi sunt: timor Dei, studium cognoscendae divinae voluntatis, diligens frequentatio scholae parochialis, praeceptorum divinorum et ecclesiasticorum observatio, reverentia parentum et seniorum, obedientia erga eosdem, fuga perversarum societatum etc; in operibus autem homileticis adultis Christianis, ex una parte exercitium obligationum Christianarum, quae passim negliguntur, commendandum, ex altera

autem parte, fuga vitiorum verae pietati et bonis moribus contrariorum atque ubivis fere locorum dominantium, sedulo inculcanda erit.

§ 7.

Sequentium autem virtutum exercitium populo Christiano praecipue inculcandum est: amor Dei activus, in sincera executione voluntatis divinae consistens, et caeterae, quae ex amore Dei velut uberrimo quodam fonte virtutum profluunt, obligationes, studium exactae praecceptorum Ecclesiae observationis; assidua officiorum divinatorum et doctrinae spiritualis diebus dominicis et festivis frequentatio; frequens et devota Sacramentorum participatio.

§ 8.

Recensitae §. praecedenti virtutes immediate ad cultum Dei jam internum, jam externum referuntur. Sunt autem et aliae bene multae, jam 1-mo individuales cujuslibet hominis Christiani erga se ipsum, jam 2-do sociales erga alios homines, inter quos quilibet Christianus vivit, jam denique 3-io civiles virtutes, quas omnis Christianus erga supremam civilem potestatem et constitutos ab hac potestate Magistratus exercere tenetur.

§ 9.

Primi generis praecipuae sunt sequentes: rationabilis cultura facultatum intellectualium: rationis scilicet, memoriae et voluntatis; cultura homine Christiano digna facultatum corporis, quo spectant cura sanitatis, eoque ipso debita instauratio habitationis, conveniens usus vestitus, et moderatus usus alimentorum; denique tam animi quam corporis facultatum usus saluti temporanae et felicitati aeternae conformis. — Ad virtutes secundi generis referuntur: studium promovendi felicitatem tam temporaneam quam aeternam consanguineorum, et eorum, qui ad eandem familiam spectant; sollicitudo de vero bono vicinorum, incolarum ejusdem urbis oppidi vel pagi, incolarum in urbibus oppidis et pagis vicinis degentium, omnium denique, qui eandem nobiscum religionem profitentur, eundemque Deum colunt, et qui homines nobis similes, verbo: nostri proximi sunt; hospitalitas erga extraneos et peregrinos; compassio erga quosvis infausta fortuna affectos; cura infirmorum, activa demum erga pauperes et egenos misericordia. Inter virtutes tertii generis praecipuae sunt: Amor, fidelitas et subjectio erga Imperantem; reverentia et obedientia erga Magistratus ab Imperante constitutos, cujusmodi praecipue sunt: Excelsum C. R. Gubernium et C. R. officia circularia; promptitudo in exequendis dispositio-

nibus, quae ab his Magistratibus promulgantur; exactitudo in reddendis tributis a suprema protestate praefixis; amor patriae et studium promovendi bonum illius; voluntaria status militaris amplexio, quamprimum quis ad hunc statum ab altiori potestate vocatur; promptitudo denique vitam sanguinemque pro Patria et Imperante offerendi.

§ 10.

Maxima profecto pars ovicularum Christi Domini Dioecesim Nostram constituentium spectat ad classen agricularum, atque molestis huic classi adnexis occupationibus, obligationibus, curis ac vigiliis subjecta, virtutes suo statui et conditioni convenientes negligit, vitia autem his virtutibus contraria sectatur. — Exacto per integram septimanam labore in hortis campis et itineribus, agricola necessitatem quietis et otii obtendit, atque ideo frequentationem Ecclesiae parochialis et doctrinae sacrae negligit; et vel in funesto otio domi quietem, vel in cauponis ac exercitio nundinationum, per urbes et oppida contra tot supremas prohibitiones diebus dominicis et festis continuo celebrari solitarum, distractionem quaerit; liberos suos mox a tenera eorum aetate in auxilium suarum agrestium occupationum adhibere coactus, tempus, quo iidem doctrinae religionis vacarent, deesse obtendit, eosque ad scholam parochialem et pro instructionibus catecheticis mittere negligit; inopia oppressus meliorem fortunam consociorum suorum et vicinorum invidio oculo cerit, et res eorum surripere, in eorumque campis, hortis, pratis et re oeconomica damna causare, nequaquam sibi conscientiae ducit; nexum magnae societatis civilis, et scopos atque media supremi Imperantis in regenda hac societate perspicere non valens, ordinationes majestaticas officiorum civilium executionem urgentes, tributa publica civibus imposita, statum militarem securitatis publicae gratia institutum, ordinationes et dispositiones superiorum instantiarum mala quaedam ad oppressionem sui unice tendentia false autumat, et non solum officia civitati et Regimini ejus debita negligit, verum etiam contra haec officia saepe numero delinquit; dominos terrestres, bonorumque terrestrium arendatores et possessores ita, quemadmodum etiam mandatarios eorum et dominicales officialistas velut tyrannos quosdam et oppressores suos respicit et pronuntiat, debitaque eis officia subdotalia vel plane recusat, vel saltem minus sincere at minus exacte adimplet; bona et externas eorum facultates, velut sudoris vultus sui fructum contemplatur, easque omni data occasione surripit, subinde autem eo temeritatis et perversitatis progreditur, ut facultates dominorum terrestrium eorumque officialistarum supposito igne in cineres redigere non vereatur; denique se ad perpetuam miseriam natum et destinatum,

res autem suas et facultates arbitrio dominorum terrestrium subjectas esse autmans, meliorationem status sui externi et conditionis cordi non habet, immo ea, quae labore unius hebdomadae lucratur, diebus dominicis et festis in cauponis et nundinationibus pessumdat, dumque hoc modo potationibus et ebrietati indulget, simul etiam pleraque alia delicta controversiarum, rixarum et percussionum committit. Horum itaque omnium societas in elucubratione operum catecheticorum et homileticorum, nec non librorum pro scholis parochialibus conscriptione, singularem rationem habebit, atque sollicitè sequentià inculcabit: quod status rusticalis plerisque curis et molestiis expositus re ipsa sit; sed et aliis statibus curae atque molestiae adnexae sint, et eo quidem majores, quo status hi altiores et distinctiores sunt; quod labores agrestes per decursum septimanae exacti et necessitas quietis, neglectum officiorum Religionis diebus dominicis et festis adimplendorum nullatenus justificare valeat, et optata quies non in otio domestico et multo minus cauponis et nundinationibus, sed potius in exercitio pietatis, divinorum et doctrinae sacrae exauditione quaeri debeat; quod parentes bene quidem agant, dum liberos suos tempestive ad occupationes oeconomicas adhibent, et occasionem addiscendae rei oeconomicae eis praebent, sed quod alia longe gravior parentibus obligatio incumbat, obligatio scilicet instituendi liberos in veritatibus religionis; quod itaque liberos tempestive ad scholam parochialem mittere, diebus autem dominicis et festis eo magis pro divinis officiis ad ecclesiam et pro doctrina catechetica inviare teneantur, cum diebus his quilibet labore vacare et exercitiis pietatis incumbere debeat; quod amor proximi universalis sit oportet, et in sincero tuendae promovendaeque prosperitatis aliorum desiderio consistere debeat; adeoque meliori fortunae consociorum vicinorum nequaquam invidendum, et multo minus res eorum surripiendae, aut quoque modo in illorum facultatibus externis damnandum inferendum sit; quod potestas Imperantis sit a Deo, quod dispositiones majestaticae, tributa publica a Majestate ordinata, status militaris, ordinationes item superiorum instantiarum, sint media felicitatis civilis absolute necessaria, quod cum quae Dei sunt, Deo, quae autem Caesaris, Caesari reddi debeant; porro constitutae a Deo potestati non solum propter timorem, sed juxta conscientiam obtemperandum sit, et qui potestati resistit, Deo ipsi resistat: proinde quilibet dispositionibus potestatis civilis se protinus subjicere, et vel ipsam speciem resistentiae sollicitè fugere teneatur; quod Domini terrestres non velut oppressores et tyranni, sed potius velut Patres familias, Ductores et protectores incolarum, in eorum territoriis dominicalibus degentium spectandi eoque ipso amore prosequendi, debita illis officia sincere praestanda,

facultates eorum tuendae et defendendae, multo magis autem ab omni harum facultatum damnificatione abstinendum sit; quod denique fructus laborum in sudore vultus collecti non in cauponis et nundinationibus consumendi, atque lucro Judaeorum offerendi, sed potius pro necessitatibus domesticis, melioratione vitae, provisione prolium et consanguineorum, pauperum, infirmorum et infausta fortuna afflictorum, pro casu item suae infirmitatis, et necessitatibus aetatis senilis reservandi, vel si cui superflua habere datum esset, pro melioratione et exornatione Ecclesiarum parochialium et ante omnia pro augendo promovendoque fundo scholarum parochialium offerendi sint.

§ 11.

Ad excitandum in animis fidelium amorem, fidelitatem et subjectionem Summo Imperanti debitam (§ 9), tam in catecheticis, quam homileticis libris, aliisque pro usu et instructione populi concinnandis operibus, exponenda sunt vividis coloribus singula, quae Serenissimus Noster Imperator pro salute populorum suorum et pro nostro bono decernit atque ordinat. Inculcandum itaque est, quod his ordinationibus et decretis Serenissimi Imperatoris tranquillitatem publicam et securitatem tam personarum quam facultatum nostrarum in acceptis referre debeamus; quod Is postremis istis quam maxime turbulentis temporibus ad tuendam nostram salutem bellum susceperit, eidemque in sua persona interfuerit; quod cum caeterae orbis provinciae omnibus malis belli oppressae essent, nos per ejus vigilantiam paternamque sollicitudinem ab his malis liberati fuerimus; quod haec pax universalis, quae dudum nobis in votis fuerat, ejus sapientiae et laborum sit opus; quod denique Serenissimus Imperator tanto studio nostrae prosperitatis ducatur, ut singula, quae huic prosperitati noxia essent, e medio tolli, quae autem eandem promovere possent, exequi faciat. Hoc ut eo magis perspicuum reddatur, recensendae et ob oculos ponendae sunt Majestaticae ordinationes, promotionem agriculturae et rei oeconomicae, instaurationem et perfectionem habitationum in pagis atque vicis, institutionem et ordinationem nosocomiorum ac individuum curam sanitatis publicae habentium, plantationem variolarum vaccinarum, instituta pauperum aliaque ejus generis innumera concernunt. In specie autem enumeranda ac in memoriam continuo revocanda sunt populo illa, quae summus Imperator pro decore ritus graeco-catholici, pro ornamento Ecclesiarum hujus ritus, pro emolumento Cleri Dioecessani, verbo: pro augenda gloria Dei et salute aeterna subditorum suorum clementer decernere consuevit. Talia sunt: ordinationes de servando tuendoque ritu graeco-catholico, educatio cleri hujus ritus, jam

in Seminario Generali Leopoliensi, jam in C. R. Viennensi Convictu; procuratio congruae sustentationis singulis, qui curae animarum applicati sunt, vel pensionis deficientium illis, qui ob exhaustas in cura animarum vires ad gerendum officium parochiale inhaliles evaserint; erectio et ordinatio scholarum parochialium per pagos et vicos, in quibus juvenus parochialis veritatibus Religionis tempestive imbueretur; restauratio Capituli penes Ecclesiam Cathedralen et alia bene multa. Singula haec sunt totidem praeclara beneficia a Serenissimo Imperatore nobis praestita, quae continuo recolligere, meditari, atque Serenissimo Imperatori amorem, fiduciam, subjectionem omniumque officiorum promptitudinem velut pignus nostrae gratitudinis exhibere tenemur.

§ 12.

Hae itaque virtutes in operibus catecheticis et homileticis, quae societas pro subsidio Curatorum ad instruendum populum in veritatibus religionis elaborabit, ita exponendae proponendaeque sunt, ut fideles amore illarum obripiantur, et non tantum ea, quae Dominus noster Jesus Christus docuit, rite credant et intelligant, verum etiam praeceptis Salvatoris vitam suam conforment, et operibus bonis glorificent Patrem coelestem.

§ 13.

Dum autem societas juxta exposita, virtutes, verum cultum Dei veramque pietatem constituentes, in suis operibus commendabit et inculcabit, simul quoque turpitudinem vitiorum, illis virtutibus contrariorum, praecipue autem illorum, quae ubivis passim dominantur, ob oculos ponet, et fugam eorum instanter suadebit, vitia, quae inter Christianos passim vigent, praeter ea, quae § 10-ma recenset, insuper sequentia sunt: violatio praeceptorum divinatorum, defectum veri amoris erga Deum demonstrans; neglectus devotionum sacrarum et doctrinae spiritualis; consuetudo diebus dominicis et festis commorandi in cauponis, frequentandi nundinas hebdomadales, laborandi in hortis et campis; rara Sanctorum Sacramentorum participatio; facultatum animi et corporis neglecta cultura; abusus harum facultatum ad ea, quae hominem Christianum dedecent; incommoda, sanitati nociva et stabulis pecoreis potius, quam habitaculis hominum digna ratio instaurandi domos, in pagis praesertim et vicis; immoderatus usus alimentorum; mala cibos praeparandi ratio; immoderatus, tam animi quam corporis vires lacefactans, externas insuper facultates extenuans et hominem beluis inferiorem reddens, non dicam usus, sed abusus inebriantis potus;

inquieta et officiis Christianae charitatis repugnans cum consanguineis, domesticis et vicinis vivendi conversandique ratio; pruritus cum aliis rixandi, eorum famae detrahendi, eorumque facultates externas ad se pertrahendi; defectus hospitalitatis erga advenas et peregrinos, compassionis erga homines infausta fortuna oppressos, sollicitudinis erga infirmos, beneficentiae erga pauperes et egenos; omnis denique cogitandi loquendi et agendi ratio, recensitis § 9. obligationibus, Supremo Imperanti et Magistratibus Regiis debitis contraria, dum scilicet aliquis emanatis altioribus ordinationibus non acquiescit, cum praescriptis tributis publicis contentus non est, et in eorum solutione tardum se exhibet, ad functiones militiae vocatus, huic servitio non libenter nomen dat, aut plane se subtrahit, aut fors tam parum amore Patriae atque Principis ducitur, ut potius et Patriam et Principem prodere, quam suam vitam sanguinemque pro eis dare mallet. — Singula haec sunt totidem vitia, recensitis superius virtutibus contraria et praeceptis Religionis adversa, contra quae proinde in operibus catecheticis et homileticis strenue pugnandum est.

§ 14.

Saluberrimum medium promovendae verae Religionis pietatisque in animis fidelium sunt profecto scholae parochiales, quarum institutionem Sua Majestas sapienter decernere et ordinare dignata est. Societas omnem conatum eo convertet, ut ordinationibus his et decretis Suae Majestatis fiat satis. In expositionibus proinde catecheticis et homileticis scopum institutionis scholarum parochialium exponet, ad constituendum fundum earum hortabitur, obligationemque tam parentibus mittendi parvulos ad scholam parochialem, quam parvulis frequentandi eandem diligenter, incessanter inculcabit. Insuper autem conficiet ejusmodi libellos, quorum usus in scholis parochialibus apprime fieri posset. Quemadmodum autem scopum principalem scholarum parochialium, instructio populi in veritatibus Religionis et morum ejus formatio constituit, ita societas libellos usui scholarum parochialium destinandos, conformiter huic scopo elaborabit. Quare virtutes superius recensitae in his libellis ad captum parvulorum exponendae, et contra vitia his virtutibus contraria, parvuli sedulo praemonendi sunt.

§ 15.

Societatem hanc de promovenda in populo dioecetano cognitione Religionis et formandis moribus fidelium ad praesens sequentes constituent:

1. D. Joannes Mogilnicki, scholarum dioecesarum inspector, et negotiorum scholasticorum in Consistorio Referens, Examinator dioecesanus, parochus in Drozdowice atque Decanus Nizankowicensis.

2. D. Petrus Nazarewicz, parochus cathedralis et Decanus foraneus Premisiensis, Dioecesanus Examinator.

3. D. Daniel Kaczanowski, parochus in Dorozów et Dioecesanus Examinator.

4. D. Basilius Sozanski, parochus Lubaczoviensis et ejatis Decanatus Administrator.

5. D. Joannes Turczmanowicz, parochus Kormanicensis et Vice-Decanus Nizankowicensis.*)

Nihil tamen obest, quo minus societati huic plura etiam membra aggregentur. Semper autem videndum est, ut aggregandus necessariis scientiis polleat, zelo boni publici excellat, et tam quoad executionem eorum quae ex parte Ordinariatus aut Consistorii ordinantur, quam etiam, quoad exactitudinem in officiis cuilibet civi incumbentibus; propensionem erga regimem politicum, amorem, fidelitatem et subjectionem Summo Imperanti debitam, bene commendatus sit. Atque, ut hae qualitates discerni valeant, is qui ad societatem suscipiendus esset, semper Loci Ordinario proponetur; prout etiam ab eo decretum susceptionis expectandum erit. Membra regulis in hac instructione sese non conformantia, contra officia curae animarum delinquentia, et quae perinde ad promovendum scopum societatis se inhabilia reddiderint, honore societatis, praevia decisione Loci Ordinarii privabuntur, et e gremio societatis ejicientur.

§ 16.

Membra societatis ordinem praecedentiae illum, qui § superiori constitutus est, servabunt. Membra, quae posteriori tempore accesserint, pro ratione temporis, quo incorporata erunt, sese excipient, prius scilicet incorporati praecedant posterius susceptos; nisi ob insignem scientiam, zelum, dexteritatem aliasque praeclaras dotes, alicui posterius licet suscepto prioritatem Loci Ordinarius adjudicaverit. Praesidium so-

---

*) Subseque accesserunt membra sequentia:

6. D. Tryłowski Joannes, parochus in Siebieczow, Decanus Belzensis.

7. D. Dawidowicz Ignatius, parochus in Radymno, Decanus Pruchnicensis.

8. D. Snigurski Joannes, Doctor SS. Theologiae, parochus Viennae ad S. Barbaram.

cietatis et immediatam ejus directionem geret D. Joannes Mogilnicki, et pro sua dexteritate, indefesso zelo officii et assiduitate in pertractandis negotiis Nobis optime nota, singula, quae societatem respicient, ita moderabitur, ut scopus societatis exacte obtineatur. Curam conservationis actorum societatis, in quibus etiam praesens ordinatio asservanda erit, geret D. parochus Cathedralis Petrus Nazarewicz, functiones vero Notarii societatis exercebit D. Joannes Turczmanowicz, vicedecanus Nizankowicensis. Porro constitutio directoris societatis, curatoris actorum ejus et notarii, in futurum quoque a Loci Ordinario dependebit. Quemadmodum autem de praesenti formatione societatis Excelso C. R. Gubernio relatio exhibetur et membra eandem constituentia, cum suis functionibus indicantur; ita de susceptione novorum membrorum, de eveniente casu amotionis alicujus membri, prout etiam de collato alicui honore praecedentiae, altiori loco relatio semper submittetur.

§ 17.

Priusquam membra societatis concinnationi alicujus operis catechetici vel homiletici, vel libellorum pro usu parochialium scholarum destinandorum, praesertim illorum, quae cooperationem omnium, aut plurium saltem membrorum requirerent, se accinxerint, de opere conscribendo, an scilicet objectum ejus scopo societatis respondeat, an hac vel illa forma, ab his vel illis membris vel fors omnibus elaborandum sit etc. mutua consilia conferent, dubia exorta votis majoribus, casu quo autem aequalia essent, a primo membro velut direttore societatis decidendis, resolvent, resolutionesque hoc modo depromptas Loci Ordinario pro confirmatione vel mutatione submittent. Tanto magis autem deliberationes suas societas eotum Loci Ordinario submittet, si dubia ejusmodi contingerent, quae in ipsa societate resolvi non possent.

§ 18.

Optimum esset, ut membra societatis, quotiescumque de objectis ejus laborum deliberandum fuerit, in unum locum personaliter conveniant. Conventus ejusmodi, quam primum possibile fuerit, societas omnino celebrabit in loco ejusmodi, ad quem membris societatis se conferre comodissimum esset. Ad Ecclesiam cathedralem Premisliensem, societas semel quovis anno et quidem in termino synodi dioecesanae, quam ab hinc omni anno celebrandam decrevimus, convenire et rationem susceptorum et exactorum per decursum anni laborum suorum Loci Ordinario reddere debet. Porro socii, quotiescumque Premisliam

convenerint, deliberationes suas in Conclavi Consilii Consistorialis instituent, diebus et horis a sessionibus Consistorii liberis.

§ 19.

Praeter ea, quae pro usu Dioecesis ex consilio totius societatis per Loci Ordinarium approbato, conscribenda venient, liberum est cuilibet socio, aliud quidpiam per se ipsum elaborare; consultum tamen est, objectum hujus elaborationis praevis Ordinariatus indicare, ut dijudicari queat, an scopo societatis conforme sit, et an non labor ad conficiendum aliud quodpiam opus utilius et magis necessarium conferendus esset.

§ 20.

Quotiescumque, obstantibus gravibus impedimentis, socii in unum locum ad deliberandum super objectis suorum laborum convenire non possent, judicia et opiniones suas scriptis sibi invicem circulando communicabunt ita, ut posteriores socii sua sensa prius depromant, eaque successive prioribus communicentur, donec tandem ad socium primum devenerint, et dein ita, prout superius praescriptum est, conclusio formata, et decisioni Loci Ordinarii subjecta fuerit. Opiniones sociorum et conclusa sive circulariter a sociis deprompta, sive in conventu omnium ad unum locum, manifestata atque discussa fuerint, una cum decisionibus Loci Ordinarii scriptis consignanda, ad acta societatis componenda et in Bibliotheca Ecclesiae cathedralis deponenda custodiendaque erunt.

§ 21.

Quam primum objectum elaborationis sociorum debite selectum, dijudicatum et decisum fuerit, socii elaborationi ipsi illico se accingent; eandemque instanter prosequentur, ut opus susceptum sine longa mora perfici, et hoc modo necessitati Dioecesis, quae summopere urgens est, quanto ocyus consuli queat. Finita elaboratione, quilibet eandem examini et iudicio reliquorum sociorum, ad normam eorum, quae superius de scopo, objecto et ratione elaborationis eorum praescripta sunt instituendo, incipiendo a sociis posterioribus ad priores, circulariter communicabit; horum quilibet opinionem suam depromet et si quae in elaboratione immutanda, emendanda, omittenda vel supplenda censeret, scriptis adnotabit, adjecta insuper opinione, quomodo hoc, aut illud immutandum, emendandum aut supplendum esset. Primus socius ceu Director societatis, perpensis omnium iudicii, omnia decisioni Loci Ordinarii submittet, ut quamprimum constiterit, opus ad

mentem eorum, quae superius à § 3—§ 14 statuta sunt, elaboratum esse, et usui dioecetano utiliter applicari posse, Regium imprimatur exoperari, opus ipsum typis mandari, et per Dioecesim distribui valeat.

§ 22.

Manuscripta, quae praemisso examine fini praestituto, nequaquam apprimè elaborata esse, et ideo typis mandari non posse constiterit, in Bibliotheca cathedrali deponentur; quemadmodum etiam copiae manuscriptae elaborationum, quae typo digna esse inventum fuerit, in eadem Bibliotheca asservabuntur.

§ 23.

Principalis quidem scopus praesentis societatis est, Dioecesim libris catecheticis et homileticis providere: nihilominus tamen postquam huic necessitati dioecetanae medela allata fuerit, societas convertet curam ad elaboranda opera, quae scientificam pertractationem historiae dioecetanae, sacrorum rituum, quos Ecclesia graeco-catholica sequitur, materialium theologiarum et juris ecclesiastici, illarum praepremis, ex quibus Clerus Curatus omni trimestri per Decanos foraneos examinatur, denique objectorum, quae in examinibus concurrentium pro beneficiis curatis materiam constituunt. Id autem in elaboratione ejusmodi operum videndum est, ut omnium, quae pertractationis objectum efficient, practicus usus ostendatur. Ea, quae de selectu, elaboratione et examine operum catecheticorum atque homileticorum superius statuta sunt, etiam in selectu, elaboratione et examine scientificorum horum operum observanda erunt. Neque necessarium omnino est, ut talia opera lingua ruthena conscribantur; poterit omnino lingua latina aut germanica adhiberi.

§ 24.

Speramus in Domino, quod membra, ex quibus praesentem societatem de promovenda in populo dioecetano Religionis cognitione et formandis moribus fidelium pastorali Nostrae curae et sollicitudini concreditorum, constituimus, praefixum huic societati scopum semper prae oculis habebunt, omneque studium suum eo conferent, ut scopus hic obtineatur.—Laudabilis eorum in scientiis theologis progressus; assidua harum scientiarum cultura, quam nunc quoque prosequuntur; facta ab eis hucusque praxis in cura animarum et experientia, quam longa annorum serie in regendis parochiis sibi compararunt; zelus Religionis, zelus Glorae Divinae, et propensio erga patriam, Imperantem atque

constitutas ab eo potestates; singulae hae virtutes, quibus tantopere excellunt, spem Nostram illam erigunt atque confirmant.

Progrediamini itaque in virtutibus his, et dantes specimina earum succurrite fratribus vestris, qui Vobiscum in partem sollicitudinis Nostrae pastoralis vocati sunt. Labores vestri non cumulabunt vos divitiis et opibus hujus mundi; ast consequemini amorem confratrum vestrorum, quos operibus Vestris, in officio praedicandi Verbum Dei juvabitis; experiemini gratos vobis animos fidelium, qui ex lucubrationibus vestris catecheticis et homileticis notitiam veritatum Religionis et praeceptorum probae vitae haurient; dignos vos demum reddetis benevolentia potestatum altiorum et ipsius Augusti Imperatoris Clementia. In illa vero die universalis retributionis aeternus Judex hominum immortalem vobis reddet mercedem.

Premisliae, die 20 Januarii 1816.

Michaël, Episcopus.

Хоча статут цього товариства був затверджений цісарем, то в Галичині зараз пущено в рух сильні машини, щоб не допустити Русинів до діяльності хосенної для маси поневоленого люду та для маси дуже слабо освіченого духовенства. Даремно автори статуту ошанцьовували свої наміри цілями майже виключно релігійно-церковними то об'явами аж надмірної льояльності супроти уряду; надармо з острахом гідним ліпшої справи оминули в статуті всякий натяк на національний характер товариства, на окремі національні цілі Русинів, навіть на само істноване руської нації в Галичині, закриваючи її вивіскою гр. кат. обряду. Кертиці кинули ся рити. Епископ Левицький і сам завагав ся. Його також не дуже тягло до такої діяльності, яку підсував йому Могильницький. Можемо догадувати ся того з сеї обставини, що він аж у марті 1817 р. дає знати духовенству перемиської епархії про новозасноване товариство ось яким актом:

Пастирський лист еп. М. Левицького з 21 марта 1817 про засноване ним у Перемішлі просьвітне товариство.

№ 98. Powszechnie i coraz bardziej czuć się daie niedostatek dzieł w oyczystym ięzyku napisanych, do potrzeb duchownych parafian stosownych, tem samem zaś ważny i święty obowiązek wykłady prawd religii w cerkwi i w szkole ułatwiających. Potrzebie tey połączone iedyndnie usiłowania pracowitych, gorliwych i światłych kapłanów zaradzić zdołaią. Utworzyliśmy w tym celu towarzystwo, którego zamiar, głó-

wnieysze prac przedmioty i prawidła postępowania wyluszczone są obszernie w statutach związkowi temu od nas przepisanych. Towarzystwo to zaszczyca i cieszy się Naywyższą opieką. Nayiaśniejszy Monarcha, którego oycowska troskliwość wszelkie przedsięwzięcia do pomnożenia wpływu religii, poprawy obyczajów i ukształcenia ludu wspiera i utrzymuje, raczył mocą wyroku naywyższej nadworney kancelaryi z dnia 5 lipca r. p. do l. 12727 Nam uchwałą wysokich c. k. krajowych rządów z dnia 2 sierpnia r. p. do l. 33517 oznaymionego, rzeczony towarzystwo naylaskawiey zatwierdzić i oraz nakazać, aby z końcem każdego roku wykaz robót i członków towarzystwa do Naywyższej wiadomości był podawany. Osiągnięcie zamiaru towarzystwa zaręczaia zdolności, doświadczenie w sprawowaniu urzędu pasterskiego i znana dobra chęć kapłanów diecezyi naszej. Ożywieni świętą gorliwością stania się użytecznymi nie mieli dotąd sposobności udzielania prac naukowych swoim współbraciom.

Urządzenie przeto ninieysze pewny środek zbioru roztrząsania i ogłoszenia drukiem pojedynczych i cząstkowych usiłowań podaje. Co aby tem rychley do skutku przyszło, przy doręczeniu każdemu parochowi iednego exemplarza statutów obwieszczamy co następuje:

1. Liczba członków towarzystwa składających nie iest ograniczona. Każdy więc kapłan pracami naukowymi zdolność udowadniaiający do tego przyjętym być może.

2. Wszelkie pisma w duchu statutów wypracowane, towarzystwu udzielone być mogą. Nie wymaga się tutaj obszernych i zupełnych dzieł, któreby ogromem pracy od współdziałania odstręczały. Jedna lub kilka homilii, iedno kazanie, iedna mowa przygodnia, iedna katechizacya lub iaka bądź rozprawa o przedmiocie w statutach wskazanym, przełożenie lub zastosowanie użytecznych dla szkół parafialnych dzieł z niemieckiego lub innego ięzyka, od każdego mile przyjętem będzie.

3) Każdy nadesłany artykuł po należytem rozstrząśnieniu w przyzwoitym zbiorze do druku podanym, dla autora zaś prócz uchwalonego zaszczytu, nagroda nawet w pieniądzech oznaczoną zostanie. Do podobnych prac i przedsięwzięć wezwanem zostało duchowieństwo wyrokiem naywyższej nadworney kancelaryi na dniu 10 lutego 1804 zapadłym. „Kler (opiewa pomieniona naywyższa uchwała) przez konsystorz do wydania dzieł do ukształcenia młodzieży i ludu stosownych wezwać i za napisane dzieło, którego użyteczność uznana będzie, nagrodę w pieniądzech wyznaczyć należy. Tego iednak rodzaju pisma powinny być krótkie, ponieważ w tey formie stają się nierównie użyteczniejszymi iak obszerne dzieła“.

4. Nadmienione artykuły mimo różnicy formy, w której są napisane, w kancelaryi konsystorskiej z napisem do dyrekcji towarzystwa oddawać należy.

Uwiedomienie niniejsze Przewielebny Im. X. dziekan podręcznemu duchowieństwu ogłosi, każdemu parochowi ieden exemplarz statutowów odtąd do inwentarza cerkiewnego należący doręczy i wykaz imienny parochów exemplarze odbierających konsystorzowi nadeszle.

W Przemyślu dnia 21-go marca 1817.

Michał Biskup.

Майже рівночасно з виданєм сеї куренди, що була немов першим ступнем нової організації до публичної діяльності, надійшло в Риму на руки єп. Левицького письмо кардинала Северолі, датоване д. 24 лютого 1817. Кардинал критикував недавно виданий у Відні статут нового товариства, підносячи против нього ось які закиди.

Поперед усього висловлено побоюванє, „ne inter clericum graecum (Ruthenum) et latinum (Polonicum) foveat simultates, quod societatem presbyterorum ad edendos libros formaverit“. Очевидно сеї закид підданий був кардиналови Поляками, які привикли були вважати Русинів як свою власність і в кожій іскорці духового та просвітнього інтересу, що починала жеврити в їх душах, зовсім справедливо бояли ся ров'єднаня та ворожнечі, невідхильних наслідків почутя національної самостійности серед Русинів.

Другий закид був просто дивоглядний: кардинал сердив ся, що Левицький „in literis desuper dixerit, se esse episcopum solum Dei gratia, et non etiam apostolicae sedis gratia“. Не в лад було кардиналови й те, що в статуті між книгами, які мало метою видавати товариство, не сказано нічого про переклад римського катехізму; сердило його й те, що Левицький назвав свою церков „ecclesiam ritus graeco-catholici“, а не „ecclesiam divino beneficio apostolicae sedi conjunctam ac visibili universae ecclesiae capiti, Jesu Christi vicem in terris gerenti, beati Petri apostolorum principis successori, Romano Pontifici subjectam“; а нарешті кардинал заборонив, „ne sacerdotes ritus graeco-catholici excipiant confessiones latinorum“. Варто би було роздобути та в повнім тексті опублікувати сеї документ римської зарозумілости, що йшла на услуги польських претенсій.

Ми не знаємо, що відповів Левицький на се писанє кардинала Северолі; з оповіданя Малиновського (Harasiewicz,

Annales eccl. ruthenae, 114²) можемо лише догадувати ся, що він не обмежив ся на саму відповідь римській курії, але предложив справу також центральному урядови в Відні. В Римі впливи ворожі Русинам були мабуть занадто сильні; папа власноручним письмом із 1 лютого 1817 р. висловив Левицькому своє невдоволенє, яке зрештою не мало для нього ніяких особливо лихих наслідків. Віденська урядова машина повертала такі справи далеко повільнійше: аж 8 лютого 1819 р. одержав митрополіт Левицький наслідком наказу міністерства внутрішніх справ із 30 січня 1819 р. ч. 137 письмо в краєвої превідії у Львові, яким його візвано, аби вияснив між иньшим зміст, ціль і підставу листу кардинала Северолі, бо в закидах зроблених ним руському єпископови віденський уряд бачить безправне вмішуванє римської курії в справу гр. кат. обряду в Галичині.

Пояснивши зміст листу кардинала і його причину митрополіт додав: „Ся кульгава денунціяція вийшла від монахів Василян та від Поляків. Василянський провінціал, ігумен святиюрського монастиря Доротей Міхальський, член польського „gza-du narodowego“ в Галичині в р. 1809, бажав бути митрополітом, а Модест Гриневецький хотів бути перемиським єпископом. А Полякам не подобало ся товариство гр. кат. священників, що має метою укладанє руських популярних книжок. Так от ті монахи Василяни за підмогою Поляків і під'юдили кардинала Северолі до написаня сього письма“. Щож до поодиноких закидів кардиналових митрополіт підніє, що гр. кат. єпископи та митрополіти в давен давна титулюють ся *Dei gratia* (Божію милостію); що ще в р. 1626 конгрегація *De propaganda fide* видала декрет, яким позволяє гр. кат. духовним слухати сповіди латинників. А що в статутах товариства не згадано спеціально про римський катехізм, так се тому, бо при укладаню катехізмів для руського люду треба буде користувати ся всіми катехізмами, отже й римським. На се оправданє відповів міністер внутрішніх справ д. 1 марта 1819 ч. 278, що правительство візьме митрополіта в оборону против римської курії, бож иньші австрійські єпископи також титулюють ся „*Dei gratia*“ і про те не стягають на себе папської неласки. „Аджеж папа — додав не без іронії міністер, — урядує на землі лиш як вікарій пана Бога (*vicario nomine*) і для того додаток „*Dei et papae gratia sive auctoritate*“ являєть ся зовсім зайвим“.

Ось і все, що подав Малиновський. Але в тій дипломатичній переписці, хоч повага нашого митрополіта не потерпіла,

якось нечутно загубила ся головна річ і причина її — товариство для укладання руських популярних книжок. Що з ним стало ся? Ані доси ані потім воно не дало ніякого знаку життя. Чи самі Русини приспали його, чи може правительство, боронячи митрополіта супроти претенсій римської курії, по тихо таки моргнуло Левицькому дати собі спокій з тим (цісарським декретом дозволеним!) товариством — не знаємо. Чи дадуть на се деякі виясненя архіви?

Три рукописні підручники руські

з літ 1806, 1815, 1829.

Подав Др. Іван Франко.

Повільний зріст шкільного навчання в Галичині був спричинений між иньшим браком шкільних підручників, особливо в руській язиці. Сей брак давав себе чути до самого 1848 р. та ще й потім довгий час. Та не треба думати, що вина в тому браку лежала виключно на боці Русинів, які буцім то не дбали про свою освіту; головну часть вини треба покласти на тодішні цензурні обставини, що не дозволяли ні на яку самостійну роботу на педагогічній полі і замість заохоти або хоч простої толеранції погребли не мало розумних та щирих починків, між иньшим також і з боку Русинів.

Почати вже хоч би з того, що кожда шкільна книжка, від простої азбуки аж до університетського підручника мусіла перейти довжезні митарства духовної, політичної та поліційної цензури і дождати ся урядового рішет у віденській надворній комісії для студій. Для початкових шкіл таке рішет одержували звичайно книжки укладані людьми близькими до членів тої комісії, Німці віденські, переважно духовні, і такі книжки розсилено потім по всіх краях до губерній, губернії висилали по кілька примірників консисторіям і ті обовязані були повідомляти про них шкільних інспекторів з тим, щоб вони поручали їх учителям. Тільки такі книжки вільно було потім перекладати на красві мови, а по одобреню перекладу консисторіями, губернією та надв. комісією для студій можна було їх друкувати.

І не треба думати, що лише людові та середні школи стояли під такою цензурою. І на університетах не було ліпше,

і там професори не мали ніякої свободи в своїх викладах, муїли викладати після приписаних, звичайно наскрївъ мертвих та сухих підручників. Як усюди, так і на педагогічнїм полі дволичність була головнїм прїнципом політики абсолютного уряду: з одного боку, бачучи економічне й духове банкрутство, занепад та зацофане держави він плакав ся на низький рівень осьвіти, видавав розпорядженя та інтїмати для піднесеня шкільництва, заохочував духовних до праці над осьвітою, грозив карами, велїв хоч із під землі викопувати добродїйцїв готових до жертв на цїли осьвіти,—а з другого боку анї не думав попустити кліщів, у яких стискав усяку ініціативу, дусив сквапливо всі прояви живої, сьвіжої думки та перемиїнював дїло осьвіти на мертву формалїстику, на муку для тих, що вчили і для тих, що були зневоленї вчити ся.

В нашїй науцї вкорїнила ся думка, що Русини самї були винуватї тому, що руськї виклади на львівському університетї, заведенї в р. 1787 не причинили ся до розбудженя руського національного почутя і в кїнцї по кільканацятьох лїтах зовсїм занепали (пор. висше стор. 121). Менї здаєть ся, що така думка не зовсїм вірна. Чи тодїшнї університетськї виклади причинили ся чим небудь до розвою національного прим. Полякїв? І чи могли вони зробити се при тїм мертвїм шаблонї, що був обовязковий для них? А що Русини самї домагали ся скасованя тих викладів, се оправдує ся в повнї не лише мертвеччиною, якою вони були навїяні — така сама мертвеччина панувала й на иньших викладах,—але головно тим, що уряд з гори зробив рїзницю між слухачами руських і иньших викладів, і сьвященники виключно rutheni studii одержували лише половину тої платнї, яку дїставали їх сусїди з латино-польськими студїями. Та сама дволичність уряду, що й усюди инде: одною рукою він ніби то дав добродїйство Русинам, а другою зараз же відібрав тому добродїйству всяку практичну вартїсть, зробив його очевидною кривдою.

Як серед таких обставин могла й муїла виглядати наука подавана руською мовою, се не легко й уявити собі тепер. Ми знаємо, що Русини покликанї до викладів на університетї у Львовї станули відразу на хибнїй основї Смотрицького, що властива „книжна“ руська мова, се мова церковна, що лише сею мовою можна й треба трактувати „високї“ предмети, що входили в круг університетської осьвіти. Чи се була їх вина? Я не смїв би потвердити сього питаня. Висше шкільництво у Львовї не мало ніякої руської традиції; представники руської інтелїгенції вихо-

ували ся переважно латинською, по троха польською та німецькою мовою; чи диво, що вони переважно не знали й тої самої церковної мови, яку проклямували своєю книжною, і коли приходило ся говорити про річи хоч сяк-так зближені до дійсної науки, мусіли або „простих иногда выраженій употребляти“, або послугувати ся живцем заповиченими польськими, або ж дивоглядно укованими власної фабрики термінами.

Та, як каже Німець, *wie die Alten sungen, so zwitschern die Jungen*; раз завели „вчені“ церковщину для трактованя „висших“ предметів в університетських викладах, — нуж за їх прикладом пішли й автори букварів та книжок для елементарного навчаня і почали й ті книжки укладати такою самою старомодною та пліснявою мовою, що против неї мова Івана Вишенського та Захарії Копистенського виглядає мов живе срібло супроти олова. З сього погляду руські виклади університетські значать безсумнівну реакцію; при кінці XVIII в. у нас вийшло декілька книжок зложених мовою далеко живійшою від тої, яка запанувала після тих викладів у наших школах: досить буде назвати проповіді Добриловського, деякі пісні Богогласника та „Світську політику“ додану до Ставропігійського букваря 1791 року.

Для ілюстрації тих уваг ми подаємо далі бібліографічний опис трьох руських підручників, що заховали ся в рукописах із того темного часу і можуть характеризувати три сфери тодішнього шкільного навчаня: університетську, середню (вчительську) й людovu. Маємо тут один курс університетського викладу з р. 1806, один буквар і один підручник методики для вжитку народніх учителів.

І. Богословіє нравственности з р. 1806.

Літ тому з 10 одержав я від пок. о. Олекси Бобикевича в Стрию двотомовий рукопис, увесь писаний руською мовою але латинським письмом. Се дві часті одної цілости, і хоча перша часть не має ніякого титулу, то на другій маємо на доклиеній пізнійше картці руською скорописю пізнійшого часу написаний ось який титул: *Часть II. Богословіє нравственности или нравовъ, приподавана на Ксѣвчилици Л'вовскомъ въ мѣсцѣ [sic!] русскомъ года 1806. есть въ полнѣ. Григорій Гъменный, пароухъ русскій Рожанки*. Сей титул, як сказано, написаний значне пізнійше від решти рукопису, мабуть сином того, хто писав цілість; переконує нас

у тому закінчене тому II, де тою самою рукою, що й решта рукопису, написано: *Koniec Bohu sława. Dnia 11-o Juni 1806. Theodor Gumienny.*

Сеї Т. Гуменний мусів бути в 1806 році на другім або на третім році теології. Тодішні теологічні студії тревали три роки; „моральну“ викладано на другім і на третім році після підручника Райбергера; читав від 1806 р. новоіменований професор Теодат Мараморш, вірменський сьвященник, доктор теології і вихованець львівського університету (див. L. Finkel, *Historya uniwersytetu lwowskiego I*, 166); чи він читав по руськи — сього не знаємо, так що й автор отсих викладів для нас поки що невзвісний. Придивимо ся ближше тому „Богословію правствениости“!

Наш рукопис, як сказано, складає ся з двох томів, первісно без титулу, писаних латинкою (оправа нова, я одержав їх зішиті й обложені звичайним канцелярійним папером) на сірому, грубому, дуже примітивно робленому папері без ніяких водяних знаків. Перший том, зложений у 8-ку, має 380 стор. і містить:

1. *Predosłowije* (стор. 1—107) — се не передмова в звичайнім значіню сього слова, але короткі дефініції основних понять предмету, отже:

а) Поділ богословія (§ 1—9, стор. 11—13).

б) *Wodcy* (§ 10—14, стор. 17—30)

в) *O Zabłudzeniu i Newiżestwi* (§ 15—27, стор. 30—67).

г) *O Stani u Razdileni ieho* (§ 28—32, стор. 67—87).

д) *O Padeży Perworodyteliy* (§ 33—41, стор. 87—103).

е) *O hranyciach Bohosłowia nrawnoho Otkrowennaho* (§ 42, стор. 103—104).

ж) *O Iztocznykach Nauki Nrawnoy otkrow. i o Posobiach* (§. 43, стор. 104—106).

з) *O swiaszczennych Pysaniach* (§ 44, стор. 106—107).

Далі йде: *Czast perwaia. O dołżnostech X-ta Spasytela wobszcze*, яка ділить ся на вісім глав, а то:

Глава 1-я: *O obiazatelstwi Nrawnom, o zakoni i o dołżnocy* (§ 45—54, стор. 108—137). Поодинокі параграфи сеї глави мають титули: § 46. *O obwiazatelstwi Nraw.*, § 47. *O zakoni*, § 48. *O czastiach zakona*, § 49. *O razdileni zakona*, § 50. *O prawi woobszczy, ktoroie iz zakonow proizchodyt*, § 51. *O dołżnocy*, § 52. *O razhrizeni zakonow.*

Глава 2-я. *O zakoni predwicznom i jestestwennom* (§ 55—61, стор. 137—190).

Ніава третая. О законach позоытелных Боэств. WZ. jako y NZ. (§ 62—73, стор. 190—200).

Ніава четwertая. О закони czelowiczеском Cer. i Hrazdanskом (§ 74—96, стор. 200—269).

[Ніава piataia]. О sowisty. Ся глава не має окремого титулу, мб. через забутє переписувача (§ 97—107, стор. 269—312).

Ніава 6-таia. О naczalach y dolžnostech nikotorych obszczych жытия X-го (§ 108—120, стор. 313—337).

Ніава 7-ia. О porokach y hrichach poielyku tyi sut nawykamy złymy imiuszczy wplyw mnohy prestupyt dolžnocy naszymy (§ 121—149, стор. 337—380). Кінця сеї глави і значної пайки дальшого викладу нема; як бачимо в другого тома, перша часть складала ся в 305 параграфів, отже бракує ще 157, тобто більша часть від тої, що заховава ся в першім томі. Розуміть ся, людськість нічогісінько не страшила на тій згубі.

Другий том, писаний на такім самім папері, але формату 4-го, займає 250 сторін і містить другу, третю і четверту часть викладу. Вважаю зайвим подавати титули поодиноких частий і розділів, вазначу лише, що части в сьому томі дуже неоднакові: часть друга містить § 306—390 (стор. 3—92), часть третя § 391—755 (стор. 93—231), а часть четверту трактовано дуже купо, бо вміщено її в коротеньких §§ 756—870 на стор. 231—250.

Не буду вдавати ся ані в річевий, ані в язиковий розбір тої етики. Вазначу лише, що виклад її, як і слід було надіяти ся, наскривь догматичний та дедуктивний. У кожній главі виставляєть ся ряд тез („положеніє“), які иноді розвиваєть ся катехетичним способом детальнійше; иноді допускаєть ся „возраженіє“, але *summa auctoritas* звичайно — цитат із Письма сьв., рідше приклад із історії або в житьвої практики. Дефініції наскривь схолястичні: один абстракт означаєть ся другим ще темнійшим, із них будуєть ся сілльогізм, дістрібуції та приписи без тїни якогось наукового мотивованя в новочаснім значіню. Думаю, що замість дальших характеристик досить буде подати кілька виривків тексту ріжних форм, отже дефініцій, тез і доказів, катехези та контроверсій; а також навести уступи, що характеризують погляди автора на деякі важні справи суспільного та духового життя.

Ось дещо ві вступних дефініцій:

Żywotność człka sostoit sia z dwoch czasty, syricz z тіла орhаны-чзескаго і duszy rozumной.

Тіло czelowiczескоіе możeть sia izobrazyty czrez поніатіе machiny, а то machiny mechaniczной, paraboliczной і hidrawliczной.

Czto e machina woobszcze?

Machina woobszcze e suszczoie słożenoie, w ktorom peremienia diut sia samoy struktury czrez dwyżenie, np. czasosłow.

Machina mechaniczna e suszczoie słożenoie, w nemże preminenie diet sia czrez pretystnienie.

Machina paraboliczna, w ktorom e peremienie czrez horiaczost, np. młyn (?)

Machina hidrawliczna, w nemże peremienie diet sia czrez teczenie nikoiey materyi plynnoy np. młyn.

D o w o d. Że tiło orhanyczesk. człka tak sia zważaty możet aki machina mechaniczna, paraboliczna i hidrawliczna, to . . . . . opredileny predwar . . . . . latwo zakluczuty moszczno . . . . .

2-ia czast człka e dusza.

Dusza e suszczoe ktoroie sebi samomu o sebi samom i o weszczach wsich sebi położenyh e swidomoie.

Duszy człka swoystwa sut 2-kia, wyszyia i nyszyia.

§ 3. Swoystwa duszy naszia wyszia sut 3-kia: czustwowanie, woobrażenie, wymyszenie.

Sposobność czustwowania e syła duszy, ktoroiu sebi predłohy wni sebe buduszczia i diystwuiuszczia wo orhany czuwstwenia predstavlaiet.

Poniatie e peremienie, ktoroie diet sia w duszy, kohda predłohy wnisznia wo orhany czustwenyi diystwuiut.

Że dusza człkaja imiet sposobnost czuwstwowania, to sia tak pokaże. Poneże iskustwo pouczalet nas, że człk predłohy diystwuiuszczia wo orhany czuwstwenyi prestawlalet, ubo dusza . . . . . imiet syłu predłohy diystwuiuszczia wo orhany czuwstwenyi prestawlaty. No od diystwia ko wozmożnocy błahoie zakluczenie, a zatym dusza człkaja możet imity syłu predłohy diystwuiuszczia wo orhany czuwstwenyi sebi prestawlaty, no takowaia syła duszy nazywalet sia czuwstwowanie.

2. Czto e woobrażenie? Woobrażenie e to syła duszy, ktoroiu sebi predstavlalet weszczy ne presutstwuiuszczia iuż, preźde poniatiaa, np. Muryna.

Razynstwie meźdu czustwowaniem i woobrażeniem e syie, bo w 1-m predstavlaiem sebi weszczy prysutstwuiuszczia, a w 2-m neprysutstwuiuszczia.

Czto e fantazia? Fantazia e wozmożnost sebi czto woobrażaty, a woobrażenie e dziystwie swobod.

Predłożenie. Że dusza imiet syłu woobrażenia, to sia pokażet syce. Iskustwo pouczalet, że my sebi weszczy nepresutstwuiuszczia iuż preźde poniatiaa predstavlaiem, ubo dusza człkaja imiet syłu weszczy nepresutstwuiuszczia iuż preźde poniatiaa sebi predstavlaty, ubo możet

imity takowoiu syłu, katoraia weszczy nepresutstwuiuszczia sebi predstavlaty, ubo od diystwia ko wozmožnosti blahoie e zakluczenie, no takowaia syła duszy nazywaiet sia syłoiu woobrażenia.

3. Czto iest wymyslenie? Wymyslenie e to sposobność v. syła duszy, ktoroiu weszczy nepresutstwuiuszczia takowaja, katoraia albo nikohda ne ponymała v. inacze iak onyia poniała, sebi predstavlaiet, np. hora złota.

Razenstwie meždu woobrażeniem i wymysleniem e syje, że czrez woobrażenie dusza człka tako weszczy sebi nepresutstwuiuszczia predstavlaiet, iako onyia nikohda poniała, a czrez wymyslenie ne tako, v. takowia, katoria nikohda ne poniała.

Fikcia e diystwo sposobnosti wymyslenia i t. d.

Сьогодні ми назвали би се переливанням із пустого в порожнє, а тоді се називало ся наукою, і ніщо крім такої науки не було й толероване на університетах.

А ось історичний екскурс нашого теолоґа. Доказуючи, що „наука нравст. lubomudrija ne možet zupełni, sowerszenni i dokładni wykładaty tyi weszczy, kotoryi potrebnyi sut człku do połuczenia istennaho blahoczcstia i blaženstwa, ibo dokładnoie, sowerszenoie i zupełnoie wyłoženie tych weszczy, kyi sut potrebnyi do istennaho blaho. i blaž., trebuiut sowerszennaho, dokładnaho i zupełnaho poznania do tych“, a чоловік уживаючи самого розуму, не може дійти до сього,—автор покликаєть ся на приклад старих філософів, що хоч усе своє жите віддали дослідям правди, все таки помиляли ся в кардинальних вимогах етики. І так :

1. Wteogines хотiai mnohie izriadnyi nrawy prepodał, obacze zachwalał nenawyst blyžnych (nepriatel), otmszczenie wrahom i lest wzhladom nepreiateley...

2. Sokrates kotory meždu drewnymy za izriadniyszaho był poczytany, ne otwerhał žertw człkich, že možna człka na ofiru idolom prynosyty.

3. Plato pochwalał pianstwo popoľniaty w dny Bachusa (zapustow), izwerhanie czad na pohybel, aszcze rodyteli mnoho imily i ne byly w stani wospytaty, poronienie plodu, y pochwalał obszczestwo žen y newist.

4. Arystotel ne možet byty oswoboždennym ot poroka w poczytanyi bohow.

5. Cicero sławny lubomudr rymski pochwalał ľžu, klatwoprestuplenie, samoubystwo, dobroditel polityczeskuu.

6. Stoiki otwertsze swobodność człczskuiu wsi weszczy sluczaiewy prypysuwały.

7. Sceptycy o wsich weszczach usomniwały sia.

8. Wsim prawie filozofom lubomudr. ne była widomaja syia prawda, daby blyżnych lubyty.

Aszcze wsy lubomudr. ktoroie ciloie życie na ispytanie zakonow lożyły, aszcze ne mohły doyty i tym bolie pobludyły, to słuszni zakluczaiem, że człk upotrebywsze samaho zdrawaho razuma ne może pryty w poznanie zupełni, sowerszenni i dokładni zakonow jestestwennych (т. I, стор. 97—99).

А ось іще зразок забавки в питаня і відповіді і в чисто середньовіковій схолястичній дістінкції — виїмаємо його в § 50:

О долżности.

Wopros. Chto e dolżnost?

Otwit. Dolżnost e to upotreblenie prawa v. upotreblenie laski Monar., toe kohda człk prawa sebi prylyczestwuiuszczaho upotreblaiet y kohda takowoie diystwie połahaiet, do kotoraho imiet vlast, to e tworyt podluh woły swojey. Meždu dolżnostew y dobroditelew razynstwie e takowoie, že chotiy dolżst wo obszerniyszom razuminyi to samo e czto dobrod., odnakže w styslom razuminyi dolżnost od dobrod. wełmy sia razynstwuiet, ybo dobrod. ne tokmo trebuiet daby wnisznoie dilaanye sohlasnoie 2-m było, ale treba ieszcze, aby wnutrnoie w nas znaydowało sia, iaž zas do dolżnosti treba aby tokmo wnisznoie.

Wop. Kako razdilaiet sia dolżnost woobszče?

Otw. Wo perwych dolżt razdilaiet sia na 1-woie i srednoie.

Dolżst 1-aia e upotreblenie prawa stysli wziatoho.

Dolżnost srednaia e upotreblenie prawa wyzwołytelna, np. upotrebyty pyszczu.

Dolżsty ieszcze sut 3-kii: v. wzhladom Boha, v. wzhladom nas samych, v. wzhladom innych.*)

Dolżnosti wzhladom Boha sut tyi, ktoriyi zalezat na chraneniyi zakonow kasaiuszczych sia bohopoczytania.

Dolżsty wzhladom nas samych sut tyi, ktoriyi koždyi człk wzhladom sebe imiet. Tyi dolż. znow sut 2-kyi: v. sut dolż. uczywosty, v. sut dolż. welelipyty. Dolż. uczywosty sut tyi, ktoriyi kasaiut sia obiazatelstwa wzhladom nas samych; dolż. welelipyty sut tyi, ktoriyi ka-

---

*) Див. сей поділ переведений у статуті Societatis Presbyterorum з р. 1816, §§ 8 і 9.

saiut sia obiazatelstwa wzhladom blyźnych naszych, v. sut tyi, kotoryi my wzhladom innych ispołnyty dołžny. Y tyi sut 2-ie: v. sowerszenyi, v. nesowerszenyi. Sowersz. sut tyi, kotoryi my tak ispołnyty obowiazanyi iesmy, že aszcze bysmo ne chotyly ispołnyty, to možem byty prenuźdenyi do ispołnenia. Nesower. sut tyi, kotoryi takozde yspołnyty obowiazanyi iesmy, obacze do ispołnenia tychže nikto nas prenuđyty ne možet.

I далі йде в тім самім формалістичнім дусі поділ обовязків на орpredilenyi i neopredilenyi, bez wrednoho požytku i wrednoho požytku, potwerdytelnyi i odrycatelnyi (Т. I, стор. 127—129).

Ще пару цитатів із соціального поля. В томі II, ч. III, гл. 3 говорить про „Dołžnasty Hospodey u Rabow“. Хто би думав знайти тут які натяки на панщизняні відносини, той помилив ся-б дуже, — змальовані в тих §§ лише патріархальні відносини пана до наємних слуг. Отже „Hospodie ne powynny prymowaty rabow dla usłaźdenia, okazałosty v. pompy v. tszczesławia, bo toie protywytsia namireniu preiatia do usłuhu rabow, bo ony tokmo dla nuźdy prymuiut sia“ (§ 627). Далі повинні пани „Rabow swoich do pracy pretiahaty, żeby ne prowadyły prazdnoie i neczynnoie žytie. Aszczeby rab był linywyi a ne chotył pracowaty, to hospody mohut ieho do pracy premusyty“ (§ 630). „Ne powynny w domu terpity takowych rabow, kotoryi by чулу v. klatwoprestuplenia... zatapiały sia w innych porokach, y w toy weszczy powynny sebi postupowaty tak: Prywatne ych upomynaty, aby sia chranyły toho; aszczeby w tom trwały, to w prytomnasty innych upomynaty; aszcze i toie ne pomahaiet, to przykrych sredst upotrebyty, no ne z hniwom, ale żeby ho poprawyty; aszcze i to [ne pomožet], to z domu ieho oddalyty. 2. Powynny prepiatyie twority, żeby człcy, osoblywe mładency w tomže domu zostajuszczyi z diwycamy familiarnosty ne imily, bo otudu hrich słastolubia mohłby proizeyty, to inaczy stałybysia hospodie powynnymy tohože hricha“ (§ 635).

Сих виписок досить для характеристики наукового й етичного рівня викладів. Та не будемо надто хитати головою та здвигати плечима над тою схоластикою початку XIX в., коли дізнаємо ся, що та сама мудрість, тим самим формалістичним методом і навіть тим самим дико-накаронічним язиком, з тими самими „бодцями“, „попудами“ (porędy), „венц“ і „зась“ панувала на теологічнім виділі львівського університету ще й при кінці XIX віку, а може доживає свого віку ще й у двадцятім. Декарт і Гоббс, Міль і Спенсер, Герbart і Вундт як не існували, так і не існують для наших слухачів теології „з університетською освітою“ й доси!

II. Буквар о. Миколи Шавінського з 1814—1815 р.

Д. Ів. Ем. Левицький у своїм огляді Галицько-руського шкільництва згадав уже (див. вище стор. 136) про сей рукописний буквар куплений мною літ тому з 10 назад у одного львівського антикварія. Подаю тут його докладний опис та дещо виписок із нього, щоб показати, як деякі сільські священики в пору розбуженого інтересу для нар. шкільництва намагалися власними силами зарадити потребі підручників для елементарного навчання. Буквар о. Шавінського, се книжочка формату 8-ки, має 84 нумерованих сторін і в додатку дві друкovanі табелі, вирізані з якихось інших друків з доклеваними до них руськими писаними титулками (оправа нова). На першій картці читаємо короткий титул: **Бѹкѹка [sic!] Главѣн'скаго Ѡзыка Родѹ Россѣанномѹ. Ѡздана 1815.** Властивий титул написаний кивоваром на другій картці виглядає ось як: „**Бѹкѹкарѹ славѣн'скагѹ Ѡзыка. Чтѣніѹ ѿ писаніѹ, вѣ блѣгопотребноѹ повѣнітѣ ѿ полезноѹ рѹководнѣніѣ оучѣніемѹ дѣтемѹ своїмѹ ѿ парохѣанѹ: Ѡзданѹ ѹ Іерѣѹ Шавѣн'скаго Николаѹ парохѹ Болехѹвѣцѹ питающагѹ во Ѡкадемиѹ Львовской составленной ѹ Іѹсифѹ II імператора**“. Далі під ерискою дописано звичайним блідим чорнилом: **Тѹпомѹ Ѡздана в' . . . [лишено порожня місце] Рокѹ Бѹжѹмѹ 1815**“. Отже очевидно о. Шавінський призначував свій буквар не лише для вжитку своїх власних дітей та дітей своїх парафіян, але бажав бачити його надрукованим. Чи робив у тім напрямі які заходи, не знаємо.

На обороті тої титулової картки маємо на цілу сторінку інтересний рисунок, роблений вільноручно, пером і чорнилом, очевидно рукою самого о. Шавінського — сотворене сьвіта. На дальшій картці (стор. 4—6) йде азбука п. н. „**Церковнѹмѹ Блинославенскѹмѹ писмена 42 єсть**“: у розлінованих чотирикутниках мають ся тут по середині рисунки предметів, із яких кожного назва зачинається буквою, яка тут же й приписана в рогах чотирикутника, з права кирильська, в горі мала, в низу велика, а з ліва латинська так само. Отже йдуть рисунки такі: ангел, баран, віл, гуска, дитя, олень (елень), жаба, зізда (на s), заяць, индик, индикка (на і, якому рівнозначним покладено лат. у, коли тимчасом у попередній фігурі кирильському и покладено відповідне лат. і), когут, лев, муха, ножиці й нога, око, пава, рак, свиня, труба, ухо, улїї (на оу), пляшка і фаяка, хрущ, рука з показом (на ѡ), цїп і цап, чеснок, шабля й шапка, щур і щипці, їж (на ѣ), пастух грає на сопілці (на ю, мб. югас, слово в Болехівцях незвісне, знак, що о. Шавін-

ський тоді ще не довго був у тім селі, а сам походив десь із Лемківщини або з гір турецького пов., де вживає ся слово югас), яблуко, осел, ящїрка (на л = ia), орел двоголовий (на ѡ), жінка з піднесеною в гору рукою (на ѣ, мб. Ксенька!), два пси (на ѱ), барабан та литавр (на р, мб. єумпан) і дві ложки (на v = лужица!). В нязу під табличкою увига: Єлинославен'скїа писмена, сеже євкєи малїа ѡ великїа тупѢ ѡ скорописанїа раздѣлїемъ на гласнїа, двогласнїа, сеже дудонґи, ѡ согласнїа, сложнїа ѡ концевїа. Без рисунків у відповідних чотирокутниках положено ь (дописано: согласнѢ въ концї сѣ їорѣ твердо рци), ѡ (доп. їорѣ грѣко рци) і ѣ (з доп. согласное їїръ во концї малѣко рци).

Стор. 7. Їзвѣка Печатнаа ѡли маллаа писмена тупѢ сѣть мѣ (наведено), потїм: „Пїсмена колшаа“, а нарештї: „Єкорописнїа малїа євкєи“ і на стор. 8. „Єкорописнїа великїа писмена“. На тїй самїй стор. вичислено: гласнїа, двогласнїа і далї (стор. 8—9) согласнїа, а власне: сѣгѣнїа, твердїа, сычашїа, горловїа, сложнїа і концевїа. Далї їдутъ: слоги, а то двопїсменнїи (стор. 9—12), триписменнїи (13—15), изъ различнагѡ числа писмен' слогѡ (15—16), изъ различнагѡ числа писмен' ѡ слоговѡ словеса реченнѡа (16). Їнтересне тут переложене азбуки на слова: „Їзъ євкєю видимѡа глаголаннѡа, добродѣланнѡа ємпѡра животнаа ли мислїю нашою ѡсагнемъ, пишѣтсѡ реченнѡмъ словомъ твоимъ, ѡуѣчишѣ факлю храминѣ, ѡчеє цѣломѣдрїє читанїемъ шестѣветъ єдрю, юности ївѣ ѡглашають ѣзыкъ, ѡписаннаго ѣанта' ѱал'мы, думпаны, вмы. Що воно значить — не знаю.

На єьому властиво кїнчить ся буквар, а далї їде: Єїє г р а м м а т и к и п о ѣ ч е нїє. На стор. 17 читаємо ось яку дефініцію: Грамматика*) пѡчїають писменнааи ѡумнаа, єрїтелнаа, дѣлателнаа єлагѡглаголїти [sic!] ѡ єлагѡписати. Їз науки про звуки автор подає (стор. 17—20) авїсне вже розрїжене на „гласнїа, двогласнїа і согласнїа“, якї „сѣ вторимъ гласомъ трєєѣши изрєци“. Вїн розрїжнює крїм вичислєних висше категорїй тих согласних ще „согласносложнїа: ч мѣсто цж, ш мѣсто сж, щ мѣсто сжцж, ѣ мѣсто кс, ѱ мѣсто пс, р мѣсто фт, ѡ мѣсто ѡт“, далї „раздѣлнїа, ѡ нїхъ же славен'скїа реченїа неначинаютьсѡ, єкѡ: им, нн, кк, єт, тф, дж, рт, нч, чн, жк і т. в. і нераздѣлнїа согласнїа, ѡ нїхъ же начинаемъ реченїа. Ї роз-

*) Автор уживає систематично знака г' малого ѡ великого, хоча такого знака нема в їого азбуцї.

ріжнює тонке (и — вѣти, еже казнити) та коротке і, а надто грубе ы; л грубе перед а, е, о і тонке перед ю, љ, ѣ, љ.

Далі йдуть короткі розділи „Ѧ слозѣ“ (стор. 20—21), „Ѧ реченіи“ (21—22), „Ѧ імени“ — переплутано іменники, прикметники й дієслова. „Има єсть реченіє скланяемое, сѣщество свойственное, дѣлательное или оуѣмноє знаменюющее. Єсть же самостоѣщее ѡкъ: снѣгъ, и зиждительное, еже примѣтное, ѡкѡ снѣгъ бѣлый.“

„Имени же послѣдуютъ: 1. родъ, 2. видъ, 3. начертаніє, 4. число, 5. падежъ и 6. склоненіє“. Родів у о. Щ. 4: мужеській, женський, середній і обций (прим. человекъ); видів два: Первообразный, яко некое, Производный, яко небесный“. „Начертанія же три. Простое, ѡкъ смѣтательнъ; сложное, ѡкѡ посмѣтательнъ; пресложное ѡкѡ пачепосмѣтательнъ“. Числа три: единичне, подвійне і многе; падежів 7, склоненя 4 (до першого слова в укін. на а, ѡ, до другого на ѣ, љ муж. і на е, о, іє серед., до третього на љ обчого рода, прим. сѣмѡ, до четвертого на љ жен. р., прим. доводѣтель (стор. 23—26).

Далі йде „начертаніє зиждительноє“, себто прикметники. Степені автор називає разсужденіями і розріжнює р. налагаемое, разсудительноє і превосходное; прикметники, що не піддають ся степенюваню, „строптивіѡ іменюются“. Надто знає автор „малительное има“, „числа имена примѣтники“, „мѣстойма“, що має 5 видів, а то „первообразный — азъ, ты, онъ; зиждительнїѡ Ѧ первообразныхъ производный, оуказательный, наносный, ѡкъ той, тогѡ, томѡ; сложнїѡ, ѡкъ: мене самаго“; числа 3, особи 3, падежів 7 (именовнїѡ, роднїѡ, дательнїѡ, виновнїѡ, оудивительнїѡ, творительнїѡ, Ѧемлющїѡ“ (стор. 27—29).

Далі йде розділ про дієслова. Дефініція: „Глаголъ єсть часть слова скланяемая различными временами, дѣйство или страсть или среднее нѣчто знаменюемъ“. Ся часть слова має пять „изложенїѡ“, а то: „изъавительное, повелительное, молитвенное, подѣчиненное и необавное“, далі пять родів: „дѣйствительнїѡ, страдательнїѡ, среднїѡ (ѡкѡ здравствую), обций или посредственнїѡ (ѡкѡ побѣждаюся), Ѧложнїѡ (ѡкѡ борюся), далі два види: „прѣобразнїѡ, ѡкѡ напаю і прѣводнїѡ, ѡкѡ напаваю“; далі три „начертанія: простое, ѡкѡ несѡ, сложное ѡкъ наносѡ, пресложное ѡкъ проишошѡ“; три числа, три особи і шість „временъ: настоящее ѡкѡ єю, мимошедшее ѡкѡ оубихъ, протажненное ѡкѡ єлхъ, пресвершеноє ѡкъ єлхъ, непредѣльное ѡкѡ бихъ, вѣдущее ѡкъ оубїю“, нарешті „сѡпрѣжестко ѡкѡ оубентъ“. Нарешті йде коротко

про „причастіє“, яке автор очевидно вважає окремою частию мови, „свойства іменѣ и глагола причащающа см“; потім невідмінні частини мови: предлогъ, нарѣчіе (тих автор розрізняє цілу масу, а то „времена значаща, надстателнаго времени, посредства (до-врѣк, прѣмѣдрѣ, вскорѣ), количества, творителнаа, мѣста, молитвеннаа (таже, да, дабы), вѣднострадателнаа еже и риданіа (оухъ, оубы мнѣ, ѡ горе), ѡмѣтателнаа, оуподобителнаа, чиновнѣа, собирателнаа, повелителнаа, разсѣднтелнаа, воспросителнаа, извѣстнаа, клатвеннаа, раздѣлнтелнаа, ѡславителнаа, ѡсто-телнаа, возбранителнаа), нарешті „междѣметіе“ і „союзъ“ (стор. 30—37).

На стор. 37—45 подано 21 правил „Ѡ правописанію“, а на стор. 45—51 реєстр скорочень уживаних у церковно-славянських книгах. Між стор. 50 і 51 вкливна картка синявого паперу, де говорить ся „Ѡ просодїи вѣрховной просодїи“, а на стор. 51—53 „ѡ строчной“, нарешті на стор. 53—57 „Ѡ чтенію“, тобто про знаки інтерпункції. На стор. 58 подано в таблиці „Алфавитъ Блинно-Гла-кни'скій“ з поділом на категорії звуків.

Лишаючи спеціалістам детальніші досліди, відки взяв наш автор усі ті правила, розрізнення та терміни вжиті в отсій граматиці (вони значно рїзнять ся від тих, що були прийняті в граматиці Смотрицкого), переходжу до другої частини рукопису, що має окрему титулову карту і певно мала бути друкована як окрема книжечка, хоча в рукописі має дальшу пагінацію за попереднім твором. Титул її такий: „Повченіе ѡ Числѣ, ѡмше нарицаемъ Иродметикою, ради чадъ своихъ и парохїи дѣтей и здася слѣ-дѣющаа чрезъ іерем мирскаго Николаа Цавѣн'скаго пароха Боло-ховицъ 1815 года“. На обороті сеї карти маємо знов рисунок роботи о. Щ. — свята Трійця, а посеред неї земний гльоб з нари-сованими на ньому Европою, Азією й Африкою: Бог Отець дотор-каєть ся пальцем до північного моря, а Ісус Христос поклав долоню на Франції. На стор. 59—60 маємо „Повченіе ѡ числахъ“ (числа церковні, арабські, римські і словами). На стор. 61 ідуть знов арабські числа 1—9; автор додає: „празнѣа мѣста застѣпѣтъ цѣфра, такое знаменіе 0, и ничесоже знаменѣтъ“.

Далі йдуть чотири арифметичні операції, а то п. н. „Ѡ почтенію“ систем десятичний, потім „Ѡ совокупленїи, ѡ ѡемленїи, ѡ множенїи, ѡ раздѣленїи“ (стор. 61—79). Далі йде коротенько „Ѡ алмасомъ Числѣ“, без операцій, потім міри і ваги, міра часу, обчислюване грошей, а на долучених друкованих таблицях, вирваних десь із якогось календаря, подано після львів-

ського часу схід і захід сонця і „Скоровидъ платникъ, заслуги, чиншъ, приходъ и выдаткы“. Внизу на тій таблиці дописано: **Глаго росскетса ѿ правды и вкрь твоей. Когда вкрь доврѣ имѣти вѣдашъ, никого не оукривдишъ. Сего ради о вкрькѣ** —

Чи се остатне речене натякає на якусь дальшу книжечку того самого автора, може катехізіс, що мала доповнювати круг підручників елементарної науки, не можемо сказати нічого певного.

III. Методика й інші записи вчителя М. Турбацького з рр. 1827—1828.

Від пок. В. Турбацького, передчасно помершого журналіста, одержав я перед 10 роками рукопис оправний in folio, добре захований, зложений з 62 нумерованих карток, без титулу, писаний рукою його діда, вчителя Миколи Торби чи Турбацького (на інших рукописах, яких цілий жмут крім отсеї книжки передав мені пок. Турбацький, він підписував ся зразу Торба, потім Турбацький, — на отьому лиш ініціалами Н. Т.). Подаю тут зміст сього рукопису.

Карты 1—15 містять: **Часть первая Методы**, а то:

Глава 1-ая: ѿ власностехъ Навчителя (§ 2—8, стор. 1—7).

Глава 2-ая: ѿ власностехъ нащчителя предъ школою или предъ нашкою члѣк ѿ шкѣоуказкахъ (розд. I—VII, стор. 8—12).

Глава третья: О обовязкахъ учителя (стор. 13—15).

О telesnom yly fizycznymъ wychowanyiu (стор. 16—17).

О Nahorodach, ѿ книзкѣ гонорѣ, ѿ знакахъ пилности и шкѣчлахъ, О Преміяхъ szkolnych, ѿ карахъ, Кара тѣлесная (стор. 17—24).

Глава 4-та. О Powynnostechъ Uczytela pod czasъ Nauky (стор. 23—31). На кінці дописано: **Конецъ части 1-вой Методы. Дня 3-го Pazdziernika. Дня 21-го Септембра 1827 года.**

На картахъ 17—31: **Часть 2-я Методы двѣхъ Годѣ. Си естъ способъ оучениа Юношества.** Тут містять ся спеціальні інструкції для науки читаня, граматики, арифметики і т. п. Закінчено сю часть дня 10 Декавря (22-go grudnia) 1827 года.

Карта 32 г. написано по нѣмецки: „Wie eine gute schwarze Tinte zu machen sey“, а понизше „Rothe Tinte“.

На картахъ 33—35 поміщена: **Praktycznaia pryklady Sokratycznaho y Akromatycznaho sposobu uczenyia Bukwara. Besida pry cztenyi. Besida 1-ia o Bytyi Hospoda Boha.**

На кінці дописано: **Конецъ Богѣ слава. Дня 24 grudnia. Дня 12 Декавря 1827 М. Т. Тут же дописано піанійший Stunden-Eintheilung, датований Lemberg am 8 September 1857.**

На карті 36 об. до к. 39 об. поміщені німецькі формуляри на деякі документи, як квіт і т. и. а далі короткі Beispiele der deutschen Sprachlehre.

На картах 41—48 об. маєть ся **Назка числител'нама. Раздѣлъ первый, предкарающаа изясненіа** (чотири операції, поділ часу, міри, ваги, монети). Від к. 38 об. до 54 г. йде дальша часть арифметики для висших клас — по німецьки. На к. 51 об. підпис: Dnia 13 lutego (дня 1 Февруария) 1828 N. Tor. Арифметика доходить до множення дробів; сеї остатньої операції не скінчено. В низу під текстом підпис: Finis, Titus. (Хто був сей Тит, не звісно, та очевидно се він а не Торбацький переписав ту німецьку часть арифметики). Далі 4 карти порожні, а на к. 59—62 г. написана „**Інструкція für Schullehrer, ex Politische Schullehrerfassung**“, руський переклад зложений з 15 параграфів. На кінці знов дописка: Dnia 7 Marca (Дня 24 Февруария) 1828 N. T. mp.

З виємком згаданої вже другої части арифметики та кількох инших вставок писаних по німецьки весь рукопис зложений по руськи, а властиво тою церковно-руською мовою, що тоді вважала ся книжною *par excellence*. Титули в значній части писані по руськи кирилицею, та попадаєть ся в текстї (прим. зараз перших 16 рядків на першій сторонї) гарна руська скоропись, але переважна часть тексту писана латинкою. Можна догадувати ся, що не лише „**Інструкція**“, але також инші статї сього рукопису були перекладені з німецького. Инше питанє, чи перекладені дословно, чи свобідно. Що до „**Інструкції**“, то певно вже сам характер сього документа вимагав дословного перекладу. Инша річ що до „**Методи**“. Маємо в рукописї захований один аркуш друкованої німецької методики (стор. 49—64; на стор. 49 в низу друкарська сїнатура Ford. an Lehrer — чи такий був титул книжки, чи лиш одної части?), але наш руський текст хоч говорить про аналогічні річи, зовсім не є перекладом німецького. Навпаки, в руськїм текстї маємо виразні натяки на спеціальні, місцеві обставини: в початку § 7 стор. 4 читаємо: „Do jakowych szkół na uczyteley przyznaczeny sut kandydaty Instytutu seho?“ І відповідь на се: „Do parafialnych“. Значить, видно виразно, що се був виклад методики, подаваний кандидатам на сільських учителів дяковчительського Інститута в Перемишлі. Через те рукопис М. Торбацького набирає ваги як документ навчання в тім Інститутї, і ми передруковуємо з нього декілька уступів як проби язика й викладу. Ось поперед усього перших 7 параграфів „**Методи**“.

§ 1.

Важность стана оучительскаго. Икъ къ каждому инному, такъ и въ станѣ оучительскомъ много сѣтъ званныхъ а мало избранныхъ. Сего ради забирающиса до станѣ сего повинни на самъ передъ надъ важностию его застановитиса. Станъ оучительства важнымъ есть, понѣже:

а) Съдъ призоитаго наставленіа дѣтій щасливость нетѣмо поединчихъ шсѣбѣ нш и цѣлихъ народовъ залѣжитъ. Всіа злочиніа, всіа вѣди междѣ людьми найчѣстѣше з невѣдомости и заслѣпленіа разума похѣдатъ. Человѣкъ неумѣтти подобнимъ есть до пѣстой роли и до дѣаго дрѣва. Пѣстаа (е полѣ) рола вимагаѣтъ исправи, и добраго сѣмени. Такожде и дѣкое дрѣво, отрѣсая, аки доброй плодъ принесло, въ шлахѣтѣнаго дрѣва шѣпитъса. Съто есть шѣразъ дѣшии человекскіа. Сѣбро замлодѣ сѣмаа доброн набки на ней засѣано и лѣторѣсая побѣжносты въ ней зашѣплена невѣдетъ, пѣстѣетъ, и такъ на томъ свѣтѣ, шко и по смѣрти во вѣчне нещаслива стаѣтса.

Dla toho mowyt pismo Sw. : Jazwy y oblyczyenya dajut premudrost. Otrok zabluždennyi sramlet rodytela swoia.

. Jdiže nist uczenya duszy, nist dobro ; nerazumiie muža pohublaiet puty ieho.

б) Понѣже Nayiasniyszy y Naylaskawszy Monarcha nasz w politycznoy ustawi szkolnoy nauku naroda pospolytaho za nayspersuju potrebu cilaho kraju wozwistyl, y swoju oteczeskuju trasklywost k semu neprestanno obertaiet.

в) Szczo ęo iest polityczna ustawa szkolna ?

O. Polityczna ustawa szkolna, iest to knyha wsia monarchicznaja prepysy y prawa szkolnaja w sebi zamykajuszczaja. Uwahy syia powynny pryimowaty do serdc swoich wsy uczytelyie, osoblywe zaś kandydaty instytuta seho. Ony bowem budut ynohda podwyzaty y trudytysia wychowaniem molodych obywateley kraju. Ony na mistey rodyteley budut sposobyty dity k ich y ciloho kraju szczaslywosty, z ich ust budut braty dity nauku, a z ich postupkow pryklad. Ony nyiakom sposobom budut anhelamy chranytelamy newynnosti junoszewta. Na nych budet zlywaty Hospod Boh blahoslowenstwo, iesly trosklywo czuwaty budut nad uwirennym stadom. Ym rodytela, ym społecznosty diakowaty budut, iesly dity na pylnych gospodarey, wirnych y poslušnych poddanych, zhodlywych sosid y pobožnych x-ian usposobiat. Protywne na nych padet płacz otca y matery, iesly dity ot nych zanedbanie życie nehodywoie prowadyty budut. Yz ych ruk w on deń straszny

suda domahaty sia budet Hospod Boh krowe newynnych otroczat czrez ych nedbalstwo pohybszych.

O iak szanowny y iak piekny, ale razem ważny czyn yły urad uczytela! Kto kolwek więc choszczet w tom stani pozostaty, nechay sia stysło spytaie samoho sebe, iesły do toho stana czuiet sia byty powolanym, to iest: iesły do należytao sprawowania usposoblenia majet.

§ 2.

Jakowya to własnosty y usposoblenia powynen maty sey, kto choszczet urad uczytelsky dobre spravowaty?

O. Powynen maty na samy pered ochotu, smysl y horływost do uczytelstwa, takozde serdecznu lubow y prychylnost do ditey. Ne wsy lude prymety syia posidajut. Kto ne majet myłosty do ditey y ochoty do stanu uczytelskaho, sey ne powynen hornuty sia do stanu toho. Takowy nechay pewne znajet, ze ne iest zdatnym na uczytela. Tu odnako každomu zważyty podobaiet, ze własni dity na naybolszu myłost od nas zasluhujut. Ony sut iestestwa prostaho serdca, newynnyi, hodnyi anhelow samych ymity za opiekunow y chranyteley; Spasytel sam wozłozy ruci na nych, blahosłowiaszcze ych; ony z łona rodyteley k uczytelem prychodiat, daby w nych druhych rodyteley znayszły. Ony lubiat uczytela, skoro tylko myłym hlanet okom. Ony nadharażajut uczytela pracu, nadharażajut y mozoł pyłnostyiu, szczyrostyiu y prychylnostyiu do uczytela. Ony staraniem uczytela szczo deń Bohu y ludem myłszymy staiut sia. Ne iestže welykaia pobudka do myłosty ditey y poswiaszczenia im sia uzupełnao?

§ 3.

Kto choszczet uriad uczytela spravowaty, powynen sia czystym y szlachetnym namirenym semu poswiatyty, sy iest: chotity w stani tom staty sia kraju użytecznym y otrymannych od Hospoda Boha talantow k semu upotreblaty. Ktoby tym zamirom chotił byty uczytelem, poneważ w ynnom stani sposobu do żytyia ne nachodyt, poneże uczytelem buduszcze wyhodne y bez tiazkoy praci żyty mozet, albo ze w tom stanu od służby woyskowoy wolnym budet, w prawdu czystaho namirenyma ne maiet. Wydoki syi ne sut pewnyi, a szczo sia na dal staty mozet, kto iesły ne sam Boh znajet. Ne wsia mistca uczytelskaja sut zarowno powabnaja. Praca uczytela ne iest tak łatwa, iak sobi moze kto wystawłajet. Nechay sebe nikto ne oszukuiet. Służba uczytela ne iest dla naiemnykow. Tokmo prawdywoie powołanye służbu syiu latwu y znosnu czynyt.

§ 4.

Pro czto więc toy kto powołanyie w sebi do uczytelstwa czuiet, od seho otwraszczaty sia ne powynen?

Ot. Dla toho, poneże:

a) Bez trudow y nuždy żadnoho stanu na switi nema. Żołnir, uradnyk, selan, rukodilec, kupec, każdy pracowaty musyt.

Do wsich bowem recze Hospod Boh: w poti lya twoieho plodow twoich snisy. Neszczasływy sey czelowik, kotoryi sebi pewnahy sposobu do żytyia ne obyraiet.

6) Poneże w domowstwi yły gospodarstwi bożym każdy dla sebe mistce maiet. Sam bo Otec Nebesny w swoy wynohrad dilateley wybyraiet y wysyłaet.

Czuiet sia kto byty usposoblenym, wnutrne pobużdenym do stanu uczytelstwa, nechay wo ymia Hospodne ydet za sym pobużdeniem, nechay ani w liwo, ani w prawo ne obzyraiet sia. Wozłożywy ubo ruki swoia na rało y obzyray sia wspiät ne iest dostoin stana uczytela. Łaska y pomoszcz Hospoda Boha ne odstupuiet tworiasiszczych dilo Hospodne.

Czeho powynen nadiiaty sia sey, kto sia horływe y ochotne do stanu uczytelskaho sposobyt?

Ot. Kto sia horływe y ochotne do toho stanu sposobyt, uczynyt w nauci postupok. Praca ieho y trud požadany uwiacznyt sia skutkom. Hospod wynohrada wyznaczaiet nadhorodu dla swoich dilateley. Stateczność w postanowleniy, neutrudyma praca y roztropnost zapewniaet takowomu nadhorodu własnaho sumlennyia, ziednaiet szacunok starszych. S takowymy otcy y Matery ostatny kawalok chliba ochotno dilyty budut. Kromi seho sut z uriadom uczytelstwa rozmaitaia korysty y pożytky połuczeniy, iako to: uczytel maiet powahu w kraju, wolnym iest od służby woyskowej, pobyraiet pryhody od hromady y dominii, a nawet yz funduszu szkolnaho. Prytom maiet meszkanyie y opal y procaia. Boh zaś iest ystocznyk wseho dobra, nadhorodyt prau y usyłowanyia prymuszczahy trudy uczytelstwa. Uczaszczy prawdu, reczet Pysanyie Sw., proswitaiet sia aky switłost, y aky zwizdy wo wiky. **Дав. Ёі. III.** Zabyraiuszczy sia do stanu seho uczytelskaho, powynen należyte szczo do tila y szczo do duszy byty usposoblennym.

§ 5.

Szczu do tila powynen byty zdrowym, sy iest maty syłnyia persy y dobru y wyraznu mowu.

Dla czoho syie?

Ot. Poneważ uczytelstwo tiazkym y mozolnym uriadom iest. Uczytel musyt szczo deń w welykoy yzbi mnoho swawolnych, zuchwałych, pobudlywych ditey uczyty, musyt upomynaty, strofowaty y userdno nastawlaty. Tu potrzeba usyłowanyia y diłnocy. Dlatoho mowyt ustawa szkol. XI razdił: uczytel powynen zdorowyia zmysły, dobru wymowu y zdorowoię tiło maty.

§ 6.

Jelyko do duszi powynen uczytel maty nalezyte usposoblenyie:

a) Razum, yly widomocy do stanu seho potrebnia.

b) Y serdce dobroie, yly poczytwost.

B. Jelyko do razumu yly widomocy, szczo wymahaiet sia w kazdom uczytelu?

O. Samo słowo uczytelstwo znamenuiet własnocy uczytela.

Daby druhych uczyty, treba samomu riczy uczebnyia znaty. Bo slipyi slipaho prowadyty ne możet. Daby zaś sam kto czeho nauczył sia, powynen maty dobru pamiat, ducha pronyklywaho y ochotu do nauki. Tu potrzeba ducha ochoczaho, daiuszczaho sia powodowaty. Kto czrez (uroienyie) o sobi, upor y linywstwo ne choszczet nic nowaho nauczyty sia, kto na to, szczo sia koło neho y meźdu ludmy diiet, nezważaiet, kto ne beret na uwahu nauku, sey dobrym uczytelem byty ne możet. Mynuly uže czasy, hde każdy umijuszcy czytaty y szczo kolwek pysaty za uczenaho poczytan był. Czytaty y pysaty powynen teraz każdy selan yly każdy chłop umity. Seho rady uczytel perwoie mistce w seli po parochu ymuszczy, powynen przywoite usposoblen byty, daby selanom swoimy widomostny y roztropnostyiu nauku y radu dawal. Každý stan wymahaiet rozmaitych sposobnostey. Rolnyk musyt rozumity gospodarstwo, remesłnyk y rukodilec remesło, jako to: kowal, tkacz, kołodiy powynen swoiu sztuku umity. To samo tyczyt sia uczytela; y on swoju sztuku rozumity y umity dolžen iest.

Dla toho uczytel na syia perestorohy pysma Sw. wsehda pamiataty powynen. Knyżka w dili swoim umudriaiet sia; na ynnom mistcy: preźde nežely wozhłaholeszy, sam uwizd. Syr. Podług rozmaitysty szkol wyższych y niższych w uczytelech rozmaityia widomocy wymahajut sia.

§ 7.

B. Do iakowych szkol nauczycieley przyznaczeny sut kandydaty instytutu seho?

O Do szkol parafialnych.

B. Jakowia nauky y znania powynny professory szkoł parafialnych posidaty?

O. Professory szkoł parafialnych powynny:

Wsia nauky posidaty, iaze po nych wymahaiet polityczna ustawa szkolna. Predmety, mowyt polityczna ustawa szkolna w XI razdili, iaze uczytel maiet, powynen sam dobre y dostateczne rozumity. Katechizma yły nauku wiry powynen uczytel to tylko umity, ielyko trebuiet, daby własnoie serdce podług neia uformował, daby w pobożnych myslach utwierdzał sia, daby postupkami swoimy ditem dobry przykład dawał, takozde nauku wiry czrez parocha w szkoli wykładannuiu powtariaty i ogólne dity do dobrych skłonnostey, do poczytywych dił y do pobożnaho żytyia nawodyty mohł.

Powynen umity wsia druky y pysma w knyhach szkolnych zwyczaynaja dokładne y podług (prosodyi) czytaty, wsia obrazy pysm powynen krasno y łatwo pysaty

Czetyry czasty nauky czyslennoy w ciłych liczbach yły razbyienyach, takozde prawyło troynoie powynen grontowno znaty y do wydarajuszczych sia prypankow bardzo zastosowaty potrafyty, hławoczyśle takozde umity powynen. Prawyła sylabizowania, prawoczczenia, krasno y prawopysania, takozde prawyła czyslytelstwa powynen dobre na pamiat znaty.

B. Czeho syia wsy przyказы politycznoy ustawy w korotkosti wymahajut?

O. Przyказы syia wymahajut, daby uczytel umil należyte nauku wiry, yły katechizm, prawyło po rusku y po polsku czytaty, pysaty y rachowaty.

Подасмо далі усгуп про кари тілесні, що доторкав ся до одної з найтемнійших сторін нашого давнього шкільництва.

B. Jakowia dity karoiu тіlesnoiu karaty należyt?

O. Jedyne takowia dity karoiu тіlesnoiu karaty należyt, kotorym prežde reczenye karanie ne pomahaiut.

B. Za iakowia prestupłenya kara тіlesna nałahaiet sia?

O. Za tiažkaia tokmo prestupłenya, iako to: neposlušeszeństwo, zuchwałost, kłamstwo, biyky, kradiž y tam daliy.

B. Czym małyia y słabyia dity karaty potreba?

O. Rozhoju.

B. Jakowia uwiszczania daiut sia o sem uczytelu?

O. Sliduiuszczya:

a) Aby dity hrubszym końcem rozhy, w przytomnosti ynych, ani też w ynnoie mistce iak w zadnyciu nikohda ne karaty.

6) Takozde karanyie rozgoiu, kohda dity uze w szkoli sut, w osobnoy izbi diiaty sia maiet.

r) Nikohda zaś nepowynny chłopci pry kari diwczat byty, ani diwczata pry kari chłopcey.

B. Szczo przykazuiet ielyko do kary tilesnoy polityczna ustawa szkolna?

O. Jelyko do kary szkolnoy tilesnoy hlaholet polityczna ustawa szkolna w XI razdili take: dla ukaranyia waźniuszch pohriszeny rozhatokmo, a starszych iedyne uczney tonky prut używaiet sia. Plagy syia nikohda kromi widomosty y soyzwołenyia parocha ne daiut sia. Wsehdha zaś kara takowa czrez rodyczow samych yły w przytomnosty wykonana byty powynna, dabysia potom rodytelyie ne żalyły. Welykaia chłosta uczytela z obrażenyiem tyla połączena iest tiazkym policynym wystupkom, za kotoryi uczytel perwy raz a resztom od 3-ich dney aż do misiaca, powtoroie zaś kromi seia kary oholoszenyiem za nedbalnaho służby uczytelskoy, karanyim budet. Kodex počzasło II, §§ 165, 172, Instrukcyja § 8).

Nehodywa iest ricz (mowyt daliy polityczna ustawa szkolna), jehda rozhniiwany uczytel sromotnymy slowy dity zneważaiet, yły zaraz do rozhy beret sia; horsze ieszcze iest, kohda zakazannyh kar y riczey kney upotreblaiet. Dla toho surowo zakazuiet sia uczytela: počyżkowanyia ditey, tarhanyie za wołosy, udarenyie y szturechanyie kułakom w hołowu yły w ynnoie słaboie mistce, używanyie dyscypliny, kanczuka, nahayky y proczych podobnyh ynstrumentow.

Po zakazu semu ne wolno iest byty dity po pałcach y po dołony, ne w żadnoie ynnoie mistce, z czeho by potom dity na zdorowiu terpiły.

Zakazuiet polityczna ustawa szkolnaia wsiakaia sramotnaia przyzwyska.

Nehodywyi y kary hodnyi byłby postupok uczytela, kotoryiby dity psamy, drabamy, kanaliamy, łotramy y proczyia prozywał; za takowyya przyzwyska dity karaty należyt, tym bardziey więc na uczytela y parocha ne prystoit. Należyt proczeie ditom takowych kar nakładaty, kotoryia w sebi uważanyia, szanowanyia, ditom požadanyia y mylyia sut, iakoto: mołytwy, spowid, usłuha w cerkwi y wzaiemna iaka posłuha. Na ostatok rostropny y o dobro ditey prawdywe dbalyi uczytel latwo wynaydet razlycznyia stosownyya kary.

Poneże przywoitoie y rostropnoie używanyie kar bardzo połącznym, protywnym wsiakoie złopotreblenyie, nadużytyie ych szkodlywych iest, y namirenyie szkolnoie razdaiet (buryt, nyszczyt), daiut sia uczytelem slidiuszczyia perestorohy:

1. Ne czynit kar czastymy y powszechnymy ; szczo ridko sia używaiet, syie tokmo dobrym iest.

W pewnoy szkoli ostatnych tyźdney pred examinom sam tokmo kryk y płacz słuchaty było, w tom bowem czasi chotił uczytel wse plagamy wymusyły ; prystupkom tim stiahnuł protywo sebi szemranyia y skargy, a dla examinu y dla obyczaiew wcaley nic ne pryobrił.

Uczytel, kotoryi czrez ciłyi kurs na nedbałost ditey czrez szpary dywyt sia, nemnyte iakoby pred examinom na łob, na szyiu wsia dokazaty (mohł) možna.

Wy zaś uczytely żywaho y skoraho temperamentu, ne budte w karanyiu ditey popendlywamy.

2. Prosyte, peresterihayte, hrozit preźde neźely do kary prystupyty. Ne naczynayte sprawu od toho, na czym konczyty naleźyt.

А ось устуи із „Практичних прикладів Сократичного і Акрматичного способу учения“.

Uczytel: Perczytajte perwyia try § 43-o stychy. Dity! w procztennom dopiro mistcy stoit : Na tom switi wse dobroie dla czelowika znajduiet sia. Lude staraiut sia, ale wse od Boha pochodyt.

Treba nam więc Boha toho blyźcze poznaty. Poznaiemo ho byty y byty Sotworytelem swita toho. Preźde nauczu was, szczo to iest swit?

Uczytel: Gdy na dwir wyidesz szczo tam nad soboju wydysz?

Dity: Nebo.

U.: A w iasny deń szczo wydysz na nebi?

D.: Sołnce.

U.: W noszczy zaś szczo wydysz?

D.: Misiac, zwizdy.

U.: Na czym stoisz y po czym chodysz?

D.: Po zemly.

U.: Szczo wydyte na zemly koło sebe?

D.: Drewa, kamenyie, zwiryie.

U.: Jedny z tych riczey ruszaiut sia samy od sebe z mistca, ynnynia zaś nedwyżymyia. Jak sia nazywaiut?

D.: Żyiuszczyia.

U.: Jak wtoryia?

D.: Neżyiuszczyia.

U.: Wse więc szczo nad soboju y pod soboiu y koło sebe wydyte, jako to: nebo, zemlu y wsia w nych suszczaja, rozumiiem czrez słowo dopiro od was procztennoie. Jak nazywaiet sia syie?

D.: Swit.

U.: Aby poznaty, że na switi tom vse dobro dla czelowika znayduiet sia, czy potreba swit sey rozumom uważaty?

D.: Potreba

U.: Szczo to iest swit sey czrez rozum uważaty?

D.: ??

U.: Na szczo wam Hospod Boh dał oczy?

D.: Do wydinyia.

U.: Kohda na iakowu ricz uważaiete, szczo w was powstaiet?

D.: Wyobrażenie syia riczny.

U.: Kohda np. domu iakoho, cerkwy, choszczete wyraznoie, prawdywoie y dokladnoie maty wyobrażenie, dabyste ia od ynnych budynkow rozrożnyły, jak powynnyste ia uważaty?

D.: Stysle y dokladne.

U.: A iesły uważany czrez wasz dom yły cerkow z mnoho czasty składaiet sia, czy dosyt iest dla dokladnaho poznania z iednoy storony uważaty?

D.: Nedosyt, potreba z wsich storon na neho dywyty sia.

U.: Czy dosyt iest czrez kratkyi tokmo czas y prodko dywyty sia?

D.: Nedosyt, potreba dołho y wtiaż dywyty sia.

U.: Kohda iakowuiu ricz prawdywu dołho, stysle y ze wsich storon uważaju, szczo tohda czyniu?

D.: Uważaju ricz syiu.

U.: Kohda riczny iakowoy prawdywoie y dokladne maju wyobrażenie, to netylko znaju iak ona powerchowne pokazuiet sia, no zastanowlaju sia takozde, iak ricz taia uporiadkowana iest, k czemu służył, od koho pochodyt y procz. Skoty ne mohut zważyty seho?

D.: Sam syie czelowik możet tokmo zważyty.

U.: Jak sia własnost duszy naszoy nazywaiet, kotoryiu lude pry uzrinyi iakowoy riczny nad neiu zastanowlaiut sia?

D.: Własnost syia duszy nazywaiet sia rozum.

U.: Jehda więc na swit hlanete y rozumom waszym nad swoystwamy y czudnym poriadkom zastanowyte sia, tohda ne iako nerazumnyi skoty na neho dywyty sia, no uważayte ieho y iak?

D.: Razumom.

U.: Stoit daley w bukvary, że vse od Boha pochodyt. Dlaczeho vse na switi od Boha pochodyt?

D.: Bo Boh ia sotworył.

U.: Zryte odnako naylychszuju budu z doszok hwozdmy yły kołkamy do kupy spoiennych złożenu y sołomoiu nakrytu. Jehda by wam kto powił, że witer poznosyl do kupy sołomu, doszky y procz., y tak powstał dom yły buda, szczo byste na to rekły?

- D.: Reklybysmo, że neprawda.
- U.: Sud wasz prawym iest, no powidźte, z iakowych czastey dom yły buda iakowa składaiet sia?
- D.: Z doszczok, dyłow y podwałyn, sołomy y proczaja.
- U.: Riczy syia ne maiut żytyia y ne mohut ruszaty' sia?
- D.: Tak iest.
- U.: Powidźte my, iak iednym słowom nazywaiut sia?
- D.: Neżyiuszczyia.
- U.: Ricz neżyiuszczaia możet szczo z sebe zrobyty?
- D.: Nemożet.
- U.: Mohła że preźde reczena chata yły buda sama od sebe powstaty?
- D.: Nemohła.
- U.: Ponewaź chata sama od sebe postawyty sia ne mohła, a odnako stoit, musila byty syła iakowaś, kotoraja iu postawyla; koieiu więc syłoiu, derewu włastywoju yły czużeiu chata syia powstała?
- D. Czużeju syłoiu.
- U.: Syła syia czuża byłže witer yły powitria?
- D.: Ni.
- U.: K czemu służył chata?
- D.: Ko meszkanyiu ludey.
- U.: Toie, szczo choszczemo osiahnuty, kohda szczo diłaiem, nazywaiet sia namirenyie. Jakowo więc było namirenyie pry postawlenyi domu?
- D.: Daby lude mohły y procz.
- U.: Y witer hromadyt na kupu pisok, sołomu, trisky y t. p. Czego iednako w tem neperesterihaie ho?
- D.: Namirenyia.
- U.: Jehda kto czynyt dla pewnaho iakowaho namirenyia y ricz iakowu tu tak yły ynaczyey podług upodobanyia robyt, szczo musyt sey maty?
- D.: Rozum.
- U.: Kto więc chatu yły budu postawyt, toy ymił namirenyie y umił namirenyie syie do skutku prywesty, syiest ymił rozum. Mohłže witer chatu postawyty y dla czoho ny?
- D.: Bo witer rozumu nemaiet.
- U.: Jehda witer na kupu pisok, sołomu y procz. hornet, ne dla-toho odnako, aby lude z toho pożytok mały, czeho pry tom nemaiet?
- D.: Namirenyia.
- U.: Jak więc mowymo, kohda wydymo, że bez namirenyia czrez witer kupa powstała?

D.: Mowymo, że pryypadkom powstała.

U.: Szczo więc pryypadkom powstało, czeho ne peresterihaemo?

D.: Namirenynia.

U.: Buda więc, o kotoroy mowymo y pry kotoroy namirenynie posterihaiemo, iak ne mohła powstaty?

D.: Pryypadkowo ne mohła powstaty.

U.: Szczo pacze musila maty?

D.: Maystra yły archytekta.

U.: Jak czelowik toy nazywaiet sia, kotory budu yły chatu iakowu postawyt?

D.: Mayster yły archytekta.

А на остатку ось уступ із „Інструкці“, яким ми й кінчимо сей том.

A. Kromi swidytelstwa czrez uriad cyrkularny pred 1807-m od toho czasa czrez wyższaho nadzyratela uczylyszcz dyecezalnych uwi-rennaho, nykto służby uczytela dostupyty ne możet.

B. Pry szkołach prywatnaho patronatu podaiet uczytel prezentatu własno-rucznuju proźbu o nadanyie sebi szkoły, yły mnohym partytam uczastnykamy prezentacyi suszczym hlawniyszemu meźdu nymy.

Pry szkołach monarchicznoy prezentacyi podaiet proźbu wsimy potrebnymy ysprawlennui y do konsystora obraszczennui okružnomu nadzyratelu, w kotorom predili szkoła wdowstwuiuszczaia obritaiet sia.

Г. Dekret postanowlenyia otrymuiet uczytel od konsystora.

Д. Nadanyiem służby szkolnoy počwaiet prawo używanya ieja pry chodow, iednako ne od dne podpysana dekreta, no od dne naczala służby. Sym nadanyiem takozde bezopasnym staiet sia, że razwi widomosty y dozwołenya konsystora czrez prezentanta albo parocha od służby opuszczennym byty nemožet.

Proczeie nadanyie uswoboźdaiet ieho od służby woyskowoy, dondeże uczytelem iest.

E. Dekret postanowlenyia nebezpeczyt iednako uczytela, daby y menszych skarh rady na żelanyie prezentanta, dominij, parocha, hromady służby utratyty ne mohł; powynen dlatoho yskustwom, pylnostyiu, soobraznym nastawlenyiem iunosty, posłuszeństwom y neporoczny m żytyiem zasłuhowaty na dekret wysokoy hubernii, k czemu okružny nadzyratel po dostoynom yskusi predloženyie tworyt.

Sycewym obrazom potwerždenny uczytel dla menszych skarh, y aszczeby dekretom hubernialnym odpuszczennym służby ne utratyl.

3. Po czynonadanyi uczytel służbu neukosnytelno naczynaiet.

Dołžnosty neju pryiatyia kasaiut sia ieho soderžanyia w uczy-
lyszczy y postupkow so swoimy nastawnykamy.

Ж. Jelyko do szkoły ymat powynnosty odnosiaszczyia sia do ditey
szkolnych, do pomoszcznykow, do domu szkolnaho y do staranyia sia
o pryhodach służebnych

И. Junost szkolnuju da poczytaiet za naywyżsoie dobro, rukama
ieho k pryližnomu sobludeniyu uwirenoie. Seho rady :

a) Wo wremia wakacyi litnych kupno z mistnym nadzryatelem
szkoło-sposobnyia otoczata spysaty, spys sey parochu mistnomu do
srawnienyia z knyhoju raždaiemych y do podpysu podaty, posem zaś
k prełożeniyu ieho pry wizyti w szkoli zachowaty.

6) W opredilennya czasy służebnyia toczno y punktoalno nastaw-
wlaty.

Prytom neutrudymo, razwi uwaženyia aszczeby ditey bohattyia yly
ubohyia ymut rodyteľyie, uczyty, opredilennuii nastawlenyia metodu
blusty, proczeie po prawyłom metodyky pryližno y so lubowyiu junost
nastawlaty.

b) Katalogy pylnosty neprestanno westy, neprychodiaszczych do
szkoły otchesky napomynaty y sedmyczno parochu skazaty, woeže on
uwiszczanyiem swoim choždenyie do szkoły spospiszestwuiet.

Iz tych katalogow podobaiet uczytelu misiacznyia spysy nepry-
tomnych po sowisty tworyty y parochu predlahaty, na ostatok :

Ymat ekstrakty z podpysom parocha y mistnaho nadzryatela uriadu
mistnomu polroczne, sy iest : pry koncy Februarya y Julia oddawaty.

r) Da ne pryimaiet do szkoły ditey ospoju naturalnoju oderžymych
prežde nežely strup odpał iest.

Nedozwolaiet nawet prystupaty ditom uszywym yly osypku na tili
iakowu ymuszczym.

д) Na pospiszestwowanyie blahych obycaiew podobaiet uczytelu
so wseiu pryližnostyiu zryty, pohriszeniyem iunosty po prawyłom škol-
nym zapobihaty y ysprawlaty ia, wsiakoy sposobnosty k pomnoženiyu
dobraho meždu uczenykamy czrez napomynanyie pryližno używaty,
takže uczenykw ne tokmo słowesy, no množaie pryuczeniyem do p-
riadku, czystosty, skromnosty y do nabludenyia pry-
stoynosty w szkoli y pry yzhodi yz neja nawodyty.

e) Božyia prestuplenyia, iako to : kradiz yly hrich tilesny powy-
nen za každyim razom mistnomu parochu donesty, daby sey karu na-
znaczyly y szczo poležno postanowyty mohł.

Tiažkoie bytyie ditey po perwy raz arezstom, po wtory ubo are-
zstom y uznanyiem nezdolnosty do wsich czynow szkolnych karanyim
budet.

ж) Naypacze że o wozrast nauky wiry mežo junostyiu czrez syie staraty sia powynen: daby nauku wirouczytela po danu sebi od neho nastawleniu pyłne powtaral. K czemu reczennoy nauki wsehda prytomnym byty, deñ ieja w wlastywoy knyzi zanotowaty, y knyhu syiu na každoie trebowanyie okružnomu nadzyratelu pokazaty obowiazanym iest.

Kromi seho dolžen iest uczytel wo wremia toržestwennaho nabożeństwa junost szkolnuiu do poriadku y skromnasty prynuždaty.

б) K semu podobaiet uczytelu prykładom dobrym obyczaiem byty, na nabożeństwi so wsiakym blahohowyniem obritaty sia, służbu diakowski opasno, pobożne y poważne połnyty, wo swoim zaś domowom żytyi poriadok, małżeńskoiu zhodoiu, dobrym wychowanyiem czad własnych ciłoy hiromadi prykład dawaty.

н) Seho rady zaprieszczaiet mu sia surowo posiszczeniya kormy y muzyky w austeriach.

Da nedozwolaiet proceie w swoim domu zakazanaho, neprystoynaho y soblaznytelnaho prebywaniya; w zasłuhu uczytelu pocztet sia, iesły także kromi czasow szkolnych ditem na seli bawiaszczym sia swoim prysuststwyiem podwyzaiet sia oddalyty wsia blahym obyczaiem yły zdrawyiu protywnaja.

і) Wo wremia teczeniya szkolnaho y kromi soyzwołeniya parocha posunenye ditey yz perwaho razriadu do wtoraho nykohda diiaty sia neymat.

Podobnym obrazom w czasi szkolnaho teczenya ne prymuiut sia latwo naczalnicy.

W służbi uczytelu prydaet sia pomoszcznyk.

O. Szczo do pomoszcznyka sliduiuszczyia daiut sia:

a) Bez pysmennaho dozwołeniya nadzyratela okružnaho pomoszcznyka deržaty ne lit iest.

Tokmo nadzyratel okružny razuždaiet, iesły po ustawom szkolnym pomoszcznyk potrebnny y iesły uczytelu starosty yły nemoszczny rady prydanym byty powynen.

б) Po otrymanom yzwołeni priyatya pomoszcznyka ne možet samowolni žadnaho priyatya, ne predyzwistwowasze ieho ymynytelnost z predloženiem swidytelstwa okružnomu nadzyratelu y ne połučywsze od seho dozwołeniya.

в) Dolžen iest pomoszcznyku ne tokmo platu retelne, no y przywoiite žylyšcze y postil dawaty.

г) Wo wremia czasow szkolnych žadnaho diła służby nekasaiuszczaho sia nalahaty pomoszcznyku nemožet.

д) Аky dobry gospodar powynen na obyczay pomoszczyka zryty, ieho o pohriszeniach protywo-prawnych w lubwy y userdno napomy-naty, nesliduiuszczoy ubo poprawi parochu donesty.

Jeżeliby tim sposobom zło otwraszczenno ne było, yzwistył ieho okružnomu nadzyratelu.

е) Pomoszczyka ne możet pereminyty, tokmo po donoszenyi okružnomu nadzyratelu.

Kromi ważnych pryczyn, dla kotorych by sey neukosnytelnoie odpuszczenie pomoszczyka yz służby nużnym byty uznał,

Pereminenyie ne ynaczey, tokmo y wokoncy teczenia szkolnaho y po 6-to-nedelnom odkazanyi diety sia.

ж) Skarhu na pomoszczyka kasaiuszczuiu sia prestupłenyia protywo służbi yły postupkow ieho z uczytelem iako z służbodawcem, powynen nasampered parochu donesty.

Semu raspry myrolubno ułołyty nemohuszczu, podobaiet ju okru-żnomu nadzyratelu donesty.

Mnyt sia uczytel wyrokom okružnaho nadzyratela oskorblenu byty,

Lit jemu ieszcze dalsze rekurs tworyty do cyrkułu, ieżeły sp or płaty, stołu y żyłyszczu, do konsystora, iehda postupku ieho yły czyna uczytelnaho tyczyt sia.

Nastoiatelstwom sym protywo ieho wnymanomu prawu rekszym, na wsiakyi słuczay rekurs do hubernij założyty możet.

I. Jelyko do domu szkolnaho ymat uczytel userdno tiamyty, sebe toczyiu upotrebytelem a ne własytyelem, yże dom sey ne ieho nakła-dom sozdanym y soderżanym y ustroiennem bywaiet. W tom udosto-wireny ne powynen :

а) Niczoho swoim nedbalstwom yły neladom psowaty, no so wsia-kym tszczaniem na soderżanyie sosudow szkolnych zryty.

б) Szkody w domu, oknach y procz. ieho wynoju sodiłanyia dol-żeń iest yždyweniyem zaraz kazaty poprawyty.

в) Aszcze w domu yły sosudach szkolnych nikoie powreždenyie kromi wyny ieho proyzszedszyi obritet, podast o sem z widomostyiu y podpysom parocha donesenyie okružnomu nadzyratelu, daby szkodi sey skoro y małym kosztom zaradyty možna.

ПОКАЗЧИК

літератури та архівних матеріалів.

Acta monasterii S. Georgii (у Львові, рукопис).

— revisionis ecclesiarum intra decanatum Pruchnicensem, рукоп.

Bericht der galiz. Landesstelle an die höchste Hofkanzlei, 13 December 1816, Z. 54783.

Біблійна Історія ветхаго завѣта, Львів 1841.

Богословія нравственности или нравовъ, приподавана на Всеучилищи Л'вовскомъ въ языцѣ рускомъ года 1806 естъ въ полиѣ. Григорій Гуменный, парохъ рускій Рожанки (рукопис).

Brieger Th., Indulgenzen (Hauck, Realencyklopädie, IX, 76—94).

Букварь славено-русского языка, Львів, 1817, 8^о, с. 48).

Букварь языка славенского Чтенія и Писанія учащимся въ полевное руковожденіе (Львів 1807, 8^о ст. 80 ненаг.).

Букварь языка славенского чтенія, Львів 1790.

Букварь языка славенского чтенія учащимся въ полевное руковожденіе, въ немже мо-

литвы, служеніе до Службы Божія и инья правды юношеству каеолч. хрїстіанскому благопотребныя обрѣтаются (Львів, 1819, 8^о, ст. 88).

Войнилонецъ Ів. Р., Церковь и монастырь св. Юрія у Львова... „Дѣло“, 1900, ч. 116.

Вѣстникъ, Вѣдень, 1851, ч. 44, статья О. Л.; 1862, ч. 90.

Harasiewicz M., Annales ecclesiae ruthenae, Львів, 1864 р.

Hauser Leop., Monografia miasta Przemyśla, Череминшль, 1883.

Головацкій Яков, Дополненіе къ бібліографіи Ундольскаго С. Петербургъ 1874.

— Историческій очеркъ основанія галицко русской Матицы, Львів, 1850.

— Обозрѣніе славено-русской письменности и народнаго образованія въ Червонной Руси до занятія Галиціи и Лодомеріи австрійскимъ кордономъ. „Литературное приложеніе къ „Червонной Руси“, Львів, 1893.

- Головацкій Як., О першому літературно-умственомъ движеніи Русиновъ въ Галиціи, Львів, 1865.
- Голосъ изъ архієпархіального явшаго клира, „Слово“, Львів, 1869, ч. 82.
- Estreicher K., Bibliografia polska XVIII w. Kraków.
- Желеховскій Юст., Іоаннъ Свѣгурскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси, Львів, 1894.
- Нови данни до біографіи Ив. Могильницкого. „Новый Галичанинъ“, Львів, 1889, ч. 11.
- Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. VI miscellanea: Житіє Марії Єгипетскої; т. XXV, misc.; т. XXVII misc.
- Застирецъ Йос., Мандаты еп. П. Бѣлянського (Богословскій Вѣстникъ) том III, Львів, 1902, ст. 252—258.
- Захаріясевиць Т., Наставленія історіи церковныя, 1790.
36. В. О фондѣ для сиротъ и вдовиць по русскихъ священникахъ. „Вѣстникъ“, Відень, 1852, ч. 90.
- Zibrť, Dr. Seněk, Indiculus superstitionum. Прага 1894.
- Зоря Галицкая, Львів, 1851.
- Зубрицьскій М. Продажа попѣвства в Скопові 1592 р. (Зап. Наук. тов. ім. Шевч. 1898, т. XXV, misc).
- Instructio pro Vice-Decanis in dioecesi Premisliensi observanda 1817 р., рукоп.
- Катехизисъ малый для училищъ парафіяльныхъ, Львів, 1847, 8°, с. 48.
- Катехизмъ великій, Львів, 1788.
- Катехизмъ малый, Львів, 1818, 8°, ст. 29.

- Книжка Лев, його рукопис в бібліотечі руської капітули в Перемишлі, цит. стор. 106.
- Коссакъ Мих., Шематизмъ Чину св. Василя В., Львів, 1867, ст. 21.
- Костецьскій Іван, Positiones selectae ex univ. discipl. theologica, Оломунець, 1802, 8°, ст. 24 неп.
- (Краттер), Briefe über den itzigen Zustand von Galizien. Ein Beitrag zur Staatistik und Menschenkenntniss. 2 томи. Липськ, 1796.
- Лавровскій І. др., Меєодика чили успособленіє до замѣрносногo справованія уряду учительскогo для учителей и помощниковъ О. Г. К. въ школахъ тривіяльныхъ і парохіяльныхъ отъ Іоанна Лавровскогo, Архідиаконa К. П. зъ нѣмецкогo уложенноє и до околичностей школъ русскихъ застосованое (рукопис описаний в часоп. „Учитель“, Львів, 1893, ч. 15 і 16).
- Lea Henry Charles, A History of auricular Confession and Indulgences in the Latin Church, Philadelphia 1896, 3 томи.
- Левицьскій Вен. др., статья в Вѣстнику, Відень, 1858, ч. 23.
- Lewicki Jos., Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien, Перемишль, 1834.
- Левицьскій Мих. Архієрейскоє окрестноє посланіє. Львів, 1841.
- Liber quorumvis universalium Ecclesiae suburbanae Samboriensis annorum 1780—1790 (рукопис).
- Liebrecht F., Des Gervasius von Tilbury Otia imperialia.

- Лодий П., Наставленія лю-
бомудрїа правоучительнаго
(1790).
- Лозинський Йос., Автобіо-
графическіи записки Іос. Ло-
зинского. Литературный Сбор-
никъ, Львів, 1885.
- М. L. C. Essai sur les erreurs et
les superstitions. Amsterdam,
1765.
- Малиновскій М., Чи Русыны
в Галиціи до р. 1848 промы-
шляли о собѣ? „Зоря Га-
лицка“, Львів, 1850, ч. 27.
- Die Kirchen- und Staats-
Satzungen bezüglich des gr.
kath. Ritus. Львів, 1861.
- Могильницкій Ів., Букварь
славено-русскаго языка за
благословеніємъ и повелѣніємъ
Его Преосвященства киръ Мі-
хаила Левицкаго. Будин, 1816,
8°, друге вид. Львів, 1819, 8°,
стор. 64.
- Наука христіанская по ряду
катихизиса нормалнаго къ ползѣ
дѣтей парафіяльныхъ. Будин,
1815, 8°; II вид. Львів,
у Йос. Піллера, 1818, 8°;
III вид. Перемишль, 1833, 8°.
- Rozprawa o języku małoru-
skim ks. Jana Mogilnickiego,
przekład z ruskiego Ludw.
Nabielaka (Czasopismo nau-
kowe księgozbioru publ. Ossoli-
ńskich, Lwów 1829, III), дру-
ге вид. Відень, 8°, 1837, третє
виданє Львів, 1848, 8°.
- Мравовичъ Амвр., Руковод-
ство къ славенскому красно-
рѣчию во употребленіе люби-
телей славянскаго языка. Бу-
дин, 1821, 8°, ст. XXIV+256.
- Nabielak Ludw., див. Мо-
гильницкій Іван.
- Общихъ и естественныхъ поуче-
ній христіанскаго богочестія
Часть первая в р. 1786.

- Ordnung der öffentlichen Vorle-
sungen, welche am k. k. Ly-
ceum zu Lemberg im Schul-
jahre 1808 gehalten werden.
- Орловскій Петръ, Харита-
тыва. Кіевская Старина, 1894,
т. XLIV, ст. 382—402.
- Pamiętnik Lwowski, I, 1818, не-
крольогъ П. Ярини, нап. Мавсож.
- Пелеш Юл. др., Geschichte
der Union der ruthenischen
Kirche mit Rom, 2 т., Ви-
день, 1880.
- Перемишлянинъ, на р. 1852, Пе-
ремишль 1851.
- теж на р. 1855. Перемишль
1854.
- Петрушевичъ А. С. Рос-
пись изданій Почаевской Ла-
вры (Временникъ Ставроп. Ин-
ститута за г. 1879).
- Сводная галичко-русская лѣ-
топись съ 1772 до конца
1800 года. Львів, 1889.
- Площанскій В. М., Бучачь.
Изъ матеріаловъ, оставшихся
по бл. п. о. Мод. Гнатевичу
Ч. св. В. В. „Слово“, Львівъ,
1865, ч. 68—70.
- Гусаковъ, „Науковый Сбор-
никъ“, Львів, 1868.
- Доброшль, „Науковый Сбор-
никъ“, Львів, 1867, ст. 232.
- Дрогобычъ по части исторіи,
топографіи и статистики. „На-
уковый Сборникъ“, Львів,
1867, ст. 18.
- Лавровъ, село и монастырь.
„Науковый Сборникъ“, Львів,
1866, ст. 337—8.
- Самборъ, „Прикарпатская
Русь“, додатокъ до „Слова“,
Львів, 1885.
- Станиславовъ по достовѣр-
нымъ источникамъ. „Науко-
вый Сборникъ“, Львів, 1868.

- Повинности подданныхъ къ ихъ монарху во употребленіе училищъ парафіальныхъ. Львів, 1817, 8°, ст. 46.
- Politische Schul-Verfassung в днѣ 11/8 1805.
- Полянскій П., Церковь и приходъ св. Варвары въ Вѣднн. „Новый Галичанинъ“, Львів, 1890, ч. 10, 11.
- Правила школьная для училищъ парафіальныхъ. Львів, 1817, б. р. і м. др.
- Protocollum Expeditionum concernentium scholas parochiales в pp. 1817—1838 (рукоп.).
- Protokol ordynacyi szkolnych села Голешова, бобрецкого повіта, рукопис.
- Quidam русскій, Воспоминанія изъ минушаго, Новый Проложъ 1884, ч. 157—166.
- Рука Дагаскина, Львів 1830.
- Rusyn Nawryło, Zustände der Russinen in Galizien, Ein Wort zur Zeit. Von einem Russinen, Липск, 1846.
- Сборникъ Отечественный, Відень, 1855.
- Schematismus в 1832 р. (рукоп.). Собраніе великаго катехизму безъ питаній, вид. 1786.
- Statuta societatis presbyterorum ritus graeco-catholici galiciensium ad promovendam operibus scriptis apud fideles Christi cognitionem religionis et ad formandos eorumdem fidelium mores institutae. Відень, 1816, 8°, ст. 30.
- Тихонравовъ Н. С., Слова и поученія направленные противъ языческихъ вѣрованій и обрядовъ (Лѣтописи русской литературы и древности. Москва, 1862, т. IV, 82).
- Торбацкій М., Методика (рукопис).
- Finkel Ludwik dr., Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi o stanie kraju (z roku 1773). Osobne odbicie z Kwartalnika Historycznego t. XIV. Lwów 1900.
- i Starzyński St. dr., Historia uniwersytetu lwowskiego, I, Львів, 1894.
- Fischer H. L., Das Buch vom Aberglauben, neue verbesserte Auflage, Leipzig 1791.
- Франко Ів., Інтердікт в селі Кунині (Житє і Слово, II, ст. 273—277).
- Причинки до історії Галичини в XVIII в. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том XXVII, Львів, 1899, miscell. ст. 2—16.
- Хрущевичъ Гавриилъ, Історія Замойскаго собора 1720 года, Вильна 1880.
- Целевичъ Ю. др., Дещо про науку въ загаль і про галицкій школы за цѣсаря Іосифа II. Шкільна Часопись, Львів, 1871, ч. 11, 18, 19.
- Czasopismo nauk. księgozb. publ. Ossolińskich Львів, 1829, III.
- Чинъ Вечерни и Утрени (незвісне виданє коло р. 1821).
- Чувства чадъ Галицкихъ рускихъ въ день торжественного возшествія на престолъ Митрополіи Галицкой Міхаїла Левѣцкаго, Львів, 1818.
- Шайдовичъ Ів., Въ день рожденія Вас. Матковскаго, вірша в р. 1792.
- Шараневичъ Ис. др., Зъ галицко-русской общественной історіи. (Новый Галичанинъ), Львів, 1891.
- Шематизмъ перемисскій в 1778 і 1902 р.

Шептицький Афанасій, Устави св. собору Замойскаго и дівцевалніе.
 Шумлянський Йос. Метрика з р. 1686.
 Щав'їнський Ник. Буквар сла-венскаго язика, Чтєнія и пи-санія, въ благопотребное по-ученіе и полевное руководство учащимся дѣтемъ своимъ и па-рох'янъ. Иданіе Ієрея Ща-в'їнскаго Николая пароха Бо-

лоховець питающаго во ака-деміи Львовской составленной отъ Іосифа II императора 1815 р. (рукоп.).
 — Поученіе о Чыслѣ, обще нари-цаемъ Арвметикою, ради чадъ своихъ и парохіи дѣтей нада-ся слѣдующая чресь ієрея мирскаго Николая Щав'їнскаго, пароха Болоховець 1815 (ру-коп.).

ПОКАЗЧИК

імен власних і географічних.

Австрія, 52, 89, 90, 100, 108,
 114, 122, 131, 241.
 Азія 289.
 Ангелович Антін др. 120, 123,
 127
 Анківч Анд. др. лат. еп. 141, 142.
 Аристотель 283.
 Африка 289.
 Бабин 237.
 Бабичі 20, 22, 32.
 Бакхус (Bachus) 283.
 Балкевич Михайло 253—255, 257.
 Бардїів 136.
 Барило Іван 50.
 Бароні 141.
 Бауер 154.
 Бахів 20, 23, 24, 210.
 Бережани 111, 115.
 Березвіцький 48.
 Берітці 237.
 Бернакевич 29.
 Бернгардт 141.
 Бібрка 99.
 Білецький Андр. др. 119.

Білич 237.
 Біляк Гриць 50.
 Білянський Петро еп. льв. 54,
 59, 60, 65, 69, 70, 81, 100,
 101, 109, 110, 116, 117, 119,
 120, 121, 125, 128.
 Бітля 237.
 Бішау 141.
 Бобик Андрій 50.
 Бобикевич Олекса 279.
 Бодвар Бонавентура 112.
 Болохівці 286, 289.
 Бонковський 122.
 Борисевич Андрій 139.
 Борковський 104.
 Болоновичі 132.
 Болохівці 136, 237.
 Боржада Варг. 123.
 Бохня 154.
 Братковський Он. 105.
 Бретшнайдер 123.
 Броди 113, 152.
 Броніця (Bronica) 237, 254, 255,
 256, 257.

- Будин 125, 133, 135, 136.
 Буковина 84—86.
 Буссаковський Вікентій 251.
 Бутини 139.
 Бучач 104, 111, 113.
 Wawrzyniec Chorażyc 26.
 Вадовиці 253.
 Важинський Пофирій, еп. холм.
 90, 121.
 Вайгль Евкардій 111.
 Вакет 113.
 Валява 21, 22, 27, 89, 90, 139.
 Ван Роа 141.
 Варвара св. 127.
 Варшава 90.
 Варяж 106.
 Величка 111.
 Величковський Юліян 247.
 Венгерський 44.
 Венедикт XIV папа 12.
 Венеція 128.
 Вербиця 132.
 Вергановський Герман 113.
 Верхратський Данило 15.
 Вжицький Мик., еп. лат. льв. 7.
 Винницький Юрій, еп. пер. 106,
 107.
 Винницький О. 25.
 Вишатичі 139.
 Вишенський Іван 100, 279.
 Відень 90, 103, 107, 125, 130,
 131—137, 175, 259, 268, 274,
 275.
 Відман 156.
 Wierzbienkowa Eudoxia, mie-
 szczka Jarosławska 28.
 Вільчинський 104.
 Вісвіт м. 253.
 Вітошинський Антін 139.
 — Ігнатій 62, 69, 73, 74, 107.
 Возниця Семен 252.
 Волинь 104.
 Волинець 107.
 Войниловець Ів. Р. 106.
 Волошинович Гриць 48 · 50.
 Вольф Казимир 112.
 Воля Розвеницка 19.
 — Якубова 253—256.
 Wteogines 283.
- Вундт 285.
 Вязовниця (Więzownica) 252.
 Гадомський Яков 114.
 Гаввер Леопольд 115.
 Гакет 53.
 Галичина 16, 17, 47, 53, 67, 68,
 89, 90, 100, 109, 112—117,
 119, 121, 123—133, 137, 139,
 141—143, 145, 146, 154, 155,
 167, 176, 227, 239, 240, 250,
 258, 272, 275, 277.
 Галичкович Амвр. 106.
 Ган Венц. 123.
 Ганіш Григорій 113.
 Ганкевич настоят. дрогоб. Васил.
 256.
 Гарасевич І. др. 118, 119..
 — Мих. др. 119, 120, 127, 184.
 Гартман, проф. 256.
 Гауер бар. Франц. 120, 141, 229,
 230, 231.
 Гац Петро 39.
 Гвіздець 111.
 Гербарт 285.
 Герінг von G. R. 81.
 Герольд Кароль 133, 259.
 Гльокснер 141, 230.
 Гнатевич Мод. о. 104.
 Гнатковичі, с. 29.
 Гоббс 285.
 Goes 156.
 Голинь 121.
 Головацкий Як. 1, 112, 118, 258.
 Гомберг 123.
 Гоневский 104.
 Горлиці 136.
 Городиславичі 8.
 Гофман Фр. кс. 102, 107, 113,
 123.
 Гошів 105.
 Граби 237.
 Грабінський 32.
 Грабовецький Ів. 116.
 Гриневецкий Мод. 105, 119, 275.
 Гроссбауер 112.
 Грубер кс. 130, 151.
 Гуменець 107.
 Гуменний Григорій о. 279.
 — Теодор 280.

Гуркевич 98.
 Гусаків 124.
 Гучинський Масієй 182.
 Давидович Ігн. 135, 206, 207,
 210, 214, 258, 259, 265.
 Дамаскин 139.
 Данило, буков. еп. 82, 84
 — пророк 189.
 Декарт 285
 Дзюбек Андрій 253.
 Демянович 48, 50.
 Денкевич Іван 253.
 Диковиці (Dzikowice) 251.
 Добриловський 279.
 Доброгостів 237.
 Добромиль 92, 104, 105, 111.
 Добрянський Ант. 137.
 Дорожинський Віктор 105.
 — Ів. 116.
 Дорожів 168, 238.
 Дрогобич 104, 105, 111, 136, 256.
 Дроздовичі 131, 135, 268.
 Дрогонич Яцко 50.
 Дубицький Гликерій 104, 105.
 Дубовецький Гаврило 197—199.
 Дукля 106, 111.
 Дунаєвський 10.
 Дуткевич Ів. др. 119.
 Європа 289.
 Евстахіївчич Мих. 24, 36, 37, 40.
 — Юрій 22, 24, 39..
 Єдлінський Сам. 106.
 Естрайхер 1.
 Желехівський Василь 139.
 — Юст. 132, 134, 139.
 Жиди 18, 111, 212.
 Жидичин 183.
 Жовква 80, 81, 113, 215.
 Завадович Іван 35.
 Залуква 137.
 Заміхів, с. 22, 23, 38.
 Замойський гр. 111.
 Замость 111.
 Застирець Йосиф 109.
 Затварницький Данило 17—19,
 22, 29, 31, 39, 41.
 — Іван 36.
 Захаріясевиц Теодор 116, 118,
 119.

Збараж 111, 115.
 Звенигород 139.
 Земанчик Ів. 118, 119.
 Золочів 111,
 Зубрицький Михайло 17, 48, 175,
 206.
 Іван св. 80, 190.
 — Хреститель 14, 15.
 Йодлівка 19, 24.
 Йосиф II. цісар 47, 52, 53,
 106—109, 111, 114, 116, 122.
 Кабат 112.
 Кавсько 238.
 Кальварія 138.
 Калущ 111.
 Калужняцький 88.
 Каменець Подільський 2, 7, 10,
 12, 105.
 Каменський 133.
 Кант 136.
 Канчуґа 26.
 Качановський Дан. 135, 268.
 Кашичі 18.
 Кафілевич Іван 49.
 Кишка Лев 106.
 Климентій сьв. 12.
 Кміт Юрій 54, 89, 99, 175,
 220, 240.
 Кобилецький Іван 257.
 Кованкевич 121.
 Коломия 113.
 Конровиц Дмитро, 38—40.
 Копистенський Захарія 279.
 Кордасевич Ст. 139.
 Коринтяни 4, 161.
 Корманичі 135.
 Коровники 139.
 Костецький Іван 127.
 Котолій Андрій 106.
 Коханович Григорій, еп. 152, 183.
 Köchel 113.
 Кошиці 136.
 Краковець 251.
 Крамарівка 24.
 Крамер 112.
 Красічка, графиня 36.
 Краттер 53, 111—113, 141.
 Кречовичі 26.
 Кривогули 197.

- Кривче 19, 20, 46, 206, 210.
 Крижановський Іван 25.
 Кринос, с. 10, 15, 181.
 Кріг (Krieg) v. Hochfelden бар.
 230, 251.
 Крулікевич Іван 46.
 Крумава (в Мор.) 113.
 Кудельський 113.
 Кунни, с. 48.
 Кученас Стефан 34.
 Лаврів 104, 105, 118.
 Лавровський Ів. др, 106, 133,
 136, 139.
 Ланчин 131.
 Ланчинський Яків 197.
 Левницький Вен. др. 133.
 — Ів. Ем. 1, 7, 59, 90, 103,
 206, 220, 233, 286.
 — Йосиф 133, 134.
 — Мих. еп. др. 119—121, 125—
 127, 131—143, 157, 160, 161,
 165, 166, 182, 195, 196, 215,
 216, 242, 252—254, 258, 259,
 272, 274—276
 — Петро 137.
 Левкова (в Ярослава) 33.
 Лешак Яцко 50.
 Лемківщина 237.
 Леопольд II, цісар 107, 116, 117,
 122—124.
 Летня 105.
 Липницький Конст. 116.
 Липск 113, 131.
 Лібухора 248.
 Лісна 238.
 Лісна Велика 238,
 Лінецький о. 44.
 Літинський Яків о. 33, 45, 46.
 Лішня 105, 238.
 Лодий П. 118, 118.
 Лозінський Йосиф 134.
 — Петро 65.
 Лужок долішній, с. 253.
 Ляврецький Йосиф 254.
 Ляндскорона (повіт. Вадовиці)
 252.
 Ляхнік 141.
 Любачів 111, 250.
 Львів 6, 10, 47, 64, 70, 81, 82,
 101, 102, 109, 111—125, 127,
 128, 131—134, 137, 139, 143,
 144, 154, 170, 181, 182, 184,
 187, 190, 193, 195—199, 215,
 229—231, 246—248, 251, 252,
 275, 278, 290.
 Льодомерія 118.
 Мавс Йосиф др. 137.
 Магдалена сьв. 85.
 Манастир Дерезицький, с. 105.
 Максимович о. 139.
 Маластів 252.
 Малиновський М. о. 114, 115,
 120, 258, 274, 275.
 Малковичі 139.
 Манявський Стефан 24.
 Марія Тереса 100, 103, 105, 107.
 Марко сьв. 84.
 Мартинів 99.
 Мартиновський о. 101.
 Марашорш Теодат др. 280.
 Мастай (Mastay) Альойши 252.
 Матковський Вас. 121.
 Марцінкевичівна Анна 132.
 Маршалкевич Іван 139.
 Мацюк Григорій 249.
 Медвідь (Niedzwiedz) Іван 249.
 Микелита М. 139.
 — Теод. 139.
 Михайликовський Іван 48—50.
 Михайлівка 38.
 Михальчак 139.
 Міль 285.
 Мільбахер 115.
 Міліневич Григорій 190, 193,
 195—197.
 Мінасевич 154.
 Mislinic 154.
 Міхальський Доротей 275.
 Модрич 338.
 Могилянський Ів. о. 120, 126,
 131—136, 138, 141—144, 160,
 166, 167, 170—173, 190,
 215—218, 220, 227, 228,
 233, 234, 251, 258, 259, 268,
 269, 272.
 Монастирський о. 101, 105.
 Монастирець 99.

Моравія 113, 127, 146.
 Морський Михайло 25.
 Москаль 48.
 Мохнацький Олексій о. 17, 46.
 — Теод. 187, 189, 193.
 Мравович Амвр. 125.
 Мункач 127.
 Мушина 111.
 Мшана 106.
 Мшанець, с. 47—50.
 Набеляк А. Л. 133.
 Нагуевичі 238.
 Наваревич Петро 17, 18, 135,
 139, 268, 269.
 Найгавзер 141.
 Наполсон І. 131.
 Новосілки 138.
 Нове місто 92.
 Негрибка 139.
 Neustern Baro de. (див. Гарасе-
 вич) 113, 184, 188.
 Неполомиці 111.
 Неполонський 101.
 Непомук Іван сьв. 19, 27.
 Неревій Броніж 104.
 Неронович Яків 17.
 Несецький 133.
 Ниликовичі (Nilirkowice) 252.
 Німці 112.
 Носкевич Антін 255.
 Оборонин 107.
 Огоновський Ож. 258.
 Озеряни 122.
 Околович Іван 20, 36.
 Оломунець 127.
 Ольшавський Іван 127.
 Ольшанський Василь 24, 25.
 Онуфрій сьв. 27.
 Опарі 238.
 Орове 238.
 Ортинський Вас. 105.
 Островський 133.
 Павліковський Іван 251.
 Павло сьв. 79, 80, 161.
 Павлович Ант. 119.
 Парашак Іван 50.
 Паславський Петро 39.
 — Яків 251.
 Пацлавський Іван 24.

Пацлавський Стефан 24.
 Пелеш Юліян др. 127.
 Перген А. гр. 47, 48, 53.
 Перемишль 40, 62, 66—69, 73,
 74, 75, 89, 90, 93, 94, 106,
 107, 111, 114, 115, 120, 121,
 126129, 131, 133, 134, 138,
 139, 146—151, 154, 156, 157,
 160, 161, 165—167, 170—173,
 202, 206, 215—220, 227, 228,
 233—235, 237, 251—255, 259,
 269, 272, 274, 291.
 Перемищина 62.
 Петришин Іван 50.
 Петро сьв. 80, 81.
 Петрушевич А. 1, 6, 7, 115,
 258.
 Підбуж 238.
 Піллер Йосиф 133.
 Площанський В. М. 104, 105,
 112, 124.
 Плятон 283.
 Повнатичі 19, 20, 23—25, 210.
 Поділе 104, 183.
 Повняк Іван 50.
 Полянський П. 127.
 Поляки 53, 112, 274, 275, 278.
 Польща 47, 90, 142.
 Порохник 17, 210.
 Потоцький Микола 104.
 — Ян др. 119.
 Почаїв 106, 128.
 Почаївська Лавра 1.
 Пралковичі 139.
 Прессен 123.
 Прусія 52.
 Пукальський Яків 42, 44.
 Пуляк Андрій 35.
 Пучинський Пантелеймон 24.
 — Семен 36—38.
 Пфафф 242.
 Пюрковський 48, 49.
 Радоци 136.
 Радивно 135, 206, 210, 214, 268.
 Радкевич Арс. 406, 118, 119.
 Райбергер 270.
 Райтаровський 122.
 Рая 84.
 Ржиновска Зофія 26, 28, 31.

Ридшовський Амвр. 106.
 Ридло Максиміліян еп. пер. 54,
 59, 89, 90, 93, 94, 116, 120.
 Рим 7, 106, 127, 274, 275.
 Ріплін 19, 23, 26, 27.
 Родеш Фр. 123.
 Розбір Довгий 20, 21, 24.
 — Округлий 17, 18, 210.
 Розвениця 24, 25.
 Росія 2, 6,
 Русини 7, 65, 104, 106, 111, 112,
 114, 115, 117, 250, 258, 272,
 274—278.
 Русь 28, 51, 112.
 — угорська 116.
 Рушельчичі 19, 23.
 Рясна 107.
 Ряшів 111, 215.
 Сабатович 25.
 Савіцький Михайло 29, 31.
 Савка 37.
 Самбір 114, 115, 216, 254.
 Сандец 154.
 Сатанів 105.
 Свобода 141, 230.
 Сьверський 101.
 Світен Готфрід (Swieten) 107.
 Себечів 135, 268.
 Североля, кардин. 274, 275.
 Селецький (Sielecki) 252.
 Семшовський Олексій 21.
 Семигород 116.
 Сивак Гриць 50.
 Сиснів Іван 50.
 Склепкович Семен 135.
 Скородинський Микола др. 119,
 120, 177.
 Скопів 35.
 Скоповський 44.
 Скотник 24.
 Смотрицький 278, 289.
 Смігурський Ів. еп. пер. др. 7,
 133—135, 138, 139, 143, 268.
 Снятин 122.
 Созанський Василь 195, 196.
 — Данило 268.
 Сократ 283.
 Солець 238.
 Соловій Андрій 39.

Спас (коло Самбора) 105.
 Спенсер 285.
 Спонрінг Юліян 62, 66, 69, 73--
 75, 127, 128, 146, 148—151.
 Середня (Srednia) с. 40.
 Станіславів 113—115, 131, 152,
 186.
 Старавський Іван 48, 50,
 Старе Кобло 51, 54, 89.
 Старжевський 49, 50.
 Старжинський Ст. др. 118.
 Старогород с. 249.
 Стебельський 133.
 Стебник 238.
 Страшевичі 48, 49.
 Стрий 111, 279.
 Стрільбицький 122,
 Стрільбиці 238.
 Сухтори с. 249.
 Сян 206.
 Сянок 215.
 Тарнів 152.
 Татари 238.
 Телесницький Антоній 25.
 — Яков 21—23, 32, 34—36.
 — Ян 45.
 Терлецький Василь 139.
 — Григорій 38.
 — 105.
 Тетерухович Іван 252.
 Тивовичі 210.
 Тирнау (Turgau) 113.
 Тисьмениця 111.
 Тірман 141.
 Торен 123.
 Торокань 105.
 Трильовський Ів. 135, 268.
 Троцька Яцко 50.
 Тудорковичі (Tuturkowice) 200,
 215.
 Туна Гаврило 255—257.
 Турбацький Микола 290, 291.
 — В. 290.
 Туринка 135.
 Туркул 105.
 Турчманович 268, 269.
 Турчмановський 135.
 Україна 104.
 Уличне 238.

Ундолський 1.
 Унів 131.
 Устрицький 6, 25, 37.
 Фединкевич Теодор 67, 68, 157,
 166, 167, 170—173, 206,
 216—220, 227, 228, 233—235,
 237, 251, 252.
 Федорович Іван 107.
 Филипович Ігнатій др. 106.
 Фінкель Людвік др. 47, 53, 118,
 123.
 Фіхте 136.
 Фока сьв. 85.
 Фолькман-Штокман Франц 252.
 Франко Іван др. 1, 47, 54, 82,
 90, 99, 109, 115, 119, 120,
 126, 170, 136, 258, 277.
 Франц І. 127, 131, 133, 134,
 139—141.
 — П. 123.
 Франція 122, 123, 289.
 Фредро 105.
 Фрідріх П. 52.
 Херческул Досноей, еп. 84.
 Хиринь 24.
 Хлопичі 18, 20—22, 17—31, 36,
 37.
 Ховцкый 29.
 Хомиковский Бон 106.
 Чаллі 107.
 Частковичі 22, 23
 Чацкий Тадей 106.
 Червона Русь 112, 118.
 Чернев с. 249.
 Чернецький Антоний 40.
 Чернівці 81.
 Чилиятичі 18.
 Чорна 238.

Цайль 141.
 Цайс 231.
 Целевич Юліян др. 114.
 Цицила Іван 252.
 Ціцерон 283.
 Шайдович Іван 120.
 Шанковський Мат. др. 119.
 Шараневич Ізидор пр. 32, 106.
 Шведзінський Іван 41.
 Швець Іван 50.
 Шептиці 2, 10, 12, 48.
 Шептицький Афанасій, еп. пер.
 і лєв. 1, 2, 6—8, 17, 29, 31,
 48, 104—106.
 — Лев, еп. лєв. 1, 7—10, 12,
 15, 16, 106.
 — Никифор 106, 107.
 Шілдр Фр. 136.
 Шлеск 142.
 Шумлянський Онуфрій еп. пер. 27.
 — Осип еп. лєв. 6, 7, 26.
 Шумський Осип 243, 249.
 Щавінський Микола 136, 286,
 289.
 Щирець 1.
 Яблінка Вижна 238.
 — Нижна 238.
 Яворів 62, 111, 249.
 Яворівщина 62.
 Яворщина (юрідика) 105.
 Янів 107.
 Ярина Йосиф др. 136, 137.
 Ярослав 113, 152.
 Яйківці 11, 12.
 Яцковичі 18.
 Ясло 215.
 Яхимович Григор. 242, 246—248.

Показчик річевий.

А.

Абсолютизм 108, 349.
 автономія школи 122.
 адміністратор 2, 7, 59, 70, 164,
 179, 187, 189, 190, 191.
 адміністрація церкви 10, 11.
 аери 3.
 агенда протопресвитерів 11.
 агент 241.
 айони 3.
 Академія Замойська 106, 111.
 — Краківська 114.
 акатолики 203, 222, 223, 235,
 239.
 Агафіястине 31.
 акти деканальні 22, 36, 37, 42,
 249.
 — монастирські 104.
 — протопресвитерські 10, 11,
 — ревізії церков 17.
 — уневської капітули 105.
 — фундаційні шкільні 227.
 актор 38, 39, 10, 41, 49.
 акторка 33.
 акциденс церковний 25.
 альба 30, 32.
 амвона 19, 28, 68, 69.
 амулет 53.
 Annuntiationis образ 19, А. вів-
 тар 25.
 анталяр 31.
 антепедіум 30.
 антецесор преосвящ. 8.
 антиміє 3, 15, 25, 26, 29.
 antiquae educationis сьвящ. 12.
 апарат (фелон) 19, 30, 32.
 Апостол (кн.) 31, 32.
 апостольський престол 2, 7, 10,
 12, 15.
 апостольські дарованя 13.
 апробата на слуханє сповіди 35,
 26.

аптика 249.
 аренда 74.
 арендар 36, 44, 91, 73.
 Арифметика (підр.) 136, 139,
 289—291.
 artes liberales 21.
 артикули вірн 5, 77, 90.
 архів намісництва 175,
 — Почаївський 105.
 — Перем. конс. 126.
 архієрейство 131.
 архієрей 3, 12.
 архієпископ 2, 180, 191, 195,
 246.
 архієпископ 2, 3, 6—8, 12,
 141, 142, 190, 259.
 архімандрита Мелецький 2, 7, 8,
 10, 12.
 ахрімандрія унев. 105.
 архієпархія льв. 174, 175.
 асенгерунок 257.
 аспірації пангерманські 131.

Б.

Бабинець 19.
 бакалар 25, 35, 91.
 бальдахим 30.
 бассарунок 32.
 бецирк 153.
 бібліотека 108.
 — капітули пер. 106, 107,
 270, 271.
 — Могильницького 134.
 — Наук. тов. ім. Шевчен. 59,
 257.
 бібліотеки парафіяльні і дека-
 нанальні 54, 125.
 бібліограф 12, 114, 129.
 бібліографія 1.
 Біблія 246.
 бібліяна церковна 30.
 біте сьвящ. „вервицею“ 3, 7.

Богогласниє 12, 279,
 благословенє пастирське 4, 5,
 7, 10, 12, 13, 70.
 богослов 93, 106, 134, 136,
 богословіє 105, 116, 121, 131,
 132, 279, 280.
 богослуженє 22, 24, 159, 161,
 162, 163, 169, 250.
 Боже тіло (свѣято) 53, 66.
 божища поганські 51.
 брацтва церк. 6, 53.
 брацтво Рожд. М. Б. 20.
 Брєвіяр 22, 128.
 брошури 11, 259.
 будинки парохіальні та шкіл. 24,
 31, 37, 41, 42, 181, 187, 189,
 240, 242, 250.
 будова церков 5.
 Буквар 103, 116, 125, 129, 133,
 136, 140, 144, 169, 172, 210,
 214, 270, 286.
 буля In Coena Domini 47.
 бурмістр 96.
 бурса церковна 30.
 — Бучацка 104.
 буча Уманська 9.
 бюрократія централістична 90.
 — церковна 11.

В.

вакації шкільні 17.
 варстат ткацкій 113.
 Василянн 104, 113, 115, 136.
 вбранє хрестів і фігур при до-
 розі 61, 62.
 вежа (тюрма) 23.
 Великдень 23, 28, 56, 63, 65,
 65, 78.
 velum 30.
 вечерня 63, 65, 106, 144, 172,
 179.
 вибори до конесу 123.
 вивінуванє шкіл 205, 206.
 виділ теологічний 118, 121.
 викладн 120—122.
 викази шкільні 113, 183, 184,
 193, 202, 204, 215, 216,
 232—234.

викази консисторські 82.
 „виніє“ (porządki) 23.
 випроки дисциплінарні учителів
 251, 253.
 — судів духов. 17, 18, 34,
 36, 40.
 вируб в лісі 28,
 вистава археологічно-бібліогра-
 фічна 82
 вихованє 45, 52, 96, 103, 122,
 123, 130, 131, 134, 186, 188,
 189, 209.
 вістар 19, 25, 28, 30, 32, 46, 63, 81.
 відпуст 11—14, 16, 23, 91, 92.
 відсудженє свѣщ. від престола 3.
 відчит 137.
 візитація 2, 18, 70, 97, 111,
 134, 138, 140, 152, 191, 235,
 238, 239, 241, 246.
 військо 162.
 військова служба 125.
 віт 58, 148.
 вікарій 6, 29, 31, 48, 67, 154,
 206, 216, 220, 227, 275.
 вінчанє 80.
 віруваня народні 51, 52, 55, 58,
 60, 69, 82, 85.
 вірші 120, 121.
 віспа 165.
 visum repertum 21.
 віцедекан 169, 215, 216, 218—
 220, 242.
 водосвѣтїє 77, 78.
 володіне австрійське 48,
 військїй (уряд) 29.
 ворожбит 57,
 ворожбитство 61.
 ворожка 55.
 vota (шлюбованя) 29.
 врата царські 32.
 Всеночне 4, 77.
 вченє у школі 298, 300.

Г.

геретик 5.
 голєне борід у свѣщ. 7.
 горівка 22, 23, 27, 33, 34, 37,
 38, 44, 73, 74.

горожанство 131.
 госпожа (попада) 6.
 гостія (проскура) 23, 27.
 грамотики 105, 131, 133, 139.
 155, 210, 248, 289, 290.
 грамоти деканальні 17.
 — ерекційні 18.
 гривна (грошева кара) 3, 4, 10,
 21, 24, 36.
 гріб Божий 63, 67.
 грішник 16.
 гробниця (для схов. Тіла Хр.) 3.
 громади 28, 47—50, 55, 79, 97,
 109, 111, 112, 124, 135, 138,
 141, 142, 155—158, 187, 188,
 192, 196, 199, 205, 212—215,
 217, 237, 247, 249.
 гумерал 25, 30—32.

Г.

географія 112.
 германізація 114, 125.
 гімназія 90, 104, 105, 112, 114,
 115, 121, 122, 125, 130, 134,
 155, 156, 230.
 ґрунти (гром., цер.) 27, 43, 44,
 50, 93.
 губернатор 47, 141.
 губернія 21, 68, 93, 101, 110,
 122—125, 128, 130, 138—144,
 151, 153, 154, 170, 191, 193,—
 195, 197—200, 202, 205, 213,
 227, 229—231, 238, 241, 242,
 249, 253, 255, 277, 304.
 гувернантка 200, 201.
 гувернер 201.

Д.

данина дворови 24.
 — свящ. 66, 80, 82.
 — парохіян для школи 212,
 213.
 данини при сповіді 76, 63.
 датки парохіян 18, 23, 32, 91.
 — духовенства 8, 9, 11.
 дальматка 30.

двір 24—27, 36, 48, 65, 71, 74,
 93, 94, 206, 213.
 — єпископський 9.
 дворик при церкві св. Трійці
 89, 90, 93.
 декан 11, 17—22, 24, 37, 44,
 48, 58, 62, 64—67, 70,
 73—75, 80, 81, 91—93, 107,
 109, 111, 125, 126, 128, 132,
 141, 143, 145, 149, 155, 156,
 160, 164, 172, 180, 182, 184,
 187, 190, 197, 202, 204, 206,
 211, 218, 228, 230, 252, 254,
 259, 268, 274.
 деканат 11, 17, 18, 89, 92, 107,
 140, 143, 148, 152, 160, 161,
 164, 166, 167, 180, 184, 185,
 190, 193, 196, 205, 208, 210,
 216, 218, 232, 237, 242, 253.
 декларації жертв руських гро-
 мад на школи 212—214,
 216.
 декрети похвальні для свьящ.
 166, 168.
 департамент 182.
 держава 90.
 деспотизм становий 108.
 десятеро приказаня божого 5.
 десятина 47.
 десятники (декани) 11.
 десятонаачальники (духовні) 6.
 дзвіниця 20, 25, 32, 225.
 дзвони 20, 25, 32, 63.
 дискос 2, 19.
 дідич 95, 96, 161.
 дієти окруж. інсп. 155, 231.
 дієцезальна дух. семінарія 8.
 дієцезальний синод 8.
 дієцезії 2, 4, 6, 9, 10, 13, 47,
 59, 62, 68, 70, 71, 84, 89,
 93, 99, 210, 215, 232, 235,
 237, 238, 240, 242, 248, 273,
 289.
 диспартамент 8—10.
 дільниця 20.
 дистрибуція 281.
 дісципліна церк. 47.
 дісциплінарні переступи свьящ. 7.
 діякон 2, 48—50, 77, 94.

добра митроп. 137.
 довги сьвящ. 93.
 доґма 52, 83.
 доґматика 53, 105, 116, 119.
 дозорці шкіл (надзир.) 94, 96,
 101, 173, 210, 234, 236.
 документи 82, 108, 113, 125,
 174, 175, 291.
 домінії 79, 125, 134, 135, 184,
 187, 192, 211—213, 217, 241.
 donum charitativum (харита-
 тива) 9.
 дотациї шкіл 90, 171, 174, 193,
 195, 199, 205, 206, 212, 215,
 237, 241, 250.
 дотация учит. 193, 197, 231.
 доходи сьвящ. 21, 23, 24, 26, 28,
 32, 47, 66, 80, 81, 82, 91,
 121.
 друкарні 7, 210.
 друки рус. ук. 1.
 духовенство, духовні 5, 9, 11,
 17, 18, 22, 47, 51, 53, 54, 60,
 69, 70, 86, 110, 114, 116, 117,
 121, 122, 126, 128, 131, 134,
 135, 138, 140, 143, 145—150,
 152, 160, 163—166, 168, 172,
 175, 176, 181, 184, 188, 190,
 192, 194, 199, 206, 209, 211,
 217, 218, 220, 241, 243, 246,
 248, 249, 255, 258, 259, 273,
 274, 279.
 духовні 20—22, 24, 48, 50, 66,
 197, 208, 209, 239, 242.
 душпастир 130, 143, 158, 161,
 162, 175, 176, 184.
 дяк 24, 25, 28, 44, 83, 89, 102,
 121, 125, 128, 135, 138, 140,
 148, 159, 160, 161—165,
 169, 170, 199, 209, 211—213,
 216, 217, 219, 229, 233, 248.

Е, Є.

Еванґелія 20, 25, 31, 32, 65, 68,
 72, 128, 129, 161.
 Евхаристія 13, 55, 56, 62, 63,
 65, 67.

Едукаційна комісія 90.
 едукація 21, 46, 92, 93, 97, 98,
 100, 109, 112, 115, 148, 186,
 201.
 Езуїти 114, 115.
 екзакуція 47, 48, 188.
 екзорцизми 55, 57, 66.
 економ 132.
 екскомуніка 47—49.
 Ектенія 79.
 елеопомазаніє 13, 55, 57, 75,
 76.
 епархія 7, 56, 61, 63, 84, 103,
 121, 125—127, 132—134, 138,
 142—144, 172, 174.
 єпископ 1, 2, 4, 6, 7, 9—12, 15,
 47, 48, 54, 59, 60, 65, 66, 70,
 73, 82, 84, 89, 90, 93, 94,
 105—107, 109—111, 116, 121,
 127, 131, 133, 143, 146, 160,
 165, 166, 176, 206, 211, 214,
 215, 242, 246, 258, 259, 272,
 274, 275, 281—283.
 епідемія 62.
 епітрахиль, 20, 30.
 єрархія руська 6, 9.
 єрей 2—6.
 єрейський похорон 6.
 етїка 105, 107, 136, 139.

Ж.

Жебрак 56, 64, 67.
 жених 3.
 жерела уздоровляючі 62.
 житє вічне 14, 15.

З.

Забобон 52, 53, 56, 60—62,
 69, 73.
 заборона сьвященникам їздити
 з жінкою на однім возї 4, 6.
 — сьвященнодійства 4.
 загородники 23, 24.
 заказ робіт у сьвята 54.
 закристия 19, 27, 29, 130.
 закладанє шкіл 99.

Замойський собор 3, 6.
 замок самбірський 50.
 захочуване до шкіл 102.
 записки дек. 17, 18, 21.
 записи на церкві 28, 29.
 заповіді церк. 3, 53, 58.
 — (шлюбні) 76.
 запусти 55, 58.
 зараза 62, 69.
 звізда (церк. знаряд) 2, 25, 32.
 здирства (протопопів) 19.
 Зелені Св'ята 38.
 з'їзди деканів 109, 125.
 — протопрезвітерів 11.
 — учених 133.
 знесене монастирських шкіл 113,
 116.

I.

Ігумен 104, 275.
 інвентарі 17, 18, 21, 22, 24, 25,
 42—45, 66, 103, 172, 190,
 197, 235, 274.
 інквізиція 53.
 інспектор шк. 195, 197, 198, 231,
 233, 235, 238, 239—242, 249,
 251—253, 268, 277.
 інститатор 21, 36, 38, 40, 92.
 Інститут Ставропігійський 103,
 138, 139, 161—165, 202, 205,
 216, 217, 291, 292.
 інструкції деканальні 89, 40, 92.
 — для шкіл 90.
 — для надзир. шк. 125.
 — для учителів 191, 162.
 інтенція 5, 10.
 їтердикт 19, 21, 27, 47, 48.
 їтерциза шлюбна 38, 39.
 їрмологіон 128, 129.
 їзда св'ящ. в жінками 4, 6.
 їосифінський патент про треби
 80—84.

II.

Казус книга 20, 22, 92.
 калита на листи 22.
 камера 199.

кандидат (духов. і св'я.) 90, 101,
 103, 106, 130, 138, 152, 163,
 164, 191, 252.
 канон (даток) 23, 32.
 канонік 113, 125, 131, 132, 135,
 151, 258, 295.
 канонічне право 9.
 канонна вина 5.
 — візитація 145.
 кардинал 131, 274, 275.
 католики 94.
 канцелярія єпископська 9, 10,
 90.
 — консистор. 190, 274.
 — надворна 73, 74, 122, 123,
 127, 135, 166, 217, 227, 254,
 273.
 капелян 127, 146, 190.
 капелянїї 107, 109.
 капітула 105, 106, 132, 134, 139,
 165, 185.
 капота 91, 122.
 Капуцини (монахи) 52.
 кара на св'ящ. 3, 7, 15, 21, 27.
 каркаби 25.
 картки при сповідї 76.
 каси мійські 25; церк. 239.
 катедра св'я. Юра 4, 8, 10, 15,
 — Галицька 10, 181.
 — Перем. 21, 36, 92, 163,
 165, 269.
 катедратик 9, 44.
 катехит 110, 112, 126, 150, 151,
 153, 224, 239.
 Катехитива 102, 113.
 катехізація 103, 129, 149.
 катехізм 21, 22, 32, 34, 35, 40,
 65, 72, 95, 101, 109, 110,
 125, 129, 133, 140, 142, 144,
 149, 150, 166, 176, 179, 190,
 191, 197, 199, 210, 259, 273
 —275, 296.
 квестіонар 182, 183.
 квіти (посв'ідчена) 4, 16.
 Кіріє елейсон 13.
 кіот 10.
 клепало зеліане 19.
 клер 2, 4, 12, 156, 203, 265,
 273, 274.

клерик 22, 46.
 clericus non decimat clericum 22.
 клятва 47—50.
 кляштор 107, 115, 180.
 кметі 23, 24, 26, 28.
 книжки (цер. і сьв.) 2, 6, 12,
 17, 18, 20, 22, 26, 31, 54,
 82, 86, 89, 109, 128, 135, 142,
 148, 153, 164, 165, 167,
 169, 172, 176, 185, 190, 191,
 201, 202, 204 — 206, 209,
 242, 247, 248, 258, 259, 263,
 275 — 277, 289, 290 — 292,
 295.
 коадютор 37, 39, 40, 182.
 ковтки 29.
 колятор 134, 156, 157, 182.
 колекти 10, 29.
 коляди (пісні) 55, 56, 58.
 — (даток) 23, 28.
 колядний хліб 23.
 коляторство 32.
 колегії (збір. проф. унів, гімн.,
 учителів нар.) 122.
 колегія римська 106.
 кольонія Академії крак. 114.
 колпак 33.
 Коменюш 248.
 комжа 31.
 комірниця 23.
 комісар цирк. 97.
 комісія надворна наук 107, 109,
 122, 130, 137, 141, 142, 151,
 171, 175, 183, 194, 198, 200,
 202, 229, 230, 236, 239—
 242, 271.
 компаня 30.
 коввіт 105, 266.
 конгрегація чернечі 104.
 — собор русь. дух. 6.
 — генер. 89, 90.
 конгруа 66, 236.
 конкурси на вчителів 196, 197,
 237, 238.
 консес 97, 123, 175.
 консисторія 22, 60, 62, 65—69,
 70, 73—76, 79, 81, 109, 110,
 115, 121, 122, 124—129, 132,
 134, 138, 141, 143—149, 152,
 153, 155—157, 160, 164, 166,
 167, 170—173, 180, 181, 184,
 186, 187, 190 — 197, 205,
 211, 215—220, 227—236, 238
 —245, 251, 253, 254, 268,
 270, 273, 274, 277, 301.
 конституція папська з 1747 р.
 12.
 контролю діяльності протопре-
 свитерів 11.
 конфесіонал 28.
 кооператор 73, 145—147, 150,
 151, 164, 166, 190, 191, 215.
 костел 35, 68, 150.
 копула 27, 26.
 корпорал 26, 30, 32.
 корчма 7, 22, 36, 40, 58, 55, 93.
 коралі 29, 32, 45.
 королівство Пруське 131.
 коронація Матери Божої 12.
 крещене 5, 15, 75, 80.
 крилошани 134, 195.
 кропило 29.
 ктитор 6.
 купецтво 7, 83.
 куповане парафій 18.
 куренди 54, 59, 62, 65—69, 73,
 74, 82, 90, 94, 99—101, 109
 —111, 117, 124, 126, 128,
 133 — 135, 142 — 150, 156,
 157, 161, 165—167, 170, 172,
 174, 181, 184—188, 190 —
 195, 199 — 202, 204 — 207,
 211, 213—217, 220, 227—
 230, 232—234, 236, 237, 246
 —249, 252, 253.
 курія римська 136, 275, 276.
 кустоди 11.
 кустош 134.

Л.

Латина 17.
 латинники 6, 24, 128.
 латинська церков 11, 16.
 латинський обряд 18.
 латинські обряди в руській цер-
 кві 11.
 лекції приватні 198.

листи пастырські 10, 12, 69, 70,
71, 81, 82, 84, 119, 161, 165,
174, 175, 204, 258, 259, 272,
275.

— окружні 11, 15, 16.

лікар 58, 62.

літописець святиоюрський 106.

літургія 4, 6.

ліхтар 19, 28, 29, 32, 105.

лицей 105, 106, 108, 116, 121,
122, 136, 230.

ложища 3, 25, 26, 29, 32.

Луцани 121.

Лютрн 212.

льобіка 133, 139.

М.

Магістрат 181.

магістратура краю - шкільна
123.

майно духовних 21.

мальовила 63, 67.

монастир 53, 90, 100, 105—107,
121, 122, 151, 153, 155, 156.

мандатор 122, 132.

маніпуляр 30.

мандровані монахи 4.

Мати Божя як королева і опі-
гунка Поляків 53.

машина гідравлічна 281, 282.

маця 26.

меморіал галицьких станів 124.

— Пергена 47, 48, 53.

мемуари 59.

месть 5, 55, 57.

Методика 112, 139, 163, 201,
290, 291.

метрика 3, 10, 20, 22, 23, 25
—27, 33, 75, 287.

метрополія 32, 196—198.

минниця 29, 32.

миро 3, 5, 75.

мирове 3.

мисочка 53.

митрополити 105, 106, 119, 127,
134, 137—142, 187, 195, 208,
211, 242, 258, 259, 275, 276.

міністерство 148, 275.

міністерство 175, 257, 275.

місіонар 105.

міщани 18, 32, 105, 132, 249,
250.

мова (в школі) 112—114, 116
—121, 130, 131, 139—141,
153—156, 160, 167, 170, 171,
194, 198, 210, 217, 218, 228,
249, 250, 278, 279.

молитви 4, 5, 6, 8, 15, 22, 55,
56, 64, 65, 68, 77, 79, 80,
91, 129, 130, 179, 222—224,
243, 297.

молитовники 61, 225.

монах 116, 151, 153, 275.

монархіам 108.

монстранція 26, 29, 30, 65.

моральність люду 227.

музей педагогічний 113.

Mszal 20, 23, 31, 128.

Н.

Навчане дівчат 186.

— релігії 66, 152, 183, 184,
200, 243—245.

— сліпих дітей 230, 231.

— в церкві 5, 34 — 36, 40,
46, 47, 63, 90, 91.

нагана духовенству за занед-
буванє шкіл 145, 194.

надзиратель шкіл 107, 113, 116,
123, 125, 126, 129, 141, 213,
219, 220, 223, 246, 301.

надвір над катехитами 126.

намісник (перший Галичини) 53.

намісники (духовні) 2, 7, 10,
76, 79, 81.

намісництва духовні (протопо-
пії) 3.

намісництво львівське 175.

намістні образи 19.

напої 74, 91, 93.

наука доповняюча 191, 192, 241,
229.

— шкільна 96, 98, 128, 140,
153, 158, 159, 161, 168, 169,
175, 193, 200, 218, 238, 243,
244, 254.

науковий систем у школі 90.
 неуки священники 121.
 нецтво духовних 17.
 новіціят 104, 105.
 Новий завіт (книжка) 128.
 новоженці 55, 57, 63, 66, 202.
 нунцій (папський) 17.

О.

Обіжник єпископський 17, 18.
 обов'язки духовних 21, 22, 33
 — 36, 40, 71, 72, 75—77,
 82, 90, 179, 180, 186.
 обойчики 7.
 образи 12, 19, 27, 28, 30, 32,
 41, 42, 55, 56, 61, 63, 64, 67.
 обрус 3, 7, 19, 25, 26, 30—33.
 обряди 11, 18, 32, 60, 65—68,
 75, 77, 80, 104, 106, 112,
 129, 132, 139, 141, 143, 149,
 162—165, 170, 171, 185, 190,
 194—196, 203, 204, 208, 249,
 250, 259, 265, 272, 274, 275.
 оглядини деканальні 17, 18, 20,
 24—27, 29—31, 33, 34, 41, 92,
 214.
 одяг священ. 6, 7.
 оказія (поминки) 35.
 Октоїх 25, 31, 32, 127, 128, 147.
 опир 85.
 оплата шкільна 111.
 оподатковане вчителів 236.
 Orationum 28.
 органісти 98, 199, 229.
 ордер Леопольда 131.
 ординації дієцезальні 89, 93.
 — шкільні 246.
 орнат 30.
 освітний ценз 90.
 осквернені церкви 5.
 освіта духовних 18, 22, 27.
 освящені Дари 19.
 Offertorium (Божі дари) 55—77.
 офірки 56, 64, 67.
 офіціал 3, 5, 8, 9, 12, 62, 66
 — 68, 73, 74, 146, 148—150,
 182, 206, 216—220, 227.

П.

Павлини, монахи 106.
 паламар 24, 148.
 пани 18, 22.
 панегірик русь. 12.
 папа 12, 16, 137.
 папська курія 7.
 парастас 77.
 паркан 20, 25, 26, 32, 33, 225.
 парох 9, 10, 17, 19—25, 28, 29,
 31—42, 44, 45, 47, 48, 50,
 63, 65, 66, 68—70, 73—79,
 81, 83, 90, 91, 94—96, 101,
 106, 107, 110, 111, 121, 124,
 125, 127—129, 131, 132, 135,
 136, 138, 139, 141, 142, 145
 — 152, 155—166, 168, 169,
 172, 177, 179, 182—187, 190
 — 193, 197—203, 205—207,
 209—212, 215, 216, 218, 219,
 224, 227, 233, 234, 236, 252,
 254, 255—257, 268, 269, 273,
 274, 289, 303, 304.
 парохія 7, 9, 11, 13, 15, 18, 20,
 24, 25, 66, 73, 76—79, 82,
 83, 90, 101, 107, 109, 110,
 121, 124, 127, 129, 135, 136,
 147, 148, 150, 151, 159, 166,
 168, 172, 175, 179, 180, 182,
 188, 189, 191, 199, 201, 205,
 207, 211—214, 219, 233, 234,
 254, 260, 272, 286, 289.
 парохіяни 22, 23, 32, 37, 38,
 59, 62, 65, 66, 68, 77—80,
 89, 91, 94.
 пасіка 38, 39, 45.
 пасовинско 28.
 паства духовна 12.
 патна 25, 29, 32.
 патріархаліам 108.
 патрон 18, 156, 157.
 патронат 187, 301.
 паук (церк.) 22.
 пекарня 31.
 передміщани 32.
 переклад німецьких підручників
 шкіль. 247, 248.
 перекладчик 137.

переступи священників 3.
 перли 29, 32.
 петиция 121.
 печать 6, 8, 10, 15.
 пиво 23, 26, 32.
 писар 9, 15, 49.
 питомці 106, 116, 121, 125, 127,
 133, 139.
 підводи 75, 79, 122.
 піддіякон 2.
 підручник 109, 110, 112, 119,
 125, 128—130, 133, 134, 136,
 144, 190, 277, 286, 289, 290.
 піксіс (пушка церк.) 29.
 пісні забобонні 53, 63.
 — народні 132.
 — коляди 56.
 піст 8, 33, 72.
 Піяристи, монахи 112.
 плата шк. інспекторів 197, 235,
 238, 239.
 — нормальна для парохів
 121.
 плащениця 19.
 погріб 6, 23, 73, 77, 80, 91, 255.
 податок ґрунтовий 83, 236, 237.
 — постійний духовний 9.
 — цісарський 48, 50.
 поділ парохіян 23.
 подушка на вістар 30.
 Покрова сьв. 39.
 покровці 3.
 поле ерекційне 24, 25, 125.
 поле парохіяльне 18, 21, 23, 24,
 25, 28, 31, 33, 41, 48, 49.
 політеїзм 53.
 полки галицькі 127.
 польовізація шкіль 100.
 полумацьок 28.
 помешкане учителя 250.
 помічник 167, 169, 199, 252.
 попадя 4, 20, 21, 24, 33—36,
 41.
 повіство 25, 31, 35, 37, 41, 73,
 74.
 попович 24, 39, 90.
 porządki 23, 24, 26.
 посади вчительські 301.
 посесорка 27.

посланіє 6, 59, 80.
 послугач церковний 67.
 посуха 54, 55, 57.
 посаг 38.
 почта 235, 236.
 почтар 22, 26.
 право канонічне 9, 47.
 — церковне 106.
 празники 4, 22, 23, 53, 84, 106.
 Празни́са книга 20.
 предмети шкільні 207, 208.
 презента 25.
 президент 107.
 президія краєва у Львові 275.
 препарандисти 112, 113.
 прелати 6.
 пресвітер 3—6, 10, 12.
 престол апостольський 70.
 — монарший 107.
 приватне учене 204, 242.
 присяга (від напоїв) 74, 75.
 причастіє 13, 58, 64, 67, 69, 91,
 224, 289.
 причастен, пісня церков. 161.
 приходник 81.
 приходство 18, 24, 31, 130.
 провент річний 8.
 провізор 79, 195, 212, 249.
 провінціал Василян 275.
 продаж шк. книжок 252.
 прокімен 161.
 прокуратор 21.
 промисл 97, 108.
 пропаганда революційна 127.
 пропінація 74.
 проповіді 22, 53, 99, 101, 102,
 106, 110, 111, 116, 147, 169,
 179.
 проповідник 106, 110.
 пророк 111, 189.
 проскурне 28.
 просвіта 89, 99, 111, 124, 125,
 126, 133, 137, 140, 147, 165,
 166, 258.
 просьба до цісара 255.
 протосрей 9.
 протоігумен 104—106.
 протоколи візитації 11.
 протопопи 10.

протопопія 3, 4, 9.
 протопресвітер 2—12.
 протопресвітерія 7, 9.
 процес канонічний 127.
 процесія 53, 62, 65, 78, 224.
 псалми 260, 261.
 Псалтир 25, 31, 32, 128, 129.
 147.
 пурифікателі 25, 26.
 пушка 19, 27, 29, 32, 65.
 п'яństwo 17, 21, 22, 38, 55, 65,
 73—76, 91, 112, 168, 180,
 252, 254, 283.

Р.

Рабство 285.
 реєстр датків 8.
 — д'їтий 233, 234.
 — парохіян 10, 11.
 реколекції 21, 35, 37, 38, 40,
 41.
 рекрутчина 128, 162, 163, 168,
 170.
 ректор 105, 123.
 релігія 53, 61, 68, 69, 95, 110,
 126, 129, 130, 139, 140, 142,
 145, 149, 150, 151, 156—159,
 161, 162.
 реліквіяр 53.
 ремесло 21, 97, 108.
 репрезентант руських шкіл 123.
 реторика 92, 93, 105.
 реформація 16, 52.
 реформи Замойс. синода 11.
 — в шкільництві 91, 103, 107,
 112—114, 121, 122.
 рівність монахів 53.
 рільництво 108.
 розвідка про руський язик 133.
 розклад науки в школі 96.
 Рождество Христове 8, 56, 66.
 ручники 19, 30, 32.
 рущина 24, 91—93, 106, 214.

С.

Сакраменти 3.
 самостійність національна 274.
 свідки 21, 34, 35, 37—40, 60.
 свідочтва заграничні 241, 256.

св'їчка 55, 57, 63, 67.
 св'їчник 67.
 св'ятковане св'ят 65.
 св'ячене води 55, 57.
 св'ященики 3, 4, 7, 13, 18, 20
 —25, 33, 41, 50, 63, 66, 75,
 82—84, 91—93, 102, 107,
 110—112, 115, 121, 122, 128,
 132—134, 140, 142, 147, 151,
 158, 163, 169, 182, 196, 201,
 202—207, 209, 213, 239, 243,
 244, 246—248, 273—275, 278,
 280, 289.
 сектанство середньовікове 52.
 селяни 7, 21, 22, 24, 48, 49, 90,
 95, 97, 110, 132.
 семінарія духовна 8, 46, 89, 93,
 103, 106, 107, 115, 116, 118,
 125, 127, 164, 266.
 сенат академічний 118.
 сендик 9.
 сендиковське (даток) 8.
 середопіє 23, 28, 32.
 сен'їор Інститута Ставроп. 83.
 середні віки 51.
 сендик університетський 123.
 синод дієцезальний 8, 120, 165,
 269.
 системізовані школи 241.
 скарбниця (skarbiec) 27.
 скарбона церк. 48
 скептицизм 51.
 скіпщина 23, 25, 28, 32, 36.
 складки духовенства 8.
 скоропись 291.
 Служба Божя 10, 22, 23, 26, 28,
 33—35, 38, 61, 62, 66, 67, 72,
 77, 79, 92, 110, 147, 148, 161,
 179, 209.
 Служебник 19, 20, 24, 25, 32,
 39.
 слуга церк. 182.
 сьміте в церкві 19.
 смерть св'ящ. 6, 22.
 собор генеральний дух. 2, 7, 10,
 11, 20.
 соборик 4, 10, 49, 89.
 совітник 70, 123, 130, 131, 141,
 151.

сосуди церк. 2—4.
 сотрудник 24, 65, 138, 139, 181.
 сповідь 3, 10, 21, 30, 34, 35, 55,
 56, 58, 63, 66, 72, 76, 91, 92,
 127, 129, 146, 224, 275, 297.
 сповідник для сьвящ. 4.
 сповідниця 63.
 стабілізація учителя 241.
 Ставропігійська церков 65, 103.
 Ставропігійський Інститут 82,
 103, 128, 129.
 стани галицькі 124.
 старинний сьвіт 51.
 староста 32, 111.
 старший брат церк. 20.
 статистика 11, 105.
 статут першого руськ. товар.
 135, 272, 259.
 стипендія 134, 202.
 стихири 79, 161.
 стільникова 27, 28, 31.
 столове 8.
 сторож шкільний 249, 251.
 студії за границею 241.
 стула 30.
 страсти Христ. 14.
 страсний тиждень 67.
 стрижене волося 7.
 субдіяков 94.
 сударик 3.
 суд архієрейський 3.
 суди духовні 21, 24, 33, 34, 36
 —41, 48, 49, 53.
 судівництво духовне 25.
 судія 5, 14, 148, 162.
 суконька (на обр. М. Б.) 29.
 суплікація 53.
 супруже пожитє 57, 58.
 супружество (шлюб) 76.
 суспендоване сьвящен. 22, 26.
 суфраган 242.
 схолястика західна 16.
 — XIX в. 285.
Т.
 Табелі річні 233.
 тайни сьв. 3, 5, 6, 13, 26, 55,
 60, 75, 76, 77, 91, 162, 178
 —180, 207.

такса шкільна 101, 115.
 — цісарська 82, 83.
 тафьові вікна 19, 27.
 тверезість 74.
 теологія 137, 156, 280.
 тиня 9.
 Тишки 31, 139,
 Товариство русь. сьв. 133, 135,
 136, 206, 258, 259.
 толеранція 277.
 топографія 105.
 торги 7, 65, 69, 92, 152.
 традиція церк. 53.
 трактіврня 73.
 треби 80, 121.
 Требник 11, 16, 31, 32, 129.
 трибуляр 29, 32.
 Тріодь 25, 32, 127, 147.
 Трифолой 25, 31, 32, 128.
 Trium Devotionum книга 20, 24.
 Тройця сьв. 4.
 труп 69, 85, 255.

У.

Удержанє вєрархії 9.
 універсал 8, 10.
 універсали протопрєсвитер -
 ський 3.
 університет 105, 108, 113, 116
 —118, 121, 123, 132, 137,
 239, 277, 278, 280, 283, 285,
 286.
 урльопники 127.
 устава шкільна 113, 292, 295,
 296.
 устава політичні 201, 227.
 утрєня 4, 77, 144, 161, 169, 172.
 учебники 106, 107, 109, 110,
 119, 136.
 ученик 137, 155, 166, 167.
 учителі 24, 25, 35, 95—98, 100,
 109—111, 113, 114, 124, 130,
 135, 138, 140, 143, 148, 151,
 154, 155, 157—165, 167, 169,
 170, 174—176, 187, 211—213,
 228, 229, 250, 251—254, 292
 — 296, 301—304.
 учительки 111, 201, 223, 294.

Ф.

Фабрика каедри льв. 10.
 факультет 116, 123.
 фаціята церк. 27.
 фелони 4, 19, 20, 25, 32, 39.
 феріт шкільні 230.
 фетішізм 53.
 філософія 52, 105, 114, 121,
 136, 147, 156.
 фонд релігійний 66, 73, 121, 231,
 239, 141, 182, 193.
 — вдів по сьвяц. 134.
 — церковний 25.
 — шкільний 135, 141, 199,
 239, 247, 294.
 форма благословеня відпустного
 12—13.
 формула хрещеня 5.
 формули молятовні 11.
 формулярі 7, 160, 291.
 forum ecclesiae — forum Dei 16.
 фреквенція шкіл 144, 172, 181,
 199, 204, 241, 248, 249.

Х.

Халупники 23.
 хиби духовенства 17, 18, 89.
 ходжене з мисочкою в церкві
 53.
 Холмчаки 121.
 хори церковні 18, 19, 28.
 хороба 55, 56, 61, 62, 64, 68.
 хоругви церк. 25.
 хрести 27, 29, 32, 61, 62, 64,
 67, 68, 131.
 хрестини 73.
 християнин 12, 94, 225.
 християнство 51, 52.

Ц.

Цвинтар 20, 56, 63.
 цензура осьвіти 250.
 — політ. 120, 277.

церковні річи 2, 3, 19, 25—27,
 29, 30.

церковщина 126.
 цертифікати 190.
 цехи 33.
 циборія 19, 26, 27, 29.
 циркул 50, 97, 249, 304.
 Цистерси мон. 112.

Ч.

чари 52, 69.
 чародійство 61.
 чаша 2, 19, 26, 27, 29, 32, 61.
 чесник 28.
 чинш 24.
 читане Еванг. над головою 55,
 57, 62.
 чіпець 38.
 чоловік виклятий 5.
 чорт 52.
 чудотворні образи 19.

Ш.

Шематизм епархіяльний 18, 32.
 шинкар 65.
 шинки 7, 65, 74.
 шкаплірі 29, 23.
 шкільна такса 102.
 шкільний закон 106, 167.
 шкільні помічники 303, 204.
 школи 89—91, 93, 96—100, 105,
 111, 113, 115, 121, 123—125,
 129, 131—138, 140, 142, 143,
 156, 165, 185, 191, 202—213,
 215—217, 237—239, 241, 242,
 248, 250, 252, 255, 273, 277,
 279, 290.
 шлюб 3, 55, 67, 77, 91, 174,
 202.
 шляхоцтво 133, 134.
 шляхта 6, 105, 124, 132.
 постачок 8.
 шпиталь 43.
 штандари 19.

Ю.

юдікатура дисциплінарна 240.
 — протопресвітерська 11.
 юрисдикція мандаторів 122.
 — над учителями 240.

Я.

язик макаронічний 285.
 — німецький 98, 217, 220.
 — польський 98, 217, 220, 250.
 — руський 160, 167, 170, 171,
 190, 208, 228, 232, 277, 285.
 ярмарок 7, 22, 27, 77, 92, 179.

200

71 131 AC 55

Збірник історично-філософської секції т. I: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. I — 2'00, на ліпшій папері 2'50, в оправі	3'20	вр.
” т. II: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. II. — 2'00, на ліпшій папері 2'50, в оправі	3'20	”
” т. III—IV: Історія України-Руси т. III, на звич. пап. 2'50, в оправі	3'20	”
” т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Русі XVIII—XIX в.	2'00	”
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II і III по 1'50	1'00	”
т. IV—VIII (кождий в звод окремих випусках) по	3'00	”
„Зоря“ письмо літературно-наукове р. III, V, VI без Бібліотеки по	5'00	”
” ” ” р. VIII, IX, X і XI по	6'00	”
” ” літературно-наукове ілюстроване р. XII, XIII, XIV, XV, XVI і XVII по	6'00	”
Руська історична бібліотека:		
т. I. С. Качала — Коротка історія Русі	1'20	”
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности, Федеративні засновники, Нарис народ. історії	2'00	”
т. III. і IV. Д. Гловайський — Княжий період України-Русі	3'40	”
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Монографії до історії України-Русі	1'50	”
т. VI. Антонович Вол. і Гловайський Д. — Історія великого князівства литовського	1'60	”
т. VII. Іван Ляниченко: Суспільні верстви Галицької Русі XIV—XV в.	1'60	”
т. VIII Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI—XVIII вв.	1'00	”
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	6'40	”
XIII ” Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	1'60	”
XIV—XVI. ” Руїна	4'20	”
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович		
Останні часи козаччини на Правобережі	3'30	”
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Русі в XVIII в.	1'80	”
XX. Шульгин — Начерк Коліївщини	1'50	”
XXI. Розвідки про селянство на Україні-Русі в XV—XVIII ст.	1'00	”
XXII теж — ч. II	1'50	”
Кавці Каролъ, Народність і її початки	0'30	”
Калитовський Ом. Др. — Матеріали до літератури апокрифічної	0'35	”
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	0'60	”
Колесса Ол. Др. — Юрій Косован-Федькович	0'30	”
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	0'50	”
Левицький Нечуй І. — Світлогляд українського народу	0'30	”
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	3'50	”
Руська Правда	0'50	”
Левицький Ю. I і 2 надолгста 1848 р. у Львові (уряд. справозданне)	0'30	”
Літературно-науковий Вісник, річна передплата 8'00, повні річніми 1899—1902 по 8'00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих в поше редніх книжках статей	6'00	”
Матеріали до українсько-руської етнольоїї т. I. (з численними рисунками і хромолітографіями	4'00	”
” т. III.	2'00	”
” т. II, IV—V (містить монографію проф. Шухевича про Гуцулів, з численними ілюстраціями)	8'00	”
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	1'00	”
Огоновський Ом. Др. — Історія руської літератури т. II. 3 вр. т. III. 4 вр. т. IV	1'00	”
” Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	1'50	”
Онишневич Г. — Руська бібліотека т. III	1'50	”
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	2'00	”
” ” ” ” т. II. ч. I. Апокріфи новозавітні	2'50	”
Павлик М. — „Про читальні ” ” ”	0'50	”
” М. II Драгоманов, его ювілей, похорон, автобіогр. і спис творів	2'00	”
” Якуб Іватович	0'50	”
Партицький О. — Старинна історія Галичини	3'00	”
” Словянська держава перед двома тисячами літ	0'10	”
” Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0'35	”

Партицький О., Скандинавщина в давній Русі	0 20 зр.
" Слово о полку Ігоревім	0 80 "
" Темні місця в Слові о полку Ігоревім	1 40 "
Правничі часопись, річник IV—V по 3 зл., VI, VII — X по	1 00 "
Правничі бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	1 50 "
Правничі і економічні часопись, т. I—III по	2 00 "
" Правда" письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	1 50 "
" з р. 1878 1 зр., річн. XIII в доповненні	0 20 "
Рудяницький С. — Нове жерело до історії Хмельниччини	0 30 "
" Козацько-польська війна 1625 р.	0 50 "
" Українські козаки в 1625—1630 р.	0 40 "
" Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0 50 "
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1 20 "
Стоцький С. — Буковинська Русь	0 20 "
Студинський К. Др. — Лірники, студія	1 00 "
" Пересторога, історично-літературна студія	0 35 "
Томашівський С. З життя галицько-руських соймиків 1648—1649 р.	1 00 "
" Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	0 50 "
" Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	0 05 "
" Київська Козачина 1855 р.	1 00 "
" Маруся Богуславна в укр. літературі	0 60 "
Українсько-руська бібліотека т. I, 3 00, II, 2 00, IV, 1 50, оправні о 0 60 дорослі	6 00 "
Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I—IV	2 00 "
Учитель, орган Руского товариства педагогічного з р. 1890, 91, 92, 93, 94, 95 і 96 по	0 30 "
Фрайко Ів. Нарис історії філософії	0 20 "
" Наші коляди	1 00 "
" Іван Вишенський	0 30 "
" Про панщину і її знесення 1848 р.	1 0 "
" Хмельниччина 1648—9 р. в сучасних віршах	0 25 "
" Слово о Лазареві воскресенні	0 15 "
" Апокрифічне євангеліє Псевдо-Матвія	0 20 "
" Шевченко героєм польської революційної легенди	1 20 "
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	0 20 "
Целевич О. Причинки до зносив П. Дорошенка з Польщею	0 50 "
" Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	5 50 "
Шевченко Тарас — Кобзар, 4 томи з перекладом	1 00 "
Шекспір — Драматичні твори, пер. Куліша т. I	0 90 "
" Гамлет, пер. Куліша	0 70 "
" Приборкана гоструха, пер. Куліша	0 80 "
" Макбет, пер. Куліша	0 90 "
" Коріолян, пер. Куліша	0 80 "
" Юлій Цезарь, пер. Куліша	0 90 "
" Антоній і Клеопатра, пер. Куліша	0 80 "
" Багато галасу з нечеваля, пер. Куліша	0 90 "
" Ромео і Джульєтта, пер. Куліша	0 10 "
Щурат Чернеча республіка на Афоні	0 10 "
" "Чернець" Т. Шевченка, студія	

Літературно-Науковий Вістник виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці). Кн. V—XII річника 1898, з додатком статей розпочатих друком у попередніх книжках, 12 кор. = 6 руб.; річник 1899 цілий 16 кор. = 8 руб. Адміністрація: Чарнецького 26.

Адреса Товариства: Львів, Чарнецького 26.

Adresse der Gesellschaft: Lemberg, Carnecki-Gasse 26.

Всякі виплати для Товариства в Росії приймає книгарня Київської Старини в Києві, Безаковська 14 (1 зр. = 1 гульден = 2 корони).

→ Ціна 4 кор. ←

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

4265
 CANCELLED
 OCT 16 1998
 OCT 28 1998

WIDENER
 CANCELLED
 MAR 18 1998
 CANCELLED

STALL-STUDY
 CHARGE

WIDENER
 CANCELLED
 MAR 18 1998
 CANCELLED
 STALL-STUDY
 CHARGE

